Elzbieta Ettinger

Bir Yaşam

ROSA LUXEMBURG

Elzbieta Ettinger, (1915-2005)

Elzbieta Ettinger, Polonya'nın başkenti Varşova'da doğdu. 2. Dünya Savaşı sırasında Getto'dan kaçarak, Nazi işgaline karşı Polonya Direniş Hareketine katıldı. Bu dönemi "Çocuk Yuvası" (1968) adlı romanında anlattı. Sosyalizmin felsefesine inanan biri olarak, Sovyet etkisindeki Polonya siyasal sisteminin totaliter özelliklerini eleştirmekten kaçınmadı. Bir çok kez sorgulandı, adı kara listeye alındı.Polonya'da savaş sonrası hayatı ikinci romanı, "Batak Kumsal" da (1989) yansıttı. Varşova Üniversitesinde, Amerikan edebiyatı üzerine doktora yaptı, 1974 yılında Radcliffe Enstitüsünde çağdaş Rus edebiyatı üzerine coşku dolu dersler vermeye başladı. Amerikan kültüründa başat olan materialist, anti-entelektüel ve ırkçı eğilimleri açıkca eleştirmekten kaçınmadı. 1975-96 yılları arasında MIT (Massachusetts Institute of Tecknology)'de, Retorik ve Edebiyat Profesörü olarak Yaratıcı Yazma dersleri Verdi. Eğitim programlarına I. B. Singer, Bernard Malamud, ve Elizabeth Bishop gibi yazarları da kattı. Rosa Luxemburg ve Leo Jogishes'in yazışmalarının Lehçeden ilk çevirilerini yaparak, "Yoldaş ve Sevgili" başlığı altında, ilk kez dünya okurlarına ulaştırdı. (Sevgiliye Mektuplar, Çeviren: Ülker İnce, Agora Yayınları, 2007). Elinizdeki, Rosa Luxemburg biyografisinde, Polonya arşivlerindeki Lehçe belgeleri de ilk kez kullanarak, Rosa Luxemburg'un kadın olarak kimliğine, sevgi dünyasına cesaretle eğildi. Ettiger 1994 yılında ise, "Hannah Arendt-Martin Heidegger" adlı, büyük yankı uyandıran kitabını yayınladı. (Bir Aşkın Anatomisi, çeviren. Pınar Kür, Oğlak Yayınları, 1996). Burada düşünür arasındaki uzun süreli romantik ilişkiyi ele aldı. Daha sonra ikili arasındaki yazışmalar toplu olarak yayınlandı. Ettinger, en son Hannah Arendt'in kapsamlı bir biyografisi üzerinde çalışıyordu.

BELGE YAYINLARI: 585
Düşünce Dizisi

ROSA LUXEMBURG
A LIFE
© Elzbieta Ettinger

Yayına Hazırlayan
Deniz Zarakolu

Sayfa Düzeni
Aristan

Dizin
Bora Bozatlı

Kapak Tasarım
Alparslan Tuygan

Birinci Baskı
Nisan 2008

İç/Kapak Baskı-Cilt
Berdan Matbaacılık
0 (212) 613 12 11
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi
C Blok No: 239 Topkapı / İstanbul

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı No:15/1
Sultanahmet/İstanbul
Tel: 0 (212) 638 34 58
Fax: 0 (212) 517 44 53
E-mail: belgeyayinevi@hotmail.com
belgekitapkulubu@yahoo.com
www.belgeyayincilik.com

ROSA LUXEMBURG

Bir Yaşam

Elzbieta Ettinger

belge
yayınları

İÇİNDEKİLER

Resim Altyazıları 6
Teşekkür 7
Kısaltmalar 8
Önsöz 9

POLONYA

1. Zamosc: Doğduğu Şehir: 1870-1873 15
2. Varşova: Ani Değişiklik: 1874-1882 21
3. Varşova: Genç Kızlık Arayışı: 1882-1889 33
4. Wilno: Leo Jogiches, Genç Militan: 1867-1890 51

İSVİÇRE

5. Rosa Luxemburg ve Leo Jogiches: 1889-1894 61
6. Zorlu Savaşım: 1895-1898 81

ALMANYA

7. Almanya Fetihleri: 1898-1900 105
8. "Birlikte Aşk ve İş": 1900-1902 135
9. Cezaevi: Gerçek Başlangıç: 1902-1904 159
10. Tekrar Varşova'da: 1905-1906 173
11. Costia Zetkin: 1907-1912 199
12. Diğer Ateşler, Diğer Kavgalar: 1908-1913 229
13. Savaşa Savaş: 1914 263
14. İçerde ve Dışarda: 1915-1918 281
15. Son ve Başlangıç: 1919 327

Sonsöz 351
Kaynaklar 359
Yararlanılan Arşiv ve Kütüphaneler 360
Konu Dizin 363
İsim Dizin 371

Teşekkür

En başta Krystyna Pomorska Jakobson'a teşekkür ederim.

Özellikle Feliks Tych'e şükran borçluyum.

Matia Ettinger'e saygılarımla teşekkür ediyorum.

Maria Chodokowska, Bert Harty, Artur Eisenbach, Diana H. Green, Przemyslaw Ogrodzinski ve Tadeusz Perl'e şükran borçluyum.

Anılarını benimle paylaşıp çok değerli yardımlarını esirgemedikleri için Halina Luxemburg-Wieckowska, Gertrud Zetkin, Konstantin Zetkin, Karl Kautsky, Jr., Charlotte Beradt, Rose Frölich, Zofia Marchlewska ve isimlerinin açıklanmasını istemeyen birçok kişiye teşekkür borçluyum.

Hannah Arendt, Abraham Bick, Anette Petersen-Brandhorst, Milorad M. Drachkovitch, Janusz Durko, Shmuel Ettinger, Dawid Fajnhauz, Walter Grossman, Harold J. Hanham, Sarah Harty, Roman Kaufmann, Alfons Klafkowski, Pawel Korzec, Verena Stadler-Labhart, Manfred Lachs, Jerzy Stahl, Mieczylaw Maneli, Keneth R. Manning, Marietta Nettl-Meltzer, Moshe Mishkinski, Ladislav Mysyrowicz, Sybille Quack, Emma Rothschild, Gershom Scholem, Annette Silbert, Janna Malamud Smith, David Smith, Frtiz Stern ve J. L. Talmon'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Beni durmadan cesaretlendirdiği ve coşkumu paylaştığı için yayınevi görevlisi Georges Borhhardt'a özellikle teşekkür ederim. Beacon Press'ten editörüm Joanne Wyckoff, Beacon üretim müdürü Pam Pokorney ve titiz ve yaratıcı dizgi çalışması nedeniyle Barbara Flanagan'a özel teşekkürlerimi sunuyorum.

Elyazması üzerinde çalışarak katkılarını sunan Maria Sachs ve Marilyn Henry'a teşekkür ederim.

Kısaltmalar

Metinde geçen parti adları aşağıdaki gibi kısaltılmıştır:

KPD Almanya Komünist Partisi
PPS Polonya Sosyalist Partisi
RSDİP Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi
SDKP Polonya Krallığı Sosyal Demokrasisi
SDKPİL Polonya Krallığı Ve Litvanya Sosyal Demokrasisi (ayrıca, Polonya Sosyal Demokrasisi ve Polonya Sosyal Demokratları diye de geçiyor)
SPD Alman Sosyal Demokrat Partisi
UPSD Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi

ÖNSÖZ

Yirmi yıldır Rosa Luxemburg'a yönelik ilgide şaşırtıcı bir canlanma görülmekte; eski tartışmalara eklenen yenileri bu ilgi patlamasına eşlik etmektedir. 1983 Nisanı'nda Batı Alman dergisi *Der Spiegel*, Luxemburg'un Almanya Komünist Partisi kurucularından olan son sevgilisi Paul Levi'ye yazdığı bazı mektupları ortaya çıkarıp yeniden yayınladı. 1970'lerin başında Batı Almanya'da üzerinde Luxemburg resmi olan bir posta pulu çıkarılması üzerine tartışma alevlenmiş; bazı kişiler bir "yabancı"ya bahşedilen bu onur karşısında öfkelenip pulları yakmıştı. Federal Alman Cumhuriyeti hükümeti hiçbir iddia, suçlama ve mahkeme kararına dayanmadan, Rosa Luxemburg'un 1919'da sıkıyönetim yasası uyarınca öldürüldüğünü açıklarken, 1960'larda Köln'de öğrenciler yerel üniversiteye onun adını vermişti. Rosa Luxemburg'un J.P. Nettl tarafından yazılan ve 1966'da Büyük Britanya'da yayınlanan iki ciltlik yaşam öyküsü, 1940'dan beri onun yaşamı ile ilgili ilk kapsamlı değerlendirmeydi. Luxemburg'un dostlarına ve çalışma arkadaşlarına mektupları Fransa, Polonya, Japonya ve diğer ülkelerde yayınlanmıştı. Makaleleri, broşürleri ve konuşmalarından yapılan seçmeler Birleşik Devletler ve Sri Lanka gibi birbirlerinden çok farklı ülkelerde yayınlamış, kuramları hem Marksistler hem de Marksist-olmayanlar tarafından yeniden incelenmeye başlanmıştır.

Doğduğu ülke olan Polonya'da onun adını taşıyan bir elektrik ampulü fabrikası vardır. Ona ilgi duyan bir avuç öğrenci, çelişkili bilgiler arasında seçme yapmakta zorlanıyor. Bazı Polonyalı akademisyenler, Yahudi olan Luxemburg'un Polonya'nın gereksinimleri ve kültürüne duyarlı olmadığını, diğerleri milliyeti yüzünden Polonyalılığının tartışmalı olmadığını savunuyor. En seçkin sosyalist düşünürlerinden biri olan Luxemburg'un yaşam öyküsü kendi ülkesinde henüz yazılmamıştır.

Luxemburg'un Polonya'da bir Yahudi, yurttaşlığına geçtiği Almanya'da ise bir yabancı oluşu öne çıkmıştır. Birçok yayında -Polonya sosyalizmindeki önemli rolüne bakılmaksızın- bir "Alman devrimcisi" olarak gösterilmesi, belki de sadece bilgisizlik değil, onu kuşatan karmaşanın bir işaretedir.

Rosa Luxemburg daha sağlığında sosyalist hareket içinde dünya çapında ünlü olmakla birlikte, kendi kuşağı içinde onun ününü kat kat aşan sosyalistler vardı. Almanya'da August Bebel, Karl Kautsky ve Eduard Bernstein, Fransa'da Jean Jaurés ve Rusya'da Georgij Plekhanov bu konuda ondan daha çok tanınıyorlardı. Oysa bu adları bugün daha çok akademisyenler tanırken, onun adı daha büyük bir ilgi konusudur. Bu ilginin nedeni, sosyal adalet özlemini gerçekleştirmekten uzak iki süper güce bölünmüş bir dünyada, [ç.n. kitabın yazıldığı tarihte SSCB henüz dağılmamıştı] Rosa Luxemburg'un birçok kişi için henüz gerçekleşmeyen bir düşün simgesi olmasıdır.

Demek ki Luxemburg'un 1930'lardan sonra sahneden çekilişinin de yeniden ortaya çıkışının da kesin politik nedenleri vardır. Stalin 1931'de Luxemburg'u Marks'ın devrim anlayışını "karikatürleştirmek"le suçlamıştı. Bu yargı Luxemburg'un Doğu ve Batıda Marksist ideolojiden aforoz edilmesi anlamına geliyordu. Stalin'in ölümünden sonra, Luxemburg'un sosyalizm anlayışının yeniden değerlendirilmesi üzerine, onun çalışmalarına yönelik ilgi tekrar uyandı.

Ne var ki, bilinen ünlü devrimciyle birlikte bir başka Rosa Luxemburg'dan daha söz edebiliriz: Kadın, Yahudi ve özürlü

gibi üç kimliğe sahip büyük ölçüde meçhul bir kişiliktir bu! Bu yaşam öyküsü en başta o meçhul insana adanmıştır; işte o Rosa'nın portresini çizme denemesidir. Düşlerini ve savaşımlarını öğrenir öğrenmez, o da bizim kuşağımızdan biri oluveriyor. Kişisel mutluluğu kamusal yaşamı feda etmeden kişisel mutluluğun yakalanabileceğine yürekten inanan ve hem kişisel hem de kamusal yaşam için sert, inatçı ve her zaman doyurucu olmayan kavgalar veren bir kadın olarak çıkıyor karşımıza.

Luxemburg'un özel yaşamı birçok nedenlerle ihmal edilmiştir. Dostlarının onun özel yaşamındaki gizliliğe saygı göstermesi, yoldaşlarının sadece siyasal etkinlikleriyle ilgilenmesi silinmeye yüz tutan Victoria-çağı tabuları, politik çıkarlar, sansür, oto-sansür ve (bazıları özel kişilerde bulunan) belgelere ulaşamamak dünyada bilinen bu tek boyutlu kadın portresinin çizilmesini kolaylaştırmıştı.

Birçok bakımdan kendi kuşağının temsilcisi olan Luxemburg, bazı yönlerden olağandışı bir kişilikti. Anne olmaya, sevgiliye ve aileye sahibi olmaya delice özlem duyarken, bir yandan uluslararası sosyalist harekette lider olma tutkusu olağan bir şey değildi. Erkeklerin kendilerine, çocuklarına, aileye, mali işlerine bakan, çalışmalarına yardım eden eşleri vardı. Kadınların çoğu dava uğruna özel yaşamlarını feda ediyorlardı. Luxemburg sıra dışıydı. Kadınların böyle bir seçim yapmak zorunda olmadığına, ikisini de başarabileceklerine ve başarmaları gerektiğine inanıyordu.

Luxemburg'un kendi sözleriyle, hayatı "yaşamaya değer" bulması kaderini de belirlemişti. Birbirinden ayrılmayan aşk ve çalışma, dolu dolu yaşanacak bir hayatı mümkün kılıyordu. Kırk yedi yaşındayken, hastalık ve cezaevi yaşamının yıprattığı bir sırada bir dostuna şöyle yazmıştı: "*Bence de aşk her zaman onu uyandıran nesneden daha önemliydi (yoksa hala mı öyle?..). Çünkü aşk çevremizdeki dünyayı büyüleyici bir peri masalına dönüştürerek, içimizdeki en soylu ve en güzel şeyleri açığa çıkarır. En sıradan ve değersiz olan şeyi mücevherlerle süsler, yüceltir;*

insanı coşturur, kendinden geçirir."[1] Rosa yaşamını sosyal adalet savaşımına adamıştı. Baskı bu savaşımı kırbaçladı; o bu savaşımda öncülerin en iyi geleneklerini sürdürürken, kendi entelektüel bağımsızlığını hep korudu; ruhsal isteklerine saygılı oldu ve her türden insani otoriteyi sorguladı.

Yaşadı ve sevdi, mutluluktan göklere uçtu, zaman zaman korkunç bir mutsuzluğa yuvarlandı ama hep canlı kaldı. Kimi zaman karşıt duygular arasında parçalandı. An geldi, Yahudi köklerinin ağırlığından kurtulmak istedi, an geldi, kuşku ve suçluluk içinde bocaladı. Anne babasıyla iyi geçinmek istedi ama onların dokunaklı sevgi ve hayranlıklarından rahatsız oldu. Sevgilileriyle iyi geçinmek istedi ama sahiplenici ve kıskançtı. Devrim istedi ama kan dökülmesinden ürküyordu. Kendi doğası ve inançlarındaki çelişkilerle cesaretle yüzleşiyordu. İhtiyaç ve zevkleri gelenekçiydi ama zihni gününün çok ötesine yelken açıyordu. Özel ve kamusal yaşamını zor sokan şiddetli tutkuların kadınıydı. Oysa bu iki alanda da umudunu hiç yitirmemişti. Dilediğince yaşamaya, düş ve fikirlerini hayata geçirmeye odaklı yalnız savaşımını sürdürdü.

Orta sınıftan bir ailenin çocuğu olarak 1870'de dünyaya gelen Rosa Luxemburg Varşova'da yetişti ve eğitim gördü. Özellikle Polonya Yahudilerinin sosyalizme yöneldikleri gerçekti ama Polonya sosyalizminin romantizm kokan bir sosyalizm olduğu büyük ölçüde göz ardı ediliyordu. Romantik şairler, en başta da Adam Mickiewicz, tüm ezilen halklara, bunların içinde de en çok aşağılanan azınlığa, Yahudilere kurtuluş vaat ediyordu. Mickiewicz'den esinlenen Rosa, baskıdan kaçmak için on dokuzunda İsviçre'ye gitti. Orada bir Rus devrimcisiyle, hayatının büyük aşkı, on beş yıl birlikte yaşadığı Leo Jogiches ile tanıştı. Birlikte Polonya'nın ilk Marksist işçi partisini, Polonya Krallığı Ve Litvanya Sosyal Demokrasisi'ni kurdular. 1897'de Rosa Zürih

[1] Rosa Luxemburg, *J'étais, je suis, je serai! Correspondance 1914-1919*, ed. Georges Haupt (Paris: Francois Maspero, 1977), 306.

Üniversitesi'ne hukuk ve siyaset bilimi doktoru unvanını aldı ve ertesi yıl Almanya'ya yerleşti. Alman Sosyal Demokrat Partisi ve İkinci Enternasyonalin liderlerinden biri oldu. 1919'da Berlin'de katledildi.

* * *

Polonya 1772, 1793 ve 1795 yıllarında Rusya, Prusya ve Avusturya arasında paylaşılarak bölündü. Egemenliklerini yitiren Polonyalılar artık güç ve ihtişam dolu günlere dönme hayallerini de yitirmiş ve kolayca fanatik milliyetçiliği körükleyen bir zayıflık duygusuna kapılmışlardı. Yahudiliği gönülsüzce benimseyen ama Adam Mickiewicz'in ateşli bir izleyicisi olan Rosa, milliyetçiliği en büyük kötülük olarak görmeye başlayacaktı. Mickiewicz, aynı zamanda onun basit insanların, işçilerin bilgeliği ve içgüdüsel dürüstlüklerine duyduğu inancın da esin kaynağıydı. Daha sonra kendiliğinden devrim kuramında işlediği bu inancın haklılığı, Polonya ve Macaristan'da 1956, Çekoslovakya'da 1968 ve Polonya'da tekrar 1980'deki devrimci hareketlerle kanıtlanmıştı. Rosa dünyanın hiçbir köşesinde, ne miktarda olursa olsun, silahların adalete susamış, ekmek isteyen insanları, kendilerini ahlaki olarak çürüten ve ekonomik olarak sömürenlere karşı başkaldırmaktan alıkoyamayacağına inanıyordu.

Rosa Luxemburg'u sadece "Dava" uğruna yaşayıp ölen yiğit bir devrimci olarak gösteren imgeler hem tek yanlı hem de çarpıtılmıştır. Varşova'daki ailesinden gelen mektuplarda da sevdiği erkeklere -Leo Jogiches, Konstantin Zetkin ve Paul Levi- yazdığı mektuplarda da güçlü ve zayıf yanları, coşkuları ve karabasanlarıyla etten kemikten bir insan karşımıza çıkıyor. Göz kamaştıran, cesur Rosa, her şeye rağmen çağını aşan bir kadının hayatında kaçınılmaz olan kuşku, güvensizlik ve düş kırıklıklarının kendisini yiyip bitirmesine de engel olamamıştı.

Luxemburg'un iktisadi ve politik yazılarını özel yaşamından soyutlayarak çözümlemek elbette mümkün. Oysa, bir yandan

özel yaşamını sunmak, bir yandan da bu çalışmaları görmezlikten gelmek mümkün değil. Gerçi, bu kitapta onun yazılarının kapsamlı bir çözümlemesini sunmayı amaçlamadık. Bu tür çözümlemeleri kolayca bulabilirsiniz (en rahat J.P. Nettle'in *Rosa Luxemburg*'unda). Tam bir yaşam öyküsü yazma çabası da söz konusu olamaz. Zaten "tam bir yaşam öyküsü" diye bir şey de yoktur. Yaşam öyküsü her zaman bir seçmedir ve bir yaşam öyküsü yazarı da hep "önyargılı"dır. Demek ki, elinizde sadece çerçevesiz, camsız bir portre tutuyorsunuz.

POLONYA

I. Zamocs: Doğduğu Şehir: 1870-1873

Rosa Luxemburg'un doğduğu şehir Zamosc'un onun yaşamında iz bırakan bazı özelliklerini hayal edebiliriz. İnsanı huzursuz edecek kadar büyülü olan şehrin kusuru coğrafi konumuydu. En başından beri gelişme hırsına kapılan şehir, politik rüzgârların yön değiştirmesi nedeniyle gerilemeye başlamıştı. Doğuyla Batı arasında köprü olmaya çalışıyor ama başaramıyordu. Gururlu ve dirençli bir şehirdi burası. Yaşadığı felaketlerin karşısına dimdik ve cesur bir tavırla çıkıyor, yiğitçe karşı koyuyordu.

Lublin ve Lwow gibi iki büyük ticaret bölgesinin ortasında kurulan Zamosc, on altıncı yüzyılda, farklı kültürlerin transit yolu ve kavşaklarında yer alan önemli bir uluslararası ticaret merkezi oldu. Hepsi çeşitli ayrıcalıklardan yararlanan Ermeniler, Türkler, Yunanlılar, İranlılar ve Yahudiler, Almanlar, İskoçlar ve İngilizler şehri seviyordu. Yerel aristokrasinin geliştirdiği zevkler arasında öne çıkanlar kültür ve lüks yaşamdı. 1595'te kurulan Zamoyski Akademisi şehrin kültürel yaşamını daha da canlandırmıştı.

On yedinci yüzyılda kanlı İsveç istilası Polonya'yı kasıp kavurdu. Güçlü tahkimatı sayesinde istiladan zarar görmeyen şehir,

bir daha parlak günlerine hiç geri dönemedi. Salgın hastalık ve yangınların kırıp geçirdiği, göçmenlerin doluştuğu şehir artık güvenli bir yer olmaktan çıkmış ve yabancılar yavaş yavaş şehri terk etmeye başlamıştı.

Polonya on sekizinci yüzyılda parçalandı; 1772, 1793 ve 1795'te Rusya, Prusya ve Avusturya arasında art arda üç kez paylaşıldı. İlk paylaşımda Zamosc Avusturya'ya düştü ve ünlü Akademi'nin 1784'te kapanışı şehrin parlak günlerinin artık geride kaldığını gösteriyordu. 1815'te Rusya'ya bağlı Polonya Krallığı'nın kurulmasından sonra, şimdi de Rusların eline geçmiş olan Zamosc, askeri bir ileri karakol oldu.* Muhteşem Rönesans binalarından çok azı tadilattan kurtulabildi. Belediye sarayı ve Franciscan kilisesi kışlaya, kale askeri hastaneye dönüştürüldü. Bununla birlikte tarihsel dokusunu tamamen yitirmedi. Zamosc Polonyalılar ve Yahudiler (1800lerin ortasında şehrin 6222 kişilik nüfusunun üçte biri Yahudi'ydi) için bir kültür merkezi olmayı sürdürdü, ticaret ve zanaat gelişti.

Zamosc'un Yahudiler için önemli bir kültür ve ticaret merkezi olarak gelişimi, 1588'de Kraliyet Büyük Şansölyesi Jan Zamoyski'nin Sefard Yahudilerine (-ç.n. *İspanya ve Portekiz'den göç eden Yahudiler.*) tanıdığı yerleşme ayrıcalığına dayanıyordu. Şehir yerli sakinleri için hiçbir ekonomik tehdit oluşturmayan doktor, eczacı, dış ticaretle uğraşan tüccar ve kalifiye zanaat ustalarını kendisine çekmişti. Ne var ki, İsveç istilasının hemen ardından, kalifiye olmayan, geri Aşkenazi Yahudileri şehre akın ederken, Sefard Yahudileri şehri terk etti. Ekonomik yapı ve bununla birlikte toplumsal tutumlar değişti, Polonyalılar ve Yahudiler arasında ekonomik rekabet doğdu. Zamoyskis, "*Hıristiyan yurttaş ve zanaatçıları korumaya*" ve "*Yahudilerin ticaret, yerleşme ve mülkiyet edinme haklarını kısıtlamaya yönelik*

* Çar Polonya Kralı unvanını taşıyordu; bu yüzden "Krallık" terimi kullanılıyordu. Polonya Krallığı'nın başkenti Varşova'ydı.

fermanlar çıkardı."[1] Yahudilerin bazı mesleklere girmesi yasaklandı, loncalar yüzlerine kapandı ve ayrımcı yasalara tabi tutuldular. Böylece aracı, işportacı, tefeci, komisyoncu ve hancılık gibi Yahudi olmayanların düşmanlığını uyandıran ve dolandırıcı olarak tanınmalarını sağlayan mesleklere yöneldiler. On dokuzuncu yüzyıl başlarında, çarlık egemenliğine geçiş bu durumu değiştirmedi.

Rusların askerlik takıntıları ile boy ölçüşebilecek bir başka özellikleri de Yahudilerin kılık kıyafetleriyle uğraşıp durmalarıydı. Yahudilerin kılık kıyafetleri, şapkaları ve saç modelleri, bu konularda kılı kırk yaran emirler yayınlayan Ruslar kadar bunları uygulamak zorunda olan Polonyalıları da sürekli uğraştırıyordu. Erkeklerde sakal ve favori, kadınlarda peruk ve saç yaptırmak yasaktı. Saç kesimi, süsleme ve tıraş, paltoların uzunluğu ve modeli ve şapka biçimlerine ilişkin bir yığın ayrıntı belirlenmişti. Tüm bunlar Zamosc'un Polonyalı belediye başkanının çileden çıkmasına neden olmuştu. 1850'lerde yetkililere, "*hepsini mahkemeye vermek, bütün şehri hapsetmekten başka bir anlama gelmez ve bu da açıkça imkansız*" diyordu.[2] Yahudiler pasif direniş yoluyla kılık kıyafet vergilerinden birini kaldırtmayı başarmışlarsa da, bu; onların rahatsız edilmesine son vermemişti -gerçi ne Avusturyalı ne de Rus otoriteler, şöyle düzgün görünüşlü bir Yahudi modeline dair kesin bir reçeteyi hiçbir zaman geliştirmişlerdi.

Ailede Polonya'daki Luksenburgların atasının, on sekizinci yüzyılda Kont Andrzej Zamoyski'nin Brüksel'de tanıştığı ve çok etkilenerek kendi Zamosc malikanesine getirdiği genç bir peyzaj mimarı olduğu dilden dile dolanıyordu. Ne var ki, iyi korunan

---

[1] Bogumila Sawa, Przyczynek do sytuacji prawnej Zydow zamojskich od ii polowy XVI do XIX w. (On altıncı yüzyılın ikinci yarısından on dokuzuncu yüzyıla kadar Zamosc'da Yahudilerin yasal statüsü), *Biuletyn Zydowskiego Instytutu Historyczenego* 3 (99); 29 (Varşova, 1976).

[2] A.g.e., 35.

Zamoyski arşivlerinde bu iddiayı destekleyen hiçbir belge bulunmaktadır. Rosa'nın baba tarafından dedesi işlerini Batı'ya ve Doğu'ya kadar genişleten varlıklı bir kereste tüccarıydı. Oldukça erken bir tarihte Yahudi Ortodoks yaşamının sınırlarından kurtuldu ve oğlu Elias babasının hem işini hem de asimile olma isteğini miras aldı. Rabbi Itzakh Iser Löwentstein'nın kızı olan Rosa'nın annesi Lina Löwenstein, soyu ta on yedinci kuşaktan ta on ikinci yüzyıl İspanyası'nda Talmud yorumcusu ünlü bir din bilgini olan Rabbi Zerecha Halevi'ye kadar geriye giden rabbiler ve İbrani bilginlerinin torunlarındandı.[3] Lina'nın erkek kardeşi Rabbi Bernard Löwenstein felsefe ve teoloji doktoru oldu. Yetişkinliklerinde iki kardeş arasındaki ilişkinin kopukluğu belki de Lina'nın ailesinin onun Ortodoks inancı dışında yaptığı evliliği onaylamadığının bir göstergesiydi. Lina ve Elias, Elias'ın işi nedeniyle yerleşmiş oldukları Zamosc'da tanışmışlardı.

Rozalia (Roza) Zamosc'da 5 Mart 1870'de, çiftin beş çocuğundan en küçüğü olarak dünyaya geldi. En büyükleri, Chana (Anna) 1858'de, Natan (Mikolaj) 1860'da, Maksymilian 1866'da ve Jozef 1868'de doğmuştu. Aile ana meydanda iki katlı, ferah tuğla bir evde oturuyordu. Evde Lehçe konuşuluyordu ama Elias Luksenburg çoğu kez evde de yürüttüğü işinde Yidiş dili kullanıyordu. Lina Luksenburg çocukları büyüdükten ve evden ayrıldıktan sonra bile Yahudi bayramlarını (aileyi bir araya getiren yortuları) ve inançlı bir biçimde dilini yaşatmayı sürdürdü.

Rosa yaşamının ilk üç yılını sakin ve rahat bir çevrede geçirdi. Ana babasının ve büyük kardeşlerinin sevgilisi olarak, kendine güvenli ve mutlu bir çocuktu. Ama bu mutlu çocukluk 1873'te bıçak gibi kesildi. Elias Luksenburg iş konusunda babası kadar başarılı değildi. Ailenin -özellikle annenin de babanın da

[3] Rosa Luxemburg, *Briefe an Karl und Luise Kautsky*, ed. Luise Kautsky (Berlin: E. Laub'sche Verlagbuchhandlung GmbH, 1923), 181.

çok istedikleri çocukların eğitimi ile ilgili- ihtiyaçları artarken, serveti azalıyordu Elias şansını başkentte denemeye karar verdi.

Ailenin Varşova'ya taşınmasının başka nedenleri de olmuş olabilir. Luksenburgların çoğu Ortodoks ve Hasidim olan ve assimilasyonistlerden uzak duran Zamosc Yahudileri arasında kalıcı dostluklar kuramadığı anlaşılıyor. Ailenin her zaman var olan Yahudi-düşmanlığından kaçmak için taşınmış olması da mümkün. Büyük kent, insanı bir ölçüde gözden uzak tutuyor ve işgüzar bürokratlara karşı daha iyi bir korunma sağlıyordu. Asimile Yahudiler, yoksul ve Ortodoks Yahudilerin uğradığı zulümden uzak kalsalar da, topluluğun yaşadığı utançtan uzak kalamıyorlardı. Zamosc bölgesini harekete geçiren Polonyalıların Rusya'ya karşı 1863 ayaklanması, hem ayaklananların hem de onları destekleyenlerin, bunların arasında da askerlere kılavuzluk yapan, üniforma ve silah sağlayan Yahudilerin sert bir biçimde ezilmesiyle sonuçlandı. O zaman Luksenburglar'ın iki çocukları vardı ve Zamosc'dan taşınmayı düşünüyorlardı; gerçi on yıl sonra taşınabildiler. Bu sırada, laik eğitim ve kültürü savunan entelektüel bir hareket, Aydınlanma (Haskalah), Yahudi dünyasında ciddi ilerlemeler kaydetmişti. Ama Zamosc'da, Hasidim ve güçlü Ortodoks haham çevresi tarafından buna şiddetle karşı çıkılmıştı. Lina Luksenburg'un Alman ve Polonya edebiyatına duyduğu ilgi ve bu ilgiyi çocuklarına da geçirmek için harcadığı büyük çabalar, geleneksel Yahudi değerlerine ters düşüyordu. Zamosc'da, Yahudiler Batı Avrupa'da ki özgür din kardeşlerinin tanımadığı birçok çatışma ile yüz yüzeydi. Bu yüzden, tecrit, antisemitizm ve ekonomik zorunluluk Luksenburgları 1873'te Varşova'ya getirdi. Rosa üç yaşındaydı.

II. Varşova: Ani Değişiklik: 1874-1882

Varşova'nın Yahudi mahallesi 1809'da kuruldu. Mahallenin ayrılması Yahudilerin namussuzluğu, hinlikleri ve rüşvetçiliklerine bağlanıyordu. Aslında, Polonyalı ve Rus tüccarlar şehir merkezinden gelen istenmeyen rekabeti ortadan kaldırmak için Rus otoritelerine baskı yapıyordu. Yahudi tüccarlara sermayelerini şehrin kenar mahallerine yatırma fırsatı sunuluyor; merkez onların sınırları dışında kalıyordu. 1809-1862 yıllarında, Yahudi mahallesi dışında oturma izni alabilen sadece 140 Yahudi aile vardı. Bu oturma iznini alabilmek için, iyi Lehçe, Almanca ya da Fransızca bilmek, çocuklarını devlet okuluna kaydettirmek ve Batı tarzı giyinmek yetmiyordu; ayrıca büyük bir servete -60.000 Polonya zilotisi (o zaman yaklaşık 6,900$'a eşit)- sahip olmak şarttı. Ekonomik ya da politik çıkarlar gerektirdiğinde, ayrımcı yasalarda esneklik sağlanıyordu. Bu politika Polonyalılar ve Yahudiler arasındaki güvensizliği artırdı. Katolik Kilisesi, Yahudi ve Hıristiyanların bir arada yaşamaları halinde de bunun çürümeye yol açabileceği konusunda uyarıda bulunuyor, Polonyalı belediye idaresi, Varşova'da sadece sanat ve bilimde seçkin bir yere sahip olan Yahudilerin oturmasına izni veriyordu. Şiddetli bir muhalefete rağmen, Çarın 1862 kararnamesi en sonunda yerleşim sınırlamalarına son verdi ve Yahudi mahallesi uygulaması resmen ortadan kalktı.

Luksenburglar taşınacakları mahalleyi özenle seçtiler. Burası Yahudilere daha yeni açılmıştı ve Polonyalılar bu uygulamayı henüz içlerine sindirememişti. Ayrıca, Polonyalı iş sahiplerinin de oturduğu bu mahalle, yoksul ve Ortodoks Yahudilerin yerleştiği bölgeye yakın olmakla birlikte arada güvenli bir mesafe vardı. Yahudi bölgesi, -el kol işaretleri ile konuşan, kaftanları büyük kara kuşlar gibi uçuşan, favorili, yarmulkalı erkekler ve peruklu kadınlar, dilenciler ve sokak satıcılarıyla- bir Batı başkentinden çok, Orta Çağ tiyatrosunu andırıyordu. Burası, kendi halklarının geriliğinden utanan ve uzun süredir onlarla bağı kalmamış olan asimile Yahudiler için bir rahatsızlık ve öfke kaynağıydı. Asimile Yahudiler din değiştirmişler; artık "çocukların yanında" Yidiş dili konuşmuyorlar ve Batılı gibi giyinmekle Sami özelliklerini yumuşatmışlardı. Oysa sadece bir kaç adım ötede o öteki dünya vardı, burası Polonyalılarla kaynaşmalarının önündeki başlıca engeldi. Garip kılıklı gürültücü insanlar; Cumartesileri çalışmayı reddeden emekçiler; mucize gösteren zaddikler; yasaları koyan rabbiler. Onlar Çarın sakallarının kesilmesi ve kılık kıyafetlerinin değişmesini emreden fermanı karşısında sakallarını da kılık kıyafetlerini de korumanın yollarını bulmuş; kentin bir bölümünden kovulunca, bir başka bölümüne kapağı atmış; Lehçe öğrenmeye zorlanınca da, Yidiş dilinden bir edebiyat dili yaratmışlardı.

Varşova Luksenburgların asimilasyonu doğrultusunda bir adımı simgeliyordu. Ama Zamosc'daki gibi, bu doğrultuda atılan her adım bir kararlılık gerektiriyor ve her karar sorunlara yeni bir sorun ekliyordu. Luksenburglar ne önlerindeki hazır bir modeli izleyebilir -zaten böyle bir model yoktu- ne de kendilerini rahatlıkla Yahudi ya da Polonyalı olarak görebilirlerdi. Onlar da geleneksel bağları gevşetip farklı ama tümüyle yeni olmayan bir kimlik seçtiler. Yahudi geleneklerinden kurtulmadan Polonyalıların dünyasına kabul edilmek, din değiştirip Hıristiyan olmaktan daha zor olduğu gibi, çoğu Polonyalı böyle bir durumu hoş karşılamıyordu. Polonyalılara göre, Musevi Yahudi kolayca

tanınabileceğinden, asimile Yahudiden daha az tehlikeliydi. Ayrıca Polonya'nın Rusya, Prusya ve Avusturya'nın arasında paylaşmasından sonra, artık Yahudiler sadece Polonya Yahudisi değildi. Aynı zamanda Rus, Prusya ya da Avusturya yurttaşları olmuşlardı. Bu durum kurtuluşa giden yolu iyice zorlaştırmıştı.

Zlota Caddesi üstündeki 16 Numaralı ev, Braca ve ana cadde Marszalkowska'yı birleştiren dar bloğun ortasındaydı. Zlota Caddesi, Marszalkowska'yı kesiyor ve doğuya doğru devam ederken bakımsızlık iyice göze çarpıyordu. Ancak Luksenburgların oturduğu dar bölge güzel bir muhitti. On beş yirmi yıl önce Bracka Caddesi, Polonya ordusunun başkomutanı Rusya Grandükü Konstantin'in her gün geçtiği yoldu. Polonyalı uyrukların aşağılayıcı bakışları arasında, at sırtında Belvedere Sarayı'ndaki ikametgahından Saski Meydanı'na ilerlerdi. Dükün Bracka Caddesi'ndeki gezintisinin tartışmasız bir faydası vardı; cadde parke döşenmişti. Marszalkowska Caddesi çok canlıydı. En son Paris modasına göre giyinen kadınlar, ithal mallarla dolu mağazalar, cafeler, restoranlar ve kitapçılar metropole Avrupai bir hava veriyordu. Burası çokuluslu, çok dilli, canlı ve renkliydi. Atların çektiği gösterişli arabalar şık bayanları hayır işlerine, beyefendileri davetlere taşıyordu. Etrafı gözetleyen bıyıklı Rus polislerinin bakışları altında papaz cüppeleri ve kız öğrencilerin önlükleri arasında fark edilen şaşaalı Rus üniformaları; züppeler ve rahipler, geniş kenarlı kastor şapkalı Hasidimler ve parlak kızıl kepleriyle ulaklar, siyah kepli mürebbiyeler ve sokak şarkıcıları, caddeye büyük bir canlılık katıyordu.

Kent merkezinin hemen dışında bu tablo bir anda değişiyordu. Sıska kısrakların çektiği eski püskü arabalar taş döşeli yolda hoplaya zıplaya ilerliyor; arabalı seyyar satıcılar tezgahlarında kum, su, meyve ve sebze satıyor; eskiciler, hurdacılar, sucular ve hamallar bağıra çağıra satış yapıyorlardı. Maymunuyla bir laternacı, akrobatlar, palyaçolar ve dilenciler koroyu tamamlıyordu. Şehir merkezinin daha da uzağında taşradan gelen köylüleri, Yahudileri ve gençleri tuzağına çeken fabrikalar bulunuyordu.

Tıpkı şehir gibi, Zlota Caddesinin de biri şık diğeri sefil görünümlü iki yüzü vardı. Luksenburgların evi gibi, daha pahalı daireler caddeye bakıyor ve alanı yukarıdan gören apartman bloklarında oturanlardan farklı bir sınıfı barındırıyordu. Gün ışığının ya hiç girmediği ya da güç bela sokulabildiği ucuz ve kalabalık bloklar, terziler, terzi kadınlar, şapkacılar ve ayakkabı tamircileriyle dolup taşıyordu. Bütün blok sakinleri gibi, bu insanlar da yoksulluk, hastalık ve umutsuzluk içinde kıvranıyorlardı. Çoğunlukla altı kişilik bir aile, iğreti bir ocak, saman döşekler, birkaç sandalye ve bir masa ile donatılmış, atölye olarak kullanılan bir odada çıraklarla birlikte yaşıyordu. Verem, iskorpit ve raşitizm yaygındı. Canlı, temiz cadde ve karanlık, kirli avlular, caddeye bakan apartmanlar ve arka sokaklardaki bloklar, Rosa'nın toplumsal yapıdaki farklılıklarla ilk tanışmasıydı.

Varşova'ya taşınmak Rosa'nın hayatını altüst etmişti. Anne babası ve dört kardeşiyle kaldığı üç odalı daire küçük geliyor, Rosa dilediği gibi hareket edemiyordu. Bildik çevre ve tanıdık insanların, alışılmışlığın ve bilinebilirliğin rahatı ortadan kalkmıştı. Topalladığı için ya hoşlanmadığı ablası Anna ya da annesi ile gezmeğe gidiyordu. Dışarı çıkarken güzel giyinmek zorundaydı. Anna onu çocuklar, asırlık ağaçlar ve çiçeklerle dolu yakınlarındaki Saski Parkı'na götürürdü. Saski Parkı'ndaki çocuklar Zamosc'da birlikte oynadığı arkadaşlarına benzemiyordu. Güzel elbiseler giyiyorlar ve büyükleriyle birlikte dolaşıyorlardı. Konuşmaları da ciddi ve düzgündü. Rosa bağıra çağıra konuşup gülüştüğü, büyük bir sevinçle oyun oynadığı eski arkadaşlarını özlemeye başlamıştı. Sırf yavaş sesle konuşması, uslu durması istendiği için kızıp, kendi kendisine yüksek sesle konuşuyordu. Daha önce uslu görülen davranışlarının şimdi neden eleştirildiğini anlaması güçtü. Ama tam da yeni yaşamına alışmaya başlamıştı ki, çok daha yıkıcı bir başka darbe ile sarsıldı.

Anne babasının neden ortopedik muayene için Rosa'yı doktora götürdükleri kesin olarak bilinmiyor. Kendisi bacağı beş yaşında alçıya alındığını, bir yıl yattığını, o zamana kadar yürüyüşünün

normal olduğunu söylüyordu. Yataktan kalktığında bir bacağı kısaydı. Yatakta geçen uzun süre onun kalça tüberkülozu geçirdiğini gösteriyor ama büyük bir olasılıkla o zaman kız çocukları arasında yaygın doğuştan kalça çıkığı söz konusuydu. Büyüdüğü zaman bu durumdan dolayı anne babasını suçlamasının nedeni, erken tanı ve uygun bir tedaviyle iyileşmiş olabileceğine inanmasıydı. Büyük kızları da topalladığından, anne ve babasının potansiyel sorunların kesinlikle farkına varmış olmaları gerekiyordu. Bu nedenle, Rosa'nın iddia ettiği gibi, ihmalkar davrandıkları kuşkulu.[1] Kalça çıkığının belirtileri uzun bir süre kendisini göstermemiş olabileceğinden, doktorları da ana babayı da yanıltmış olabilir.

Alçı çıkarıldıktan sonra, Rosa'nın topalladığı görüldü ama bu durumun düzelip düzelmeyeceği henüz belirsizdi. Tedavi için doktor doktor dolaştırıldı; genellikle acı veren ama hiçbir faydası görülmeyen farklı tedaviler uygulandı. Banyolar, kompresler ve gergiler tavsiye edildi. Rosa tüm bu acılara sabırla katlandı. Uzun bir süre bu tedavilerin işe yaramayabileceğini düşünemezdi. Ablası gibi topalladığını ya da diğer çocuklar gibi yürüyemeyeceğini düşünemiyordu. Oysa topallıyordu. Fiziksel acıya katlanmayı, özrünün göze batmasından daha kolay buluyordu. Veletler onu gösteriyor ve hep bir ağızdan "Sakat, saakaaat!" diye arkasından bağırıyorlardı. Parkta çocuklar dikkatle bakıyor, peşinden geliyor ya da kaçıyorlardı. Büyüklerin acıyan bakışları ve fısıltıları daha az çıldırtıcı değildi. Rosa sokaktan, yabancılardan, ona acınmasından korkuyordu. Bütün enerjisini topalladığını göstermemek için harcıyordu; caddede göze çarpmadan karşıdan karşıya geçmek bir zaferdi.

Belki de anne babası hastalığının kalıcı olmadığına inanmışlar; Rosa da kısa bacağının uzayacağını ummuştu. Haksızlıktı bu!

---

[1] Rosa Luxemburg'un çocukluğu ve genç kızlığı hakkındaki birçok ayrıntı, 1977-79'da Zofia Marchlewska ve 1980'de Dr. Gertrud Zetkin ile yapılmış olan kişisel görüşmelere dayandırılmıştır.

Çok yakışıklı üç ağabeyi vardı ve o özürlüydü. Felaket karşısında ailesinin ona düşkünlüğünden gelen her hoşgörüsüne hep kuşkuyla yaklaşmıştı. Zamanla özürlü bedenini kabul etmeyi öğrenerek, mutlu, sağlıklı bir çocukmuş gibi görünmeye başladı. Sonraki yıllarda bu rolü o kadar başarılı bir biçimde oynamaya başladı ki, en yakın arkadaşlarını bile gerçek olduğuna inandırdı.

* * *

5 Mart 1880'de Rosa on yaşına bastı. O yılın sonbaharında, evde özel ders aldıktan sonra, bir devlet okulunun, Rus Kız Ortaokulunun birinci sınıfına yazıldı. Anlaşılan can sıkıntısından, yalnızlıktan, kasvetli apartmandan kaçmak için okula gitmekten pek hoşlanmamıştı. Ayrıca kaygılıydı. Yahudi kökenli diğer adaylar gibi, giriş sınavında Yahudi olmayanlardan daha iyi puan almak zorundaydı. Yahudiler için kota konmuştu. Okula girmeye hak kazandı ama istediği bu şekilde kabul edilmek değildi.

Okula kota sistemi ile kaydolmakla, ilk kez etnik ayrımcılıkla karşılaşmış oluyordu. Duyarlı bir çocuktu, kendisini aşağılanmış hissetti. Bu damgayı silmek için verdiği uzun kavgaya işte bu noktada başladı. Daha sonraki yaşamında özel ve politik seçimleri çocukluktaki aşağılanmasına dolaylı ya da dolaysız bir tepkiydi.

Deneyimi arttıkça yaşadığı karmaşa da büyüdü. Ne var ki, dindar bir ailede büyümemekle birlikte, Rosh Hashana ya da Hamursuz Bayramı gibi bazı geleneklere hiç de yabancı değildi. Annesinin Musevi inancı, babasının tipik bir Yahudi mesleği olarak küçük tüccarlığı ve kendisinin özürlü oluşu, içinde yaşadığı karmaşayı arttırıyordu. Rusça eğitim görüyordu, ana dili Lehçeydi. Anavatanı Polonya bağımsız bir devlet değildi. Yahudiliği gibi, Polonyalı olmanın da bir saygınlığı, bir güvencesi yoktu.

Okuldaki ayrımcılık kota sisteminin sadece bir yönüydü. Zorunlu din dersi, öğrencileri Roma Katolik, Rus Ortodoks ve Yahudi olarak bir kez daha bölüyordu. Eğitimleri süresince, öğrenciler

dinsel inançlarına göre farklı din derslerine giriyorlardı. Daha kalabalık ve çoğunlukla daha dindar olan Rus ve Polonyalı öğrenciler, okulda ırk ve din kaynaklı çıkmazdan kurtuluş yolu aramıyor; bu nedenle Yahudilerin üzerindeki duygusal baskıların hiçbirini yaşamıyorlardı. Polonyalılar da sorunlardan uzak değildi elbet. Öğretmenleri, özellikle Ruslar tarafından sıkı bir gözetim altında tutuluyorlar ve kuralları çiğnediklerinde cezalandırılıyorlardı. Ama Polonyalı bir öğrenci ne kadar dikkatliyse, doğuştan suçlu görülen bir Yahudi öğrenci o kadar diken üstündeydi. Yahudi öğrenci kuşkuları üzerine çeker, daha şiddetli cezalandırılır; kolayca aşağılanabilirdi. Rosa okula girmeden birkaç ay önce, bir grup lise öğrencisi, politik bir gösteri olarak görülen bir eylemlerinden -ünlü Polonyalı aktris Helena Modrzejewska'ya (Modjeska) bir buket çiçek sunmalarından- dolayı okuldan atılmıştı. Aralarında on yedi yaşında bir Yahudi, Ignacy Neufeld de vardı. Eğer okuldan kovulursa intihar edeceğini söylüyordu. Okul müdürünün tepkisi tipikti: "Bir Yahudi! Kendisini vuracak ha! Dünyada inanmam!" Neufeld okulan atıldı ve söylemiş olduğu gibi kafasına kurşun sıktı.[2]

Okul deneyimi Rosa'nın en kötü korkularına tuz biber ekti. Diğer kızların yaptıklarını yapamazdı. Onlar koşa koşa okula gelebilir, zil sesini duyar duymaz merdivenleri birer ikişer çıkıp derse yetişebilirlerdi. Rosa daha erken kalkmak, evden daha erken çıkmak ve merdivenleri teker teker çıkmak zorundaydı. Her gün Zlota Caddesi'nden, okulun bulunduğu Wilcza Caddesi'ne kadar uzun bir yol kat ediyordu. Tüm dikkatini toplayarak küçük bedenini dik tutmaya ve topallamasını belli etmemeye çalışıyordu. Tahtaya kalkmak büyük bir endişe yaratsa da sınıfta rahatlardı. Spor ve dans en korkulu rüyalarıydı. Kızların spor yapması bir yenilikti; dans dersleri yanında, okullar beden eğitimi, buz pateni ve doğa sporlarını da müfredatlarına almışlardı. Rosa beden

[2] Feliks Kon, *Narodziny Wieku* (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1969), 12-13.

eğitimi, dans ve sporu seviyordu. Hareket etmekte çok zorlanmıyorsa da hareketleri zarif ve çekici değildi. Zarif bir duruşun başta gelen kadınsı niteliklerden biri olarak görüldüğü bir çağda, özürlü oluşu onu hep yaralamıştı. Buna rağmen en zor beden hareketlerini yapabilmek için inatçı bir biçimde çalıştı ve başarılı oldu.

Rosa'nın okuldaki çevresi büyük ölçüde ona yabancıydı. Sınıf arkadaşları yoksullaşmış Polonyalı soyluların, aydınların, orta kademe memurların, Varşova'da görev yapan Rus yetkililerin ve orta halli Yahudilerin kızlarıydı. Yönetici çocukları ile yenilmiş ülkenin çocukları arasında çok az ilişki vardı. Polonyalı ve Yahudi öğrencilerin oluşturduğu bu ikinci grup içinde de birlik yoktu. Rosa'nın Polonyalılar ile özdeşleşme arzusu sadece ona özgü değildi. Zaten asimilasyonun amacı da buydu -ilk köprüyü oluşturan okulla birlikte, engelleri aşmak ve Polonya kültürünü özümsemek. Ama bütün Polonyalılar Yahudilerin bu köprüyü geçmelerine izin vermeye hazır değillerdi.

Okul yaşamında Rosa kendisini hızla geliştirdi; çalışkan, becerikli ve meraklı bir kızdı. Örnek bir öğrenciydi. Ama sosyal ortamda kabul edilme konusunda aynı ölçüde şanslı değildi. Kendisini aklıyla kabul ettirebilirdi; soylu atalarının adlarıyla değil. Kendi bireyselliği ile sınıf arkadaşlarını etkileyebilirdi ama koyu kestane saçlı, büyük koyu kahverengi gözlü, keskin bakışlı ve kemerli burunlu bir fiziğin göze çarpmaması olanaksızdı. Polonyalı kızların yoksullukları pek bir şey değiştirmiyordu. Onlar sarışın, mavi gözlü ve ipek tenliydiler. Babaları ve dedeleri ulusal davanın şehitleriydi. Anneleri ve anneanneleri onları bembeyaz giysileriyle Pazar ayinlerine ve kilise toplantılarına götürür; partilere, mazurka danslarına ve Polonez danslarına giderler; Rosa'nın evden ayrıldıktan sonra benimsediği Hıristiyanların dini bayramlarını kutlarlardı.

Yeni arkadaşlarıyla okul dışında pek bir ilişkisi yoktu. Onların büyük ulusal gururları onu korkutuyordu. Ülkeyi Hıristiyanlığın kalesi haline getiren Polonya kralların ve Hıristiyan erdem

modelleri olan Polonya kraliçelerinin mirasını taşıyan bu arkadaşlarının duygularını paylaşıyor muydu? Rosa'nın daha sonraki fanatik anti-milliyetçiliği bu mirasa çelişkili yaklaşımından kaynaklanmış olabilir.

Rosa'nın yetişkinliği sırasında tez canlılığı okulun önüne koyduğu engelden kaynaklandı. Özel ama aşağı bir kategori içinde bulunmamış olsaydı -soylu bir babanın gururlu kızı olmuş olsaydı- aile dışında tanınma özlemi bu kadar fazla olmayabilirdi. Özürlü olmamış olsaydı, daha büyük bir özgüven geliştirebilirdi. Yahudi geleneklerine yürekten bağlı olsaydı, Polonyalı olarak kabul edilmek için umutsuzca çabalayıp durmazdı Doğal arzusunu gerçekleştirmek -herkes gibi olmak- elinde değildi. Bunu kabul etmek zorundaydı; etti de. Dikkatini Yahudi özelliklerini ve özürlülüğünü gizlemek üzerinde yoğunlaştırdı. Rozalia Luksenburg'un Rosa Luxemburg'a dönüşmesi işte bu şekilde gerçekleşti. Bu zahmetli bir işti ve sürekli bedel ödedi; ne güçlü bir irade ne güdü, hırs ve akıl yeterliydi. Kendisine güçlü bir kadın -güçlü bir irade, güçlü bir zihin, güçlü bir karakter- rolü biçti. Bu rolü o kadar inandırıcı bir biçimde oynamaya başlamıştı ki, rolü onun ikinci doğası olmuştu. Kibri ve saldırganlığı güvensizliğini örtmüş; özgüvenli dış görünüşü korkularını gizlemişti. Okul yıllarında "güçlü" biri olarak tanınmaya başlamıştı. "Topal" ya da "pis Yahudi çocuğu"ndan daha çok beğendiği bir sıfattı bu.

Rosa kısacık hayatının en büyük vahşetine daha on iki yaşında tanık oldu. İkinci sınıfa yeni başlamış, öğretmen ve sınıf arkadaşlarına kendisini kabul ettirmişti. Zihinsel özelliklerinin başkalarından kaynaklanan bütün güvensizlikleri aşabileceğini görmeye başlamıştı. Yavaş yavaş, kendi kaygılarının üstesinden geliyordu.

1881 Noel günü, Kutsal Haç Kilisesi'nden çıkmakta olan kalabalığı, nedeni hala bilinmeyen bir panik sardı. Panik bir pogromla noktalandı. Çarlık İmparatorluğu'nda pogromların amacı, Yahudilere güven içinde olmadıklarını göstererek, onları sürekli kontrol altında tutmaya yarardı. Kalabalık bir Ortodoks Yahudi

nüfusu barındırması, yüzyılların gerginliklerin arttığı bir ülke olan Polonya'da ekonomik gerilik ve bağımsızlığın yitirilmesi, pogromlara elverişli bir zemin hazırlamıştı. Yabancı işgali bazı Polonyalıları fanatik bir milliyetçiliğe sürüklemişti. Ulusal varlığı tehlikeye düşen, gururları incinen kurbanlar kendilerine kurban arıyorlardı.

Varşova pogromu, Zlota Caddesi'nde oturan Yahudilerde, Yahudi mahallesinin yoksul sakinlerine göre daha büyük bir şok yarattı. Bunun nedeni hem yeni kazanmış oldukları statünün henüz oturmadığının ortaya çıkmış olması hem de yetkililerin bu durumu meşrulaştırmasıydı. Çarlık polisi saldırganlara müdahale etmemiş, polisin hoşgörüsü nedeniyle, pogrom Yahudi mahallesinde üç gün üç gece terör estirmişti. İşçiler, seyyar satıcılar, kunduracılar ve dükkan sahipleri öz-savunma amacıyla seferber olmuş ve felaketin yayılmasını önlemişlerdi. Pogrom iki bin aileyi etkilemiş; çok sayıda Yahudi öldürülmüş ve yaralanmıştı. Daha varlıklı semtler genellikle polis korumasından yararlanmış ama bu kez Zlota Caddesi'nde bile güvenlik tam olarak sağlanamamıştı. Etrafı yağmalayan, cam çerçeve indiren, taşlayan çılgın kalabalık bölgede dilediği gibi at koşturuyordu. Bazı Yahudiler canlarını kurtarmak için Polonyalı komşularına sığınmış, diğerleri kapı ve pencerelere barikat kurmuşlardı.

Rosa'nın kafasından geçenleri hayal etmek zor değil. Feryatlar, bağırtılar, postallarla kırılan camların şıngırtısı, kalabalığı saran kahkahalar, Lehçe ve İbranice küfürler, ağlayıp sızlayan kadınların, ağlaşan çocukların sesleri onu dehşete düşürmüştü. Ana babası onu savunamazdı. "Yahudileri gebertin!" diye bağıran serseri kalabalığın eve zorla girmesini, onu dövmelerini, öldürmelerini engelleyemezlerdi. Topallaya topallaya kaçmaya çalışırken muhakkak bu sürünün eline düşerdi! Daha önce topallaması hiçbir zaman bu kadar büyük bir tehlike, bir ölüm kalım sorunu olmamış; daha önce böyle bir korku yaşamamıştı.

Rosa'nın anne ve babası onu belki saatlerce, belki günlerce saklamıştı. Onu Polonyalı komşularına götürmüş ya da kilitli

kapılar arkasında apartman dairesinde gizlemiş olabilirler. Ama onun fiziksel güvenliğini sağlamak için ne yapmış olurlarsa olsunlar, manevi acıları için yapabilecekleri hiçbir şey yoktu.

Pogrom Rosa'da kalıcı bir iz bıraktı. Daha sonraki yıllarda, kalabalıkları kendisi kontrol edebildiği, büyüleyebildiği zaman, korkudan bir köşeye büzülmüş olan çocuğun acısını çıkarıyordu. Kalabalık "yaşasın Rosa!" diye bağırırken o hâlâ kalabalıklardan ürküyordu. 1917'de arkadaşı Luise Kautsky'ye, "*beni hangi düşüncenin pençesine alıp, korkuttuğunu biliyor musun?*" diye yazmıştı. "*İğne atsan yere düşmeyecek bir kalabalığın doldurduğu kocaman bir salona, parlayan ışıkların altına, kulak tırmalayan gürültüye, beni iten insanların arasına tekrar girmem gerektiğini hayal ediyor...ve hemen oradan kaçmak istiyorum! Kalabalıklar beni dehşete düşürüyor!*"[3]

Çocukluk deneyimini ruhunun derinliklere gömdü. Kılı kırk yaracak kadar titiz olmakla birlikte, bir keresinde -laf arasında, öznesiz bir biçimde, imzasız bir makalede- pogromdan söz ederken, tarihini yanlış hatırlamıştı.[4]

---

[3] Rosa Luxemburg, *Briefe an Karl und Luise Kautsky*, ed. Luise Kautsky (Berlin: E. Laub'sehe Verlagsbuchhandlung GmbH 1923), 181.

[4] *Czerwony Sztandar*, Varşova, Şubat 1911, no. 180, p. 2.

III. Varşova: Gençlik Arayışı: 1882-1889

Pogromun tüm gizli korkularını açığa çıkardığı Rosa, korkunç gerçeklerden kaçmak için çırpınırken şiire sığınmıştı.

Günümüze kadar* genç idealistlerin düşüncelerini etkilemiş olan dünyaca ünlü Romantik şair, Adam Mickiewicz, Rosa'nın da ilham kaynağı olmuştu. Onun aşk ve isyanda "kafaları ve kalpleri" birleştirmek istemesi, "herkesin iyiliğini" düşlemesi Rosa'yı büyülemişti. Çünkü Rosa yaralıydı, yalnızdı ve korkuyordu. Mickiewicz, eski dünya düzeni yıkılır yıkılmaz nerede yaşarlarsa yaşasınlar, tüm ezilenlerin -işçiler, Yahudiler, köylüler- eşit olacağını öğretiyordu.

Genç Rosa için hiçbir şey, soylu bir amacın birleştirdiği bir topluluğa ait olma duygusundan daha çekici olamazdı. Şair, gençlik "omuz omuza" çürüyen evreni yerle bir etmeli ve daha iyi bir dünya kurmalı, diyordu. İnsanlığın acılarını dindirme fikri, Rosa'mn acısını hafifletti. Yahudi ve özürlü de olsa, herkesin birbirini sevdiği bir dünyada, sevgiden o da payını alacaktı.

---

* Örneğin, 1968'de Mickiewicz'in "Atalarımız" adlı oyununun kapanışı, Rus-karşıtı söylemi nedeniyle büyük bir öğrenci olayının patlak vermesine yol açmıştı.

Loş odalarda, sımsıkı kapalı kapılar ardında, genç kız ve erkekler gizli toplantılar yapar, Mickiewicz'in yasak mısralarını can kulağı ile dinlerlerdi. Şiirin, yeraltı faaliyetinin ve gizliliğin gizemi, genç dinleyicilerde büyük bir coşku yaratırdı. Erotik ve tinsel şiirler onlara ideal aşkı, iki ruhun birleşmesini anlatırdı.

Mickiewicz'in gerçek yaşam öyküsü bugün bile büyüsünden hiçbir şey kaybetmiş değil. En saf biçimde Polonyalıların deneyimlerini dile getiren Mickiewicz'in yaşamı bir militan olarak başlayarak, bir mülteci olarak son buldu. 1798'de Wilno bölgesinde doğdu, Rusya ve daha sonra Fransa'da sürgünde yaşadı ve 1855'te Türkiye'de esrarengiz bir biçimde öldü. Mickiewicz, Doğu ve Batı, coşku ve akıl arasında bölünen ülkesinin yaşadığı dramın canlı simgesiydi.

Wilno Üniversitesi'nde öğrenciyken gizli bir Polonya öğrenci derneği kurduğu için tutuklanmış ve 1824'de Rusya'ya gitmişti. 1824 yılı Rusya'da Dekabristlerin Çar I. Nikola'ya karşı başarısız 1825 ayaklanmasıyla yıkılacak olan umut ve düşlerin yılıydı. Rus aydınlarına, Dekabristlere ve en başta da Alexander Pushkin'e yakın olan Mickiewicz daha engin bir ruhsal ve entelektüel dünya bulmuştu. Asi Polonyalı, asi Avrupalıya dönüşmüştü. Özgürlük artık sadece Polonya'nın değil, tüm ezilen ulusların özgürlüğüydü. Rusların da otokrasiden en az Polonyalılar kadar çektiğini ve ortak bir düşmana sahip olduklarını gördü. Kendi anayurdunda sürgün olan Puşkin ile mülteci Mickiewicz, birbirinin şiirlerini anadillerine çevirdiler ve katledilen ya da içerdeki Dekabristlerle birlikte yas tuttular. "Rus Dostlarıma" adlı ağıdından bir bölüm:

Neredesiniz şimdi?
Kardeşçe kucakladığım Rylev'in soylu başı
Çar'ın emriyle kurulan darağacında sallanıyor
Ozan ve şövalye Besturhev'in bana uzanan dost eli
Kalemden ve kılıçtan koparılmış,

Polonyalının bileğine zincirlenmiş
Bir şekilde taş ocaklarında
Taş kırıyor...
Peygamberlerini öldüren insanlara lanet olsun.[1]

Dekabristlerin trajedisi onun cesaretini kırmadı. Gerçekten de onun şiiri daha şiddetli bir savaş vaz ediyordu. Mickiewicz'in fikirlerinin gizli çekiciliği, Samson gibi yıkıp kendi eseri olan yıkıntıların altında kalmaya hazır, İsa gibi kendini feda etmeye istekli oluşu, Ruslara karşı 1830'da Polonya ayaklanmasında ve o günden sonra tüm Polonya ayaklanmalarının tetiklenmesindeki rolü asla küçümsenemez.

Mickiewicz'in 1830lu yıllarda Fransa'daki sürgün yıllarında, inançları onu -Mesihvari, mistik, aynı zamanda akılcı bir- sosyalizme yöneltti. 1849'da şunları yazmıştı: "*Sosyalizm yepyeni bir sözcük. Bu sözcüğü kim yarattı? Kimse bilmiyor. Kimsenin yaratmadığı ama tekrarladığı sözcükler kadar korkutucu bir şey yoktur. Elli yıl önce* ***devrim*** *ve* ***devrimci*** *sözcükleri de barbarca çağrışımlar uyandırıyordu...Eski dünya ve tüm temsilcileri anlamlarını kavramasalar da bu sözcüklerde kendi ölüm fermanlarını görüyorlardı... Eski dünyanın hiç bir ahlaki temeli yoktur*"[2] Şair-savaşçının kurduğu, uluslararası gazete ***People's Tribune*** [ç.n. ***Halkın Kürsüsü***] devrimci, anarşist ve ütopyacıları bir araya toplamıştı. Mickiewicz'in sosyalistliği papalık konusunda kuşkuculuğu iyice artan bir Hıristiyan olmasından kaynaklanmıştı. Papa IX. Pius'a "*Kutsal Ruh'un bugünlerde Paris işçilerinin tulumlarında yaşadığını bil ki gönlün rahat olsun*" diye meydan okuyordu.[3]

---

[1] Mickiewicz, *Dziela*. 16 cilt (Varşova: Czytelnik, 1955), 3: 307-8

[2] Mickiewicz, *Dziela*. 12: 121-22

[3] Alina Witkowski, *Mickiewicz, Slowo i Czyn* (Varşova: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975), 266.

Şair, herkese özgürlük ve adalet istemek için yola koyulan hacının yaşam felsefesine yüklediği saygınlık nedeniyle, Rosa'nın yüreğinin bir köşesindeki evini ve yurdunu terk etme özlemine bir asalet katmış olmalı. Mickiewicz "*Polonyalı hacılar Polonya ulusunun ruhudurlar*" diye yazmıştı.[4] Polonya'nın tutsaklığı boyunca, hacılık derin ahlaki bir anlam taşıyan bir fikir, trajik ve mistik bir hayat tarzı olmuştu. Nasıl Eski Ahit Diaspora'da yaşayan Yahudilere yol gösterdiyse, Mickiewicz'de *Polonya Ulusu ve Polonyalı Hacılar Kitabı*'nda, Polonyalıların nasıl ayakta kalacaklarını göstermişti. Şair-hacı Polonyalı, bir gezgin ya da sürgün değildir. Çünkü bir gezgin amaçsızca gezer, sürgünü yerinden yurdundan ayıran şey yasalardır, diye yazmıştı. Hacı yad ellerde gezerken yurdunu kalbinde taşır. Parlayan ışık kadar hafif ve kölenin zincirleri kadar ağır olan kopmaz bağ, onun ruhunu yüceltir, aklına yol gösterir.

Mickiewicz'in hacılığı onu sonunda Türkiye'ye getirdi. Şairin yaşamının son perdesi zor günler yaşayan yurttaşları tarafından yeterince aydınlatılamadı. Polonyalı mistik Andrezej Towianski'den esinlenen Mickiewicz, tüm halkların özgürlüğü için verilecek bir halk savaşında, "*halkın kudretini, eşitlik, ve özgürlüğü kutsal sayan Yahudilerin tüm baskılara karşın zafer kazanacaklarına inanmaya başladı.*"[5] İsrail halkının ve Polonya'nın özgürlüğü için savaşacak Yahudi hussarların (Türklere tutsak düşen Rus Yahudileri) ayrılıkçı hareketini örgütlemeye karar verdi. Hazırlıklar sırasında Mickiewicz öldü.

Rosa'da gerçeklerden kaçış ihtiyacı olarak başlamış olan şey Marks'la tanışmasından uzun süre önce yavaş yavaş gerçeği değiştirme kararına dönüşmüştü. Daha insancıl bir sistem için savaşmanın ahlaki bir yükümlülük olduğuna, toplumsal değişimin etik boyutuna -Luxemburg'un felsefesinin özü- inancı, şairin

[4] Mickiewicz, *Dziela*, 6: 18.

[5] A.g.e., 47.

görüşlerinden kaynaklanmıştı. Sıradan insanların sağlıklı içgüdülerine inancı Luxemburg'un ünlü kendiliğinden devrim kuramına temel oluşturmuştu. Yıllar sonra, şairin dediği gibi, "hissettikleri" için "bilen" kitlelerin yaratıcı ruhu ve içgüdüsel bilgeliğinin gücüne inanmış olan Rosa, Lenin'in profesyonel bir biçimde örgütlenen devrim anlayışını reddetmişti.

~

1880'lerde edebiyat "kafalar ve kalpler" için dövüşür ve gençliğe şairlerin vizyonlarını yüklerken, tarih Polonya toplumunun karşısına yeni olgular ve yeni sorunlar çıkardı. Başarısız 1863 ayaklanmasını kanla bastıran Rus işgalciler, yenilmezlik efsanesine sığınarak asi ülkeyi pasifize etmek için daha kararlı hareket etmeye başladılar. Umutsuz silahlı direniş ve Avrupa'nın hızlı sanayileşmesi Polonya kültürü ve ekonomisinde pozitivizm diye bilinen yeni bir batıcı eğilime kapı açtı. Polonyalı pozitivistler geçmişe bakmak, yitirilen zaferlere ağıt yakmak ve ülkeyi tükenişe mahkum etmek yerine, ulusun gerçekçi hareket etmesi, geçmişi unutması ve geleceğe bakması gerektiğini ilan ettiler. Kılıcın yerini üretken çalışma, barikatların yerini fabrikalar almalıydı. Pozitivistler ulusun yaşaması için ulusal bağımsızlığın değil ama sağlam bir ekonominin kaçınılmaz olduğunu savunuyorlardı. Pozitivizm bir anlamda Polonya'ya otuz yıl gecikmeyle giren liberal ekonominin yerine kullanılan daha farklı bir terim olmakla birlikte, toplumun büyük bir kesimi tarafından hoş karşılanmamıştı.

Ruslara karşı girişilen 1863 ayaklanmasının bastırılmasının şoku bazı tutumları değiştirdiyse de, ulusal zihniyeti değiştirmemişti. İsyankarlık, gerçeğe uyum göstereememe, pragmatizme nefret ve kahramanlığa tapma, Polonyalıları kapitalist işletmelerin yoksul ortakları haline getirmişti. Toprak sahipleri mülklerini yurtseverlik davasına bağışlayabilir ya da riske atabilirdi ama tüccar ya da banker olmaları zordu. Servet yapma ya da fabrika

kurma düşü kuran bir avuç Polonyalıya karşılık, çoğunluk giderek artan sayıdaki Alman, Rus ve Yahudi sanayiciyi nefretle olmasa bile endişeyle izliyordu. Maddi başarılar geleneksel değerler içinde hala alt sıralarda yer alıyordu. Yüzyıllık yabancı idare, siyasal zayıflık ve tecrit, egemen bir ülke olarak yaşadığı geçen sekiz yüz yılın tersine, Polonya'nın gelişmiş olan özelliklerini zayıflatmamış, tersine güçlendirmişti. Modern "Hunlar" olarak görülen "aşiret krallığı"nın torunları, Batıda o kadar çok küçümsenmiştir ki, Polonyalılar Doğu Asyalılara benzetilirler.

Ekonomik değişim, en başta, Ruslar, Prusyalılar ve Avusturyalılar tarafından ilhak edilen topraklardaki üç işgalci güç ile işbirliği yapmayı gerektiriyordu. 1880'lerde birçok Polonyalı ve özellikle de 1863 ayaklanmasını bir yurtseverlik destanı olarak gören genç kuşak için, bu durum statükonun açıkça kabul edilmesi, yenilginin itirafı ve maddi çıkarlar adına uysallık demekti. Ama bazı Polonyalı gençler, tam olarak pozitivistlerin vazettiğinden farklı bir yol, geleneği modernliğe bağlayan bir yol buldular. Aydınların oğul ve kızlarını ve yeni burjuvaziyi farklı tür bir isyan ateşi sardı- sosyalizm.

Ekonomik pozitivizmin paralelinde, genel pozitivizm olarak tanınan bir edebiyat akımı gelişti. Yok olmakta olan romantik isyancının yerini -akılcı, duyarlı kuşkucu- başarılı iş adamı aldı. Ama yeni kahraman büyük ölçüde romanla sınırlıydı. Onda Polonya'nın kaderini idealize eden vizyon savunucularını kendisine çeken çok az şey vardı. O artık direnişe esin kaynağı olabilecek hayal gücünü tutuşturamaz ya da ruhu ateşleyemezdi. O dramadan yoksundu, ne rasyonel aklı ne de para kazanma becerisi dramanın yerini alabilirdi. Polonya patronlar ülkesi olmayacaktı. Zafere giden yol banknotlarla döşenemezdi.

Modernliğe direniş, ya bu ilerlemenin yavaşlatılmasından ya da yabancıların lehine Polonyalıları saf dışı bırakmaktan başka bir şeye yaramazdı. Polonya, Doğu ve Batının kesiştiği noktada bir ticaret yolu ve Rus ve Prusyalıların ekonomik büyüme planlarının dışında tutulabilecek bir ucuz emek kaynağı olarak büyük

önem taşıyordu. 1862'de Polonya Yahudilerine konan yasakların kaldırılması, çarlık hükümeti yönünden kurnazca atılan bir adımdı; Yahudi işçiler en ucuzu, Yahudi patronlar en açgözlüleriydi. 1874-1897 yılları arasında, Rusya'nın büyük şehirleri genelde Yahudilere kapalıyken, Varşova'nın Yahudi nüfusu 90,000'den 220,000'e çıkmıştı. Aynı dönemde, 1870de Varşova'daki fabrikaların üçte birinin sahibi Yahudiyken, 1895'te Varşova'da Yahudi mülküne rastlanmayan bir cadde bulmak zordu (Polonyalılar yarı alaycı bir biçimde "caddeler bizim, evler Yahudilerin" diyorlardı). 1885'te bir tarihçi şöyle yazmıştı: "*Yahudilerin sanayideki rolü ticaretteki kadar fazla değildir; sanayiye egemen olan Almanlardır. Son zamanlarda Polonyalılar da iş dünyasına girmeye başladı ama bunlar istisna. Oysa, Yahudiler toprak satın almalarına ve mülk edinmelerine izin verildiğinden beri ilk defa... fabrika kurmaya başladılar ve işletmeleri sürekli büyüyor.*"[6] "Pozitif eylem"in ve ekonomik gelişmenin çekiciliği Yahudiler için fırsat kapısı olmaktan çıkmamıştı. Eğitim ve kurtuluşları yönünden tek şansları buydu.

Pozitivizm gençliğe gözlerini olgulara çevirme ve tehlikeli hayallerden uzaklaşma fırsatı sundu. O zamana kadar yapabilecekleri en iyi şeyin, ülkeleri Polonya için ölmek olduğu inancıyla yetiştirilen kuşakların yerinde yeller esiyordu. Oysa, çocuklara öğretilen ilk dua Polonya'nın özgürlüğüydü; ilk anlatılan olaylar şehit ataları hakkındaydı. Çocuklar ilk önce atalarının yolundan gitmelerini öğütleyen şiirler okuyorlardı. Ölüm ve yıkım kısır döngüsünden çıkmaları ancak pragmatik bir eğitimle mümkündü.

Roma Katolik Kilisesi'nin ruhani ve siyasal etkisi, on yedinci yüzyılda Müslüman Türklere karşı Hıristiyanlığı savunan güçlere

---

[6] Jakub Szacki, "Rola Zydow w ekonomicznym w latach 1863-1896" (1863-1896'da Varşova'nın ekonomik yaşamında Yahudilerin rolü), *Biuletyn Zydowskiego Instytutu Historyzcznego* 29:12-49.

Polonya'nın da askeri katılımı ile artmıştı. Dinsel reformlara ve soyluların daha gelişmiş bir kültür edinmesine yol açan Rönesans'tan önce, Kilise okullarından üniversitelere kadar eğitim alanı Kilisenin tekelindeydi. On sekizinci yüzyılın ortasında klasisizmin kısa süreli bir canlanmasının ardından, Fransız filozofları ve sonra Alman metafizikçi ve idealistleri, hâlâ Polonyalıların ezici çoğunluğunun "ruhlarını yönettiği"ni iddia edebilen Katolik Kilisesi'nin etkisine karşı çıktılarsa da başarılı olamadılar.

Pozitivistler bu nedenle Kilisenin eğitim üzerindeki kontrolü ile çatışmak zorunda kalmışlardı. Düşünsel açıdan sınırlı da olsa Kilisenin eğitim üzerindeki tartışılmaz etkisi ve bölünmüş olan ülkedeki birleştirici rolü, kitleler üzerindeki olağanüstü otoritesi ve yerli ve yabancı egemen sınıflarla ittifakı gibi nedenlerle, pozitivistlerin rolü tartışmalı ve karmaşıktı. Hem çıkış noktaları hem de amaçları farklı olsa bile, Polonya kültürü ve dilini savunmak Kilise ve pozitivistlerin ortak davasıydı. Bağımsızlığı yitirmek ikisini de kolayca ortadan kaldırabilirdi çünkü işgalciler Polonya'yı ortadan kaldırmanın yolunun ülke kültürünü yok etmekten geçtiğini iyi biliyorlardı. Bunu Polonyalılar da bildiğinden, henüz sona erecek gibi görünmeyen bir gerilla savaşı başlatılmıştı. Eğitim bir yurtseverlik görevine, işgalcilerin Ruslaştırma ya da Almanlaştırma politikasına karşı bir meydan okumaya dönüşmüştü. Ama Hıristiyanlık ve edebiyat bu eğitimin her alanına sinmiş durumdaydı. Papaz ve yazar birbirini tamamlamakla birlikte farklı yapılardaydı. Köylüler ve işçiler papazın, üst sınıflar ve aydınlar yazarın egemenlik alanındaydılar. Kent proletaryası, ne kadar cahil olursa olsun öbür dünyada cennet vaadiyle yeryüzünde acı çekmeye en az yatkın sınıftı.*

---

* İşçilerin zihniyetinin tipik bir örneği aşağıdaki devrimci şarkıda görülüyor: Hiç kimse bir fikir uğruna ölmez boşuna/En sonunda Yuda'yı yenecek İsa." Leon Baumgarten , *Dzieje Wielkiego Proletariatu* (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1966), 579.

Ulusal bağımsızlığın yitirilmesinden sonra, yazar kutsal bir kişiliğe dönüştürüldü. Özellikle, ulusun özgürlük düşlerinin kişiliğinde simgeleyen romantik öncü, halkının ortak vicdanının ruhani lideri aşamasına yükseltildi. Yazar tüm dinsel inançların yaydığı yüce, evrensel değerlerin karşısına aşağılanmayı ve yenilgiyi çıkardı. Yeryüzünde adalet istedi; boyun eğme ve itaat değil, direniş ve isyan vazetti. Ama papaz gibi, o da akla güvenmiyordu. Adam Mickiewicz bir şiirinde, "*Duygular ve inanç ışık tutsun bana/ Bilgenin gözleri ve teleskopu kendine kalsın*" diye yazmıştı.

1867'den sonra çok daha sert bir Ruslaştırma programına yanıt olarak, öğretmen ve idarecileri Polonyalı olan çok sayıda yatılı özel okul açıldı. Ama bir pürüz vardı: sadece Rus devlet liselerine giden erkek öğrencilerin askerliği tecil ediliyor; üniversite kapıları sadece onlara açılıyordu. Yahudilere yasak olan pahalı kız okullarına soyluların, zengin toprak sahiplerinin ve varlıklı aydınların kızları kabul ediliyordu. 1879'dan sonra Lehçe eğitim yasaklanmıştı. Lehçe yabancı dil olarak öğretiliyordu. Polonya edebiyatı ve tarihi tamamen yeraltına itilmişti. Baskı amacını aşmıştı. On-on sekiz yaş grubu, yurtseverlik ateşiyle yanıp tutuşan öğrenciler, öğretmen ve anne babalarının destek ve teşvikiyle daha erken yaşta militanlaşıyor, Polonyalılığın savunucuları haline geliyorlardı.

Dersler Polonya usulü, farklı bir biçimde sosyal ve fen bilimlerine ayrılmıştı. Nötr derslerin dışında, sosyal bilimler yeraltında öğretiliyor ve canlılığını günümüze kadar koruyan ruhsal bir anlam kazanıyordu. Teröristlerin bomba imal ederken hissettikleri dışında, duygudan yoksun bilimler, savaş alanının dışında kalıyordu. Polonya edebiyatı eğitimi hâlâ Romantik geleneğin çekim alanındaydı; Romantikler "duygu ve inanca" seslenmiş, umutsuzluğu ortadan kaldırmış, ulusun eski ihtişamını ve geleceğin zafer düşlerini canlı tutmuşlardı. Pozitivist eğilim, aldatıcı olduğu kadar büyüleyici de olan soyut bir güce toslamıştı.

* * *

1886'da Rosa on altı yaşındayken çekilen bir fotoğrafta sert, katı ve inatçı bir yüz ifadesi görülüyor. Kararlı bir bakış iri gözlerindeki hüznü örtmekten başka bir anlam taşımıyor. Sımsıkı kapalı dolgun dudakları zor anlaşılan bir alaycılığın ya da belki kendini beğenmişliğin izi görülüyor. Bu olağandışı yüzde utangaçlığın izine bile rastlanmıyor: Sadece kibir, yumuşaklık değil ama bastırılmış bir sabır da seziliyor.

Rosa erken olgunlaşmış, yorulduğunda belli olan topallığını ve rahatsızlığını gizlemek için yüz ifadesini kontrol etmeyi öğrenmişti. Annesi, onun özrünü gizlemek amacıyla özel dikilen giysilerine özen gösterirdi. İri göğüsleri sanki küçük bir bedenin üstüne oturtulmuş gibiydi. Ama bir pli ya da kıvrım oransızlığı düzeltiliyordu. Bununla birlikte, kızının iç dünyasının fırtınalarını düzeltmek için Lina Luksenburg'un yapabileceği pek bir şey yoktu. Onun bu uyumsuzluğun boyutlarının farkında olduğu kuşkulu; o daha çok aile sevgisi ve akademik başarının Rosa'yı rahatlatacağına, ya da hatta mutlu edeceğine inanıyordu. Rosa annesine bundan kuşkulanması için hiçbir neden bırakmıyordu. Evde gördüğü sevgiyi hak ettiğini düşünüyordu. Minnettar olan ama bunu dışa yansıtmayan Rosa, anne babasının sevgi ve özenini onlara evlat olarak itaat ederek ve iyi karnelerle geri ödüyordu. Ailesi Rosa'nın kendisine özen göstermesine, ders çalışırken yalnız kalmak istemesine alışmıştı. Gerçekte, Rosa sanki onların dışında büyüyordu.

Varşova'da Elias Luksenburg'un işleri çok iyi gitmiyordu. Sabahın erken saatlerinden gece yarılarına kadar kentte dolaşır, bir yerde satış yapar, başka bir yerde sıkı bir pazarlığa girişirdi. Diğer Yahudilerin de şehre akın etmesi ve daha hırslı, genç iş adamları kuşağının artan rekabeti, öteden beri çok hırslı olmayan Luksenburg'u çok zorluyordu. Çok çalışan ve sürekli yorgun biri olarak babası Rosa'da korku ya da saygı uyandırmıyordu. O Rosa'nın kaçmaya çalıştığı dünyayı temsil ediyordu; Rosa'nın

gözünde o idealizm, güç ve onurdan yoksundu. Lina Luksenburg da kızı için daha iyi bir örnek oluşturmaktan uzaktı. Rosa ne annesinin her zamanki güler yüzlülüğünün ardındaki gücü ne de iyi bir eş rolünü oynamak için gereken kararlığını göremeyecek kadar küçüktü. Rosa daha sonra bu gücün hemen algılanmayabileceğini ve göze batan bir buyurganlıkla dışa vurulması gerekmediğini anladı. Görünüşe rağmen, Lina Luksenburg Rosa'nın hiçbir zaman başaramadığı bir şeyi başarmış; Yahudi ve Polonya kültürlerini özümsemişti. Rosa bu konuda ne kadar rahatsızsa, annesi o kadar rahattı. Rosa'mn kıskanç ve sinirli bir kişiliğe sahip olmasının temelinde, annesinin iki kültürü de rahatlıkla özümsemesi yatmış olabilir.

Rosa ne annesine ne babasına yakındı. Onların ilgileri -çocuklar, ev, gündelik hayat- küçük burjuva zevkleri ve belirgin Yahudilikleri onu rahatsız ediyordu. Artık otuz yaşına yaklaşmış olan kız kardeşi Anna'ya koca bulmak için gösterdikleri gayretkeşliğe sinir oluyordu. Çünkü bu taassup onun anlayabileceği bir şey değildi. Rosa Luxemburg'un yetişkinliğinde çevresini küçümsemesinin kökeninde, genç kızlığı sırasında çevresiyle olan kavgası yatıyordu. Anti-Semitizmin onu ilgilendiren anlayışına değil, etkilerine alışarak büyümüştü; başka kimse inanmasa bile, kendisinin Polonyalı olduğuna inanıyordu. Polonyalılar gibi, o da küpeli, uzun sakallı, uzun kaftanlı, "el işaretleri ile" Yidiş dili konuşan adamları sevmiyor ve Polonyalılar gibi onları kovmak istiyordu. Eğer başkaları onu da bu Yahudilere benzetiyorsa, ona göre bu onların cehaleti ve kötü niyetinden kaynaklanıyordu. Bazen kızsa da çoğunlukla kulak asmıyordu.

Umutsuzca okul arkadaşlarının onu kabul etmelerini istediği yıllar geride kalmıştı. On altı yaşındayken, gönül dostlarını yeraltı çevrelerindeki sosyal eğilimli öğrenciler arasında buldu. Artık bir şeyler beklediği günler geride kalmıştı. Mickiewicz'den öğrendiği gibi, ortak toplumsal vicdan sahibi olmak anlamına gelen dostluk, Rosa'mn dünyasını değişmişti. Bu, ona kendi seçtiği ve onu eşiti gören bir gruba ait olma duygusu kazandırmıştı.

Polonya gençliğin ruhunu Rusların devlet eğitimi sistemine -on dokuzuncu yüzyıl Rus düşünürü Alexander Herzen'in deyişiyle, körü körüne itaat dinine- teslim etmemiş oluşu övgüye değer. Herzen şöyle yazmıştı: Rusya'da "*gençliğin doğal olarak dışa dönük olan duyguları acımasızca iç dünyalarına itilmiş; buna karşılık hırs ve kaskançlık, intikamcı bir rekabet özendirilmiştir. Ruhlarını yok edemediklerine hastalık aşılamış, delirtmişlerdir... İnsanlar daha yirmi yaşına varmadan kuşkucu, hastalık hastası olup tüketilmiştir. İç gözlem, kendini sorgulama, kendini suçlama hastalığına yakalanan insanlar, kendi psikolojik semptomlarını dikkatle incelemiş ve kendi nevrozlarıyla ilgili sonu gelmeyen itiraf ve tartışmalardan hoşlanmışlardı.*'" Mickiewicz gibi "*Avrupa'nın çürüyüşü*"ne ağıt yakan Herzen, Polonyalı öğrenci çevrelerinde bütün ideallerin ölmediğini görebilirdi.

Polonya edebiyatı ve tarihinin okutulduğu bazı yeraltı sınıflarında, ya öğretmenleri ya da Rosa gibi yaşadığı adaletsizliğin motive ettiği bazı öğrenciler, estetik duyarlılık ve sanatsal dışavurumların ötesine geçiyorlardı. Onlar Mickiewicz'in daha yüksek bir ahlaki düzen kurma isteminin gerçekle, kendi dünyalarının eşitsizliği ile doğrudan ilgili olduğuna inanıyorlardı. Şair siyasal bilgeliğin tek kaynağı değildi. Polonya'ya gizlice sokulan - hem Batıdan hem de ne ilginçtir ki Rusya'dan kaçak giren- sosyal ve iktisadi konulardaki yasadışı literatür merakla inceleniyordu. Gerçeğin kendisi sorular yaratıyordu. Caddelerde grevci işçiler Rus polisi tarafından vahşice dövülüyor ve göze batan yeni zenginliğin yanında yeni proletaryanın sefaleti de büyüyordu. Sorgulama bir kez başladığında, hiçbir şey ondan kaçamaz: Mickiewicz ve pozitivizm, Kilise ve Darwin, materyalizm ve antimateryalizm. Ateşli tartışmalarda hayaller ve coşku parıltıları görülüyor; "devrim" ve "sosyalizm" sözcükleri geleceğin yeni,

[7] A. I. Gercen, *Sochinenija v devjati tomakh*, 9 cilt (Moskova: Goslitisdat, 1956), 5:606.

adil dünyasının doğuşunu çağrıştırıyordu. Öğrenciler romantik olsalar da hayalperest değillerdi. Bir kısmı işçi ailelerinden geliyordu, aralarında çok sayıda Yahudi ve kadın da vardı. İdealizmlerinden hiç de aşağı kalmayan deneyimleri, onları toplumun alt kesimleri ile özdeşleştirmişti.

Rosa kendisi için değil bir dava için baş kaldırdığı yeni ortamında, savunma mekanizmalarını azalttı. Bu çevrede onun "tipik Yahudi" özellikleri -tutku, pratik zeka, iddiacılık, entelektüel merak- yabancı görülerek doğal olarak dışlanmıyordu.

Okulun son sınıflarında genç kızlar iyice serpilip gelişmiş ve kadınsı özellikleri ön plana çıkmaya başlamıştı. Bu durum, kaçınılmaz olarak onlar için her zaman gönül okşayıcı olmayan karşılaştırmaları da davet ediyordu. Kızlar telaş ve heyecan içinde romantizm ve sevgiliye, kocaya kaçma fantazileri kuruyorlardı. Rosa'nın -belki de ablasının kopyası?- bir kadın olduğunun farkına varışı, davranışlarına, duruşuna ve bakışlarına olumsuz yansıyan iç gerilimini arttırmıştı. Oysa yeraltı çevrelerinde durumu ne kadar farklıydı! Bu onun farklı biri olmasına yol açacaktı!

Ne var ki, Rosa için okul öneminden hiçbir şey yitirmiş değildi. Öğrenmek sadece daha sonra yaşadığı yoğun aşk benzeri bir tutkuya dönüşmüştü. Artık kaygıları azalmış olduğundan, entelektüel uğraşlar araçtan çok amaca dönüşmüştü. Daha sağlıklı bir ortamda, sırf öğrenmek için öğrenmenin zevkini keşfetmesiyle okuldaki son iki yılı ilk yıllarından çok farklı bir deneyim oldu. Artık lisenin eğitiminde son değil ilk adım olduğunu öğrenmişti. Ablasının üzüntüleri hâlâ onu rahatsız etmekteyse de artık üzerinde ağır bir yük olmaktan çıkmıştı. Rosa, daha çok kendisini küçük erkek kardeşi Jozef'in yolundan yürürken buluvermiş; üniversiteye gitmeyi düşünmeye başlamıştı. Henüz akademik ilgileri değilse de öğrenme isteği berraklaşmıştı.

Rosa'nın siyasetle hangi tarihte ilgilenmeye başladığını söylemek zor. On altı yaşındayken bir arkadaşına hediye ettiği resminin arkasına kendi el yazısı ile yazdığı notla "kişinin herkesi gönül rahatlığıyla sevmesine izin veren bir toplumsal sistemi"

düşlediği görülüyordu. Daha on dördündeyken, hem Mickiewicz'in fikirlerinden hem de üslubundan etkilenen bir şiir yazmıştı. Alman İmparatoru I. Wilhelm'in Varşova ziyaretinden esinlenen şiirde, Rosa kendisini siyasal bakımdan yetersiz "acemi çaylak" olarak tanımlıyordu. Asıl mesajına sinmiş olan ise alaycı bir reddedişti: "*Avrupa aşkına/hayır de düzene/seni kurnaz tilki Bismarck/ barışın adını kirletme sakın.*" Şiir her ne kadar acemice yazılmış da olsa, siyasal gerçekleri -Doğu ve Batı monarkları arasındaki ittifakın nazikliğini, çıkar çatışmalarını ve sonuçta bunların Avrupa barışını tehdit ettiğini- oldukça iyi duyumsadığını gösteriyor.* Rosa'nın gelecekteki korkulu silahı, esprili iğneleyiciliği biraz ağır kaçsa da espriyle karışık sert bir rüzgar estiriyordu. Rosa erkenden "*ergenlik isyanını ailesinden tüm burjuva toplumuna çevirmiş*"[8] olsun olmasın, otoritelere meydan okumayı, kendi üstünlüğünü göstermeyi ve kurulu düzeni alay konusu yapmayı bilmişti.

14 Haziran 1887'de Rosa liseyi bitirdi. Karnesinde on yedi yaşındaki Musevi Rosalia Luxenburg'un** yedi yıllık eğitimini başarıyla tamamlayarak mezun olduğunu belgeliyor. Karnede sıralanan dersler din, dil (Rusça, Lehçe, Almanca ve Fransızca), pedagoji, matematik, cebir ve geometri, dünya coğrafyası, dünya tarihi, Rus tarihi, biyoloji, fizik, kozmografi, el yazısı, resim ve dikiş nakış idi. Rosa'nın notu on dört derste A, beşinde -Rusça, Almanca, Fransızca, coğrafya ve Rus tarihi- B idi. Okulu "Pekiyi" ile bitirmişti.

---

* Rosa şiir yazmaya devam etti ama bir yetişkin olarak bunun *mediocre* olduğunu biliyordu. Yazma dürtüsünü anlattığı bir mektubunda, alıcıyı yatıştırıyordu: "Merak etme bu şiir de değil hikaye-roman da." Roza Luksemburg, *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tych, 3 cilt (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), I: 421.

[8] Helene Deutsch, *Confrontations with Myself* (New York: Norton, 1972). 98.

** Her iki ad soyadın da yazılışı Rosa'nın daha sonra Zürih Üniversitesi'ne verdiği Almanca çeviride Rusça orijinalinden açıkça değişikti.

Rosa mezun olduktan sonra, Proletarya adlı ölü örgütün programını sürdürmeyi amaçlayan illegal bir sosyalist gruba katıldı. Bu grup bir işçi partisi inşa etmek gibi açık bir amaca sahip olması nedeniyle eskiden sık sık gittiği öğrenci çevrelerinden farklıydı. Bu gruba katılımının hangi boyutlarda olduğu bilinmiyor. Ama, yetişkinliğinde, yakın çalışma arkadaşlarından Julian Marclewski'nin on yaşındaki kızı Zofia'ya "*Ben senin yaşındayken bebeklerle oynamıyor, devrim yapıyordum*" diye övünüyordu.[9] Grubun üyelerinden birinin Rosa'nın iktisada değil daha çok roman yazmaya ilgi duyduğunu anımsayışı ilginç! Onu bu şekilde düşünmeye iten Rosa'nın bir kısa öyküsü olmuştu. Politikayla ilgilenmesi Rosa'yı pasaport başvurusundan ve pasaport almaktan alıkoymamıştı. Pasaport Rosa'nın on sekizinci doğum günü olan 5 Mart 1888 tarihini taşıyordu ve Rosa 1889 Şubatında pasaportuyla İsviçre makamlarına başvurmuştu.* Ailesi onun genç olması ya da mali zorlukları nedeniyle, belki de bu ikisine birden dayanarak İsviçre'ye gidişini geciktirmiş olabilir. Rosa mezun olduktan sonra Varşova yakınlarında mürebbiye olarak çalışmış da olabilir. Bu yurtdışına okumak için biraz para kazanmak isteyen lise mezunu kızların çok sık yaptıkları bir işti. Rosa'nın okuma (Polonya'da kadınlara açık yüksek öğrenim kurumu yoktu) ve evden ayrılma isteğinin politik faaliyetleri karşısında öncelik taşıdığı kesin. Ayrıca, radikal Polonya öğrencilerle dolu olan İsviçre, ona siyasal özgürlük vaat ediyordu. Oysa, Polonya onun için sadece darağacı demekti.

* * *

[9] Zofia Marclewska ile kişisel görüşme, 1978.

* Rosa'nın yolculuğuyla ilgili bir öykü anlatılır: Rosa bir Yahudi kızın vaftiz olup bir Hıristiyan ile evlenmek için evden kaçtığı söylenen bir Katolik papazın yardımıyla sınırı bir at arabası ile (ya da bir yoldaşın sırtında) geçmiş. Bu öyküyü doğrulayacak hiçbir güvenilir kanıt bulunmamıştır.

1889 Şubatı'nda Varşova'dan ayrılan genç kadın kimdi? Hangi ölçülerde kendi toplumu içinde bir istisnaydı? Hırsları olağandışı mıydı?

Asi-kadın imgesi Rosa'nın dünyasının ayrılmaz parçasıydı. Rosa, birbirlerinin hem yoldaşı hem sevgilisi olan Sofja Peroskaja ve Alexander Zheljabov, 1881'de Çar'a suikast düzenledikleri gerekçesiyle birlikte idam edildiklerinde on bir; Aleksandra Jentrys sevgilisi olan Polonya'nın ilk işçi partisi Proletarya'nın kurucusu Ludwik Warynski ile birlikte hapse girdiğinde on üç yaşındaydı. Varşova Kalesi'nin ünlü Onuncu Bloku'nda zindanda yatan Jentrys ve Warynski, aşk ve devrim dramının canlı örnekleriydi. Rusya'ya sürgün edilmeden önce, 1883'ten 1885'e kadar iki yıl bu tür insanların varolduğunu bilmek bile gençliğe coşku veriyordu. Çok güzel, zeki, şık ve kültürlü bir kadın olan Aleksandra Jentrys sırf soylu kızların girebildiği Kız Enstitüsü'nde öğretmendi. İkili bir hayat yaşayan Aleksandra, bir macera romanındaki kahramanları hiç mi hiç aratmıyordu; gündüz çok sevdiği bir işi yapan saygın bir insan modeliydi. Gece bir yeraltı savaşçısı ve evli bir adamın metresi.

Rosa on beşindeyken Varşova Kalesi'nde yatan iki kadın daha vardı -Maria Bohuszewicz ve Rosalia Felsenhard. Eski bir Polonyalı soylunun torunu Bohuszewich, on dokuz yaşındayken "Proletarya"nın Merkez Komitesi'nin başkanı olmuştu. Yahudi bir doktorun kızı Felsenhard onun yakın arkadaşı ve yoldaşıydı. 1881 Pogromu'nda galeyan halindeki bir haydut sürüsü ders verdiği sınıfa saldırdığında, Felsenhard'ın korkusuz tavrı, otuz küçük öğrencisinin hayatını kurtarmıştı. Rosa'nın liseden mezun olduğu yıl, henüz yirmi yaşlarındaki iki kadın, Sibirya'ya sürgüne giderken yolda ölmüşlerdi.

Rosa, Mickiewicz'in bir şiirinden 1830 ayaklanmasında bir asker gibi şehit düşen "çok güçlü ve ünlü bir lider" olan Emilia Plater adında başka bir kadın kahramanın varlığını öğrenmişti: Emilia Plater'ın anısı, bazen Kadınlar Savaşı diye de anılan 1863 ayaklanması sırasında itici bir güç oldu. Rus tarihçileri çılgınca

direnişi ve uzun umutsuz savaşı "gözü dönmüş ve kendini kaybetmiş Polonyalı kadınlara" bağlıyorlardı.[10] Aslında ne Polonya Isparta'ya dönüşmüş ne de Polonya kadınları askerlik sanatını özümsemişlerdi. Kadınların rol ve statülerinde köklü bir değişiklik yaratan şey, Polonya'nın paylaşılması ve bunun ardından sanayileşmesiydi. Erkeklerin hapse atılması, Sibirya'ya sürgüne gönderilmesi ya da ayaklanmalarda öldürülmesi üzerine, çok sayıda üst-sınıf kadını mülklerin idaresini, çocukların eğitilip meslek sahibi olmalarının sorumluluğunu üstlenmişti. Yeraltı çalışması ve savaş alanında doğrulanmış olan kadın erkek eşitliğine duyulan inanç, ayrıca aile içinde de bir temel bulmuştu.

Ekonomik dönüşüm bir başka değişiklik daha yaratmış, yoksullaşan soylular emek piyasasına itilmişlerdi. Fransızca konuşmak ve piyano çalmaktan başka bir yeteneği olmayan bir soylu sınıf kadını, en fazla mürebbiye olabilirdi. Eğitim bağımsızlığa giden bir yol ve istenmeyen evlilikten kaçış aracı olarak görülmeye başlanmıştı.

Rosa, işte bu ortamda İsviçre'de üniversite okumaya karar vermişti. Yoksullaşmış bir soylu olmasa da, cinsiyet ayrımına bağlı olmayan nedenlerle ezilen bir gruba aitti. Ayrıca, Polonya'daki Yahudi kadınların yazgısı da Rosa'nın iç dünyasında ve tutkularında iz bırakmıştı. Yahudiler on birinci yüzyıldan beri yaşadıkları toplumda, sadece ve sadece sanki üç kağıtçı babalar ve kocalardan ibaretmiş gibi görülürken, Yahudi kadınları genelde ülke kültürü ve özelde edebiyatta bile hiç hesaba katılmıyordu. Onların erdemlerine hiçbir balad, güzelliklerine hiçbir şiir yazılmamıştı. Ruh dünyaları yazar ve şairlerin ilgi alanına girmiyordu. Polonya'da bir Rahel Varnhagen ya da bir Sarah Bernhardt ile aynı ayarda kimse yoktu. Estetik duyarlılık, idealizm ve

---

[10] Maria Zmigrodska, *Orzeskowa* (Varşova: Panstwowy Instytut Wydawniczy, 1965), 54. Ayrıca, bkz. Franciszek L. Von Erlach, *Partyzantska w Posce w roku* 1863 (Varşova: Wydawnictwo Ministertwa Obrony Narodowej, 1960), 148.

sağlam bir karakter tahlili gibi nitelikler sadece Polonyalı kadınlara atfediliyordu. Yahudi olarak ezilseler de Yahudi kadınların feodal-ataerkil ailenin törel katılıklarından kurtulmuş olmaları tuhaf ama anlaşılabilir bir şeydi. Bu yüzden, onlar kendilerini Polonya kadınlara göre daha erken gösterdiler. Daha on yedinci yüzyılda işyeri ve taverna sahibiydiler; içki ve kumaş ticareti yapıyorlar, soylu Polonyalılar için düşünülmesi bile olanaksız işler olan- çöpçatanlık ve görücülük yapıyorlardı. 1830'larda Varşova'da banker ve tüccar olarak kayıtlı olan birçok kadın vardı ve ekonomik hayatta seçkin bir yere sahiplerdi. Ama saygınlıkları artmamıştı -sadece paralı Yahudilerdi. Tam tersine, eğer bir Yahudi kadın kendini gösterirse, Polonyalı olan her şeyin antitezi olarak görülürdü. Rosa Luxemburg Polonya kültürünü büyük ölçüde özümlemiş olmasına rağmen, her zaman köksüz, geleneksiz, vatansız bir Yahudi olarak görülecekti.

Rosa daha on dokuzundayken düşünsel ve duygusal bakımlardan tamamen olgunlaşmıştı. Hayatının Polonya dışında geçirdiği sonraki otuz yılı, oluşmuş bulunan tutumların bir devamıydı. Yahudi olmaya direnmek gibi belli belirsiz bir istekle başlayan doğadışı yaşantısı onu, bazılarının hayran olduğu, bazılarının kınadığı ve çoğunun görmediği bir kapalılığa, çevreye kolay uyum sağlama yeteneği geliştirmesine yol açmıştı. Aslında o kim olduğunu değilse bile, ne istediğini bilen biriydi: Çevresinin yasak ve kurallarından kaçmak, okumak, bir dava için çalışmak, yuva kurmak ve çoluk çocuğa karışmak istiyordu. Ne istemediğini de biliyordu: Yani, babası gibi toplumdışı biri, annesi gibi bir ev kadını ya da kız kardeşi gibi evde kalmış bir kız olmayacak, evcilleşmeyecek, bağımlı olmayacak, korkuyla yaşamayacaktı.

Ünlü devrimcinin Varşova'da çocukluktan kadınlığa geçişi ne kadar farklı görünürse görünsün, kişiliğinin şekillendiren yer, genellikle inanıldığı gibi Zürih ya da Berlin değil, Zamosc ve Varşova'ydı. İçindeki o yaralı çocuktan ve umutsuz genç kızdan kurtulmaya can atmış olsa da, içine yerleşmiş olan dizginleyemediği asi özellikleri korku ve düşlerini ona dayatıyorlardı.

IV. Wilno: Leo Jogiches, Genç Militan: 1867-1890

Leo Jogiches, hayatı Rosa Luxemburg'unkine ayrılamaz bir biçimde bağlı olan bir erkekti.

Jogiches Litvanya'da doğmuştu. Baltık Denizi'nin doğu kıyılarında yer alan, balta girmemiş ormanlar, çalılık ve bataklıklarla Avrupa'dan yalıtlanmış bir ülke olan Litvanya, dördüncü yüzyılda bir Got kralının egemenliği altına girmiş ve dokuzuncu yüzyılda İskandinavyalılar tarafından yağmalanmıştı. On birinci yüzyılda, Litvanya'nın karanlık dönemi yavaş yavaş sona ermeye başladı. Doğuda Tatarlar ve Batıda Töton Şövalyelerine karşı savaşların büyük ölçüde güçsüz düşürdüğü Litvanya, Polonya ile güç birliği yaptı. 1386'da Litvanya Grandükünün oğlu Wladyslaw Jagiello, Polonya ve Macaristan Kralı I. Louis'in kızı ile evlendi. Bu evliliğin sonucunda Litvanya Hıristiyanlığı kabul etti. 1569'da, iki ülke arasında birlik kurulduktan sonra, Polonya kralı Litvanya Grandükü unvanını da aldı.

Hıristiyanlığa geçiş pagan tanrılara tapan, ateş ve aleve, yıldızlar ve sulara, ağaçlar ve çiçeklere insani özellikler yükleyen Litvanya halkının ezici çoğunluğuna pek bir şey ifade etmiyordu. Litvanya doğumlu bir Leh olan Adam Mickiewicz'in şiiri cin, peri ve hayaletlerle doluydu ve sıradan halkın hiç terk etmediği büyü ve sihirden geçilmiyordu.

Litvanya'nın Hıristiyanlaşması, Polonya Katolik papazlarının ülkeye sokarak Kilisenin gücünde ani bir artışa yol açtı.

1387'de Wilno şehrinde bir katedral inşa edildi ve yeni dini kabul eden Litvanyalı soylulara Polonya kralı tarafından özel ayrıcalıklar bahşedildi. Katolik Kilisesi ve iki ülkede de ortak olan Rus korkusu Polonyalı ve Litvanyalı üst sınıfları birleştirdi. Polonya'nın parçalanmasından sonra, Litvanya Rusya'ya katıldığında, direniş yeni bir birlik yarattı -Litvanyalılar da Lehler ile birlikte 1830 ve 1863 ayaklanmalarına katıldılar. Zorla Ruslaştırma politikaları yerli kültüre büyük darbe vurdu; Rusça resmi dil olarak Lehçe ve Litvanya dilinin yerini aldı.

Litvanya'nın başkenti ve Katolik din adamlarının merkezi Wilno Polonya kültürünü özümledi. Artık Hıristiyanlaşmış bulunan eski Litvanya aristokrasisi ve Kilise hiyerarşisi birlikte yaşamayı başardı. Polonyalı zanaatçı ve tüccarlar Litvanyalılar, Rutenyalılar, Almanlar, Yahudiler, Tatarlar, Ermeniler ve İtalyanların yerleştiği çok ırklı şehre kolayca uyum gösterdiler. Bu süreç, 1579'da Wilno'da Polonya Üniversitesi'nin kurulmasıyla tamamlandı. Mickiewicz'in gizli öğrenci derneğini kurduğu bu üniversite, 1832'de tehlikeli bir milliyetçilik ve devrimci fikirlerin yuvası olarak kapatılmıştı.

Wilia Nehri'nin kıyılarında kurulan ve harika bir manzarası olan Wilno, Prens Gedyminas kalesi, ahşap sinagog ve ünlü Kara Madonna türbesi ile bir ortaçağ mimarisi şaheseriydi. Şehir -Polonya ve Litvanya gibi- iç içe geçen iki kültürün entelektüel merkezi oldu. Polonya-Litvanya hayat tarzının birbiriyle bütünleşmesi Adam Mickiewicz'in büyük Lehçe epik'inin şu sözlerle dile getiriliyordu: "*Litvanya, anayurdum benim!*" Günümüzde bile bu sözler Leh yurtseverliğinin bir sembolü olmaya devam ediyor.

Yahudiler zamana, ekonomiye, siyasete ve yönetenlerin kaprislerine bağlı olarak kâh yararlandıkları kâh ayrımcılık nedeniyle zarar gördükleri bilinen hukuksal uygulamaların iniş çıkışlarıyla birlikte yaşadılar. En sonunda iskan yasakları 1861'de Çar II. Alexander tarafından kaldırıldı. On yedinci yüzyılın başında, "Litvanya'nın Kudüsü" denilen Wilno, rabbi öğretilerinin ünlü bir merkezi oldu -1847'de devlet desteğinde bir rabbi okulu açıldı.

Şehir on dokuzuncu yüzyılda, Yahudi öğretisinin yuvası olarak ortaya çıktı. II. Dünya Savaşı'nda Naziler tarafından yakılıp yıkılıncaya kadar bu benzersiz durumunu sürdürdü. Bu tür aldatıcı özgürlükleri bir yana bırakırsak, Ruslaştırma politikasının baş hedefi Katolik Lehlerden daha kolay bir av olan Yahudilerdi. Bunun sonucunda, Ruslaştırılmış Yahudiler Polonyalılar tarafından iki kat hain olarak görüldüler. Onlar hem İsa'ya hem Polonya'ya ihanet etmişlerdi. 1880'lerin pogromlarından Wilno da nasibini aldı. Bununla birlikte, on dokuzuncu yüzyıl sonunda Yahudiler nüfusun %40'ından fazlasını oluşturuyordu.

Jogiches adına yazılı bir belgede ilk kez 10 Ekim 1823'te rastlıyoruz. Bir öğretmene verilen belgede başka imzaların yanında Jakup Jogiches'inkini de görüyoruz. Jakup bilgili bir adamdı ve Wilno Yahudi Cemaat Konseyi'nin liderlerinden biriydi. Evi Musevi öğretisine ve kurtuluşa ilgi duyan aydınların toplanma merkezi olarak bilinirdi. Burada İbranice kitaplarının yayınlanmasını -ki bu konuda zaten Wilno dünyanın başta gelen merkezlerinden biriydi- Ruslar, Polonyalı ve Ortodoks Yahudilerin- farklı yorumları ve Yahudiler için modern okulların açılması hakkında konuşuluyordu. Cemaati ikna etmesi için Almanya'dan Dr. Max Lilienthal davet edilmişti. Jakup Jogiches gelenekleriyle modern kültürü bütünleştirmenin yollarını arayan Yahudilere bir örnek oluşturuyordu.

Başarılı bir işadamı olan Jogiches büyük bir su değirmeni ve dört malikaneyi içine alan büyük bir servet birikimine sahipti. "***Jogiches shul***" diye bilinen bir tapınak inşa ettirdi ve bunun hiçbir koşulda kapatılamayacağı ya da taşınamayacağını vasiyet etti. Tamamen dinsel nedenlerle hiç fotoğraf çektirmedi. 1848'de seksen yaşındayken bir kolera salgını sırasında yazlığında öldü.[1]

[1] Z. Rejzin, "L. Jogiches Ve Yahudi İşçi Hareketi'nin Başlangıcı" (Yiddish), *YIWO* 3: 432-48 (Wilno, 1939). İngilizce çeviri için Leo L. Wolfe'a teşekkür ediyorum.

Bütün serveti oğlu Samuel'e miras kaldı. Samuel de babası gibi ilerici bir Yahudi'ydi. İyi eğitim görmüş olan çok güzel bir kadın olan Şophia ile evlendi ve ondan dört çocuğu oldu: Osip, Pavel, Emilia ve 17 Ağustos 1867'de doğan en küçükleri, Leo (Lev). Samuel'in vakitsiz ölümünden sonra, hâlâ genç ve çekici bir kadın olan Sophia Jogiches, kendisini çocuklarına ve büyük aileyi, ailenin toplumsal konumuna uygun bir tarzda yönetmeye adadı. Çocuklarını Yahudi aydın geleneklerine uygun olarak yetiştirdi. Evde Rusça konuşuluyor, Yahudi bayramları kutlanıyor ve çocuklar Rus okullarına gidiyorlardı.

Leo -aksi, içe dönük ve sadece annesiyle yakınlık kuran-farklı bir çocuktu. Aile işini devralan ağabeyleri Leo'ya sömürücü gibi görünüyorlardı; mali sorunlar dışında kardeşlerin ortak yönleri neredeyse hiç yoktu. Gerçekten de, 1898'de annesinin ölümünden sonra, Leo'nun Rosa'ya "*Artık, ailemden kimse kalmadı*" diye yazması, kız kardeşi ve ağabeylerinin hâlâ Wilno'da yaşadıkları düşünüldüğünde anlamlı bir itiraftı.[2] Aile Leo için en küçük oğluna zaafı ve müzik tutkusuyla annesi demekti. Leo'nun bir akranı onun annesi çalarken duyduğu Bach ve Beethoven'i mükemmel bir biçimde ıslıkla çalışını hatırlıyor.[3] Kendisine yaklaşmasına izin verdiği, hiç koşulsuz seven ve hayran olduğu tek kadının annesi olduğu anlaşılıyor. Belki de onun korkuları ve düşlerini, sevilme ihtiyacını ve bu konudaki yetersizliğini bir tek annesi anlamıştı. Belki de oğlunun reddedilme ve başaramama korkusunu biliyor ve elinden onu sevmekten başka bir şey gelmediğine inanıyordu. Leo okulu bıraktığında da itiraz etmemiş ve aile konağını bir militan barınağına çevirmesine izin vermişti. Annesi ona piyano çalıyor, cezaevine düştüğünde kefaletle serbest bıraktırıyordu. Annesinin ölümü onun kendisini hiç kurtaramadığı bir trajediydi.

---

[2] Roza Luksemburg, *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tych, 3 cilt, (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), I, 131.

[3] A.g.e., I: XXIV.

Leo dindar, zengin, Musevi bilgini "yaşlı Jogiches'in torunu"ydu. Leo'nun doğumundan on altı yıl önce ölen Jakub Jogiches gibi bir aile büyüğü portresi, babasız çocuğun çocukluğunu gölgeledi. "***Jogiches shul***" dedesinin dinsel inancının; güzel ev ve tasasız hayat ise mali başarısının sürekli bir göstergesiydi. Hiç tanımadığı bir ata, ailenin geçimini borçlu olduğu halde, çoktan ölüp gitmiş bir adam Leo'nun hayatında sürekli bir ikilem yaratmıştı. Dedesinin servetiyle yaşamını sürdüren Leo, bu serveti tıpkı onun gibi hak etmedikleri gelirlerle yaşayanlarla savaşmak için kullandı.

1883'de, Jogiches on altı yaşında Rus Devlet lisesini dördüncü ya da beşinci sınıfta terk etti. Bu onun sorumluluklarından ilk kaçışıydı; yoksa sorumluklarını yerine getirmesi başkalarına onu yargılama hakkı verebilirdi. Liseyi bitiren öğrenciler bir olgunluk belgesi, diploma almaya hak kazanırlardı. Leo gibi diploma alamayan öğrenciler başarısızlığın belgelenmiş örnekleri olarak görülürdü.

Okulu bıraktığında, zaman ve koşullar Jogiches'den yanaydı. "Okul mu iş mi?" sorusu uzun süredir ilerici Rus gençlerinin bir kısmını düşündürüyordu. Bir Rus tıp öğrencisi "*diploma alıp ayrıcalıklı bir hayat sürmek için okula dört elle sarılmak zorunda mıyız?...Yoksa halka karşı ödevlerimizi anımsamalı, öğrenimimizi angaryaya koşulmuş gibi çalışan ve her zaman aç olan halka borçlu olduğumuzu mu hatırlamalıyız?*" diye yazmıştı. "Tersine, ayrıcalıklı konumumuzdan vazgeçmeli ... ve basit zanaatçılar ya da emekçiler olarak halkın hayatına katılarak, halkla kaynaşmak için kendimizi bir meslek öğrenmeye mi vermeliyiz?"[4] Halkla tam anlamıyla kaynaşmak istemediği halde, Jogiches'in lisedeki ayrıcalıklı konumunu terk etmek istediği bir gerçekti. Bir çilingirin yanına çırak olarak girdi ve hayatını el emeği ile kazanmaya

[4] Franco Venturi, *Roots of Revolution* (New York: Grosset & Dunlap, 1966), 359'a gönderme.

başladı. İşinden hiç zevk alınıyordu ama artık emekçilerle özdeşleşebilirdi. Gerçekten de çorapçılar, kunduracılar ve matbaacılarla hemen temas kurdu. Bu temaslarının neredeyse sadece Yahudiler ile olmasının nedeni, Jogiches'in Yahudilere özel bir ilgi duyması değil, işçilerin çoğunlukla Yahudiler olmasıydı.

İşçilerin tek bildiği dil Yidiş dili idi. Radikal Yahudi aydınların çoğu Lehçe ya da Rusça veya ikisini birden konuşuyordu. Dolayısıyla, kurtarmak istedikleri işçilerle aynı dili konuşmuyorlardı -çoğu işçi hareketinde rastlanmayan bir olguydu bu. Gerçek bir Avrupalı olmanın önünde engel gördükleri Yidiş "argo"sunu öğrenerek, geri adım atmaya hiç de hevesli görünmüyorlardı. Leo ve Rosa'nın Yidiş dilini küçümsemeleri tipik bir Yahudi ile özdeşleştirilmekten duydukları korkularını yansıtıyor. Bu tür korkuları aşan birçok Polonyalı ve Rus sosyalist, işçilere ulaşmak için Yidiş dili öğrendiler. Jogiches de biraz öğrenmek zorunda kalmıştı, yoksa hiç iletişim kuramayacaktı.

Bund adıyla tanınan Litvanya, Polonya ve Rusya Yahudi İşçileri Sendikası 1897'de, Jogiches'in Wilno'dan ayrılmasından yedi yıl sonra kuruldu ama sendikanın kuruluşunda katkısı olanlardan biri de Leo'ydu. Leo Jogiches işçi hareketine 1880'lerin pogromlarının ardından katılmıştı. Bu pogromlar sırasında, kaçışan Yahudi kitleleri Wilno fabrikalarına doluşmuş ve bu durum onları sosyalist ajitatörlerin hedef kitlesi haline getirmişti. En sonunda Yahudi işçiler öz örgütlerini kurdular. Onlar *shtetler* (kasabalar) ve köylerden, korkunç bir sefalet ve baskıdan kaçıyorlardı. Kulübelerini paylaştıkları sığırlar onlardan daha besili, sıcak ve güvendeydi. Irkçı, dinsel, etnik ve ulusal ayrımcılık, gerilik ve sefalete tuz biber ekiyordu. Bir yanda Katolik Kilisesi'nin, diğer yanda Rus imparatorluğunun politikaları, zulüm ve pogromları bir hayat tarzına dönüştürmüştü. Şehir ıssız ormanların sağlamadığı bir tür koruma sağlıyordu. Gene de sömürü kavramının yeni gelenlere açıklanması gerekiyordu. Bir polis raporunda görüldüğü gibi, "devrim" işçiler arasında değil, öğrenciler arasında modaydı.

1880'lerin ortasında, radikal ideolojiyi biçimlendiren iki kuvvet vardı: Devrimi gerçekleştirmek için acil siyasal eylemi savunan ve terörün yararına inanan ***Narodnaya Volya*** (Halkın İradesi) ve terörü zararlı ve gereksiz bir yöntem olarak gören, sadece eğitilmiş proletaryanın devrim yapabileceğini savunan Marksizm. Jogiches'in hangisine bağlı olduğuna ilişkin kanıtlar tartışmalı. Ünlü Rus Marksisti Georgiy Plekhanov, Jogiches'in Wilno'da Narodnaya Volya'ya bağlı olduğunu ama İsviçre'ye gelir gelmez oportünizm nedeniyle Sosyal Demokrat olduğunu söylüyordu. Daha sonra Jogiches ile yoldaş olduğu halde, Plekhanov gibi onu Wilno'dayken tanımayan Wladyslaw Feinstein, Jogiches'in terörist örgütle bağ kurdunu yadsımıyor ama daha sonra Bund'u kuran -Sosyal Demokrat Tsemakh Kopelson- ve grubu ile yakın ilişki içinde çalıştığını savunuyordu. Jogiches, yönetim kademesinin ikinci adamı olan Kopelson ile birlikte bir yıl Wilno Marksist Merkez Örgütü'nü yönetmeni üstlenerek "*Yahudi işçiler ve asker ve subaylar arasında çalışmaları örgütledi.*"[5] Bu yüzden hem geleceğin Bundistleri ve Marksistleri ile yakın ilişki içinde bulunduğuna hem de terörizme büyük ölçüde etkilenmiş olduğuna kuşku yok.

Görünürde örgütün gizli çalışma konusundaki beceriksizliği nedeniyle Jogiches, hiçbir zaman ***Narodnoya Volya***'nın Wilno örgütüne resmen katılmadı. Ama daha büyük olasılıkla, bunun asıl nedeni Jogiches'in örgütün katı yapısına bağlı kalmak istemeyişiydi. Bununla birlikte, Marksistlerin tersine, "*terörizme yürekten inanıyor ve büyük bir anlam yüklüyordu.*" Terörizmin büyüsü ve gizemi Jogiches'in hayatta en çok istediği bir güçlülük izlenimi yaratıyordu.[6] Terörizm gizlilik, tehlike, cesaret demekti. Bir yeraltı savaşçısı bir tanrı gibi insanların yazgıları ve

[5] Zdzislaw Leder (Wladyslaw Feinstein), "Leon Jogiches –Tyszka," *Archiwum Ruchu Robotniczego* (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1976), 215.
[6] A.g.e., 207.

hayatlarını kontrol eder -bu onun olağanüstü yeteneğinin kanıtıdır. Hiç kimse Jogiches'in ne yaptığını, ne hissettiğini ya da ne düşündüğünü kesinlikle bilmezdi. Görünebilir sonuç mükemmeldi: İyi örgütlenmiş bir grev, sahte pasaportlar, sınırı kaçak geçen yoldaşlar. Onun fanatik bağlılığı ve örgütsel yeteneği daha yirmi yaşına gelmeden ün kazanmasını sağlamıştı. Bununla birlikte, hem politik hem özel yaşamını çok güçleştiren tiranca üslubu nedeniyle de yoldaşları arasında adı çıkmıştı.

İşçiler arasındaki takma adıyla, Levka ihtiyatsız, açık, duyarlı biriydi. Bir kadın işçi "*Jogiches ile tanıştım*" demişti. "*Benim öğretmenimdi ve beni sosyalist fikirlerle tanıştıran ilk kişiydi. Akıllı, çok yetenekli, eşsiz bir tartışmacıydı. Onunla birlikteyken, büyük bir insanın yanında olduğunuzu hissederdiniz. Kendisini tamamen sosyalist çalışmalara veren Jogiches, öğrencisi işçiler tarafından putlaştırılmıştı.*"[7] Yoldaşlarının saygı duydukları ama sevmedikleri farklı bir insanı tanımış olmaları açıkça Jogiches'in umurunda değildi. İllegal savaşım konusunda tartışmasız bir otoriteydi ve onun önemsediği şey buydu.

1887 yılında Çar III. Alexander'a başarısız bir suikast girişiminden sonra, Narodnoya Volya Jogiches'den yardım istedi. Jogiches sahte pasaportlar sağladı ve iki kişiyi kaçak olarak yurtdışına çıkardı. Geleceğin ünlü Fransız sosyalisti Charles Rapport "*kaçışlarından önceki geceyi onlarla ve Jogiches ile birlikte geçirdim*" diye yazmıştı. "*Jogiches öyküleriyle bizi eğlendirir ve moralimizi yüksek tutmamızı sağlarken, polis şehrin altını üstüne getiriyordu*"[8] Hiç de abartılı bir kahraman değil: esrarengiz, sessiz, polis tarafından izlenen, cebinde sahte pasaportlar taşıyan, iki kaçağı saklayan Jogiches eğlendiriyor, öyküler anlatıyor, çevresine neşe saçıyordu. O, bu dünyanın ayrılmaz bir parçasıydı.

---

[7] Rejzin, " Jogiches ," 445-46.

[8] Charles Rapport, "The Life of a Revolutionary Emigré," *YIVO Annual*, 213 (New York, 1951).

Uzak durduğu bir örgüt ondan yardım istiyor ve o da tehlikeli bir eylemi ustalıkla gerçekleştiriyordu. Onun dehası ortadaydı ve tartışma götürmezdi.

Jogiches tehlikeli ortamda kendisini geliştirdi. İnsanlar üzerindeki kumar oynamaktan çok, uslamlama yeteneğine sahip olmaktan gelen üstünlüğü, onu tıpkı kumar gibi sarhoş etmişti. Dedesinin inandığı düzeni yıkmak için dedesinin parasını kullanıyordu; dedesi başarmıştı, o da başaracaktı. Artık Jogiches *shul*'unu hiç yüreği sızlamadan aşıp geçebilirdi çünkü işçilere *shul*'un önerdiği dini reddetmeleri gerektiğini söyleyen kendisiydi. Artık "yaşlı Jogiches'in torunu" değil, güçlü, korkutucu ve putlaştırılan bir insandı.

İllegalitenin tüm araçlarını elinde tutan Jogiches, Wilno'de bir kurum haline geldi. Kaçakçılarla kurduğu mükemmel ilişkilerini, sahte cüzdanlar, görünmez mürekkep, kaşeler ve fotoğraflarla dolu pasaport bürosu ve illegal literatür koleksiyonunu kıskançlıkla korudu. Çok erken elde ettiği egemenlik onu kuvvetin etkili bir araç olduğuna inandırdı. Bu ister gerçek bir bomba ister yıkıcı bir fikir olsun işe yarıyordu. Rosa Luxemburg, ona yıllar sonra "*kuvvetin sihirli gücüne çok inanıyorsun*" diye yazacaktı.[9] Kuvvet onu kendi koşullarında benimsemeyen insanlara karşı kullandığı bir kalkandı -tıpkı Rosa'nm zekasını genç kızlık döneminde bir kalkan olarak kullandığı gibi.

Jogiches 1888'de yirmi bir yaşındayken, Wilno Syrkin matbaasında bir grevi tek başına örgütlemişti. Kırk işçi greve gitmişti ve bu genç ajitatör için hiç de küçük bir başarı değildi. Söylendiğine göre aşık olduğu Maria adında genç bir kadının evinde bir süre saklanmıştı. Rusça konuşan Leo'ya ilk Lehçe derslerini veren Maria idi. Aynı yıl Eylül ayında göz altına alınan Jogiches yedi gün hapis yattı. Kanıt yokluğundan kefaletle serbest bırakıldı. 11 Mayıs 1889'da tekrar tutuklanıp dört ay hapis ve iki yıllık

[9] Luksemburg, Listy I: 578.

polis gözetimi cezası aldı. O zaman bile polis çelikleşmiş sert bir militan ile karşı karşıya olduğunu biliyordu. Eylülde tahliye edilip askere alındı. Çünkü sabıka kaydı nedeniyle bir ceza taburunda askerlik yapması gerekiyordu. Firar ederek yeraltına geçti ve 1890 yazında kaçakçı dostlarının yardımıyla ülkeden kaçtı. Ülkesine bir daha da hiç dönmeyecekti.

Jogiches'in Wilno devrimci hareketinde geçirdiği yedi yıl, siyasal görüşlerini ve her şeyden önce karakterini şekillendirdi. Rosa Polonya'da kendisini kabul ettirmek için savaşım verirken, Leo kendisini kabul ettirmeye değil, sadece itaat edilmeye ihtiyacı olduğunu göstermişti. Bu tavrı sadece kendini kandırması anlamına gelmiyor, kendini bu şekilde koruyabiliyordu. Aslında Jogiches'in yaşadığı çok güçlü bir reddedilme korkusu, duygularını dışa vurmasını engelliyordu. Oysa savunma mekanizmaları her zaman iyi çalışmıyordu. Onu iyi tanıyan Luba Axelrod, "*Jogiches sözcüğün tam anlamıyla bir romantikti*" diye yazarken,[10] Charles Rapport "*aslında göründüğü kadar zor biri değildi*" diyordu.[11] Yine de Jogiches üstün bir insan olduğu izlenimi yaratmayı başarmıştı. Gizliliğin insanları etkilemek, korkular dahil herhangi bir yetersizliği gizlemek için etkili bir araç olduğunu görmüştü. Bu yolla isterse kendini soyutlar isterse ortamla kaynaşırdı. Gizlilik Jogiches'in kişiliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmişti.

[10] A.g.e. I: XXIV.

[11] Rapport, "Life," 214.

İSVİÇRE

V. Rosa Luxemburg ve Leo Jogiches: 1889-1894

Rosa 1889 yılının başında Zürih'e geldiğinde daha on dokuzuna bile girmemişti. Şehir onu büyülemişti. Bir huzursuzluk kaynağı olan sokaklarında Rus polisinin devriye gezdiği Varşova'nın tersine, Zürih güzel ve sakin bir şehirdi.

Çarlık imparatorluğundan gelen göçmenler arasında Polonyalılar Ruslardan sonra ikinci sırada geliyordu. Polonyalı öğrenciler ancak siyasetle uğraşmamak koşuluyla Rus üniversitelerine girebiliyordu. Ama kadınların Rusya'da yüksek öğrenim görmesi tamamen imkansızdı. Bu nedenle, Zürih o dönemde ilerici Polonyalı aydınlarının merkezi haline gelmişti. 1887'de Zürih'de Polonyalı Öğrenci Derneği'nin ve Zürih Gölü'ndeki Rapperswil'de Polonya Ulusal Müzesi'nin kuruluşu -zaman zaman ateşli bir milliyetçiliğe dayanan- Polonyalık ruhunu canlı tutmuştu.

İsviçre Ruslar için, 1850'lerden beri bir sığınak olmuştu. Herzen ve Bakunin çarlık rejimini yıkmak için savaşım veren sürgünler ordusunun ilk öncüleriydi. Luxemburg'un İsviçre'de kaldığı yıllarda Georgij Plekhanov, Vera Zasuich ve Pavel Axelrod faaldi. Bu ünlü sürgünlerin yapıtına kendine özgü de olsa son

damgayı vuran Lenin onları izlemiş ve oradan Finlandiya istasyonuna geçmişti.

Alman ve Avusturyalı sosyalistler de Ruslarınkinden geri kalmayan çok ünlü adlarla övünüyorlardı. Wilhelm Liebknecht, August Bebel, Eduard Bernstein ve Karl Kautsky Avrupa'nın en güçlü sosyalist partisini, Alman Sosyal Demokrat Parti'nin (SDP) temellerini Zürih'de atmışlardı. Zengin bir kütüphane, okuma odası ve konferans salonu olan Alman sosyalist kulübü Eintracht, Rosa gibi bir dünya modelini arayan, deneyen, şekillendirmeye çalışanlar için ikinci bir üniversiteydi.

Luxemburg hayatında ilk kez, kendini gerçek anlamda bir uluslararası toplulukta buldu. Rosa gibi bu insanların birçoğu anayurtlarının yasaklarından, ırkçı, siyasal ya da dinsel bağnazlıktan kaçmışlardı. Onlar için, uygar ve hoşgörülü İsviçre sanki vaat edilmiş topraktı. Hepsinin ortak özelliği bilgiye susamışlıkları ve dünyayı değiştirme istekleriydi. Ayrıca zorlukları da paylaşıyorlardı. Birçoğu geçimini geçici işlerle ve el emeğiyle karşılıyor; bu durum onları eğitim ve politikayla ilgilenmekten alıkoymuyordu. Sakin Zürih şehrinde sakallı Ruslar, Slav kadınları ve Semitik özellikleriyle göze çarpan Yahudiler garip bir kalabalık oluşturuyordu. Şehrin yerli halkı zaman zaman hoşnutsuzluk gösteriyordu. İsviçre makamları yabancı akınından kaygılıydı. Anarşistler ve üniversiteye girmeyen çok sayıda Rus genci sorun yaratıyordu. Rosa Zürih'e geldiğinde, yabancıların her türlü adres değişikliğini ve şehre giriş çıkışlarını kaydettirip bildirmek zorunda olduğu bir büro zaten faaliyetteydi.

18 Şubat 1889'da Rosa Luksenburg Oberstrass belediyesine Luxemburg adıyla kayıt yaptırdı.* Nelkenstrasse No. 12'de Herr Lübeck'in kiracısıydı. Lübeck ailesini Varşova'daki arkadaşları tavsiye etmişti. Karl Lübeck sosyalistti ve Polonya doğumlu

* Rosa soyadının yazılışını Luksenburg'dan Luxemburg'a dönüştürdükten sonra, bunun daha yeni, kozmopolit yazılış olduğundan hiç kuşku duymuyordu.

karısı, Olympia Polonyalı öğrencilerin koruyucu meleğiydi. Anti-sosyalist yasa gereğince Almanya'dan sınır dışı edilen, *Demokratische Zeitung*'un eski editörü Lübeck, marjinal bir sürgün hayatı yaşıyordu. Gözleri çok az görüyordu ve yazarak hayatını zar zor kazanıyordu. Genç kiracısı gelince Lübeck kendisine coşkulu bir asistan bulmuştu. Aynı zamanda, Rosa Alman Sosyal Demokrat basınım inceleme olanağı bulmuş ve Lübeck'in makalelerini gözden geçirirken kendisi de yazmaya başlamıştı. Siyasal gazeteciliğin gerektirdiği becerileri bu şekilde kazanan Rosa, canlı, akıllı neşeli Olympia ile dost olmuştu. Olympia'nın sinirli kocası ve sekiz çocuğuyla yaşamı hiç kolay değildi. Luxemburg daha sonraki yıllarda Olympia'yı kısa bir tatil için Cenevre Gölü'nde büyüleyici ve sakin bir yer olan Clarens köyüne zaman zaman davet edecekti. Luxemburg Jogiches'e, "*Zavallı sevgili Olenka, burada biraz soluklanıp bugün umutsuz hayatına geri döndü!*" diye yazmıştı.[1] Bayan Lübeck Rosa'nın nezaketini hiç unutmayacak, oğlu Gustav onun ısrarıyla Rosa ile evlenecek ve Rosa bu sayede Alman vatandaşı olacaktı.

Rosa'nın Zürih'deki dostları arasına bir başka yaşlı çift, Mathilde ve Robert Seidel de katıldı. İsviçre sosyalist hareketinde aktif olarak çalışan Seidel, dokumacılıktan Zürih Şehir Konseyi üyeliğine kadar yükselmişti. Rosa onunla tanıştığında, Seidel *Arbeiterstrimme* adlı sosyalist gazetenin editörlerindendi. Söylentiye göre Seidel Rosa'ya aşık olmuştu. Seideller Rosa'nın özel yaşamını açacak kadar güvendiği, zaman zaman yalnızlığından ve mutsuzluğundan söz ettiği birkaç yakın dostu arasındaydı. Sadece onlara yazdığı mektuplarını (Rosa değil) "Ruscha" diye imzalıyordu. Lehçe Roza'nın fonetik alfabeye göre böyle yazılıyordu.

Rosa, Zürih'e geldiği Şubat ve üniversiteye girdiği Ekim ayları arasında, zamanının bir kısmında, büyük olasılıkla oda ve

[1] Roza Luksemburg, *Listy do Leona Jogichesa- Tyszki*, ed. Feliks Tych, 3 cilt (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), 1: 7.

yatak karşılığında Olympia Lübeck'e çocuk bakımında yardım ediyor, Karl Lübeck ile birlikte çalışıyor, geri kalan zamanını ise Alman, Rus ve Polonya öğrenci çevrelerini araştırarak geçiriyordu. 1889-90 kış sömestrinde Zoolojinin İlkeleri ve Zooloji Laboratuvarı ve Mikroskop Teknikleri programlarına kaydolduğu zaman, kafasında tam bir siyasal kariyer düşüncesi olduğu söylenemez. Geleceği konusunda hâlâ belirsizlik yaşamakla birlikte, o sırada doğa bilimi alanında yoğunlaşmaya karar vermişti. Darwinizm halkçı öğrencilere sadece bilimsel bir araç sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda onların materyalist ideolojilerini de destekliyordu.

Rosa Luxemburg 1890 sonbaharının başlarında, İsviçre'ye geldikten hemen sonra Leo Jogiches ile tanıştı. Ünlü devrimci, ateşli bir sosyalistin tanışmak için can atacağı türden biriydi. İlk bakışta güç, otorite, güven seriliyordu. Gür kaşları, çelik mavisi gözleri ve soğuk, delici bakışlı bir gençti. Kızıla çalan sarı, kıvırcık saçları, tahrik edici bir ağız yapısı vardı. Kısa, özlü cümlelerle Rusça konuşurdu. Doğup büyüdüğü şehirden, Wilno'dan gelen güzel, genç bir kadın olan Anna Gordon'la eski sevgili oldukları söyleniyordu.

Rosa, Jogiches'in Wilno'daki olağanüstü yetenekleri, benzersiz cesareti ve illegalitedeki dehasıyla ilgili övgü dolu söylentiler dışında onun hakkında çok az şey biliyordu. Jogiches dikkat merkezi olmaktan hoşlandığını açıkça belli etse de, kendisi hakkında hiç konuşmazdı. Başkalarını dinler, bazen ortaya bir laf atar ama sonra siyasal gerçekler konusunda benzersiz bilgisini sergilerdi. Yüz ifadesinden neyle ilgilendiği neredeyse hiç anlaşılmaz, en çok sabırsızlığını dışa vururdu. Teorik tezler ve akademik tartışmaların onun için fazla bir anlamı yoktu ve başka türlü görünmek için hiç çaba harcamazdı. İlk tanışmalarından sonraki birkaç yıl içinde, Luxemburg onu sosyalist çevrelerde sık sık görüyordu ama Rosa için o hâlâ kapalı kutuydu. Rosa için Dostoyevski'nin bir romanının sayfalarından fırlamış gibi görünen bu yabancıyı dayanılmaz kılan şey, onun etrafındaki sır perdesiydi.

Jogiches de Rosa Luxemburg'u incelemeye devam ediyordu. Merakı gitgide artıyordu. Rosa'nın tartışmalarda kendi tezlerini ustalıkla, inançla ve özgüvenle savunmasından etkilenmişti. Wilno hareketinde yer alan birçok kadın tanımasına rağmen, hiçbiri zeki gözleri ve kararlı ses tonu ile kendini gösteren bu ateşli Polonyalı ile boy ölçüşemezdi. Rosa'da işlendiği takdirde dava için harikalar yaratabilecek bir güç ve gayret sezmiş; doğuştan bir hatip, bir ajitatör, insanları kolay ikna eden, büyüleyen bir özellik keşfetmişti. Onun soyut teorilerle uğraşmaktan ve eylem adamlarından çok, laf ebelerine takılmaktan gelen kusurları olduğunu saptarken, elbette haksız sayılmazdı. Oysa Jogiches için bu kusurlar aşılmaz bir engel değildi; üzerlerine gidilerek düzeltilebilecek sorunlardı.

Luxemburg'un 1890-91 kış sömestr programındaki değişiklik, geleceği konusunda bir karara varmış olduğunun göstergesidir. Doğa biliminden vazgeçip iktisat, felsefe ve hukuka yönelmiştir. Bu önemli adımı atmasını kuşkusuz Jogiches'e borçluydu. Jogiches aynı sömestr Zürih Üniversitesi'ne kaydoldu. Botanik ve zooloji gibi iki doğa bilimi dersi seçti. Bunlar işçilere evrim ve devrimin esaslarını anlatabilmek için Wilno'da kendi kendini yetiştirmeye çalıştığı dallardı. Luxemburg'un programı çok daha ağırdı: ekonomi politik, sosyalizm felsefesi, klasik felsefe ve istatistik.

Jogiches İsviçre'ye geldiği yıl, Plekhanov'a ve Plekhanov'un kurduğu ilk Rus Marksist partisi, ***Emeğin Kurtuluşu*** grubuna katılmasının Rus devrimci hareketine katılmak ve orada etki kazanmak için en iyi fırsatı olduğuna karar vermişti. Bu karar onun siyasal kurnazlığını gösteriyor. ***Narodnaya Volya***'nın savunduğu terörizm geçmişte kalmıştı; gelecek Marksist partiye aitti. Jogiches 1891 yazında Plekhanov ile buluşmak üzere Cenevre'ye gitti.

Uluslararası bir üne sahip Marksist kuramcı ve siyasal eylemci Georgij Plekhanov, Engels ve Avrupa'nın diğer önde gelen sosyalistlerinin tanıdığı bir isimdi. Jogiches'den on yaş büyüktü ve aralarına yeni katılan bu yürekli ve parlak militanı kanatları

altına almaya hazırdı. Ama Jogiches himaye edilmeyi kabul edecek biri değildi, onun istediği etkili olmaktı. Partinin kronik bir parasızlık sorunu vardı; Plekhanov antetli zarflarla geçimini zar zor karşılayabiliyor; yoldaşı Axelrod karısıyla birlikte ürettiği kefiri (bir tür yayık ayranı) müşterilere dağıtarak hayatını kazanıyordu. Oysa Jogiches'in elinde 15.000 ruble gibi büyük miktarda para vardı. Plekhanov'a göre, Jogiches parasını pazarlık yapmak için kullanıyordu. Para karşılığında, istediği şey yayın ve mali konularda diğer üyelerle eşit olmaktı -bu partinin tam kontrolünü eline geçirme çabasından başka bir şey değildi. Başka kaynaklar onun sadece diğer parti üyeleriyle eşit olmak istediğini söylüyor.[2]

Her neyse, durum Plekhanov'u öfkelendirmiş, Engels'e bu "kariyerist"in, bu "sonradan görme"nin ondan bu tür istemlerde bulunup parasını bir baskı aracı olarak kullanmasını bir küstahlık ve iğrençlik olarak gördüğünü yazmıştı. Jogiches'den "minyatür Naçayef" (anarşist Sergey Naçayef provokasyon ve cinayet yöntemleri konusunda meşhurdu) diye söz etmişti.[3] Her iki tarafta da bu nefreti yaşamları boyunca sürdürdü.

Ne gariptir ki Jogiches henüz akıl hocası olmadan önce, Rosa'nın tüm dikkati Plekhanov'un üzerindeydi. Plekhanov'un bilgisi ve zekası karşısında dehşete düşmüş ve Varşova'da o çok güvendiği aklının sandığı kadar yenilmez olmadığını anlamıştı. Bir arkadaşına "*Mornex'teydim ama oraya bir daha hiç gitmeyeceğim çünkü Plekhanov benden kat kat ileri ya da daha doğrusu, çok daha iyi eğitim görmüş biri. Benimle sohbet etmekten ne kazanabilir ki? Her şeyi benden iyi biliyor. Ben "fikirler -orijinal, gerçek fikirler- yaratamam.*"[4] Yıllardır uykuda

---

[2] Zdzislaw Leder (Wladyslaw Feinstein), "Leon Jogiches –Tyszka," *Archiwum Ruchu Robotniczego* (Varşova: Ksiazka , Wiedza, 1976), 222-27.

[3] G. Plekhanov'un Engels'e 16 Mayıs 1894 tarihli mektubu, *Pod Znamenem Marksizma* içinde no: II-12:17 (Moskova, 1928).

[4] Luxemburg , Listy I:XXVII.

olan özgüvensizliği yeniden ortaya çıkmıştı. Rosa'mn özgüven kazanması ve Plekhanov'un otoritesine açıkça meydan okumak üzere harekete geçmesini sağlamak Jogiches'in bir yılını almıştı.

1891 Temmuzu'nda Luxemburg Cenevre'den şöyle yazmıştı: "*Burada hayatı tek başıma dolu dolu yaşamak bana büyük bir mutluluk veriyor...ve gerçekten de olgun bir insan oluşum kendimle gurur duymamı sağlıyor.*"[5] Mutluluğunu tek kaynağı vardı: Jogiches. Rosa'nın Cenevre'ye kesinlikle onun emriyle gittiği anlaşılıyor. Ya Plekhanov ile görüşürken Rosa'nın da yanında olmasını istemiş ya da hazır, Anna Gordon Zürih'deyken Rosa ile bir randevu ayarlamış olabilir. Rosa içinse Gordon'un yokluğu bir rahatlık yaratmış ve bir işaret olmuş olabilir. Ne olursa olsun, karşılıklı yakınlaşmaları Jogiches'in siyasal savaşının ateşinde doruğa ulaşmış ve 1891 yazına varmadan birbirlerine aşık olmuşlardı. Gerçekte Rosa, Jogiches ile birlikteyken Varşova'ya yazdığı mektuplarda "*hayatı tek başıma dolu dolu yaşamak*" diye vurgulaması, durumu gizlemeye yarıyordu. Yalnızlığı onun yabancı bir ülkedeki haline üzülen ailesinin içine dert olmuştu. Luxemburg çevresinin geleneklerini hiçe sayarak, sevdiği erkekle nikahsız yaşadığı için kendisiyle gurur duyuyordu. Böyle bir karar kolay kolay alınamazdı. O hala Lina ve Elias Luksenburg'un kızıydı ve *yasak aşk*ın onların namus anlayışına ters düştüğünü biliyordu. Yaşadığı çatışmaya, Jogiches'in aralarındaki ilişki konusundaki mutlak gizlilikte ısrar etmesi de eklenmişti.

Rosa Cenevre'deki kısa kur yapma döneminde mutluluktan uçuyordu. Luxemburg daha sonra, o günleri "henüz karın değilken," yani sevgilisi olmadan önce, diyerek özlemle anıyordu. Jogiches için doğal olan kadın ve erkeğin yakınlaşması, Luxemburg için çok ciddi ve dramatik bir adımdı. Ne var ki, bu adımı isteyerek atmış ve attığı adım onu kendi gözünde "olgunlaştırmış"tı. Jogiches ise onun olgunlaştığını kabul etmiyordu: Aradan

[5] A.g.e.

geçen on yıldan sonra Rosa hâlâ "*Ben yetişkin, olgun bir insanım*" diyerek onu ikna etmeye çalışıyordu.[6]

Rosa'mn hayatı tamamen değişmişti. Jogiches ile yaşadığı aşk ilişkisinin, ideal erkeğin onu çekici bir kadın olarak görmeyebileceği şeklindeki korkularını azaltmasıyla, önünde siyasal çalışmada büyük bir ufuk açılmıştı.

Ne var ki, devrimci hareket Jogiches'in tek uğraşı olmaya devam ediyordu. Plekhanov'dan bağımsızlığını açıkça ilan etmeye karar veren Jogiches, kendisine bir matbaa satın almış ve Rusya'da dağıtılmak için Marksist yazını çeviren *Sosyal Demokrat Kitaplık* adlı yeni bir yayınevi kurmuştu.

1891 sonbaharında, Luxemburg ve Jogiches Zürih'de komşu evlerde odalar kiralayıp kış sömestrini birlikte atladılar. 1892-1897 arasında üniversitede derslerini düzenli izlediler. Birlikte birçok programa yazıldılar: 1892 ilkbahar sömestrinde maliye; 1892-93 kış sömestrinde Roma hukuku, uluslararası hukuk ve ekonomi politik; 1894-95'te diplomasi tarihi ve 1896-97'de yargılama ilkeleri, kamu idaresi ve kamu hukuku. Her biri başka dersler de almakla birlikte, çalışmalarının yönü aynıydı -hukuk ve ekonomi. Luxemburg zevk olsun diye orta çağ tarihi dersi de almıştı ama Jogiches kesin olarak planladığı programdan bir kez bile sapmadı.

Üniversite tek ilgi alanları değildi. Bu yıllarda bir daha hiç kopmadıkları ortak bir siyasal platform oluşturmaya başladılar. Luxemburg 1892'de soyutlanmış olan Jogiches'i Polonya'nın sorunları ile ilgilenmeye, yani bir Polonya siyasal partisi kurmaya yönlendirdi. Jogiches Rus devrimci fraksiyonlardan hiçbirine katılmak istememiş ya da katılma olanağı bulamamıştı. Sonuçta Rus göçmenlerden koptuğunu görmüş ve onlara karşı gitgide artan bir düşmanlık geliştirmişti. Rosa yıllar sonra "*Sana yaklaşmak isteyen her Rusu kendinden uzaklaştırmanı hiç beğenmiyordum*"

[6] A.g.e. 2: 50.

diye yazmıştı. "*Kişi bazı insanları, bir grubu boykot edebilir ya da 'cezalandırabilir' ama bütün bir hareketi* değil!"[7]

Luxemburg yeni Marksist Polonya partisi fikrinin temelinde, artık hiçbir varlık göstermeyen "*Proletarya*" örgütü yatıyordu. Rosa da bu grubun kurucusu Ludwik Warynski gibi, Polonya'nın egemenliği konusunda Marks ile aynı fikirde değildi. Marks, bağımsız bir Polonya'nın "*Kutsal İttifaka, Rusya, Prusya ve Avusturya askeri despotizmine, modern toplum üzerinde Moğol hakimiyetine ölümcül bir darbe indirebileceğine*" inanıyordu.[8] Luxemburg, Marks'ın görüşünün "bir hata ve anakronizm" olduğunu söylemişti.[9] Rosa ulusallığın işçileri birleştirmekten çok böldüğünü, Rus ve Polonya proletaryasının ortak düşmanları olan Çarlık imparatorluğunu yıkmak için güç birliği kurmaları gerektiğini ve Polonya işçilerin bağımsız bir burjuva devlette hiçbir şey elde edemeyeceğini savunuyordu. Luxemburg üç işgalcinin çizmeleri altında yaşayan Polonya için bağımsızlık isteminin psikolojik yönünü anlayamamıştı.

1892'de sosyalist amaçları ulusal bağımsızlığa bağlı kılan ***Polonya Sosyalist Partisi*** (PPS) kuruldu. Bir yıl sonra, Luxemburg ve Jogiches birlikte milliyetçilik-karşıtı bir parti olan ***Polonya Krallığı Sosyal Demokrasisi***'ni (SDKP)* kurdular. Parti organı *Sprawa Robotnicza*'ydı (*İşçilerin Davası*). Polonya'nın bağımsızlığı konusu Polonya sosyalistlerini her zaman bölecekti. PPS temelsiz bir biçimde Polonya Ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrasisi'nin mirasını sürdürdüğünü iddia eden ***Polonya İşçi Partisi*** ile birleştiği 1948'e kadar varlığını sürdürmüştü.

---

[7] A.g.e. I: 360.

[8] Rosa Luxemburg , *Wybor Pism*, ed. Bronislaw Krauze, 2 cilt. (Varşova: Ksiazka , Wiedza, 1959), I:374.

[9] A.g.e., 2: 130.

* Polonya Krallığı Sosyal Demokrasisi 1900'de Litvanya Sosyal Demokratlarıyla birleşerek, Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrasisi (SDKPİL) adını almıştı.

Ağustos 1893'te, yirmi üç yaşındaki Rosa Luxemburg ilk kez halkın karşısına çıktı. Zürih'de İkinci Enternasyonal Kongresi'nde* ateşli bir konuşma yaparak SDKP'nin üyeliğe kabul edilmesini istedi. Jogiches'in Wino'dan yoldaşı Joseph (John) Mill Rosa'yı anımsıyor: "*Ufak tefek, vücuduyla orantısız koca kafalı bir kadındı. Tipik bir Yahudi suratında irice bir burun...Belirgin bir biçimde topallayarak yürüyor, ağır ağır ve duraksayarak. İlk bakışta hoş bir izlenim bırakmıyor ama kısa bir süre sonra, çok zeki, canlılık ve enerji saçan bir kadın olduğunu görüyorsunuz.*"[10] Belçikalı sosyalist Émile Vandervalde'nin anımsadıkları: "*Yirmi üçündeki Rosa Alman ve Polonya sosyalist çevrelerde hiç tanınmıyordu...Rakipleri için çetin cevizdi. Delege kalabalığını yara yara ilerleyerek sesini daha iyi duyurmak için bir sandalyenin üstüne çıkışını hala unutamıyorum. Ufak tefek, zayıf ve özürlü olduğunu gizlemek için özenle dikilen yazlık elbisesi içinde gayet güzel görünen kadın, tezlerini gözlerinde bir ışık parıltısı ile ve öyle ateşli sözlerle savunuyordu ki büyülenen ve kendilerini kaptıran delegelerin çoğu onun temsilciliğini kabul etme lehinde oy kullanmıştı.*"[11] Ne var ki, Luxemburg daha sonra yapılan bir komite oylamasına göre temsilcilik için gereken oyu alamamış; yeni kurulan SDKP daha etkili olan PPS ile boy ölçüşememişti.

PPS ve SDKP arasındaki sert kavga işte orada ve o zaman başladı. PPS ile Luxemburg'un küçük grubu arasındaki ideolojik farklılıklar aşılacak gibi görünmüyordu. Polonya Sosyalist Partisi, sırf işçilere değil, ekonomik olarak "*burjuvazi ve siyasal olarak çarlık tarafından ezilen tüm sınıflara: küçük toprak*

---

* Birinci Enternasyonal, 1864-1876; İkinci (Sosyalist) Enternasyonal, 1889-1914; Üçüncü (Komünist) Enternasyonal (Komintern), 1919-1943.

[10] John Mill, *Pioneers and Builders* (Yiddish) (New York: Der Wecker, 1943), 167. İngilizce çeviri için Profesör Moshe Mishinski'ye teşekkür ederim.

[11] Paul Frölich, *Rosa Luxemburg, Gedanke und Tat* (Paris: Editions Nouvelles Internationales, 1939), 38-39.

sahipleri, köylüler, küçük çiftçiler ve alt orta sınıfa" hitap ediyordu.[12] En başta gelen amacı Polonya'nın bağımsızlığıydı. Luxemburg'ın grubunun *İşçilerin Davası*'nda yayınlanan başyazıda ana hatları çizilen programı, Polonya ve Rus işçileri ortak savaşıma çağırıyor ve Polonya'nın egemenliği için savaşı göz ardı ediyordu. Açıkça tahmin edilebileceği gibi, PPS Luxemburg'un Polonya ulusunun gerçek gereksinim ve özlemlerini görmeyişinin gerçek nedenini onun Yahudi kökenli oluşuna bağlamıştı. 1970'de yüzüncü doğum günü için yapılan bir sempozyumda da aynı şey söylenmişti.

SPKP kurulduğu zaman yaklaşık iki yüz üyesi vardı. Luxemburg ve Jogiches dışındaki kurucuların arasında, Luxemburg'ın Varşova'dan tanıdığı Julian Marchlewski ve Adolf Warszawski-Warski de vardı. Zengin bir Polonyalı-Alman ailenin çocuğu olan Marchlewski sırf idealizm yüzünden devrimci olmuştu. Varşova'da bir yıl hapis yattıktan sonra 1893'te Zürih'e gelip üniversiteye kaydolmuş ve Jogiches'in tersine, dört yıl sonra hukuk ve siyaset bilimi doktoru olmuştu. Rosa'nın Varşova'dan okul arkadaşı olan karısı, Bronislawa Gutman Zürih'de bakteriyoloji alanında diploma alan ilk Polonya kadındı. Warzsawski Yahudi idi ve Polonyalı, Jadwige Chrzanowska ile evliydi. Warzsawski diğer üçü kadar akıllı değilse de en az onlar kadar gayretliydi. Hareketin ağır işçisi olarak her şeyini harekete vermişti ve büyüyen ailesiyle birlikte büyük bir mali sıkıntı içinde yaşıyordu. Luxemburg Warszawski'yi çok severdi, yıllarca ailesine yardım etmeye çalışmıştı. Hatta bir keresinde çocuklarından birini evlatlık almayı bile önermişti.

Dördü arasındaki işbirliği hiçbir katı parti yapısı ya da hiyerarşisi olmadan resmiyet dışı bir temelde sürüyordu. Gerçi Luxemburg, Jogiches'in özellikle Marchlewski'yi korkutan diktatoryal

[12] Feliks Tych, *Polskie Programy Socjalistyczne*, 1878-1918 (Varşova: Ksiazka , Wiedza, 1975), 241.

eğilimini frenlemek için defalarca uyarı yapmak zorunda kalmıştı. Ne var ki, Jogiches kendisini en tepede görüyordu. Bunun başlıca nedeni Marchlewski ve Warszawski hakkındaki düşüncelerinin çok olumlu olmamasıydı. Tabii bir de para onundu -dolayısıyla Rosa'nın.

Luxemburg ve Jogiches çevresindeki küçük grubun tarihi uzun durgunluk dönemleri ve ender yaşanan zafer anlarından oluşmuştu. Parti Polonya ve Rus işçilerin birliği için çalıştığından, Mickiewicz'in Polonyalıların ve Rusların kardeş olduklarını söyleyen romantik görüşüne ve grubun "***Proletarya***"nın devamı olduğu iddiasına karşın, Polonya'da hiçbir zaman popülerleşmemişti. İster yüce ister pragmatik nedenlerle olsun, Polonya'nın bağımsızlığından vazgeçmesi, grubun etkisini iyice kaybetmesine yol açıyordu. İsviçre'deki liderlik ve sık sık tutuklanarak daralan Polonya'daki küçük izleyiciler grubu ile parti, bazen sadece ölü bir ordunun generallerinden oluşuyordu. Gruba "Proletarya"nın eski üyelerinden Cezaryna Wojnarowska ve Litvanya ve Polonya Sosyal Demokratlarının birleşmesinde önemli bir rol oynayan Feliks Dzierzynski gibi bazı etkileri sosyalistler de katılmıştı.

1893'de Zürih Kongresi'ndeki yenilgiden sonra, SDKP'nin üyeliği nihayet Enternasyonal'in 1896 Londra Kongresi'nde kabul edilmişti. 1900'de Litvanya Sosyal Demokrasisi ile birleşmesi üzerine, yeni Polonya Ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrasisi'nin varlığı artık tartışma konusu olmaktan çıkmıştı.*

Luxemburg elbette Jogiches'i yaşadığı tecritten kurtarmak istiyordu ama onu Polonya hareketiyle ilgilenmeye zorlamasının nedeni ona olan sevgisinden kaynaklanmıyordu. Jogiches deneyimsiz partinin paha biçilmez servetiydi. Plekhanov'un Engels'e Jogiches'in Polonya hareketini kontrol etmek için metresi,

* Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrasisi (SDKPİL) bundan sonra daha çok ya Polonya Sosyal Demokrasisi ya da Polonya Sosyal Demokratları adıyla geçecekti.

Rosa'yı kullandığını söylediğini bilmiş olsaydı bile, bundan rahatsız olmazdı. Rosa parti içi dedikodulara kulak asmazdı.[13] Aynı şekilde, Plekhanov'un Jogiches'in "çok zengin annesi" hakkındaki imalarına da aldırmazdı. Kuşkusuz, Jogiches'in parası işe yarıyordu; çünkü *İşçilerin Davası* bu parayla finanse ediliyordu. Ama parası olmasaydı bile, sadece kendisinin ve Luxemburg'un yetenekleriyle başarılı olabilirlerdi.

Luxemburg'un hitabet gücü ve yazıları partinin asıl servetiydi. Luxemburg parti organı, *İşçilerin Davası*'nın baş editörü ve başyazarıydı. İmzasız ya da farklı adlar altında onun yazdığı üç, dört makale bazen gazetenin bir tek sayısında yer alırdı.

* * *

1891-1893 yılları hem Luxemburg hem Jogiches için çetin geçecekti. İlişkisini daha da yakınlaştıran bu yıllar, gerçekdışı düş ve yanılsamalar da yaratmaktan geri kalmamıştı. Luxemburg beyaz atlı prensini bulmuş ve prensini elinde sımsıkı tutacağını sanmıştı. Jogiches kendisine bir mürit bulmuş ve onu elinde sımsıkı tuttuğunu sanmıştı. İkisi de karşısındakinin bağımsızlığına ne kadar düşkün olduğunu, bir başkasına "ait" olmalarının ne kadar olanaksız olduğunu hiç anlayamadı. Yoğun siyasal çalışmada kendilerini ayıran şeyi değil birleştiren şeyi bulmuşlardı. Luxemburg'un *İşçilerin Davası*'nın yayınlanmasını denetlemek için sık sık Paris'e gidişi, kısa ayrılıklar, buluşmalar ve ayrılmalar ilişkilerini daha da büyülü bir hale getiriyordu. Jogiches yeni kurulan SDKP'de, örgütleyici ve yönetici konumundaydı; kendisine ihtiyaç duyuluyor, değer veriliyordu. Tarihi etkileyebileceği bu yola çıkarken, son hedefi düşünüyordu. Luxemburg aşklarının asla sona ermeyecek bir ilişkiye dönüştüğüne inanıyordu. Sevgisinin ve Jogiches'e partide yarattığı konumun onu mutlu etmeye yettiğini

[13] *Pod Znamenem*, 17.

sanıyordu. Oysa Jogiches onları bir Truva atı olarak görmeye başlamıştı bile.

İkisini birbirine çeken nedenler farklıydı. Luxemburg erkekten büyülenmiş; Jogiches'i çeken kadının zekası olmuştu. Ancak, sürgün karşısındaki farklı tutumları zamanla onları ayıracaktı.

Jogiches, Luxemburg'un tersine, zorunlu olmasaydı, ülkesinden ayrılmazdı. Batı Avrupa'da onu çeken hiçbir şey yoktu - ne eğitim olanağı ne de göçmen statüsü. Arkada çalışmalarını, annesini, evini, ününü bırakmıştı. Wilno'da annesinin sevgisi, gizlilik ağı, ona tapan işçiler tarafından korunuyordu. Litvanya'nın vahşi güzelliğinden çok farklı bir ülke olan, sakin, düzenli ve derli toplu İsviçre de iyi beslenen şehirliler ve göçmen dostlarıyla yaptığı usandırıcı tartışmalar da sinirini bozuyordu. Burada savaşılacak bir hükümet, mahkemeye düşme tehlikesi, örgütlenecek işçiler yoktu. Böylece, koruyucu kalkanlarını yitirmiş ve kendisiyle boy ölçüşemeyeceğine inandığı karmakarışık bir göçmen karşısında kimliğini gizleyemez bir duruma gelmişti.

Luxemburg için göçmenlik özgürlük, Jogiches için felaket anlamına geliyordu. Luxemburg'un rahat soluk alabildiği havada boğulurken, Luxemburg'un ödülü onun cezasıydı. Sürgün, aynı zamanda Luxemburg'un doğal bulduğu ama Jogiches'in sırtında bir yük gibi taşıdığı karşılıklı bağımlıklarını derinleştirmişti. Sürgün bazı insanları yakınlaştıran, bazılarını ayıran eşsiz bağımlılık biçimleri yaratır. Onların hayatlarında iki biçim de iç içe geçmişti.

Luxemburg yavaş yavaş erkeği anlamaya değil, tanımaya başlamıştı. Jogiches'e bir İsviçre dağ köyünden yazdığı 21 Mart 1893 tarihli coşku dolu ilk mektuplarından biri yakınlıklarını ve Rosa'nın kendini aşka kaptırdığını dokunaklı bir biçimde gösteriyor: *"Gecenin ortasında bir sesle uyandım. Ürkerek dinledim. Kendi sesimdi bu. 'Dyodyo! Hey, Dyodyo!' diye sesleniyordum, çarşafları çekiştiriyordum hırçınlıkla, Dyodyo'm yanımda sanıyordum*

besbelli (ne utanmaz bir düş!)." [*Sevgiliye Mektuplar*, Çev: Nuran Yavuz, 2 baskı, Ekim 1985, Kaynak Yayınları].[14]

Ama bir yıl içinde işler değişti. Luxemburg mutsuz bir biçimde "*Beni öyle bir duruma soktun ki sana özel konularımızla ilgili bir şeyler yazmaktan çekiniyorum*" diye yakınıyordu. "*Davadan başka hiçbir konuda yazmamayı yanlış buluyorum.*"[15] Sadece Zürih dışında, yakınlıklarının dikkat çekmeyeceği bazı uzak köylere tatile gittiklerinde birlikte yaşıyorlardı. Jogiches böyle anlarda daha sakin, sıcak ve sabırlıydı. Alış verişe çıkıyor, akşam yemeği için "usta işi" yumurta yapıyor, Rosa'ya en sevdiği peyniri alıyor, onunla uzun yürüyüşlere çıkıyordu.[16]

1891'de Luxemburg Zürih'te Universitatsstrasse No. 79'da, Jogiches de No. 77'de birer oda kiraladığında sahne açılmıştı. Her zaman ayrı semtlerde kalmakla birlikte, arada yürüyüş için birbirlerine gidip gelebilecekleri bir mesafe olurdu. Birkaç adım kala ayrılırlardı. Luxemburg "*en aptalca bir çalışmayla ilgili her sözcüğün, onun için tüm kalbini ona açmasından yüzlece kat önemli*" olduğunu giderek daha iyi fark etmeye başladı.[17] Sevdiği erkeğin "*aşka hiçbir doğal güdüsü olmayan* "hırçın" *biri olduğunu keşfetti. Yarı şaka onun "hırçınlığını ortadan kaldırma*"ya söz verdi ama Jogiches'in sevgisini gösterme konusundaki yeteneksizliği Rosa'ya acı çektirdi.[18]

Luxemburg aşk ve çalışmanın birbirini tamamladığı ve "*birbirlerini insanileştirecekleri*" "*sakin ve düzenli*" bir hayata can atıyordu.[19] Ama Jogiches'in onun görünüşünü, davranışlarını ve çalışmasını sürekli sorun haline getirerek bütün çabalarını boşa

---

[14] Luxemburg , Listy I.:3.

[15] A.g.e., 21.

[16] A.g.e., 403.

[17] A.g.e. ,77.

[18] A.g.e., 77.

[19] A.g.e., 2: 94.

çıkardığını düşünüyordu. Jogiches için Rosa'nın hocası rolünü sürdürmekten doğal bir şey yoktu; Rosa'nın ona koşulsuz uyum göstermesini bekliyordu. Oysa, Rosa'nın onu değiştirme çabalarına hoşgörüyle yaklaşamıyordu, kadının istekleri karşısında öfkeye kapılıyordu.

Luxemburg neyin erkeği erkek, kadını kadın yaptığına ve neyin mutluluk ya da mutsuzluk, zafer ya da yenilgi getirdiğine ilişkin bir dizi sabit fikre sahipti. Bazı koşulların yerine getirilmesi şartıyla, mutluluğun insanın elinde olduğuna inanıyordu: Eğer ezilenler efendilerine karşı güçlerini birleştirebilseler insanlık mutlu olabilirdi. Birey maddi ve manevi hayatm güzelliklerinden zevk alabilse, mutluluğu yakalayabilirdi. Onun çağın ruhuna uygun hareket etmeye [*mens sana in corpore sano*'ya] inancı sarsılmazdı. Eğer bir şeyler yanlış gidiyorsa, bu ya kötü yaşam alışkanlıklarına, temiz hava yokluğuna ya da kötü beslenmeye bağlanabilirdi. Eğer Jogiches depresif ise, bunun nedeni sigara içmesi, yürüyüş yapmaması, kakao yerine bira içmesi, gecelerini kara kara düşünerek, gündüzlerini uyuyarak geçirmesiydi.

İlk tanıştıklarında Jogiches saygı ve hayranlık uyandıran yakın geçmişinin zaferlerinin tadını çıkaran biriydi. Geçmiş kısa sürede geride kalmış ve bugün hiçbir gelecek vaat etmemeye başlamıştı. Ama iyimserliğini hiç yitirmeyen Luxemburg, olayları bu şekilde görmüyordu. Birbirlerine yaklaştıklarında, Jogiches umutsuzluğa kapılıyor ve acı çekiyordu. Derken Rusça yayınevi girişimi ve Polonya çalışmalarıyla yeniden hayat buluyordu. Dolayısıyla beraberliklerinin ilk iki, üç yılında, Rosa hayallere sığınarak yaşamıştı. Jogiches ateşli tutkusunun tek bir düşüncede -devrimde- yoğunlaşması gerektiğini onun henüz öğrenemediğini ima ediyordu. Erkeğin gücü koruma vaat ediyordu; oysa Rosa onun sadece ezilenleri korumak istediğini bilmiyordu. Jogiches çok cömert görünüyordu; oysa Rosa onun hesaplı bir biçimde ve isteksizce verdiğini anlayacaktı. Eğer Jogiches "garip" davranıyorsa, Luxemburg ya bunu onun gelip geçici ruh haline bağlıyor ya da yazdığı mükemmel bir makalenin

onu bu durumdan uzaklaştıracağına inanıyordu. Daha o zaman Jogiches'in kendini beğenmişlik ve özgüvensizlik kısır döngüsüne hapsolmuş olduğunu bilmiyordu.

Plekhanov'un ret cevabı kamuoyuna yansıdıktan sonra, Jogiches köşeye sıkıştığını hissetmişti. Apaçık görünen yenilgiyi tatmıştı. Zürih Üniversitesi ona Wilno Lisesi gibi yararlı olmadığını bile bile üniversiteye dönmüştü. Cenevre'de geçirdiği 1891 yazı onu Rosa'ya yaklaştırmış ve Rosa onu Zürih'e döndükten sonra, okula kaydolmasının yapılacak en doğru şey olduğuna ikna etmişti. Oysa Jogiches sadece Lise'deki "ayrıcalıklı konumu"nu üniversitedekiyle ve yeraltı savaşçısının bağımsızlığını dedesinin parası ile değiştirdiğini düşünüyordu. Daha yirmili yaşlara gelmeden, Bakunin ve Nechaev'in *Bir Devrimciye Dersleri*'nde özlü bir biçimde ifade edilen devrimci görüşe uygun hareket etmeye çalışıyordu: "*Devrimci yitik bir insandır. Kendine ait çıkarları, kendine ait bir davası, duyguları, alışkanlıkları, aidiyeti, hatta bir ismi bile yoktur. Her şeyini bir tek çıkara, bir tek düşünceye, bir tek tutkuya vermiştir- devrim.*"[20] Wilno'da bu görüşe yaklaşmıştı; İsviçre'de ayağının altındaki toprak kaymaktaydı. Onu Polonya hareketine sürükleyen kişi Luxemburg olduğundan, Luxemburg ve sürgün kafasında iç içe geçmişti.

Luxemburg'un Polonya hareketine birlikte katılma önerisini Jogiches'in kabul etmesi küçük düşürücü bir tavizdi. Kabul etmemeliydi, emirleri kendisi vermeliydi. Luxemburg onun Lehçe öğrenmesi için ısrar etmişti. Jogiches siyasal kurnazlığı nedeniyle bunu zorunlu görüyordu ve kısa süre içinde dile hakim olmayı başardı. Buna rağmen Rosa ile bir kez bile onun anadilinde konuşmadı. Luxemburg'un zekasını olağandışı ve ilginç bulmakla birlikte, onun özürlü olmasında bir başka aşağılanmışlık yaşamış olabilir. Belki Rosa'nın özürlü oluşu, onu aynı ölçüde

[20] *Pis'ma M. A. Bakunina k A. I. Gercenu i N. P. Ogarevu*, ed. M. P. Dragomanov (Cenevre: Georg & Co. Libraries Editeurs, 1896), 493.

hem kendine çekmiş hem rahatsız etmiş olabilir. İlişkilerini gizli tutma ısrarı ister "*davanın çıkarı*"na, illegalite tutkusuna, isterse özürlü bir kadınla yaşadığı ilişkiyi açıkça ortaya sermekteki duraksamasına bağlı olsun, bu konu hâlâ tartışmalıdır.

Luxemburg başkalarının yanında soğuk ve kendini beğenmiş bir Jogiches'e tanık olmuştu ama özel yaşamında aynı davranışlarla karşılaşabileceğini hiç düşünmemişti. Onun sadece çalışma içinde, bir yığın faaliyete dalmışken, işçiler arasında, rolü açıkça belirlenmiş ve üstünlüğü kabul edilmişken rahat ettiğini bilemezdi. Jogiches beklenmedik ya da kontrol edemediği durumlarda tehlike hissediyor; bunlardan kaçma olanağı yoksa, içine kapanıyor ve kimseyi yanına yaklaştırmıyordu. Gündelik hayatın tekdüze, yaratıcı olmayan rutinleri onun karabasanıydı. Rosa'nın bayıldığı küçük zevkleri -kırda bir yürüyüş, dostlarla akşam yemeği, roman, konser- zaman israfı, anlamsız bir varoluşa yol açan bir tuzak olarak görüyordu. "Tarihi etkilemeye" yaramayan her şey, davaya kendini adamayan herkse, onun ilgi alanı dışındaydı. Onu ya da Rosa'yı bu misyondan uzaklaştıran her şeyi yaşamlarından silmeleri gerekirdi. Sosyal ilişkiler sadece verimsiz ve zaman israfı olmakla kalmıyordu, aynı zamanda onun ısrarla kaçtığı istenmeyen, korkutucu deneylerdi.

Sürgünde devrimcinin en güçlü silahı kalemiydi. Jogiches'in Wilno'daki çalışması yazıya hükmetmesini gerektirmiyordu: illegalite sessizlik sanatıdır. Ne var ki, Marks *Komünist Manifesto*'da yazıldığı gibi, devrimcilerin "tüm dünyanın gözleri önünde açıkça" hareket etmelerini, "görüşlerini yayınlamalarını"istemişti. Jogiches ne psikolojik olarak ne de eylem içinde buna hazır değildi. Ne Rosa'nın yazma dürtüsüne ne de doğal yeteneğine sahipti. Yazma sanatına egemen olmadan önce okuldan ayrılmış; gizli faaliyetle geçen yılları da bu konudaki gelişimini iyice köreltmişti. Eylemle etkileyebildiği kadar yazıyla etkileyemeyeceğinin farkındaydı. Tersine, eğer sözleri kâğıda hapsolursa, eleştiriyi davet eder ve şansı kalmazdı. Ama savaşların sadece barikatlarda değil, gazete sayfalarında da verildiğini ve iyi bir

kalemin en gerekli ve en etkili silah olduğunu biliyordu. Siyasal etki yaratıp sürdürmek için bir kaleme ihtiyacı vardı. Bu kalem Rosa idi.

Birçok siyasal sürgün yaşamlarını yazarak kazanmıştı -Marks New York *Herald Tribune*'ün muhabiriydi. Ama Jogiches'in mirası onu hayatını kazanma gereksiniminden kurtarmıştı. Birçok radikal için, kendi fikirlerini iletmek, savunmak, etki kazanmak ve destek bulmanın tek aracı yazmaktı. Jogiches tüm bunları Luxemburg aracılığıyla yapabilirdi. Dolayısıyla, yazmak sadece bir halka oluşturmakla kalmamış, ayrıca bir zincir de oluşturmuştu.

VI. Zorlu Savaşım: 1895-1898

Rosa Luxemburg sevgili olduklarından beri, Leo Jogiches ile ilişkisini bir evlilik olarak görmüştü. Ona yazdığı mektuplarda ona "kocam" ve kendisine de "karın" diyordu. Oysa Jogiches ilişkilerini böyle görmüyordu.

Burjuva kurumlarını hiçe sayan birçok radikal, resmi nikâh olmadan birlikte yaşadıkları için, Jogiches için bu bile büyük bir yükümlülüktü. Rosa'nın en yakın dostlarına ve ailesine bile sadece yoldaş olduklarını söylemesinde ısrar ediyordu. Luxemburg hem onu memnun etmek hem kendi gururunu korumak arasında yaşadığı ikilem nedeniyle, kâh onun isteklerini yerine getiriyor kâh isyan ediyordu. Zoraki gizliliğin yedinci yılında "[Warszawski'lere] ilişkimiz hakkında numara yapmak sadece abartılı bir ihtiyatlılık değil; basitçe ikiyüzlülük" diye yazmıştı.[1]

Jogiches, Rosa'nın gözyaşı dökerek "henüz karın değilken" sen ne kadar farklıydın diye şikâyet etmesine içerliyordu. O istediğini elde etmişti -yarı eş, yarı anne- ve bir havari. Entelektüel lider olarak açıkça tanımlanan rolü içinde kendisini rahat hissediyordu. Luxemburg aracılığıyla perde arkasından yöneterek,

---

[1] Rosa Luxemburg, *Listy fo Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tych, 3 cilt (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), I:267. A.g.e.,

Wilno'daki durumu yeniden yaratıyordu. Perde arkasından yöneten güçlü lider olarak her yere yetişiyor ve kurulu düzene de siyasal muhaliflerine de meydan okuyordu. Hiçbir kararsızlık göstermeyen, daima sadık kalan girişken çırağı, tanrının bir lütfuydu.

İkisi de aynı şekilde birbirini değiştirmek istiyordu. Jogiches Rosa'yı günahkâr bir yaşam tutkusundan kurtarmak isterken, Rosa da onu devrim ve kişisel mutluluğun birbirini karşılıklı olarak dışlamadığına inandırmaya çalışıyordu. Rosa hava gibi, su gibi aşka, şefkate ve birlikteliğe ihtiyaç duyuyordu. Jogiches bunu net bir biçimde yadsımış olsaydı, birlikte yaşayamazlardı. Jogiches bunu anlamış ve onu yitirme riskine girmektense, ihtiyacı olan şeyi vermişti -ama onu hep yarı aç yarı tok bırakarak, azar azar doyuruyordu. Luxemburg'un sürekli olarak- "*mektubunun sonunda her zamanki gibi açgözlülükle özel ilişkimize dair sözcükler arıyorum*" gibisinden -yakınmaları- kah işe yarıyor kah yaramıyordu.[2] Rosa onun "*nazik, iyi, sevecen,*" ses tonunun sıcak, sevgi sözcükleri söylediği ender anların anılarıyla yaşamayı öğrenmişti. Gerçi zaman zaman tamamen Rosa'nın istediği insan olsa da Rosa'nın "*birlikte aşk ve iş*" idealini benimsemiyordu. Özel hayat ve çalışma birbirinden ayrılmalıydı; yoksa önemsiz şeyler davanın önüne geçerdi.

Koşullar içlerine attıkları çelişkili duyguların bir çıkış kapısı bulmasını sağladı. Luxemburg ve Jogiches çoğu kez birbirinden uzaktı. 1893'ten sonra Luxemburg ***İşçilerin Davası***'nın yayınlanmasının denetlemek ve daha sonra da mezuniyet tezi için malzeme toplamak amacıyla sık sık Paris'e gidiyordu. Jogiches iki yıl daha İsviçre'de kalırken, Rosa 1898'de davaya daha çok hizmet etmek için Almanya'ya yerleşti. Bu nedenle, 1893 ve 1900 arasında çoğu kez ilişkilerini birbirlerine mektupla sürdürdüler. Mektupları siyasal stratejilerini çizdikleri, ittifakları tartıştıkları, muhalefet güçlerini değerlendirdikleri ve ortak makale ve konuşmalar hazırladıkları bir ***workshop*** olarak hizmet etmişti.

---

[2] A.g.e., 189.

Mektuplar ilişkilerini kopmaktan kurtarmıştı. Mektuplar karşılıklı bağımlılıkları, bir *folie a deux* oldu. Luxemburg'un bedensel tutkular, sitemler ve kendine yönelik sitemlerle dolu mektupları, ikisinin farklı beklentilere sahip olduğunu gösteriyor ve ellerindeki silahları ortaya seriyordu: Aşk, baştan çıkarma, kışkırtma, ödüller ve cezalar. İkisi de mektupları ortak yaşantının boşluğunu doldurmak için kullanıyor ve diğerini kontrol etme aracı olarak kullanıyordu.

"Soğuk" ya da "sıcak" bir mektup iki tarafın da kullandığı bir tartışma aracı oluyordu. 1895'te Luxemburg, Jogiches'e "*bu mektup yüzünden bana sıcacık bir mektup yazacaksın; sana soğuk bir mektup yolladığımda, cevap olarak soğuk bir mektup alıyorum*" diye yazmıştı.[3] Luxemburg'un kendi türettiği evcil hayvan isimleri ve samimi bir dil önemli göstergelerdi. Rosa hem kendisinden hem ondan söz edişi çocukça bir ifade tarzı örneğiydi. Dilbilgisi ve söz dizimine aldırmaz, taktığı adlar başka dile çevrilemezdi. Lehçe'de salt kişisel sevgi sözcükleri türetmek hiç de olağandışı değildi. Oysa Luxemburg'un Jogiches için türettikleri çok büyük bir hayal gücünün göstergesi olmakla kalmıyor, üstelik bunlar onu iyi tanıyan insanları bile şaşırtan bir duygusallık içeriyor. Mektuplarda izlediğimiz tam bir kişilik dönüşümü, Rosa'nın normalde özenle gizlenen bir başka benliği için bir çıkış kapısına ihtiyacı olduğunu gösteriyor.

Rosa mektuplarında Leo'ya Dyodyo ya da Chucya diye hitap ediyordu; ilki küçük oğlanlar, ikincisi kız bebekler için kullanılırdı. Eğer Jogiches bir hata yapmışsa, sevgiden yoksun bırakıp resmi bir dille "*sevgili Leo*" diye hitap ediyordu. Ceza beklenen etkiyi gösteriyor ve Jogiches ondan şefkat bekliyordu. Luxemburg soğuk bir şekilde "*sana Dyodyo demem için yalvarıyorsun ama bunu uzun bir süredir hak etmedin*" diyordu. "*Ve bunu kısa bir süre içinde elde edip edemeyeceğini de bilemem.*"[4]

---

[3] A.g.e., 74.

[4] A.g.e., 2: 146.

Onların yazılı iletişimlerinde biçimin önemi ayrıldıktan sonra daha çok açığa çıkmıştı. Rosa ona yazdığı mektuplarda kişi adılı kullanmaktan kaçınmak için, sadece Leo'nun anlayabileceği değişik bir lehçe uydurmuştu. Aşk ve nefret duygularını mektuplarına yansıtan Rosa, dille dilediği gibi oynuyordu.

Jogiches'in yazdıkları Luxemburg'u ümitsizliğe itebiliyordu: "*Başlık bile atmadığın son iki mektubundaki havayı anlamıyorum. Bana işkence etme. Tutunacak dalım kalmadı.*"[5] Ya da mektup cennetin kapılarını açıyordu: "*Özel mektubunun beni ne kadar mutlu ettiğini dünyada bilemezsin... Tekrar tekrar okuyorum.*"[6] Eğer Luxemburg, Jogiches'den şahsen alamayacağı bir şeyi kâğıt üzerinde elde etmek için deli oluyorsa, Jogiches için onun mektupları bilgi kaynağı, dış dünya ile temel bir ilişki ve politika sahnesine açılan bir pencereydi. Jogiches onun kullanmaktan çekinmeyeceği bir silaha sahip olduğunu anlamıştı. Rosa'nın sadece yazışmayı kesme tehditleri bile, onu paniğe itiyordu. 1900 Martı'nda "*yazmaya son verme kararım sandığın gibi bir öç alma eylemi değil*" diyerek kararında diretmesi, Jogiches'i hemen Zürih'ten Luxemburg'un iki yıldan beri boşuna beklemekte olduğu Berlin'e getirtti. Rosa, Jogiches'e şantaj gibi algıladığı şeyin aslında onunla ilgilenip ilgilenmediğini anlamanın bir yolu olduğu konusunda güvence vermiş; "*Eski biçimiyle mektuplaşmamız bile artık olanaksız*" demişti. Bir aylık sessizlikten sonra, bir parça tersleyerek, "*ayrılığı senin için kolaylaştırmaya aniden karar verdim. Sana yazmayı kesecektim.*" diyordu. "*Kendi kendime çözümün bu olduğunu söyleyip durdum. Eğer beni seviyor ve birlikte yaşamak istiyorsa, gelir. Gelmezse -yazışmamızın kesilmesinden yararlanıyor demektir.*"[7] Bu çözümü Jogiches kabul edemezdi. Rosa'nın güzel, okunaklı bir el yazısı ile yazdığı

[5] A.g.e., I: 244.

[6] A.g.e., 2: 101.

[7] A.g.e., 42-44.

destan gibi uzun mektupları okumak, Jogiches için kimi zaman zahmete değdiğini düşündüğü tek okumaydı. Jogiches siyasal arenadaki hiçbir gelişmeden, Rosa'nın toplantı, konuşma ve yazılarından uzak kalmak istemiyordu. İstediği de salt güç gösterisi değildi. Luxemburg "*son mektupların düşüncelerimi kamçıladı. Son mektubunda makalem için tam bir fikir verdin, bu harika oldu... Onu sözcük sözcük mektubundan çevirdim*" diye yazmıştı.[8]

Luxemburg mektuplarında her şeyi Jogiches ile paylaşmıştı - siyaset haberleri ve dedikoduları, tanıştığı siyasetçiler ile ilgili izlenimleri, Marksizm ve toplumsal değişim ile ilgili görüşler, okuduğu kitaplar, gittiği konserler, en son moda ile ilgili haberler, şapkalarının, ayakkabılarının, ceketlerinin ve eteklerinin ayrıntıları, sağlığı ve beslenmesi. Ayrıntılara titiz bir biçimde özen göstererek insanları, sohbetleri ve olayları, esprili bir dil ve sezgi gücü ile anlatırdı. Eleştirel gözlerinden hiçbir zaaf -ne bir sözcük ne de bir jest- kaçmazdı. Gece yarılarına kadar işçilerle sohbet ettiği yoğun sigara dumanı içindeki bir odanın ya da bir Kongrenin kapanış şölenini canlı bir anlatımla aktarırdı. Fikirlerini Jogiches ile tartışır ve öğüt isterdi. "*Kesinlikle ne düşündüğümü anladın ve potansiyel olarak korkutucu başlığı gördün. Dolayısıyla yeniden düşün ve bu çizgilere daha da yaklaştığında bana hemen bildir.*"[9]

Bazen okumakta olduğu bir kitabı -"*Goethe'nin çevirisiyle Benvenuto Cellini'nin otobiyografisi, son derece özgün bir yapıt, on beş yüzyıl İtalya'sına ve Fransa'sına ayna tutması açısından ilginç*"[10]- betimliyor ya da onu ayartıyordu: "*Masada iki vazo menekşem var, bir de pembe abajur... yeni bir çift ayakkabı, yeni bir fular, yeni eldivenler aldım; saç şeklimi değiştirdim. Daha bir güzelleştim.*"[11] Rosa'nın mektupları en ince ayrıntıların düşünüldüğü

[8] A.g.e., I:400.

[9] A.g.e., 349.

[10] A.g.e., 2:474.

[11] A.g.e., I:84.

senaryo gibiydi; Jogiches, böylece onu, konuşmalar yapmak için çıktığı gezilerde, toplantı ve sosyal etkinliklerde ya da yatak odasının mahremiyetinde, bedensel olarak değilse de ruhen izleyebilecekti. Rosa onun kendi bildiği her şeyi bilmesini, yaşadığı her şeyi yaşamasını, hissettiği her şeyi hissetmesini istiyordu. "*Açık saçık rüyaları*"nı, cinsel arzularını, düş kırıklıklarını ve umutlarını hiç utanç duymadan yazıyordu. Hiç durmadan karşılık bekliyor -"*Bana iç dünyan hakkında yazmanı istiyorum*"- ama çoğu kez yanıt alamıyordu. "*Mektuplaşmamız garip bir niteliğe büründü. Sana her şey hakkında yazıyorum... ve sen 'eleştirel' yorumlarla cevaplıyorsun. Kendin hakkında... bir tek sözcük bile yok. Ben böyle mektuplaşmayı sevmiyorum. Sorularım boşuna olduğu için, sen kendinden ne kadar söz edersen ben de o kadar söz edeceğim.*"[12] Ama Jogiches bunun boş bir tehdit olduğunu biliyordu.

İkisi de gelecek mektupları dört gözle bekliyor olsa da, Jogiches'in soğukluğu ve kontrolü elinde tutması hep üste çıkmasını sağlıyordu. Rosa'nın biraz olsun doyum bulabildiği anlar çok enderdi. "*Kısa bir mektup yazdığım için kızman iyiye işaret.*"[13] Çoğu kez cevap yazması için Jogiches'i zorluyordu. "*Sevgilim, bana güzel bir şeyler yaz*" diye yalvarıyordu. "*Ruhsal olarak da fiziksel olarak da tükenmiş durumdayım. Son mektupların kupkuruydu.*"[14] Rosa açlığını gizlemeye çalışmıyordu. "*Eh nihayet bir kaç tatlı söz yazdığın için teşekkürler! Buna fena halde ihtiyacım vardı... Sadece iş olsun diye yazışın beni yaralıyor. Bir tek sevgi sözcüğünü bile esirgiyorsun!*"[15] Rosa, Leo'nun siyasal haberler nedeniyle ondan gelecek mektupları dört gözle beklediğini bildiği halde, duygusallığını gizlemek için bir şey yapmıyordu.

---

[12] A.g.e., 554.

[13] A.g.e., 537.

[14] A.g.e., 485.

[15] Rosa Luxemburg , "Nieznane listy Rozy Luxemburg do dzialaczy SDKPiL," ed. (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1976), 179.

Jogiches'in mektup aracılığıyla uzaktan sürdürülen bir ilişkiyi, birlikte yaşamaya tercih etmesi, kişiliğine uygundu. Pratik çalışmayla karşılaştırıldığında, yazmayı bir angarya gibi görmekle birlikte, en azından sansüre uğrama riski almıyor, buna karşılık Rosa üzerinde etki kurabiliyordu.

Jogiches'in Rosa'ya mektupları günümüze kalmadı. Rosa Berlin'de bir polis araması kokusu aldığında, elindeki mektupları imha ediyordu. Bununla birlikte, mektupların içeriği Rosa'nın mektuplarından büyük ölçüde çıkartılabilir. Rosa bu mektuplardan bazen mutlulukla ama çoğu kez dudak bükerek, sık sık alıntı yapardı. Gösterdiği tepki onun mektuplarının çoğu kez soğuk, zaman zaman öfkeli ya da ender bir duygu patlaması içeren havasını yansıtırdı. Jogiches başarısız da olsa defalarca, mektuplaşmayı özel sorunların kaygan zemininden politik alanın güvenli toprağına sürüklemişti. Rosa daha çok küser, iki tarafının mektubunun da kişiliğinin bir aynası olduğunu henüz anlamadan, "*Mektuplarında hiçbir şey yok, İşçilerin Davası'ndan başka hiçbir şey. Yaptıklarımın eleştirisi ve ne yapmam gerektiğine ilişkin talimatlar... hepsi bu*" diye şikayet ederdi.[16] Bununla birlikte, Jogiches'in kontrollü ve sağduyulu üslubuna karşın, Rosa'ya bin küsur mektup yazmış olması sevgisinin bir ölçüsüydü.

Jogiches de Luxemburg'un mektuplarının havasına onun kadar duyarlı olduğu halde, bunu pek açığa vurmazdı. Rosa'nın övgülerini hak ettiğini düşünür, eğer Rosa'nın duygularında kendi sezdiği ya da gerçek bir azalma olduğunu hissederse, -"*mektubumda 'özel, sert bir üslup' olduğunu nereden çıkardın?... Sadece büyük bir aceleyle yazmıştım*"- kaygılanırdı.[17]

Luxemburg'un ünlendikçe artan bağımsızlık tutkusu, Jogiches'in onun üzerindeki kontrolünü yitirme korkusunu da arttırıyordu. Bu korku Berlin'e yerleştikten sonra, Rosa'nın giderek

[16] Luksemburg, *Listy* I: 31.

[17] A.g.e., 2: 472.

daha az ciddiye almaya başladığı sürekli eleştirilere dönüşmüştü. Rosa ona Zürih'ten "*bütün mektuplarının sistematik olarak ve kupkuru olduğunu anlamak istemiyorsun*" diye yazmıştı. "*Bunlar 'bir öğretmenin en gözde öğrencisine yazdığı mektuplar' gibi uzadıkça uzayan sıkıcı bir akıl hocalığına indirgenebilir. Tamam, eleştirel yorumlar yapıyorsun; tamam, bunlar genellikle yararlı, hatta bazı durumlarda kaçınılmaz; ama Allah aşkına, şimdiye kadar her şey bir hastalığa, bir bağımlılığa dönüşmüş durumda! Sıkıcı, kuru bir nutuk çekmeden bir tek fikir ya da olguyu bile kağıda dökemiyorum. Ne yazarsam yazayım, makalelerim, ziyaretlerim, gazete aboneliklerim, elbiselerim, aile ilişkilerimi, özen gösterdiğim ve seninle paylaştığım her şey -senin öğütlerinden ve talimatlarından kaçan hiçbir şey yok.*"[18] Jogiches ne kadar kızdırıcı olursa olsun, sadece eleştirileri yüzünden değil, mektuplarının Rosa'nın yalnızlığını hafifletememesi yüzünden de onun gazabının hedefi olduğunu biliyordu.

1899'da Rosa yirmi dokuzuncu doğum gününde, Jogiches'ten bir mektup aldı; bu adeta hayattan zevk alına günahını bağışlayan bir armağandı. Rosa "*hala genç olduğumuzu ve hayatlarımızı birlikte düzenleyebileceğimizi yazmışsın*" diyerek ona gönderme yapmış, bu kırılgan zeminin üzerinde detaylı bir düşünce tarzı geliştirmişti: Açıkça karı koca olarak "*kendi güzel döşenmiş evimizde kendi küçük dairemizde*" yaşayacağız. Eğlenecek, operaya gidecek, yürüyüşe çıkacak, yaz tatillerini kırda geçireceğiz. "*İkimiz de çalışacağız ve hayatımız mükemmel olacak!! Yeryüzünde hiçbir çift bizim kadar şanslı değil... mutlu olacağız, olmalıyız*"[19] Leo'nun her anlama çekilebilecek bir tek cümlesi , ayakları yere basmayan Rosa'yı bir düş alemine sürüklemişti.

Jogiches'den çocuk yapmak düşün gerçekleşmesinin kesin şartıydı. "*Belki bir bebek, minnacık bir bebek?*" diye soruyordu

[18] A.g.e., 17.

[19] A.g.e., I: 401-2.

çekinerek. "*Hiç olmayacak mı bu? Hiçbir zaman? Dyodyo, Tiergarten'da yürürken aniden neye özlem duydum, biliyor musun?... Küçük bir çocuk ayaklarıma dolandı, sarışın üç dört yaşlarında, küçücük güzel elbiseleri vardı. Çocuk bana baktı. İçimden çocuğu kaçırmak geldi, fırlayıp, çocuğu eve götürmek istedim. Ah, Dyodyo, benim çocuğum olmayacak mı hiç?*"[20] Çocuk özleminden söz ettiği ilk mektup buydu. Onun için kendisini çok etkileyen konular hakkında yazmak, Jogiches ile konuşmaktan daha kolaydı. 1899'da bir ay sonra, "*hep bir çocuğum olsun istiyorum*" diye çocuk özlemini itiraf ediyordu. "*Bu bazen dayanılmaz oluyor. Sen, bunu belki hiç anlamayacaksın.*"[21] Bir çocuğu tek başına büyütebileceğini de düşünüyordu. Ona "*eğer bir çocuğum olsa, onu tek başıma büyüteceğim*" diye yazmıştı.[22]

Luxemburg'un Jogiches'e iki mektubu, ilişkilerinin geliştiği 1890'larda Rosa'nın duygularının iniş çıkışlarına örnek oluşturuyor. 25 Mart 1894 tarihli birinci mektup yazıldığında ilişkileri henüz iki yılını doldurmamıştı. Burada yirmi dört yaşında öfkeli ve asi bir edayla yazan genç bir kadına tanık oluruz. Mektup ortak hayatlarını cehenneme çeviren uyumsuzluğun köklerini ortaya seriyor. Rosa'nm çok acı çektiğini gösteren 16 Temmuz 1897 tarihli ikinci mektup, yirmi yedinci doğum gününden hemen sonra yazılmış. Bu mektup ilişkilerini bir on yıl daha sürdürebilecek umuttan yoksun olmasa da, bir başarısızlık itirafı. Bu iki mektup, ilişkilerinin yaşam belirtisi olan titreşimlerle yüklü.

Luxemburg, 1894 yılındaki mektubunda Jogiches'in hem ona hem de hayata karşı tutumuna isyan ediyordu. Ona, hayatın "***İşçilerin Davası***"ndan, işçiler ya da davadan ibaret olmadığını; yaşamakla ilgili olduğunu haykırmak istiyordu. Devrim için çalışması gerektiğini ve çalışmayı tartışmasız kabul etmekle birlikte,

---

[20] A.g.e., 401.

[21] A.g.e., 579.

[22] Luxemburg , "Nieznane listy," 177.

hayatın "*şu sorun, şu broşür, şu ya da bu makale*" ile sınırlanmasının ruhun ölümü ile aynı şey olduğunu söylüyordu. İnsanlar arasında manevi bağlar kurma amacındaki bir düşüncenin kesin zaferi adına, bu bağları koparmak, Rosa'ya göre mantıksız bir sapmaydı. "*'Dava'ya rağmen, her zaman fikirlerim ve ilgilerim oldu*" diye yazmıştı.[23] Jogiches'in teslim tarihleri, provaları okuyup yayına hazırlamaktan başka onunla paylaşacağı bir şey olmasa da, Rosa onun, yani kendi öteki "*ben*"inin düşüncelerini kendisiyle paylaşmasına ihtiyaç duyuyordu. Tüm hayatı boyunca, Luxemburg'un kafasını kurcalayan düşünce -gerçekte, devrim kime hizmet eder?- bu kaotik mektuba sinmişti. Jogiches'in gerçekliği olan, insanlık uğruna kendi hayatını feda etme anlayışıyla baş etmeye çalışsa da, başaramaz. Devrimi yapan insan lanetlenecekse, devrim de lanetlenmeyecek mi? Devrimci insan değilse, yaşama sanatından yoksunsa, nasıl olur da başkasının hayatını güzelleştirebilir?

Gerçekte çift bu konuyu ilk kez tartışmıyordu. Jogiches önceden Luxemburg'u sabırsızlık, dikkatsizlik, kendine düşkünlük ve zayıflıkla açıkça suçlamıştı. "*Sürekli çalışmaya dayanamayacağımı, tek istediğimin dinlenmek olduğunu söyleme bana. Yo, hayır, bunun iki katına da dayanırım ama bir tek şeye dayanamıyorum. Nereye baksam, tek bir şey çıkıyor karşıma 'Dava'*" diye protesto ediyordu. Jogiches onu açıkça sakinleştirmeye çalıştığından, Rosa onun ne cevap vereceğini tahmin etmişti. "*Eğer bana kızdığın için, cevabında mektuplarında tatlı sözler söylemekten hiç kaçmadığını söyleyecek olursan, istediğim şeyin tatlı dil olmadığını söyleyeyim.*" Jogiches'in iç dünyasını ona kapattığını ve oraya girmek için bedeni, beyni ve kalemini ortaya koyması hazır olması gerektiğini biliyordu. Jogiches yüreğini Rosa'ya açsaydı, ona itaat edecek, küçük köpeği ya da yenilmez askeri olacaktı. Rosa "*aramızdaki tek ilişki dava ve eski duygularımızın*

[23] Luxemburg , *Listy* I: 31-32.

anıları" diye yakınıyordu. Açıkçası, bu ilişki onu bitirmişti. "*Yerim yurdum yok. Kendim olarak var değilim.*" Rosa, Jogiches'in ona verdiği rolü küçültücü buluyordu. Rosa ondan sade komut, talimat, eleştiri alıyordu. Jogiches aldığı kararları dikte ediyor, bir koruyucu edasıyla, zayıf sinirlerinin daha da yıpranmaması gerektiğini eklemeyi de unutmuyordu. Rosa'nın eşit ortaklık düşü gerçekleşmemişti; ancak bundan vazgeçmeye hazır değildi. İncinmiş de olsa kararlı bir şekilde rest çekti: Jogiches kendisinin "*makaleler karalamak*" ve kendi deyişiyle "*makul fikirleri*"ne ses çıkarmamakla yetineceğini düşünüyorsa, çok büyük bir hata yapıyordu: Siyasal kararlara katılmak Rosa'nın da hakkıdır; Jogiches bu hakka saygı göstermekle yükümlüdür. Aralarındaki özel ilişki bir yana, Rosa'nın partideki konumu ciddi bir sorun oluşturuyordu. Jogiches'in onu öne sürerek perde arkasından karar alması hoş görülemezdi. Jogiches'in aldığı kararları ona bildirirken, "*bir tanem*" diye tatlandırdığı acı ilacı içirmesi iğrençti.

Jogiches'e özel ve genel sorunları kendisinin de ayırabileceğini kanıtlamak istiyormuş gibi, Rosa mektubuna ilk bölümden kesinlikle ayrı ikinci bir bölüm daha yazıyordu. Resmi ve soğuk bir edayla yazdığı bu bölüme, onun parasını nasıl harcadığını açıkça görmesi için ayrıntılı bir hesap ekliyordu -matbaacılar 118 frank; kakao 1.20; süt 1.65; eldiven 2. Gazetenin gelecek sayısı hakkındaki titiz bir rapor sayfa düzeni, teslim ve dağıtımını tartışıyordu. Mektubun sonuna doğru, tipik olarak zeytin dalı uzatıyor -bazı iktisadi ve tarihsel konularda akıl danışıyor, onun entelektüel üstünlüğünü ve kendisinin de buna bağımlılığını kabul ediyordu.[24]

Üç yıl sonra, 1897 Temmuzunda bir gece yarısı Jogiches'e yazdığı çok farklı bir mektup, odasında birkaç saat önceki bir sahneyi anlatır: Leo çıkagelir; kafası Rosa ile tartışmak istemediği bir sorunla meşguldür. Rosa'nın onun ilgisini çekme çabalarını

[24] A.g.e., 31-38.

yersiz bir cinsel davet olarak algılayıp kadını oracıkta tersler. Erkeğin küçümseyici bakışları kadını mahveder. Erkek kalkıp gitmek için hazırlanır. Kadının kalbi kırılmış, ağlamaya başlamıştır. Erkek onun sevişmekten başka bir şey istemediğini düşünüp gitmek isterken, kadının anlatmak istediği o kadar çok şey vardır ki! Eskisi gibi kendisini tuzağa yakalamış, çaresiz ve mutsuz hisseder. Tek kelime söyleyemez, yerinden kımıldayamaz. Oysa aşka hazırken, öldürmeye hazırken, olduğu yerde kalır, boğazına bir şeyler düğümlenir. Erkek kadına bakar, yanağına hafif bir öpücük kondurur. Çekip gider. Kadın kapıyı arkasından kapatır. Rosa'nın onunla konuşma cesareti bulamaması, göründüğü kadar saçma, hatta akıldışıydı. "*Kaldığımız yerlerin arası sadece on adım ve günde üç kez buluşuyoruz.*" Jogiches'e tüm gerçeği anlatmak için çareyi mektuba sarılmakta bulmuştur. Jogiches'in ayrılmak istediğinden kuşkulanmış ve "*iyice düşünüp taşındıktan sonra*" onun kendisi olmadan daha mutlu olacağı sonucuna varmıştır. Kavgaları, gözyaşları, onun aşkına güvenemeyişi gibi, "*kadınca kaprisleri, düşüncesizlikleri, çaresizliği*" Jogiches'in sinirini bozmuştur. Rosa kendi doğallığını onun kendisini "*elde tutmaya*" dönük hesaplı davranışlarıyla, kendi tutkusunu onun soğukluğu ile karşılaştırmış; onu kendi davranışını "*acımasızca*" değerlendirmekle, ilişkilerini "*salt yapay*" bir gönül macerasına dönüştürmekle suçlamıştır. Pişmanlıkla tüm sorumluluğu üstlenmiştir. Sıcak ve uyumlu bir hava yaratamamak kendi hatasıdır; Jogiches'in "*temiz, onurlu, yalnız*" hayatına paldır küldür dalmış, ona acı çektirmiştir. Jogiches'in onun yazdığı mektubu sabırsızlıkla yutar gibi okuduğunu gözyaşları içinde görebiliyordur. Jogiches'in "*Ne istiyor bu Allahın belası?*" dediğini duyar gibidir. "*Ne büyük bir dram! Ne büyük bir dert! Hep aynı şey!*" diye haykırdığını duyar gibidir.[25]

O gecenin itirafı şimdi beşinci yılındaki savaşımlarının tekrarıydı. Taraflar bir yandan diğerinin teslim olmayı reddetmesinden

[25] A.g.e., 136-40.

zevk alırken, birbirini teslimiyete sürüklemek için şantajdan vazgeçmiyorlardı. Erkeği en çok korkutan Rosa'nın onu kendi içinde eritmek, onunla birleşip bütünleşmek istemesiydi. Rosa'nın hamlelerini savuşturmak için ya kayıtsız kalıyor ya saldırganlaşıyordu. Özgüvensizliğini bastırmak için Luxemburg sürekli olarak teslim alıp teslim olmaya, Jogiches ise üstünlüğünü sergilemeye ihtiyaç duyuyordu. Rosa fiziksel aşk konusunda ona bağımlıydı ve bunu yüksek sesle ve açık bir dille itiraf ediyordu. Jogiches cinsel yakınlaşmalardan etkilenmiyor ve bunu Rosa'ya da söylüyor; onu aşağılarken kendisini yüceltiyordu. Politik hayatta öne çıkan ad Rosa'nınkiydi, onunki değil. Bu eşitsizliği dengelemek için, özel hayatın efendisinin Jogiches olduğunu garantiye almalıydı.

Madem Luxemburg Jogiches'in kendisini sevmediğinden, sadece nezaket gereği terk etmediğinden kuşkulandıysa, neden ilişkiyi sona erdirmemişti? Jogiches ona izin vermezdi. Farklı bir biçimde de olsa, Jogiches Rosa'yı gerçekten seviyordu. Daha da önemlisi, Jogiches onsuz, ilişkisiz ve dostsuz yaşayamazdı. Rosa onu tutkuyla seviyor ve azla yetinse de aşkı onunla yaşamak istiyordu.

* * *

1890'ların ortasında, Luxemburg ve Jogiches'in gelecek on yılda paylaşacakları iniş çıkışlı hayat şekillenmiş bulunuyordu. Aşkın ve çalışmanın karşılıklı bağımlılığı Rosa'ya yük olmaya başlamıştı. "*Görevlerimi yerine getirirsem, beni daha çok seveceğine inandım*" derken, yalm gerçeği ortaya seriyordu.[26] Bir hata yaptığında, kendini hırpalıyor ve af diliyordu -"*affedebilirsen affet*"- ve öpülmeyi "*hak etmediği*"ni hissediyordu. Yaşadığı gerginlikler artık dışa vuruyordu. Migren, sinirsel mide krampları,

[26] A.g.e., 49.

yorgunluk ve şiddetli regl sancılarından şikâyet ediyordu. Jogiches'e senin sandığı kadar güçlü kuvvetli ve sağlıklı değilim, diye yazdı. Sadece kendisini sevgilisinin kollarına atacağı umuduyla, nefret ettiği, baş ağrısı *"yoz, gürültülü Paris'e"* katlanabildiğini de ekledi. Ama Leo köleci başı rolünü biraz yumuşatmaktan da Rosa'nın bir parça keyif alarak tekrarladığı rahatsızlıklarını dinlemekten de hoşlanmıyordu. Rosa, şikâyetlerini sıraladıktan sonra, *"korkma, şöyle ya da böyle çalışacağım"* diye onu rahatlatıyordu.[27] Eğer beklediği övgüler yerine suçlamayla, güzel bir söz yerine kınamayla karşılaştıysa, patlıyordu: *"En iyi makine bile benden istenen kadar hızlı üretemez. Bu kadarını yapamam, işte bu kadar. Kendimi iyi hissetmiyorum. En sağlıklı insan bile bundan fazlasını yazamaz. Başka birini kiralamakta serbestsin -kimse benim yerimde olmak istemez."*[28] Ama daha sonra Jogiches'e siyaset arenasında yaptığı her şeyi onun için ve sadece onun için yaptığını söylüyordu. Partide eşit bir duruma gelmek için Jogiches ile savaşmak ile onun sevgisini sağlama alma karşılığında yetişkin sorumluluklarından vazgeçmek arasında gidip geliyordu. *"Biricik sevgilim, artık 'yetişkin,' 'sorumlu bir insan' olmak istemiyorum... Tek istediğim sana geri gelmek ve kollarında huzur bulmak."*[29] Bu anlarda, Jogiches'in sevgili ve akıl hocası rolleri birbirine karışıyordu. Sevgili rolünde Rosa'yı talimatlarını harfiyen yerine getirdiği için ödüllendirirken, akıl hocası rolünde itaatsizliği cezalandırıyordu.

Luxemburg çoğu kez Jogiches'in gururunu incitme pahasına kendisini korumayı yavaş yavaş öğrendi. *"[Bana göndermiş olduğun] bildirgeyi... iade ediyorum. Biçim ve çaba açısından güzel. Ama bir tek hatası var."* Bıçağı daha derine batırır. *"En önemli iki sorun tamamen göz ardı edilmiş -sekiz saatlik iş gününün ve*

[27] A.g.e., 65.

[28] A.g.e., 102.

[29] A.g.e., 47.

ortak Alman/Polonyalı platformunun yararı."[30] Pek önemsemiyormuş gibi, bildirge "*kolayca düzeltilebilir*" diyerek yatıştırırken, asıl istediği onun hatasını yakalamış olduğunu ama fazla ciddiye almadığını bilmesini sağlamaktı. Jogiches tarafından Rusça yazılan kısa bir metin ile ilgili yorumu şöyleydi: "*Gece yarılarına kadar çevirdim... Sanırsın çeviri kolay, zahmetsiz bir iş. Oysa hiç öyle değil... Şimdi, son şeklini verince güçlü ve güzel bir metne dönüştü.*"[31] Jogiches nasıl onun yazılarını düzeltmek için çalışıyorsa, Rosa da kendisinin onunkiler üzerinde çalıştığını ve eğer yazı iyiyse bunda payı olduğunu söylüyordu. İlişkilerinde daha hoşgörülü olmaları ya da karşılıklı ödünler vermeleri söz konusu değildi, tersine, ilişkilerini yoğunlaştıran sürekli iniş çıkışlar, oyunlar ve hatta kavgalardı.

1896'da Polonya'da bir dizi tutuklama sonucu Polonya Sosyal Demokrat Partisi ağır bir darbe aldı ve *İşçilerin Davası* kapandı. Jogiches kendi komutası altında gazeteye yazan, gazeteyi yayınlayan ve gizlice Polonya'ya sokup dağıtan bir avuç askerini yitirdi. *Sosyal Demokrat Kitaplığın* da kapanmasıyla, Jogiches Rusça kitaplar yayınlayan matbaanın sahibi olarak tek başına kaldı. Luxemburg tezini bitirmek için çok çalışmak zorundaydı. Rosa heyecanlı ve meşgulken, Jogiches gitgide kötüleşiyordu. Rosa'nın kendi kanatlarıyla uçabileceği, kendi ürününün elinden kaçıp gidebileceği kafasına dank etmeye başlamıştı. Rosa'nın onu kendisini toparlamaya ve mezun olmak için canla başla çalışmaya çağırmasının hiçbir etkisi olmadı. 1893-94 sömestrinde Jogiches dört programa katılırken, o yedi programa katıldı. 1895-96 kış sömestrinde Rosa üç, Jogiches bir programa katıldı. Kuşkusuz Lehçe gazete Jogiches'in zamanının çoğunu alıyordu ama aynı şey Rosa için daha çok geçerliydi.

---

[30] A.g.e., 56-57.

[31] A.g.e., 55.

1897 Jogiches'in inişe geçtiği yıl oldu. Luxemburg 1 Mayısta hukuk ve siyasal bilim *magna cum laude* doktora derecesi aldı.* Leipzig'de çok saygın bir yayınevi, Duncker and Hamblot "*Polanya'da Endüstriyel Gelişme*" adlı bu tezi yayınlamayı kabul etti. Rosa'nın Polonya burjuvazisini incelediği "*Adım Adım*" başlıklı makalesi Alman SPD gazetesi, ***Die Neue Zeit***'da yayınlandı ve çok olumlu eleştiriler aldı. Jogiches için gelecek kötü görünüyordu. Gençlik özlemleri ve yetişkinliğin düş kırıklıkları arasındaki çelişkiler hiçbir zaman bu boyutta ortaya çıkmamıştı.

Luxemburg onu rahatlatmaya çalıştı ama çabaları bazen hiç işe yaramıyordu. "*Bir ayna aldım... güzel ahşap çerçeveli, camı iyi kalite*" diye yazıyordu. "*Aynayı almamın tek nedeni, her zaman aynanın karşısında süslenip püslenmekle uğraşıyor olman.*"[32] Mükemmel giyinen, şık bir baston ya da şemsiye taşıyan (takma adlarından biri de şemsiye idi) Jogiches, inzivaya çekilmiş bir devrimciye hiç benzemiyordu. Ama bu onun duymak isteyeceği son şeydi. Lüks elbiseler belki de kaçırdığı başarının yerine geçiyordu. Hırs ve korkunun, programlı özveri ve zevk düşkünlüğünün bileşimi, onun ne kendisinden ne Rosa'dan memnun olmasını hep engellemişti. Jogiches'in kendini beğenmişliği hem Rosa'nın her siyasal geri çekilişinde hem de her başarısında iki kat artıyordu. İki durum da ona kendi yetersizliğini gösteriyordu. Ortak siyasal platformları Luxemburg'un sıçrama tahtasına dönüşüyordu. Üstelik, ortak çalışmalarının meyvesini toplayan tek başına Rosa'ydı; sadece çok yakın çevresi Jogiches'in payının farkındaydı ve başkalarının saygısı örgütsel çalışması ile sınırlıydı. Rosa'nın yayınladığı yazılar onunla yakın işbirliği ile gerçekleştiği halde, bu konu gizli kalmaya devam ediyordu.

---

* 1903 yılına kadar hukuk ve siyasal bilimlerdeki erkek öğrenciler "jurist" olarak, kız öğrenciler "siyasal bilimlerdeki kadın öğrenciler" diye kaydedilirdi. Verena Stadler-Lebhart, *Rosa Luxemburg an der Universitat Zurich* (Zurich: Hans Rohr Verlag, 1978), 47.

[32] A.g.e., 93.

* * *

1897 Nisanında Rosa'nın annesi mide kanserine yakalandı. Felaketlerde çok sık görüldüğü gibi, Lina Luksenburg'ın hastalığı da aileyi büyük bir sıkıntıya soktu.

Luxemburg, ailesinden gelen çok sayıda mektup içinden, 1897-1900 yıllarında yazılan iki deste mektubu -annesinin ölümünden önce ve sonraki mektuplar ile babasının ölmeden önceki mektupları- sakladı. Mektupları bir kutuda saklamış, otuz beş yaşına geldiğinde, anne ve babasının ölümlerinden birkaç yıl sonra, suçluluk duyguları içindeki Leo Jogiches'e şöyle yazmıştı: "*Garip bir rastlantı, kutuyu açıp mektupları defalarca okudum. Ağlamaktan gözlerim şişti ve 'keşke ben ölseydim!' diye söylene söylene yattım. Annemin ve babamın mektuplarını haftalarca cevaplamamı engelleyen Allahın belası 'siyaset'e lanet ettim.*"[33]

Ablası Anna, annesinin durumu hakkında kılı kırk yaran açıklamalar yapıyordu. Aslında mektupları o kadar ince ayrıntılarla doluydu ki ablasının kıskançlığını değilse bile, yaşadığı çelişkileri açıkça görebiliyordu. Rosa'mn annesinin göz bebeği olduğuna kuşku yoktu. Anna annesinin "*ondan istediğim her şeyi Rosa tek başına yapabilir...zira anne babasına değer vermeyi bilir ve bizim için her şeyi zevkle yapar*" dediğini yazmıştı.[34] Oysa annesi henüz mektup yazabilecek durumdayken, Rosa onun gönderdiği tek bir kartpostalı bile cevaplamamışken, Anna aylarca yatağının başucundan ayrılmayıp arak annesine bakmıştı. Kendine ait bir odaya sahip olmak için on beş yıl bekledikten sonra -aylık kirayı Rosa'ya yollamak için- annesine odayı 10 rubleye kiraya vermesi için izin veren de, annesinin adına Rosa'ya biraz daha fazla para gönderebilmek için kitaplık aboneliğinden vazgeçen de Anna'ydı.

---

[33] A.g.e., 2:501.

[34] Anna Luksenburg (AL), posta tarihi 2 Kasım 1897. Rosa Luxemburg'a Varşova'dan babası ve kardeşlerinin yazdığı mektupların orjinalleri Hoover Savaş, Devrim ve Barış Enstitüsü, Stanford, Calif., Folder, XI'de bulunuyor.

1897 Mayısında Rosa'mn doktorasını başarıyla tamamladığını bildiren mektubu ulaştı. Anna Rosa'ya "*annem mektubunu elinden bir saniye bile bırakmadan, kah ağladı kah güldü. Sanki bütün dünyaya ne kadar gururlu ve mutlu olduğunu göstermek ister gibiydi.... Her sabah annem ve babam mektubunun kimde kalacağına ilişkin uzun uzadıya tartışıyor -eve biri gelir de gösteririm diye annem evde tutmak, şehirde göstermek için babam cebinde saklamak istiyor*" diye yazmıştı.[35]

Ağrıları ve aldığı ağrı kesici morfin nedeniyle zihni bulanık bir durumdaki Bayan Luksenburg, ölmeden Rosa'yı son bir kez görebilmek için gözyaşı döküyordu. Anna, Rosa'ya "*Hiçbir seçeneğim yoktu*" diye yazmıştı. "*Onu rahatlatmak için, senin geleceğine söz verdim.*" Mektubunda hasta kadının halüsinasyonlar görürken, kaçıp Zürih'e gitmeyi kafasına koyduğunu; aileyi Rosa'nın onu görme çabalarım pis entrikalarla engellemekle suçladığını yazan bölümler de bulunuyor. Anna, annesinin daha sonra sakinleşip dine sığındığını vurgulayıp zamanının çoğunu dua ederek geçirdiğini de yazmıştı. Dua etmediği zamanlarda hep Rosa'yı, onun yalnızlığını nasıl hafifletebileceğini düşünürmüş. Anna'ya "*ah ona duyduğum tüm sevgiyi bir yollayabilsem, kendimi daha iyi hissedeceğim*" derken, Rosa için aldığı ve şifoniyerde sakladığı kaliteli keteni unutuyordu. Bayan Luksenburg kusma krizleri arasında, Anna'dan Rosa'nın en sevdiği hamur işini pişirip ona göndermesini rica ediyordu. "*Çok acı çekmesi bile annemin erkenden bayram hazırlıklarını düşünmesini ve kargonun senin eline tam zamanında ulaşması için ısrar etmesini engellemedi.*" Annesinin yerine geleneksel Hamursuz bayramı için hazırlık yapmak Anna'ya düşmüştü. "*Sırf babası bunun tatil ve bayram olduğunu bilsin diye.*"[36]

Lina Luksenburg 30 Eylül 1897 gecesi öldü. Anna, "*annem*

[35] AL, 4 Mayıs ve 9 Mayıs 1897.

[36] AL, 29 Temmuz 1897.

son ana kadar bilincini hiç yitirmedi" diye yazdı. "*Ölmekte olduğunu biliyordu; kaderine razı olmuştu; huzur içindeydi, sürekli dua ediyordu....ve son iki gün sadece seni düşünüyor, adını tekrar tekrar fısıldıyordu. Son gün 'neden Rosa yanıma gelmedi?' diye sordu. Ona senin uzaklarda olduğunu hatırlattığımda, 'Rosa, Rosa' diye sayıklayarak son nefesini verdi.*"[37]

Annesinin ölümü ile ilgili haberlerin Rosa'ya garip ulaşma biçimi, ailesiyle kurduğu ilişkinin yapısını gösteriyor. Ekimde Leo ile birlikte Weggis adlı bir dağ köyünde tatildeydi. Zürih'ten dostu Olympia Lübeck bir bahane ile ona kısa bir ziyaret yapmayı düşünmüştü. Rosa'nın şok geçirmesini önleme telaşına düşen ailesi, büyük bir acı içinde Bayan Lübeck'e ulaşmak için çırpınıyor ve kızlarına acı haberi ulaştırmak için ondan medet umuyorlardı. Endişe içindeki babası "*yanında kalan, yakın bir kız arkadaşın var mı?*" diye sormuş;[38] Anna üzüntüyle "*sanırım, Bayan Lübeck yanında en az bir hafta kalır*" diye yazmıştı.[39] Gerçekte, Olympia Lübeck Weggis'e hiç gitmedi. Sekiz yıl sonra, Luxemburg Jogiches'i "*beni Bayan Lübeck'in Weggis'e gelmesine izin vermemem için ikna etmiştin*" diye suçluyordu. "*Güya benim fırtına koparacak makalemi yazmaktan alıkoymasın diye... oysa o annemin ölüm haberini getiriyordu!*"[40]

Rosa'nın ıstırabı annesinin ölümü ile sınırlı kalmadı. Eğer annesi, Anna'nın tersine, Rosa'nın sevdiği ve sevildiği bir erkekle tanıştığını bilseydi daha huzurlu ölebileceğini hissetmişti. Ailesine yazdığı mektuplarda büyük bir umutsuzluk içinde yalnızlıktan yakınıyor, en çok ihtiyacı olduğu bir zamanda kendisini terk ettikleri için kendilerini kötü hissetmelerini sağlayan şeyler yazıyordu. Anna bavulunu hazırlayıp kız kardeşinin yanına

---

[37] AL, 30 Ekim 1897.

[38] Elias Luksenburg, 30 Ekim 1897.

[39] AL, tarihsiz (30 Eylül 1897 sonrası).

[40] Luksemburg, *Listy* 2:501.

gelmeye hazırdı. Cenazeden sonra, Rosa'ya "*şimdi seni yalnız bırakmanın ne kadar zalimce olduğunu anlıyorum*" diye yazmıştı. "*Yo! Seni bir gün bile bu şekilde, yapayalnız, terkedilmiş bir durumda bırakamam... Allahım! Bu hatayı nasıl telafi edebilirim! Seni küçük odanda yapayalnız, tek başına otururken, yatarken, kalkarken, kalbini açacağın kimse olmadan düşününce ürperiyorum.*"[41] Alelacele ya Elias Luksenburg ya da Anna veya ikisinin birlikte Rosa'nın yanına gelmesi için planlar yapıldı. Rosa hiç zaman yitirmeden, onlara İsviçre'den ayrılacağını yazdı. Bazen günde iki ya da üç mektup yazıyor, bunu zorunlu bir işmiş gibi sürdürüyordu. Mektupları ailenin üzüntüleri, suçluluk duyguları ve ona hayranlıklarını artırıyordu. Rosa artık yaşamak istemediğini yazmıştı, oysa annesi öldü diye onun da ölmesini gerektirecek bir durum yoktu. Babasına "*Allah saklasın, sana bir şey olursa ben de ölürüm*" diye yazarken, titrek el yazısı ne kadar heyecanlı olduğunu ele veriyordu.[42] Anna'nın tepkisi yenir yutulur cinsten değildi. "*Nasıl böyle düşünebilir, böyle düşünmeye cesaret edebilirsin ki! Annemin sözlerini hiç unutmamalısın - ailemizin adı yalnız senin sayende ünlenecek.*"[43]

Rosa'nın resmi *doctor juris publici et rerum cameralium* (hukuk ve siyasal bilim doktoru) unvanıyla doğrulanan kendini kurtarışı ve Kaddish okunarak yas tutulan annesinin ölümü, kültürler arası açık farklardan daha fazlasını gösterir. Rosa'nın içinde iki dünya çarpışıyordu: Kaçmaya çalıştığı atalarınınki ve büyük bir sabırsızlıkla kabul edilmek istediği yeni dünyanınki. Ama bu bağı koparmak hiç de o kadar kolay değildi. Evden gelen mektuplar yas tutma törenlerini aktarıyordu -ailesi 'shiva' dağıtmış; erkek kardeşleri her gün *shul*da ölü için Yahudi duaları okumuş ve ailesi Varşova Yahudi Mezarlığı'nda, *shloyshym*'de, yasın resmen

[41] AL, posta tarihi 2 Kasım 1897.

[42] Elias Luksenburg, 30 Ekim 1897.

[43] AL, tarihsiz (30 Eylül 1897 sonrası).

sona ermesinde, "*doğal olarak Rosa adına da Kaddish okumuştu.*" Annesinin ölümü ve bunu izleyen Musevi törenleri Rosa'yı unutmak istediği dünyaya itmişti.

Annesinin Rosa'yı yanı başında görmek istediğini belirten son sözleri Rosa'nın yüreğini dağlamıştı. Jogiches'i memnun etmek için yalanlarla dolu bir hayat yaşamış, yine de onu memnun etmeyi hiç başaramamıştı. Ama cesaretini yitirmedi. "*Bütün günlük programımız değişecek*" diyerek bildik nakarata tekrarlıyordu. "*Düzenli olarak, erken yatıp erken kalkacağız. Şık giyineceğiz, odamız derli toplu olacak, kendi eşyalarımız olacak.*"[44] Disiplinden uyum doğacağına, elbise ve mobilya dolu bir evde mükemmel bir ilişkinin yaşanacağına duyduğu inatçı inançtan güç alıyordu. Eğer uyumsuzluktan kaçar, kaosun yerini düzen, karışıklığın yerini güzellik alırsa, ideal bir hayat yaşanırdı. Rosa her fırsatta kendisini hırpalamakla birlikte, Jogiches'in mutluluklarının anahtarının elinde tuttuğuna yürekten inanıyordu. "*Hep senin hatan- yalnızken düzenli bir hayat sürüyor, her yeri tertemiz tutuyor ve nasıl daha da güzelleştiririm diye düşünüyorum. Neden? Çünkü sürekli olarak sen beni çılgına çevirmiyor, kalbimi kırmıyor, beni delirtmiyorsun. Kendine iyi bak! Güzel bir yuva kurmak için elimden geleni yapacağım. Sadece iyi ol ve sev beni.*"[45]

* * *

1896'da Rosa ve Leo'nun Rosa'nın Almanya'ya gitmesi fikrini ilk kez ciddi olarak ele almalarında, güvenilir ve saygın dostları Alexander Parvus-Helphand'ın öğüdünün büyük etkisi olabilir. Helphand, o zaman SPD'nin en iyi günlük gazetelerinden *Sachsische Arbeiterzeitung*'un editörlerindendi. Bir Rus Yahudisi'nin Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde böyle bir konum elde

[44] Luksemburg, *Listy* I: 93.

[45] A.g.e., 94.

edebilmiş olması, partide yabancılara karşı açık fikirli bir tutumun göstergesiydi. Doktora sahibi, yazdığı elliden fazla makale ve sosyalistler arasında bilinmeyen bir isimle, Luxemburg yeni bir deneyime güvenle yelken açabilirdi.

Bununla birlikte, Almanya'ya yerleşme kararı almak o kadar kolay değildi. 1896 Temmuzu'nda, Berlin'e yerleşmeden iki yıl önce Jogiches'e "*başarım ve kamuoyunda tanınmaya başlamam senin gururun ve kuşkun yüzünden ilişkimizi zehirleyecek gibi görünüyor*" diye yazıyordu. "*Ben ne kadar ilerlersem ilişkimiz o kadar gerileyecek. Almanya'ya gitme konusunda ikirciklenmemin nedeni bu. Eğer, kararım olgunlaştıktan sonra, ya hareketten çekilip seninle küçücük bir delikte birlikte yaşamak ya da dağları yerinden oynatıp ama seninle birlikte eziyet çekerek yaşamak arasında bir seçim yapacak olsaydım, ilkini seçerdim.*"[46] Luxemburg harekete bağlı olduğu ve mutluluğu Jogiches'te aradığı için, ikisine birden karar vermişti. Jogiches ile beraberliğinin başarısının aşktan çok, kendi siyasal performansına bağlı olduğu düşüncesini kafasından bir türlü silip atamıyordu. Boğucu duygular geri gelmişti -Varşova'daki gibi, sevgi ve ilgiye hükmeden kendi beyniydi.

Neden şansını Almanya'da denemesindi? Belki önünde hâlâ bir hayata başlayacak zaman vardı? Luxemburg Jogiches'e bütün yüreğiyle bağlı olduğunu hissediyordu; Almanya'ya sadece insanlığı kurtarmak için değil, aşkını kurtarmak için de gidiyordu.

Jogiches, kendi payına daha büyük bir etki yaratmaya can atıyor ve keskin siyasal sezgileri ona Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin bir forum oluşturabileceğini söylüyordu. Kendisine geçmiş yıllarda eğittiği Rosa Luxemburg aracılığıyla yol açabilirdi. Birlikte hazırlayıp son şeklini verdikleri yazılar, onun sıkı gözetimi altında Rosa'nın kurduğu ilişkiler, onun yardımıyla isim yapması, her şey Rosa'nın şansını artırıyordu. Jogiches Rosa'nın

[46] A.g.e., 115.

kafasının da kalemi gibi eşsiz olduğuna ve bu ikisiyle Almanya'da iyi iş göreceğine inanıyordu. Zürih'te yapayalnız kalacak olması elbette iyi bir şey değildi. Wilno'dan annesinin ölüm haberinin gelmesiyle sarsılan Jogiches, Rosa'ya bir kadının varlığına dayanamayacağını açıklıkla itiraf etmişti. Artık üniversiteye gitmek zorunda değildi; temiz hava, erken kalkma gibi sorunlardan da uzak her istediğini yapabilecekti. Nasıl bir zamanlar Paris'e talimatlar gönderiyorsa, aynı rahatlıkla Berlin'e de gönderecekti. Perde arkasından yönetmeye devam edecekti. Jogiches ilişkilerinin bu ayrılıktan yararlanabileceğini de düşünmüş olabilir. Luxemburg'un büyük bir açıklıkla şunu söylemişti: "*Yapacağımız siyasal çalışmalar oldukça, özel ilişkimiz de iyi gidiyor.*"[47]

Yabancı bir ülkeyi işgal etme planları yapan bir komutan gibi, Jogiches de Almanya operasyonun stratejisini en ince ayrıntılarına varıncaya kadar planladı. Luxemburg'un temas kuracağı kişiler, tartışılacak konular, kullanılacak taktikler dikkatle gözden geçirildi. Liste SPD'nin yükselen yıldızlarından August Bebel, Rosa'nın makalelerini yayınlamış olan *Die Neue Zeit*'ın baş editörü Karl Kautsky ve ülkeyi tanıyan yoldaşlarla toplantıları da içeriyordu. Luxemburg, Jogiches'e her adımın ayrıntılı bir raporunu gönderecek ve bir sonrakini atmadan önce onun önerilerini alacaktı. Jogiches olası engelleri ve dezavantajları düşünerek son talimatları verecekti. Beklenmedik gelişmeler ortaya çıkarsa, yeni talimatlar bekleyecekti. Önceden *İşçilerin Davası*'nın yayınlanmasında olduğu gibi, Almanya operasyonu da ayrıntılı bir bütçe hazırlayan Jogiches tarafından finanse edilecekti. Bütçede Rosa'nın durumuna uygun bir oda kiralaması için 30 mark ayrılmıştı, "*bunun dışında başka bir masrafa girilmeyecekti.*" Yazışmaların "özel" ve siyasal" olarak ayrı ayrı yapılacak olması, en büyük olasılıkla Jogiches'in fikriydi. Ne Rosa'nın "*büyük bir hevesle birkaç sevgi sözcüğü bulmak*" amacıyla, talimatlarını

[47] A.g.e., 179.

gözden kaçırmasını ne de duygu yüklü sayfalardan önemli konuları cımbızla ayıklamak istiyordu.

Rus yurttaşı olan Luxemburg, siyasal faaliyetleri nedeniyle Almanya'dan sınır dışı edilebilirdi. Bu nedenle, Alman yurttaşlığına geçmesi çok önemliydi. Olympia Lübeck'in oğlu Gustav ile evlenmesini kimin önerdiği hâlâ bilinmiyor. Ama tüm girişimi Jogiches örgütlediği için, bu işi de o planlamış olabilir. Rosa tahmin edilebileceği gibi, biraz çekinerek Bayan Lübeck'e başvurmuştu -çünkü Gustav bir dost ya da bir yoldaş değil, gönülsüz bir yabancıydı. O zaman göründüğü kadar basit olsa da, evlilik beş yıl sürecek ve talihsiz damadın özgürlüğüne tekrar kavuşması birçok hoş olmayan formaliteye bağlı olacaktı.

Nikâh 19 Nisan 1898'te Basel'de kıyıldı. Resmi nikâhlı çift - *Rosalia née Luxemburg*, yirmi sekiz yaşında ve Gustav Lübeck, teknisyen, yirmi beş yaşında- Jogiches'in Zürih'teki adresinde ikamet ettiklerini bildirdiler. Evlilik cüzdanında Luxemburg'un doğum tarihi, nedendir bilinmez, (5 Mart 1870 yerine), Rosa'nın babası ve iki tanığın Varşova'da bir noterde imzaladığı bir belgeye uygun olarak 25 Aralık 1870 olarak verilmişti.* Yeni evliler törenden sonra ayrıldılar ve sadece kâğıt üzerinde evli kaldılar. Birkaç gün sonra Luxemburg nüfus dairesine kocasının mesleğinin yanlışlıkla teknisyen olarak yazıldığını, doğrusunun tüccar olduğunu belirten bir dilekçe verdi. Her zaman tetikte olan Jogiches bir hukuk doktoru ile bir işçi arasındaki evliliği Alman makamlarının kuşkuyla karşılayabileceği konusunda uyarıda bulunmuş olmalı. Dilekçe reddedildi.

12 Mayıs 1898'te Dr. Rosalia Zürih'ten ayrıldı.

---

* Luxemburg, Hollandah arkadaşı Henriette Roland Holst'a 30 Ocak 1907 tarihli bir mektubunda: "Doğum günü dileklerin için teşekkürler... bunlar beni güldürüyor. Benim 'resmi' doğum tarihim yanlış... benim gibi bir saygı insanın özgün değil, ama 'düzmece' ve 'düzeltilmiş' bir doğum belgesi var." Henriette Roland Holst-van der Schalk, *Rosa Luxemburg, Ihr Leben und Wirken* (Z.: Jean Christophe-Verlag, 1937), 220.

ALMANYA

VII. Almanya Fetihleri: 1898-1900

Luxemburg'un Almanya'ya giderken Jogiches'e gönderdiği kartpostalı on sekizinci yüzyıl Fransız ressamı Jean Baptiste Greuze'un "kırık sürahi" tablosunun bir röprodüksiyonu süslüyordu. Eğer resim bir mesaj taşıyorsa, Jogiches için mesajın bir içeriği yoktu çünkü sembolizme yabancıydı. Rosa'nın varışından bir gün sonra Berlin'den gönderdiği 17 Mayıs 1898 tarihli mektubu daha netti: "*Ayrılmadan önce bana söylediğin her şeye karşın, her zamanki gibi kişisel mutluluk hakkıma sıkı sıkı sarıldım. Evet, mutluluğa fena özlem duyuyorum ve günlük payımı elden bırakmamak için bir katır kadar inatçı olabilirim.*" Bu yabancı büyük kentte geceleri geçici olarak kaldığı kiralık odada açılmamış bavulların arasında oturan Rosa, uzun süredir eziyet eden düşüncelerinden bir türlü kurulamamıştı. "*Menopoz semptomları yaşayan kırkında bir kadın gibi hissediyorum kendimi*" diye yazmıştı. Kadınlığını yitirdiğini hissetmiş ve bunu Jogiches'in "normal" bir hayat yaşama ve Rosa'nın duygusal ihtiyaçlarını karşılamayı reddetmesine bağlamıştı; söz konusu olan bu konudaki yeteneksizliği değildi. "*Geride iyi bir şey bırakmadığımı, eğer birlikte kalmış olsaydık her şeyin hiç de daha iyi gitmeyeceğini ve boşu*

boşuna acı çekerek kavramaya çalıştığım sürekli uyumsuzluk ortamında yaşamaya devam etmiş olabileceğimizi iyice anladım" diye yazmıştı.[1]

Luxemburg Berlin'deki ilk günlerini mobilyalı, belki de pansiyon olarak kalabileceği bir oda aramakla geçirdi. Jogiches'in talimatlarına göre titiz ve seçici olmak için şehrin değişik semtlerinde yetmiş beş oda baktıktan sonra, ona 30 marklık bütçesine uygun odaların şehrin "proleter" kesiminde bulunduğunu ve bunların kendi standartlarının altında kaldığını, daha iyi semtlerde ise odaların çok pahalı olduğunu yazdı. En sonunda, Cuxhavenstrasse No. 2'de "*Tiergarten'ın yakınlarında en aristokratik muhitte*" bir oda buldu. Gelgelelim, ortada bir sorun vardı: "*Sana söylemeye korkuyorum- kirası 33 mark! Bana inan, eğer daha ucuzunu bulmak için en küçük bir fırsatı bile tepmezdim... İnanıyorum ki, kendin de bu odayı seçerdin, bu nedenle fazla dert etmiyorum... tek sorun bütçemize 3 marklık ek yükü....Her şeyi kuruş kuruş hesap edeceğim, zaten böyle yapıyorum....Şu 3 mark nedeniyle bana kızmadığını hemen bildir*"[2] Luxemburg, açıkçası ne Almanya girişimini Jogiches'i kızdırarak başlatmak ne de onun şu 3 marklık fazlalığı bir bağımsızlık eylemi olarak yorumlamasını istiyordu.

* * *

Rosa Luxemburg koyu gri şehre rengârenk yabani bir kuş gibi dalmıştı. Bilgili, esprili ve şıktı. Alman metropolünde elbette kendini gösteren birçok kadın vardı, ama onlar Sosyal Demokrat Parti üyesi değillerdi. Rosa bu kale burcuna kendisini bekleyen tehlikelerin farkındaydı; oraya alçak gönüllülük ve anlayışla yaklaştı.

---

[1] Roza Luksemburg, *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tysch, 3 cilt. (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), I:150.

[2] A.g.e., 156-57.

Yahudi'ydi, kadındı ve gençti -kolay kolay güven uyandırmayacak bir karışımdı bu. Ara sıra Jogiches'i çiğneme pahasına bile olsa sağduyusunu kullanarak adım adım ilerleme stratejisini uyguladı. Rosa performansı hakkında Jogiches'in çıldırtıcı sorularını yanıtlar ve gizlemediği kuşkularını giderirken, bir yandan da amaçladığı gibi disiplinli bir parti üyesi olarak emirlerini yerine getiriyordu.

İki hafta içinde Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) politikalarını öğrendi, yayınlarını inceledi, insanları dinledi, bilgi topladı. Önemli parti liderlerinden kimseyi tanımıyordu ama rakibi Polonya Sosyalist Partisi'ni (PPS) destekleyen onursal lider, Wilhelm Liebknecht'i tanıyordu. Büyük bir gayretle, SPD'nin orta kadrolarıyla -vasat ve fanatik bulduğu ama desteklerine ihtiyaç duyduğu memurlarıyla- işbirliği yaptı. Almanya'da seçim yılıydı; SPD oy peşindeydi ve Rosa da kampanyaya katılıp yeteneklerini kullanmak istedi. Haziran başlarında, on sekizinci yüzyılda Prusya tarafından ilhak edilmiş olan eski Polonya toprağı olan Yukarı Silezya'ya, Polonyalı işçiler arasında ajitasyon yapmak için gönderildi. Jogiches ya da Alman yoldaşlarının tersine, o hiçbir zaman bir ajitatör olmamıştı. Endişeli ama kararlı bir biçimde işe dört elle sarıldı. Çekim gücü gibi, kaygı da karşılıklıydı. İşçiler daha önce hiçbir zaman bir *Fraulein Doktor* [Bayan Doktor] görmemişlerdi.

Zurih'de Jogiches doğum sancıları çekiyordu -acaba başaracak mı başarmayacak mı? Rosa ilişkilerini irdelediği, geçmiş için gözyaşı döktüğü, gelecek hakkında hayaller kurduğu, ona kakao içmeyi ve yürüyüşe çıkmayı anımsattığı ve doktorası konusunda bilgi verdiği uzun mektuplar yazarak onun sabrını zorluyordu. Rosa'nın aklının Berlin'de değil de Zürih'te olması Jogiches için rahatsız edici bir durumdu. Rosa tam çalışmaya hazırlanırken, mide krampları geçirip yatağa düşmesi kesinlikle kötü haberdi. Ne var ki, Jogiches bir hafta içinde daha iyi haberler almaya başladı. Luxemburg ona "*bir konferansımın ilgisiz kalacağını düşünüyorsan kesinlikle yanılıyorsun*" diye garanti

veriyordu.[3] On gün sonra Almanca'yı "*Bismarck gibi*" konuşuyor ve "*Bebel'den hiç de kötü olmayan*" bir konferans verebiliyordu; dört hafta sonra, diye yazmıştı: "*altı aya kalmaz, Partinin en iyi konuşmacılarından biri olup çıkacağıma inanıyorum*" diye yazıyordu.[4] Jogiches biraz yüksekten atan bir hava sezmişti: Rosa onun sabırsız olması için bir neden görmüyordu, çünkü zaten önerilerini tüm eylemlerinde hesaba katıyordu. Jogiches onun ilerleyişinden gurur duyuyorsa da, meydan okuma olarak yorumladığı her bağımsızlık işareti onu yaralıyordu. Rosa'nın bir karar alıp "*sana danışacak zaman bulamadım*" diyeceğini beklemiyordu.[5] Rosa'nın mektuplarının ağırlık noktası çalışmalara kaymaya başlamıştı. Ne yaptığı ve ne yapmayı planladığını bildiriyor ve aceleyle araya özel ilişkileriyle ilgili birkaç sözcük ekleyiveriyordu. Biraz iğneleyerek, "*gördüğün gibi, kendimi işe verdim -senin tarzın. Belki haklısın ve bir başka altı ay içinde en azından senin idealine dönüşürüm*" diye yazıyordu.[6]

Berlin'e geldikten yaklaşık üç hafta sonra Haziran 1898'daki Silezya gezisi bir zaferdi. Bu Luxemburg'a gücü ilk kez tattırdı; etkileyici coşkusu kalabalığı büyülemişti. Polonya'dan gelen kadınla ilgili haberler hızla yayıldı. Konferans salonları ve değişik toplantı yerleri konuşmalarından etkilenen, Dr. Rosa Luxemburg'u (kendi soyadını tekrar kullanmaya başlamıştı) dinlemek isteyen Polonyalı işçiler tarafından dolduruluyordu. İlk bakışta, itici görünen bu kadının dinleyicileri büyülemesi için konuşmaya başlaması yetiyordu. Yaşı Yahudi özelliklerini silmediği gibi, bu özellikleri daha da belirginleşmişti. Oysa Lehçe konuşuyordu; Almanya'nın ilhak ettiği bu Polonya topraklarında madencileri yasaklı anadillerinden gurur duymalarını sağlayan bir yürek

[3] A.g.e., 167.

[4] A.g.e., 180, 166-67, 213.

[5] A.g.e., 181.

[6] A.g.e., 190.

gücüyle ateşli bir biçimde konuşuyordu. İşçiler parlayan gözleri ve etkili mimikleriyle, zil sesi gibi çınlayan bir ses tonuyla konuşan, sömürüden, kendi yoksul eş ve çocuklarından ve adalet için savaşma ödevlerinden söz eden bu ufak tefek kadından gözlerini alamıyorlardı. Onu coşkuyla alkışlıyor, çiçekler atıyorlardı.

Luxemburg'un başarısı tüm beklentilerin üzerindeydi. Güven ve gurur doluydu, kalbi işçiler ve anavatanı için atıyordu. Jogiches'e "*ne harika -buğday tarlaları, çayırlar, ormanlar...Polonya dili ve Polonyalı köylüler...yalınayak küçük çoban ve muhteşem çam ağaçlarımız*" diye yazıyordu. "*Doğru, köylüler açlıktan ölüyor ve pis ama ne güzel bir soy!*"[7]

Jogiches yerinden kımıldatılamıyordu. Gece gündüz Luxemburg'un tez kanıtlarını inceleyip son gelişmeler üzerinde kafa yoruyordu. Kanıtlar ona kendi çalışmalarını kesmek için bir bahane ve Luxemburg'un yapıtını geliştirme fırsatı sunuyordu. Oysa ne yaparsa yapsın, Rosa'yı memnun edemiyordu. Jogiches'i "*bazı imla yanlışları bırakmışsın*" diye azarlıyordu. "*Düzeltmelerinin bir anlamı yok...sorunu atlıyorsun*"[8] Jogiches, Rosa'nın kişisel popülaritesi açısından faydalı geçen Silezya gezisinin tarih yapmaktan uzak olduğunu düşünüyordu. Rosa, bildiri ve oy pusulası dağıtmak "*senin gözünde...aşağılayıcı*" diyordu, oysa "*bence bir onur.*"[9] Jogiches, Luxemburg'un doğru yolda olmadığından korkuyordu. Rosa "*sen zor beğenen biri olabilirsin. Bense, tersine, bir iyimserim*" diyordu.[10] Aralarındaki yorum farklılıklarına açıkça onun durumu bilmemesinden neden olduğunu yazıyordu. Kendi başına bir karar aldığında, abartılı bir biçimde özür dilemekle birlikte, Jogiches'in onun özürlerini ciddiye almayacağını biliyordu.

---

[7] A.g.e., 197.

[8] A.g.e., 207-211.

[9] A.g.e., 194.

[10] A.g.e., 213.

Alkışlayan kalabalıklar, hayranlık ve saygı Luxemburg'un gereksinimlerini en azından geçici olarak karşılıyordu. Jogiches'e "*halkın karşısına ilk çıkışlarımın benim için ne kadar iyi olduğunu hayal edemezsin*" diye yazıyordu.[11] Aynı zamanda, bir davetsiz misafir olduğu şeklindeki kaygıları da azaldığından, kadınlığının kabul edilmesi ya da onaylanması yönünden sırf Jogiches'e bağımlı olmaktan da kurtulmuştu.

Jogiches'in cinsel gönülsüzlüğü ve Rosa'nın dış görünüş ve zevklerini durmaksızın eleştirmesi, onu hem çok arzulanan bir kadın olmadığına ve arzulanmamayı problem etmemesi gerektiğine inandırmayı neredeyse başarmıştı. Jogiches'in yargılarını hiçbir zaman tümüyle benimsemese de, göz önünde bulundurmayı öğrenmiş ve çekiciliğiyle böyle bir erkeği etkilemek onu çocuk gibi sevindirmişti. Yeni ünü dış görünüşünü de güzelleştirmişti -derin, koyu renk gözlerine bir ışıltı gelmiş, daha rahat, daha bir güvenli yürümeye başlamıştı. Giyimine özen gösteren ve modayı takip eden, fiziğindeki oransızlıkları dengeleyen geniş kenarlı bir şapka takan Luxemburg, çekici görünmekle kalmıyor, üstelik ilgi de uyandırıyordu. Jogiches'e "*burada...büyük bir ilgi odağı oldum*" diye güvence veriyordu. "*Siyah elbisem ve yeni şapkamla, Warszawakilerin dediği gibi 'büyüleyici' görünüyorum.*"[12] Alman kadınlarına verdiği adla, "*bu tür*"den yetişme tarzı ve kültür, dış görünüş, davranış ve zeka bakımından çok farklı olan Luxemburg, Almanların ilgisini çekmişti.

Julius Bruhns ve Bruno Schönlank, Rosa'ya daha önce hiç tanık olmadığı şekilde kur yapmışlardı. Breslau'da yayınlanan *Volkswacht* gazetesinin baş editörü ve ünlü bir gazeteci olan Bruhns, eski bir Reichstag üyesiydi. Beş yıl önce Zürih'te Rosa'ya aşık olmuş ve o zamandan beri bu büyüden kurtulamamıştı. İhtiyaçları ve ilgileri kendisininkinden tamamen farklı bir kadınla

[11] A.g.e.

[12] A.g.e., 149.

evliydi, kendi deyimiyle "*hayatı kaymıştı.*" Luxemburg'da ideal bir eş ve yoldaş görmüştü. Şimdi gururu okşanmış olan Rosa'nın söz verdiği gibi onunla arkadaşlık etmesi için umut vermesini bekliyordu. SPD'nin etkili günlük gazetesi *Leipziger Volkszitung*'un baş editörü Schönlank, ünlü sosyalist, iyi bir gazeteci, *Vorwärts*'ın eski yazı işleri müdürü ve Reichstag üyesiydi. Rosa'nın çekiciliğine hemen kapılmıştı ve onun için her şeyi yapmaya hazır olduğunu söylemişti. Rosa'ya *Leipziger Volkszeitung*'da yazmaya davet etmiş ve gelecek kitabına bir eleştiri yazmayı önermişti. Luxemburg, Jogiches'e Schönlank'ı yerinde tutacağı garantisi vererek, "*ona her istediğimi yaptırabilirim*" diye yazmıştı. Jogiches'in kuşkularının tersine, Rosa onu uyarmış olduğu için Schönlank "*hiçbir zaman çat kapı gelemez,*" "*yazılı bir not olmadan ziyaret edemez*"di.[13] Rosa Jogiches'e Schönlank ile yazışmasının özellikle felsefe ve bilim üzerinde yoğunlaştığını bildirdi. Başarı sarhoşluğundan kurtulamayan Rosa, Bruhn ve Schönlank'in mektuplarını Jogiches'e gönderdi. Jogiches "*okunamayacak kadar uzun*" notu düşerek mektupları iade etti.[14]

Rosa, Jogiches'e Berlin'den ve *"Hunlar"*dan ne kadar nefret ettiğini sürekli yazmakla birlikte, yeni, tipik Almanlara özgü mutluluk reçetesini keşfetmesi sadece bir ayını almıştı: Reçete verimlilikti. Bu tüm sorunları çözer ve hayat katıksız bir zevke dönüşürdü. Jogiches'e birbirimize karşı sinirli ve sabırsız davranmakla zaman ve enerji yitiriyoruz, diye yazmıştı. Verimli bir iş organizasyonuyla stres ve gerginlikten kurtulur, sadece kendilerine ait olacak daha çok zaman ve "*en az çabayla en çok sonucu*" elde etme anlayışıyla, hayattan, çalışmadan ve birbirlerinden hoşlanabilirlerdi. Gözde bir Alman özdeyişini neşeyle aktarıyordu: "*Frisch, froh, frei*" (taze, sevinçli, özgür).[15]

---

[13] A.g.e., 220.

[14] A.g.e., 236.

[15] A.g.e., 217.

Bu arada, Jogiches Rosa'yı kitabının taslağı üzerinde çalışmaya, tarihleri, kişileri, istatistikleri, onun tezini dayandırdığı tüm malzemeyi gözden geçirmeye devam ediyordu. Odasından çok az çıkıyor ve kimseyi görmüyordu ve önem vermese de, Luxemburg'un taslakları ve kendini övdüğü raporları arasında ona düşen figüran rolü canını sıkıyordu. Rosa'nın partinin bazı eski tüfeklerinin güven vermeyen komplimanlarıyla ilgilenmesi ve daha da kötüsü, Jogiches'i Alman verimliliğinin yararlarına inandırmaya çalışması tam bir hakaretti.

Onaylanma açlığı çeken Jogiches, Luxemburg'un onun için yaptığı çalışmayı övgüyle karşılayacağını sanmıştı. Oysa Rosa sadece hayatının hareketli geçtiğini, şu ya da bu bölge için "*yeri doldurulamaz*" bir kişi haline geldiğini, önemli ilişkiler geliştirmekte olduğunu yazmakla yetiniyordu. Rosa yazmaya zaman bulamadığını açıkça yazdığı bir mektubu okuyan Jogiches onun ne kadar keyifli olduğunu görecekti: "*Ah benim zavallı sevgilim! Sana gelelim, hâlâ kanıtlarım üzerinde ter mi döküyorsun?*"[16] Jogiches yaptığı çalışmanın küçümsenmesine ve Rosa'nın aşağılayıcı tavrına kızmıştı. Art arda uzun ve sert mektuplar yollayınca, Luxemburg tepki vermekte gecikmedi. Rosa eleştirdiğine pişman olmuştu: -"*son düzeltmelerin beni çok etkiledi. Naçizine özür dilerim*"- ama bu fırsatı onunla hayat üzerine bir kez daha tartışmak için kullanmaktan kaçınmadı.[17] Ona hayatı hayat yapan aşk, yuva, aile, dostların Leo için günah olduğunu söyledi. Rosa ise hayatı acı çekerek hep kaçırmaktaydı. Gelenekçi, düzenli, çalışkan Almanya'da "*hayat*"a eskisinden daha çok susamış, onu mutlu edemeyen bir erkeğe duyduğu tutkunun temelindeki çelişkiyi hâlâ görememişti.

Rosa, Almanya'ya geldikten kısa bir süre sonra Jogiches'e Berlin'de "*sanki Zürih'dekinden tamamen farklı bir insan*" olduğunu

[16] A.g.e., 200.

[17] A.g.e., 226.

söyledi.[18] Aslında, İsviçre'nin hafiflettiği çelişkilerle yüz yüzeydi. Zürih'te hiçbir anlam taşımayan Yahudiliği, Berlin'de anlamsız değildi. Dış görüntüsünün dikkatle süzüldüğünü ve daha kendisini tanıtmadan suratının onu ele verdiğinin farkına varmaması olanaksızdı. Kendisini Polonya Yahudilerinin hiç de yabancı olmadığı bir durumda bulmuştu: Almanların aşağı gördüğü bir ulusu ve nefret ettikleri bir ırkı temsil ediyordu. Silezya gezisi sırasında, önce Polonyalı olarak tanınması, Yahudi kimliğini arka plana itmişti ve daha ileri gitmemeye özen gösteriyordu. Onu Silezya'ya gönderen SPD yöneticisi Ignaz Auer "*Polonyalı işçilere yapılabilecek en büyük iyilik onları Almanlaştırmaktır ama bu onlara ima bile edilmemeli*" demişti.[19] Luxemburg, Auer'in fikrini paylaşmamış ve neden kendisini "*onlar*"dan Polonyalılardan ayrı gördüğünü merak etmişti. Yoksa Yahudi olduğu için miydi? Bununla birlikte, partinin yıllanmış liderlerinden biri olan Karl Gerish, Rosa'nın neden Berlin'de kalmadığını sorduğunda, Auer tıpkı Rosa'nın Gerish'i Jogiches'e tarif ettiği gibi, "*şişko, sakallı Yahudi'ye*" Luxemburg'un bir Polonyalı olduğu ve Polonyalılar arasında çalışması gerektiği yanıtını vermişti. Bir Polonya Yahudisi olan Luxemburg'un bu belirsiz konumu siyasal çıkarlar açısından kullanılacaktı.

Ani başarısı aldatıcıydı; sıradan bir Polonya Yahudisinin gurbetteki acısını ve korunmasızlığını gizliyordu. Luxemburg'un Jogiches ile geçirdiği yıllar kaygılarını hafifletmişti. Luksenburg ailesinden ayrılarak, Jogiches ile birlikte yaşamaya başlaması, özalgısında bir değişiklik gerektirmemişti. Ailesi de Jogiches gibi asimile, orta sınıftan Yahudiydi. Annesinin 1897'de ölümüne kadar, İsviçre'de geçirdiği yıllarda, ona etnik kökenin daha yoğun hissettirecek olaylara hemen hemen hiç tanık olmamıştı. Altı ay sonra, evlilik yoluyla Alman yurttaşı olmuş, formalite gereği

[18] A.g.e., 218.

[19] A.g.e., 173-175.

bile olsa evlilik Rosa'mn yaşadığı karmaşayı artırmıştı. Almanya'ya, Yahudi ailesinin deste deste mektupları, kendisini bir Polonyalı olarak tanıtmasını söyleyen parti talimatları ve Rus yurttaşlığından ayrılıp Alman yurttaşı olduğunu gösteren bir evlilik cüzdanı ile gelmişti. Eğer -Yahudilere, Polonyalılara ya da Jogiches'e -güçlü bir aidiyet duygusuna sahip olsaydı, bunun fazla bir anlamı olmayabilirdi. Ama annesinin ölümüyle aile bağlarının daha da zayıflaması, toplum içinde hiçbir zaman kabul görmeyen Polonyalılığı ve Jogiches'in ona karşı kaçamak tutumu düşünüldüğünde, itiraf ettiği gibi, kendisi olarak var olmamıştı. Bunu ısrarla dış koşullara -yersiz yurtsuz, ailesiz olmasına, sürekli bir işi, düzenli geliri, düzenli hayatı olmayışına- bağlamıştı. Oysa, asıl benliğinin ortaya çıkmayışının nedeni, varoluşunun her biri farklı ulusal renkler taşıyan gevşek temel taşlarında gizliydi.

Almanya'da 1880'lerden beri yükselen anti-Semitizm, Luxemburg'un Jogiches'e mektuplarında hiç yer almamıştı. Bununla birlikte, bazı soruların zihnini kurcaladığı anlaşılıyor. Eğer kendisi Karl Gerish'den "*şişko, sakallı Yahudi*" diye söz ediyorsa, kim bilir insanlar ondan nasıl söz ediyorlardı? Eğer Alman Yoldaşları onun önünde Polonyalılardan kabaca aşağılayarak söz ediyorlarsa, peki ya onu nasıl görüyorlardı? SPD liderliği Yahudilere düşmanlığı görülmüyordu, kişi "*sosyalist Yahudi*" değilse de, pekala "*Yahudi sosyalist*" olabilirdi.[20]

Luxemburg tutkularının ufku Silezya'da yaşayan Polonyalı işçilerin çok ötesine geçiyordu. O hayalinde kendisini Leipzig, Dresden ve er geç Berlin işçilerine hitap ederken canlandırıyordu. Oradan geçen yol doğru İkinci Enternasyonale götürüyordu. Onu reddedeceğini düşündüğü Almanya ile çoğu kez reddetmiş olan Polonya arasında sallantıdayken, sırtında hiç istemediği bir

[20] Arno Herzig, "Paul Singer-Heinriich Braun, zum Revisionismusstreit der deutschen Sozialdemokratie vor dem I. Weltkreig," *Jahrbuch des Institut für Deutsche Geschichte, Beiheft* 6:127 (Tel-Aviv, 1983) içinde.

mirasın yükünü taşıyor ve düşlerinin gerçekleşmesini sosyalist kardeşlikte görüyordu.

Berlin'de tanık olduğu "*ölümcül duyarsızlık*," siyasal faaliyetlerini etkilemedi. Oysa büyük bir ısrarla bu nedenle kendisini yürekli ve cesur hissettiğini ne kadar söylerse söylesin, sık sık meydana gelen rahatsızlıkları -migren ağrıları, mide krampları, mide bulantısı, sinirsel yorgunluk- aşırı bir gerginliğin belirtisi. Telaşı nedensiz değildi: Zafer, Yahudi geçmişinin tamamen silinmesiyle yeni bir hayat, yenilgi ise zaaf, geçmişin geleceği yenmesi demekti. Jogiches'e "*kendimi hayattan kopmuş, her şeye ve herkese yabancı hissediyorum. Ben sadece bir cesedim*" diye yazmıştı.[21] Sürekli yakınmaları -"*Ne korku, ne acı, ne yalnızlık hissediyorum*"- ve Jogiches yanında olmadan soluk alamayışı -"*boğuluyorum*"- kendi başına nasıl başa çıkacağını bilemediği bir kaygının belirtisiydi.[22]

Polonya'da bildiğinden farklı modern, örgütlü bir anti-Semitizmin gerçek gücüyle ilk kez karşılaşıyordu.*[23] Luxemburg kendisi gibi yabancı olmakla birlikte, bunu bir felaket değil bir gerçek olarak kabul eden ve Yahudiliğinden etkilenmeyen bir erkeğin koruyuculuğuna ihtiyaç duyuyordu. En sonunda çatışmayla tek başına yüzleşmeyi öğrenmiş olmasına rağmen, Jogiches'e yazdığı kararsız, çelişkili ve zaman zaman umutsuz mektupların gösterdiği gibi, yıpratıcı bir sürece girmişti. Rahatsız edici yorum ve soruları başından savmak için Varşova Lisesi'nde oluşturduğu öz-imgenin tersine, yenisi beklenen etkiyi yarattı. Rosa'nın kendi

---

[21] Luksemburg, Listy I:225.

[22] A.g.e., 218.

* 1893'e kadar Yahudi düşmanı örgütler Reichstag'a on altı milletvekili göndermişlerdi.

[23] Shulamit Volkov, "Social Democracy Against Anti-Semitism in Imperial Germany," *Jahrbuch des Istitut für Deutsche Geschichte, Beiheft* 2:700 (Tel-Aviv, 1976) içinde.

gençliği ile ilgili fantezilerinden yararlanan Alman dostları, hâlâ büyük ölçüde kabul gören hayali bir yaşam öyküsünü istemeden de uydurdular. Orada, babası Edward Luksenburg kültürlü bir aileden geliyordu ve Lehçe eğitimin ve Yahudilerin kurtuluşunun yılmaz bir savunucusuydu. Sofrada hevesli bir biçimde tartışılıp incelenen yabancı yayınları Rosa'ya ilk kez o vermişti. Babası Rosa'nın dikkatini toplumsal davalara çekiyordu; babasının idealleri onun hayal gücünü ateşliyor ve geleceğin devrimcisini yetiştiriyordu. Bu iddiaların herhangi birini destekleyen bir tek kanıt bile yok. Oysa Elias da babası gibi sıradan bir tüccardı. Hiçbir entelektüel özlemi, alıp satmaktan başka bir mesleği, özel ilgileri yoktu. Rosa'ya akıl hocası ve esin kaynağı olabilecek bir yönü olmayan babası tüm enerjisini ailesini geçindirmeye harcıyordu. Geçici bir rahatlama dönemi bile yaşamamış oluşu, yedi nüfuslu ailenin hiçbir zaman daha büyük bir apartman dairesine hiç taşınmadığı gerçeğiyle, zaman zaman kirayı ödeyecek para bulamayışıyla ve yaşlılığında iyice yoksullaşmasıyla doğrulanmıştır. Rosa'nın babası çoğu çalışkan dükkan sahipleri ya da tüccar olan, ortalama zekaya sahip, idealist ilgileri pek olmayan asimile Yahudi babalar kuşağının tipik örneğiydi.

Rosa, annesini "*gölgede kalmış*" varlığıyla ona çok az anı bırakan bir azize olarak anlatıyordu.[24] Rosa, Lina Luksenburg'un çok sağduyulu ve güçlü bir kadın olduğunun farkındaydı. Doğal çevresinden -Talmud bilginler kuşağı- koparılarak yeni bir çevrede yaşamaya başlayan annesi değerlerini hiç yitirmemişti. *Arrivistes* [ç.n. *uyanık, ikbal avcısı*] Yahudi alayları arasında, Polonya toplumunun dışlamasına katlanmak zorunda kalmış, bunu bir kurban ya da istenmeyen biri olarak değil, ayakları üzerinde duran biri olarak başarmıştı. Lina belki hiç hayran olmadığı ama yetiştiği dünyadan daha gelişmiş olduğunu düşündüğü bir dünyada,

[24] Luise Kautsky, *Rosa Luxemburg ein Gedenkbuch* (Berlin: E. Laub'sche Verlag-sbuchhandlung, 1929), 23-24.

kendisi ve çocuklarını kabul ettirmek istiyordu. Ölüm döşeğinde, çocuklarına babalarına saygılı olmalarını rica ediyordu - bu Rosa'yı aile reisi babaya saygılı bir evlat olarak gösteren uydurma portreyi yalanlayan bir mesajdı.

Rosa evdeyken babasını çok az görüyordu ama nedense babasını soylu davaların bir savunucusu olarak anımsıyordu. Ama Varşova'dayken sürekli yanında olduğu annesinden "*çok az anı*" kalmıştı. Annesinin anıları ile boğuşmaya devam ettiğini, yıllar sonra Jogiches'e anlattığı bir deneyimden çıkarıyoruz: "*Dün gece çığlıklarımı işittin mi?... Gece yarısı iki buçukta uyandım...nerede olduğumu bilmiyordum. Büyük bir korkuyla annemi çağırıyordum.... Yedi yıl geç kaldığımı anlamam ne kadar uzun sürdü!*"[25]

Almanya Rosa Luxemburg'un geçmişinden kalan başka gölgeleri de anımsatmıştı. SPD yöneticilerinin hayatları İsviçre'deki sosyalist sürgünlerin mütevazı hayatlarına hiç mi hiç benzemiyordu. Partiden aldıkları maaşlar onlara bir orta sınıf hayatı yaşatıyor; güzel dairelerde oturuyor, eğlenceden mahrum kalmıyor, yurtdışı gezilerine çıkabiliyor, çocuklarını okutabiliyorlardı. Yıllardır "*normal*" bir hayata özlem duyan Luxemburg *Gemütlichkeit*'ten [ç.n. *rahatlık*] büyülenmişti. Kiraladığı odaları süs eşyalarıyla, abajurlarla, yerleri cilalayarak güzelleştiriyorsa da bunlar yine de ev değildi ki! Jogiches'e "*oda kiralama düşüncesi beni sıkıyor*" diye yazmıştı.[26] Şimdi Alman dostlarının rahat evlerinden pek farklı olmayan idealize edilmiş bir çeşit aile yuvası düşüncesi yeniden aklına düşmüştü. Hayatının anormalliği, sürekli değişiklik, yabancı odalar, Jogiches ile ara sıra birbirlerine yaptıkları ziyaretler, hizmetçileri ve düzenli yemekleriyle geleneksel Alman ailelerinin tertipli evleriyle büyük bir çelişki oluşturuyordu. Ah Jogiches Zürih'ten bir ayrılabilse, Berlin'e onun yanına gelebilseydi! İşte o zaman, eskiden sık sık "*mutsuz*

[25] Luksemburg, Listy:2: 304-5.

[26] A.g.e., 24.

ve tatsız tuzsuz" olarak anımsadığı birlikte yaşamları, artık Rosa'nın mektuplarında "*birlikte aşk ve iş*" dediği pembe bir tabloya dönüşmüştü. Huzursuz yaşamın yiyip bitirdiği Rosa, dengeye kavuşmaya can atıyordu. Varşova'daki ailesinden mektup geldikçe duygusallaşıyordu. O sıcaklığı, o ilgiyi, keten bezi dolu çekmeceleri, bayram yemekleri ve aile sofralarını özlüyordu. Belki de bir yuvaya sahip olma arzusu, annesinin oynamış olduğu rolü daha farklı yorumlamasına yol açmış olabilir.

* * *

Duygu karmaşası, çatışmalar ve gerçekleşmeyen özlemler Rosa Luxemburg'un cesaretini kamçılıyordu. 1898 yazını, Eduard Bernstein ile savaşım hazırlarıyla geçirecekti. Bernstain ile savaşımı kariyerinde bir dönüm noktası olacaktı.

Ünlü sosyalist kuramcı Eduard Bernstein, Marks'ın bazı tezlerini revize eden ilk revizyonist olarak tanınır. Bernstein Marks'ın 'sınıf savaşımının yoğunlaşması ve işçilerin giderek yoksullaşması'nın, kapitalizmin çöküşü ve dünya devrimine yol açabileceğini öne süren kuramlarını sorgulamıştı. Bernstein bir kapitalist ekonomide bu ikisinin kaçınılmaz olmadığını ve Marks'ın elli yıl önceki gerçeklere dayanan bazı kuramlarının artık geçerli olmadığını savunmuştu. 1897-98'de *Die Neue Zeit*'da yayınlanan bir dizi tartışma yazısı sosyalist kampta gerçek bir fırtına kopardı. İdeolojik farklılıkları sergilemek için benimsenen araç hâlâ basındı, silahlar değil. Böylece, Bernstein yoldaşlarına küfür etmiş gibi algılandığından onlar da kaleme sarıldılar. Kaleme sarılanlar arasında Rosa Luxemburg da bulunuyordu. Rosa bilimsel doğrulara dayanan, özenli bir eleştirinin onu ünlü bir Marksist konumuna yükseltebileceğini hissetmişti. 2 Temmuz 1898'de Jogiches'e şöyle yazmıştı: "*Bu makaleyi o kadar çok istiyorum ki hayatımın yarısını bunun için verebilirim. İki zor problemle karşı karşıyayım: 1. Bunalımlar hakkında yazmak ve 2. Hiç kuşku götürmeyecek şekilde kapitalizmin kendi kendini felç edeceğini kanıtlamak... İmdat,*

Allah aşkına, imdat!" Üçüncü zorluk zamanlamaydı: "*Hızlı davranmak gerekiyor çünkü... eğer birisi önümüze geçerse tüm çalışma boşa gider.*"[27] (***Sevgiliye Mektuplar***, s. 92-93) Jogiches de heyecanlanmış, makalenin kusursuz olmasını istemeye başlamış ve Berlin'deki Rosa'ya aşk ilan etmişti. Mutluluktan uçan Rosa, "*Dyodyo, seni aptal seni. Ben tümüyle Bernstein'a gömülmüşüm ve bana seni sevip sevmediğimi soruyorsun*" diye cevaplıyordu. "*Evet, evet, evet, seni seviyorum, evet 'biraz tutkuyla' da.*"[28]

21-28 Eylül 1898'de *Leipziger Volkszeitung*'da yedi bölüm halinde yayınlanan "*Sosyal Reform mu Devrim mi?*" makalesi, Bernstein'in tezlerini kesin olarak çürüten kusursuz bir akademik çalışma olarak övüldü. Sonuçta, on yedi üyeli SPD basın komisyonu Luxemburg'u ittifakla *Sachisse Arbeiterzeitung*'un baş editörü seçti. Bu o zamana kadar hiçbir kadına verilmeyen bir payeydi! Bazı parti üyelerinden gelen "*O ne! Eteklikli siyaset! Olacak şey değil*" şeklindeki alaycı protestolar Karl Kautsky, Clara Zetkin, Franz Mehring ve Jean Jaurés gibi önde gelen partililerin Rosa'yı övmeleri üzerine kolayca susturuldu. Almanya'ya geldikten dört ay sonra, Rosa Luxemburg uluslararası bir üne kavuşmuştu. Bütün sosyalist kampın Bernstein'a karşı silah kuşandığı bu günlerde Rosa'nın yükselişi tarihin garip cilvelerinden biriydi. Luxemburg Jogiches'e neşe içinde şöyle yazıyordu: "*Yeni Rus 'partisi' konusunda ne düşünüyorsun? Doğal olarak yapmakta olduğum şey bu -hergeleler, ama gene de başaran onlar oldular.*"[29] Rosa, 1918'de 'Rusya Komünist Partisi' adını alan ve hâlâ iktidarda olan [ç.n.- kitap 1986 tarihinde yayınlandı] Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Birinci Kongresi'ne gönderme yapıyordu.

---

[27] A.g.e., I:230.

[28] A.g.e., 229.

[29] A.g.e., 220.

Rosa'nın yaşamı 1898'de büyük bir ivme kazanmıştı: Nisan'da Lübeck ile evlilik, Mayıs'ta Almanya'ya gidiş, Haziranda Silezya gezisi, Temmuzda tezinin yayınlanması ve *Sachsiche Arbeiterzeitung*'a sürekli yazmaya başlaması, Eylülde anti-Bernstein dizisinin yayınlanması ve *Sachsiche Arbeiterzeitung*'un editörlüğü, Ekimde SPD'nin yıllık Kongresi'ne katılması. Luxemburg'un şimdi genelde bilimsel sosyalizmin genç kuşağının en üst düzey uzmanlarından biri olduğu düşünülüyordu. Jogiches'e bana "*dahi*" ve "*süper*" diyorlar diye yazmıştı. Jogiches'e kendi kendisiyle dalga geçerek, yazdıklarının "*Marks'ın en iyi*" dönemiyle karşılaştırıldığını yazıyordu.[30] Alkışlardan hoşnut olmakla birlikte, alkışlayanlara sempatisi yoktu. SPD hakkında "*içinde benim gibi bir beceriksizin, bir cahilin önemli bir rol oynadığı...zavallı parti*" diye yazıyordu.[31] Ama o "*zavallı*" parti gelecek yirmi yılda, onun en büyük desteği olacak ve Luxemburg partiyi anlamayı ve ona devrimci bir ruh aşılamayı görev bilecekti.

Parti hakkında öğrendikleri cesaret verici şeyler değildi -yenilik ve ilerlemeye kapalı, içe dönük, kendinden hoşnut gruplardan oluşan bir topluluk. Partinin alışkanlıklara kapılmasına, kendinden hoşnutluğa ve gitgide muhafazakarlaşmasına karşı çıkacak genç yetenek ve beyinlerin sürekli akınına ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Açık ve kışkırtıcı eleştirisi bazı parti üyelerinin iddia ettiği gibi "*tipik kibirlilik*" değildi. Bu, Rosa'nın insan bilimleri alanındaki iyi eğitim almış olması, tarih duyusu, edebi zevkleri ve bu tür perspektiflerden yoksun olanlara karşı sabırsızlığından kaynaklanıyordu. 1899 Mayısında Jogiches'e "*Benim gibi aileden olmayan,...kendi kollarından başka desteği olmayan, rakipleri...ve ayrıca yandaşları için de potansiyel bir tehdit oluşturan,...onları aşıp geçmesin diye yedek kulübesinde oturttukları birinin...hiç şansı yok. Bu konuda kimse bir şey yapamaz çünkü*

[30] A.g.e., 287-88.

[31] A.g.e., 397.

bütün iş kulislerde bitiriliyor... Olup biteni soğukkanlılıkla izliyorum. Her şeyi baştan biliyorum, tıpı bir iki yıl içinde bütün bunların hiç anlamı kalmayacağını bildiğim gibi - entrikalar, korkular, kin. Partinin üst kademesinde bir yer edineceğim... Eleştirilerim hiçbir şekilde bireylerle sınırlı değil" diye vurguluyordu. "*Bütün hareketi ileri ittirmek... basına, toplantılara, yayınlara yeni bir güç kazandırmak...neredeyse artık kimsenin takmadığı kemikleşmiş sözlü ve yazılı ajitasyon biçimlerine son noktayı koymak.*"[32]

Tutkulu, geniş bir hayal gücüne sahip, kuşkucu Luxemburg ile inatçı, katı, edilgen Almanlar arasında kapatılması olanaksız bir fark olduğunu da ekleyelim. Hiçbir zaman tatmin olmayan, - Marks ya da Lenin, Plekhanov ya da Jaures, Alman imparatorunun yönetimi ya da SPD yönetimi olsun- sürekli sorgulayan- Rosa, Alman hükümetine göre Kayzeri devirmeyi, SPD'ye göre de partiyi bölmeyi aklına koymuştu ve kararlıydı.

Ne var ki, Jogiches Rosa'yı etki kazanmak için kullanmak zorunda olduğu durağan partinin saflarında, idealistçe davrandığı için eleştiriyordu. "*Alman hareketi içinde bir idealist olmayı saçma bulmana gelince, seninle aynı fikirde değilim*" diye yazdı. "*Birincisi, bu harekette de idealistler var. Her şeyden önce sıradan işçiler, ajitatörlerin büyük kitlesi ve hatta parti önderliği içinde -örneğin, Bebel. İkincisi, bunu daha az önemseyemem, çünkü benim kendi Polonya-Alman devrimci pratiğimde ulaştığım suprema ratio ötekilere aldırmadan, koşullara aldırmadan her zaman bana özgü bir şey olarak kalmalı. Ben hem Alman hem de Polonya hareketinde bir idealistim hep böyle kalmak istiyorum. Bu... partide en etkili konuma gelmek istemediğim ya da bu uğurda savaşmaya hazır olmadığım anlamına gelmez.*"[33]

---

[32] A.g.e., 446-47.

[33] A.g.e., 448.

Başından beri Rosa bu çizgiyi izlemişti. SPD içindeki zorluklar 25 Mayıs 1898'te, Berlin'e varışından on gün sonra katıldığı partide daha birkaç ayı doldurmadan başlamıştı. O zaman ve daha sonra karşılaştığı güçlükler Yahudi kökeni, Polonyalılığı, kadın olması ve saldırganlığı gibi farklı özelliklerine dayandırılmıştı. Aslında, çeşitlilik ve dostluk havası yönünden zengin bir vitrine ya da en azından görünürde bir dostluk havasına sahip partide, Rosa açıkça iyi bir takım oyuncusu değildi. SPD'nin ak saçlıları, Wilhelm Liebknecht, August Bebel ve Karl Kautsky onun parti için eşsiz bir servet olduğunu -üst kademelere hızla yükselmişti bu yüzdendi - kabul ediyorlardı. Oysa Rosa diğerleri gibi onları da huzursuz etmişti.

Bir ara Luxemburg'un parti basınını eleştirmesi gündeme gelmişti. Zürih'ten tanıdığı eski arkadaşı Seidels'e şöyle yazıyordu: *"Parti basınındaki makalelerin çoğunun tarzını benimsemiyorum. Uzlaşımsal, kaskatı, basmakalıp...tıpkı çalışan bir motorun tekdüze, boğuk sesi gibi bir üslup kullanılıyor. Bence bunun ardında yatan neden, insanların yazarken kendi öz benliklerinin derinliklerine ulaşmayı çoğu kez unutmaları, konunun önemini ve gerçekliğini küçümsemeleri. Kişinin her yeni yazıyla birlikte her an, her gün konunun özünü defalarca deneyimlemesi, duygularını da katmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Ancak o zaman yeni ve parlak sözcüklerle ifade edilen eski, bilinen gerçekler yazarın yüreğinden okurun yüreğine geçer...Önüme koyduğum hedef, benliğimin derinliklerine ulaşmayı, coşkulu olmayı, kalemi kağıda değdirdiğim her seferinde esinle dolu olmayı hiç unutmamak."*[34]

Rosa Luxemburg basının üslubunun parti ruhunu ya da daha doğrusu, ruhsuzluğunu yansıttığına inanıyordu. Tersine, Rosa'nın yazılarındaki canlı, bıçak gibi keskin, esprili ve çoğu kez iğneleyici üslup, onun kişiliğinin aynasıydı. Üslubu da tıpkı kendisi gibi, bir parça hayranlıkla karışık bir gerginlik yaratıyordu.

[34] Z Pola Walki I (5): 69 (Varşova, 1959).

Luxemburg'un parti eleştirilerini kendine sakladığını düşünmek için hiçbir neden yok. Saklasaydı bile, 1898 Eylülünde *Sachsische Arbeiterzeitung*'un editörlüğü önerildiğinde, bu ortaya çıkardı. Öneri bir sürpriz olarak geldi ve Rosa'yı ikilemde bıraktı. Jogiches'in Zürih'ten "*rundweg ablehnen*" (koşulsuz reddet!) diyen telgrafının bir yararı olmadı. Rosa ona karanlık bir köşede saklanacak insan olmadığını yazdı. Jogiches'in itiraz edişinin nedeni, bu işin son başarılarının sarhoşluğundan kurtulamayan Rosa'yı aştığını düşünmesi ve ilke olarak onun sürekli bir işi kabul etmesine karşı çıkmasıydı. Jogiches onun kendi kontrolü altında özgür olmasını, yedi yıldır üzerinde titrediği ve yatırım yaptığı yeteneğini geliştirmesini istiyordu.

Rosa 1898 Ekimi'nde görevi kabul ettikten sonra, kendi kılavuzluğu olmadan onun iş yapma yeteneğine güvenmeyen ve gitgide bağımsızlaştığının göstergesi olan itaatsizliğine kızan Jogiches aceleyle Dresden'e gitti. Jogiches gazetede ne resmi bir sıfatla ne de Rosa ile özel ilişkisini gizli tuttukları için özel bir sıfatla kendini gösteremezdi. Oteldeki karargahından Rosa'nın çalışmalarını denetliyor, ancak gece verdiği talimatların sabah yerine getirilip getirilmeyeceğini bilmiyordu. Bu baskı Rosa'yı bunaltıyordu. Dresden'de (gizlilik nedeniyle) üçüncü sınıf bir otelde korkunç bir zaman geçirdiklerini ve gelecekte "*her şeyi kendim yazmaya*" ve onunla "*sadece elimde çalışma yokken, serbestken*" buluşmaya kendi kendine söz verdiğini anımsıyordu.[35]

Luxemburg 2 Kasım 1898'de yayın politikasındaki bir anlaşmazlık üzerine istifasını sundu. Bu kararında Jogiches'in etkisinin olup olmadığı ya da eğer varsa, ne boyutta olduğu bilinmiyor. Ama gelen öneriye ilk tepkisi, onunla çelişkiye düşülmesini kaldıramaması ve Dresden'de yaşadığı can sıkıcı durumun bunda rolü olabilir. Jogiches kendisi Zürih'e dönerken, Rosa'nın da Berlin'e yalnız dönmesini istemiş, o da Berlin'e geri dönmüştü.

[35] Luksemburg, Listy: I- 328.

Ama parti Rosa'nın meydan okuyuşunu hafife almamıştı. August Bebel öfkesini gizlemeden Rosa'yı "*inanılmaz kabalık*"la suçlamış ve kendisinin özellikle üzgün olduğunu, çünkü Rosa'nın bir parti üyesinden çok bir kadın gibi davrandığını da eklemişti. Luxemburg, Bebel'e 7 Kasımda "*Düzeyi yükseltmeyi ve çok ihmal edilmiş olan gazeteyi geliştirmeyi öncelikli görev bilmiştim*" diye yazmıştı. Kendi makalelerini yayınlama konusunda "*tam özgürlük*" ve dıştan gelen makalelerini kendi istediği gibi yayınlama hakkının verilmeyişi nedeniyle, sorumluluklarını istediği gibi yerine getiremeyeceğini de vurgulamıştı.[36]

Dolayısıyla, liderliğin onun kim olduğunu ve nerede durduğunu erkenden bilmesine izin vermişti. Liderliğin ona saygısı ile birlikte rahatsızlığı da artmıştı. 1899 Ekimi'nde geri çevirdiği Vorwärts ve iki yıl sonra birkaç aylığına sürdürdüğü *Leipziger Volkszeitung*'dan gelen yeni editörlük önerileri, Luxemburg'un yeteneklerine verilen değerin ölçüsüydü.

Luxemburg Berlin'de yazılarını kapabilmek için birbiriyle rekabet halindeki SPD'nin büyük gazetelerini buldu. Ücretler çok az ve düzensiz olmakla birlikte, hayatında ilk kez para kazanıyordu. Mali durumundaki düzelmeyi ödediği kiralardan görebiliyoruz. 1898'da 33 marklık savurganlık için Jogiches'den özürler dilerken, bir yıl sonra aylık 80 marka oda kiralayabiliyordu. Jogiches hâlâ ayda 100 mark gönderiyordu ama kendi kazandığına eklense bile bu para artık yetmiyordu* Rosa daha pahalı zevkler geliştirmişti ve başarıları ölçüsünde ihtiyaçları da artmıştı.

* * *

[36] Werner Blumenberg, ed. "Einige Briefe Rosa Luxemburgs und andere Dokumente," *Bulletin of the International Institute of Social History* 2:16-18 (Amsterdam, 1952).

* O zamanki kurla 100 mark= 1$.

Jogiches'in mali desteği Luxemburg'un ilerlemesine büyük katkıda bulunmuştu. Böylece, günlük kaygılardan ve düşük ücretli işlerden uzak kalarak bütün zamanını araştırmaya ve politik çalışmaya ayırabiliyordu. Jogiches'in geliri ikisinin de rahatça yaşamasına izin veriyordu. Jogiches mali konularda dedesine çekmişti. Para sorumluluk yüklüyor; zevk amacıyla kullanılmıyordu. Luxemburg'un havai ve sorumsuz tutumu belki de tüm gençliğinde etrafını sarmış olan para canlısı Yahudi tipine bir tepkiydi. Tüm yaşamı boyunca paraya değer vermemiş, çok harcamış, tutumlu olmaya söz vermiş ama hiçbir zaman pişmanlık duymamıştı. Jogiches ondan para esirgemiyordu, hiç de cimri biri değildi ama bir ilke sorunu olarak titiz davranmasını istiyordu. Yahudi tiplemelerine aldırmayan Jogiches, paranın ona sürgünde özgürlük satın aldığını, kendi kendisinin efendisi olmasını sağladığını ve kendi istediği gibi davayı finanse ettiğini biliyordu. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar, Jogiches aile mülklerinin vasisi, aile işletmesinin kârından Leo'ya düşen payı göndermiyordu. Titiz bir biçimde dosyalanmış hesaplar Jogiches öldükten sonra kalan evrakları arasında bulundu. Luxemburg'un evraklarından, Mickiewicz, Voltaire, Shakespeare'den alıntılarla dolu notlar kalmıştı.

Eğer Jogiches parasını kullanarak Luxemburg'u kontrol etmeyi denemiş olsa bile, bunda hiç başarılı olamamıştı. Luxemburg rahatça alıp harcıyor ve daha fazlasını istiyordu. Bazen asla bir kuruş bile kabul etmeyeceği tehditleri savuruyor, oysa bir sonraki acil ihtiyaç hemen geliyordu. "*Çok özür dilerim ama senden 10 ruble isteyecektim.*" Jogiches bazen ters davranıp Rosa'yı suçluyordu. Rosa onun kendi bütçesini nasıl düzenleyeceğine karışmasına kızıp "*zavallı harcamalarım için ayrıntılı bir muhasebe istemen beni aşağılıyor, canımı sıkıyor*" diye yazıyordu.[37] "*'Düzensiz' olma gibi kötü bir alışkanlığım bile olsa bu hiç de*

[37] Luksemburg, Listy: I- 466, 469.

felaket değil" diyordu. "*Diğer kadınlar hiç para kazanmıyor, hiçbir entelektüel ya da ahlaki erdemleri yok, 'düzensizler' ama yine de kocaları onları cezalandırmıyor.*"[38] Paris'ten zahmetli, kılık kırk yaran hesaplar gönderip harcamalarını kuruş kuruş bildiriyordu -1 ya da belki 1/2 frank çiçek ve pasta, 2.25 şapka, 2 frank bir haftalık kahvaltı için şeker ve ekmek- Formaliteyi bu şekilde espriye dönüştürmüştü. Muhasebe "*paranın geri kalanına ne oldu, bilmiyorum*" diye sona eriyordu.[39] Jogiches her zamanki gibi bir akıl hocası edasıyla, ona hesaplı davranmayı öğretmekte ısrar etse de, Rosa, bunlara kulak pek asmıyordu. Sırf onun Rosa'yı eğitme çabalarının boşuna olduğunu göstermek için, tramvay biletleri ve süt fiyatlarını sıralıyordu. Aralarında ilişki düzelince, hem hesapları hem de harcamaları nedeniyle özür diliyordu: "*İlişkimiz şimdi öyle harika*" ki, küçük hesaplarla berbat etmek aptalca olur.[40]

Jogiches tutumluluğun erdem olduğu düşüncesiyle, Rosa'ya erkek kardeşlerini hasta babalarına yardım etmeye "*zorlaması*" için öğüt verse bile, babasıyla birlikte geçirdiği bir tatili uzatması için para göndermiş, en iyi terziye gitmesini ve tatilini güzel bir ortamda geçirmesini istemişti. Rosa'ya bakılırsa, para göndermesi geleneksel koca rolü oynamak içindi. Rosa Almanya'da oldukça iyi kazanırken bile, ondan borç istiyordu: "*Bu sefer, gerçekten de borç istiyorum, yardım et Tanrım.*" Bazen hediye isterdi: "*Yeni bir ilkbaharlık ceket almamı istiyorsan...eğer bir kenara 20 mark ayırabilirsen, gönder.*" Bazen rahatlamak isterdi: "*gerçekten de 15-20 marka ihtiyacım var.*"[41] İster dramatik bir serzenişle -"*bu senden son kez para alışım*"- ister sıcak bir teşekkürle

---

[38] Roza Luksemburg, "Nieznane listy Rozy Luksemburg do dzialaczy SDKPİL," ed.Feliks Tych, *Archiwum Ruchu Robotniczego* (Varşova: Ksiazka i Wiedzae, 1976), 177.

[39] Luksemburg, Listy: I- 328.

[40] A.g.e., 92.

[41] A.g.e., 457, 369, 466.

sonuçlansın, onun için sorun salt para değildi. Bir keresinde Jogiches'in kardeşinden Leo'nun kendi servetini gizlediğini şans eseri öğrendiğinde gerçekten üzülmüştü.

Para hiçbir zaman ilişkilerinin ölçüsü olmamıştı. Rosa, 1899'dan itibaren kendi geçimini kazandığı halde, kendisini para konusunda ona daha az bağımlı hissetmemişti. Bağımlılığı ya da bağımsızlığını belirleyen para değildi. Oysa Jogiches'in onun mali bağımsızlığını bir tehdit gibi görmesi, Rosa'yı sürekli bir işe girmekten caydırmış olabilir. Rosa ona "*insanların ilk kaygıları kendileri, çocukları ya da anne ve babalarının geçimlerini sağlamak, ancak ondan sonra büyük bilginler olmayı düşünebilirler*" diye yazmıştı. Buna rağmen, Jogiches'in ona sağladığı özgürlükten yararlanıyordu.[42] Kendi kazandığı paranın muhasebesini vermeye de itiraz etmiyordu. "*Sorduğundan yazıyorum. İşte kazandıklarım: Sachsische Arbeiterzeitung -80 mark, Leipziger Volkszeitung- 60 mark artı 3 mark bir duyuru için = 143 mark.*"[43] Jogiches onu daha pratik olmaya zorladığında itiraz etmişti. "*İçgüdülerimin ve kalbimin sesini dinleyecek, bildiğimi okuyacağım... Pazarlıklarla, isteklerle yola çıkmak istemiyorum...-küçük ve hesaplı biri gibi görünmek çok yersiz olurdu.*"[44]

Jogiches fon sahibi rolünden hoşlanmıştı. Aynı rolü Luxemburg üstlenmeye çalışırsa incelik göstermiyordu. "*Neden bu kadar üzüntülüsün, altın çocuğum*" diye yazmıştı. "*Meraklanma, küçük kahraman bir karın varın. Karın çok çalışır, çok para kazanır...fazla bir çaba harcamadan, neredeyse güle oynaya...ve her ay bir kısmını sevgili babacığına bir kısmını da Dyodyo'cuğuna gönderir.*"[45] Kendisi tek bir kuruş bile kazanmadan, Rosa'nın "*neredeyse güle oynaya*" para kazanabilmesi, Jogiches'i sinirlendiriyordu.

---

[42] A.g.e., 2:24.

[43] A.g.e., I:331.

[44] A.g.e., 2: 520.

[45] A.g.e., I:240.

Mektuplar gibi para da yalpalayan ilişkilerinin imdadına yetişiyordu. Jogiches Almanya'ya onun yanına gelmeyi reddettiğinde, Rosa ona artık yazmayacağını söyledi. "*Para ihtiyacım nedeniyle acil bir durumda seninle ilişkiye geçerim*" diyordu.[46] Rosa'nın bütçesi için bu acil durumlar doğal olduğundan, sadece Jogiches'in kapılardan birini açık bıraktığını bilmesini istiyordu.

* * *

Rosa'nın Almanya'ya gitmesiyle, Jogiches işine geldiği gibi özgürlüğünü şimdi yeniden kazanmıştı. Zaman geçtikçe, özgürlüğünden vazgeçme konusunda kararsızlığının arttığını hissediyordu. Hızla uzaklaşan Luxemburg ile yerinden kımıldamayan Jogiches arasındaki uçurum büyüyordu. Jogiches'in doktorası bunu kapatacak gibi değilse de, üniversite Zürih'de kalmasına gerekçe oluşturuyordu. Luxemburg mektuplarında ona tez danışmanlığı yapıyor, zamanlamasını denetliyor ve tezine başlık buluyordu: "*Rusya'da Ekonominin Durumu.*" Jogiches sadece 1900 Temmuzunda sunduğu bir tek tebliği bitirmekle birlikte, Luxemburg mektuplarında "*doktora tezi*"ne gönderme yapmayı sürdürüyordu. Rosa'nın art arda gelen sorularından bunalan Jogiches, tez üzerinde çalışmaya devam ettiğini söylüyordu.

Luxemburg'un onun üniversiteden resmi bir unvanla mezun olmasını istemesi, Jogiches'in ayrı kalma isteğine de uygun düşüyordu. Oysa Jogiches herhangi bir kurumun, kendi entelektüel yetenekleri hakkında karar vermesine ihtiyaç duymuyordu. Değerini zaten biliyordu. Rosa'nın üniversite derecesini on yıllık yüksek eğitimin doğal sonucu olarak görüyordu. Ama, Jogiches'e göre, onun bu isteği yeni Alman dostlarına onu da uydurmak için bir baskı anlamındaydı; hatta daha kötüsü ancak bir

[46] A.g.e., 2:42.

üniversite derecesiyle onların düzeyine çıkacağını düşünmesiydi. Zürih'den ayrılmak istemeyen Jogiches, şu efsanevi mezuniyetini sürekli erteliyordu. 1900 ilkbaharında sadece iki ay daha istediğinde, bunu kabul eden Rosa "*Zürih'i on yıl sonra doktorasız terk etmek gerçekten de çok rahatsız edici olurdu*" diye yazmıştı.[47] Jogiches'in doktora peşinde koştuğu gibi bir yanlış izlenime kapılmış olan Rosa "*...doktora tutkun beni mutlu eder*" diye yazıyordu.[48]

Luxemburg'un kolay kolay çözemeyeceği bir özel sorunu daha vardı. Jogiches ilişkilerini gizli tutma konusunda ısrarından bir türlü vazgeçmiyordu. Jogiches'in ilişkilerini Luxemburg'un ailesinden saklama isteği bir takıntı ölçüsüne varmıştı. Bu gerçekten de onun illegalite eğiliminden mi kaynaklanıyordu? Yoksa sorumluluk almaktan korkmasından mı? Ne olursa olsun, bu durumu Rosa da kabullenmişti. Kız kardeşi Berlin'e ziyarete gelmeden önce, 1898 yılının ortalarında "*istediğini yapacağım ve aileme ilişkimiz konusunda haber vermeyeceğim*" diye yazmıştı.[49] Anna'yı kuşkulandırmamak için Jogiches'in normal zarf kullanmasını istemişti. Tam Jogiches'in onu ziyaret etmeyi planladığı bir anda, onu o sıralarda ailesiyle birlikte Rosa'da kalan kardeşi Jozef ile bir araya getirmemek için oynadığı oyunların bir ucuz aşk romanına konu olabileceğini söylemişti. 1898'de, daha sonraki bir tarihte, Jogiches sonunda bu gizlilikten vazgeçti. Yalnız, Luxemburg'a gerçek adını saklı tutmak kaydıyla aralarındaki ilişkiyi ailesine bildirmesine izin verdi. Ailesi Rosa'nın -onun takma adlarından biri olan- Leo Grozowski ile nişanlı olduğunu sanıyordu Jogiches ile eski mektuplaşmalarında babasından hiç söz etmeyen Luxemburg, şimdi Elias'ı kendi hayatı üzerinde etkili bir kişilik olarak gösteriyordu. Onu mutlu etmek için,

[47] A.g.e., 60.

[48] A.g.e., 102.

[49] A.g.e., I: 238.

ilişkilerinin yasallaşmasını istiyordu. Mayıs 1900'de "*verdiğin sözlere güvenerek, babama geçen yaz [1899] bu aydan itibaren birlikte yaşayacağımızı söyledim*" diye yazmıştı. Jogiches yine sessizliğini bozmayınca, Luxemburg "babamı daha fazla oyalayamam" diye ısrar etmişti. "*Ona ne diyeceğimi bilmiyorum ve bir dolandırıcı gibi yalan söylüyorum. Artık daha fazla erteleyemem.*"[50]

Luxemburg Jogiches'in ona katılmayacağını, bekar hayatından hoşlandığını, babasının otoritesinin bile onu kımıldatamayacağını anladığında, ültimatom çekti. Mart 1900'de "*karşılıklı bir anlaşma ve az çok normal bir ilişki için tek umut beraber Almanya'da yaşamak*" demişti. "*Bunu neden erteleyip durduğunu bilmiyor ve anlayamıyordum ama bildiğim bu geciktirmenin normal olmadığı, beni aşağıladığı...Eğer bir insan kalıcı bir beraberliğe ihtiyaç duymuyorsa, uzaktan ve kaçamak ziyaretlerle evlilik ilişkisini yürütmeye çalışmak açıkça cesaretsizlik.*"[51] Öldürücü darbeyi de indirdi, onu bir daha mektup yazmamakla tehdit etti. Böylece, onu vekaleten yürüttüğü faaliyetten yoksun bırakıp politik bir boşluğa itecekti. Jogiches onu şantaj yapmakla suçladıysa da Rosa nuh dedi peygamber demedi -artık kararsızlık, azla yetinmek, lafı eveleyip gevelemek yoktu. Bunu birçok dramatik mektup izledi. Jogiches ona "*ortak ruhsal yaşamımızı yenileyelim*" diye yalvarırken, Luxemburg intikam duygusuyla "*mektuplaşmanın kesilmesi*"nden yararlı çıkanın o olduğunu, firsattan istifade Rosa'dan koptuğunu iddia ediyordu. Jogiches ise onu bencillik, verme yeteneğinden yoksun olmak ve erkeğin "*iç dünyası*" hakkında bir tek düşüncüye bile sahip olmamakla suçluyordu. Rosa ise cevabında, "*eğer bu yazdıkların doğruysa, hepsini aynen iade ediyorum*" diyordu. Bunun nedeni "*bana sadece çenemi kapama izni vermendi.*" Aralarındaki yabancılaşma onun

[50] A.g.e., 2:53.

[51] A.g.e., 39-42.

hatasıydı, kendisinin değil. *"Zürih'te bile ruhsal bakımdan iki yabancıydık ve bu son iki yılın [1896-1898] korkunç yalnızlığı içime işledi."*[52]

Uçurumun nedenleri *"ruhsallığın"* ötesine geçiyordu. Luxemburg'un Jogiches'in artık onu *"sevmediği,"* başka bir kadınla ilişkisi olabileceği gibi kuşkuları yersizdi.[53] Doğrusu Jogiches sınırlanmak, kontrol edilmek, hapsedilmek istemiyordu. Berlin'e Rosa'nın yanına gelmeyi kabul ettikten sonra bile, mektuplarında sevgilileri birleştiren duygulardan çok, politik ortaklığa yaslanmaktan vazgeçmemişti. Birbirlerini kaybetme korkusu yüzünden, ikisi de bir tür uzlaşmaya hep hazırdı. Aynı zamanda hem yaratıcı hem de yıkıcı, hem özel hem de politik olan karşılıklı bağımlılıkları çözemeyecekleri bir kördüğüme dönüşmüştü.

Jogiches Berlin'e zoraki beraberliğe eli boş geliyordu. 1900'de, otuz üç yaşında, ünlü devrimcinin çırağı olmak için çok yaşlı, emekliye ayrılmak için çok gençti. Adı sanı, mesleği, umudu yoktu. Rosa'nın bir başka çözümü düşünememesi nedeniyle ona boyun eğmiş, onurunun son kırıntılarını da ayaklar altına aldığını hissetmişti. Çok mutlu olmasa da, Zürih'teki yaşamı kendisinindi ve kontrol kendi ellerindeydi. Berlin'e hareket etmeden önce, İsviçre Alpleri'nde Chur yakınlarındaki bir otelde birkaç gün kaldı. Yalnızdı ya da değildi ama ne olursa olsun Rosa'ya haber vermemişti. Belki kendi kendisine özgür olduğunu kanıtlama ihtiyacı duymuş; belki bu meydan okuma eylemiyle bir saldırganı düelloya davet edebilecek kadar cesur olduğu o mutlu günlerini anımsatmıştı. Bu teslimiyetçi davranışının artık kendi kanatlarıyla uçmaya başlayan Luxemburg üzerindeki otoritesini arttıracağını hissetmişti. Kendisinin suçlanacağının da farkındaydı. Tutup tutamayacağından emin olmadığı sözler vermişti.

---

[52] A.g.e., 49.

[53] A.g.e., 43.

Leo Jogiches hiç de Rosa'nın söylediği gibi, taş kalpli biri değildi. Leo onu seviyordu ama Rosa'nın sevgi konusundaki farklı beklentileri ve anlayış farkları, Leo'nun kendisini başarısızmış gibi algılamasına yol açıyor ve bu duygusunu derinleştiriyordu. Rosa onun sevgili olarak, kocadan daha iyi, daha marifetli olmadığını bilmesini istiyordu. "*Burada Berlin'de hep erkeklerin ne tür kadınlarla beraber olduklarını, onlara nasıl taptıklarını ve önlerinde nasıl eğildiklerini görüyorum. Oysa senin bana davranışlarını hiç unutamıyorum.*"[54] Jogiches'in kadınlara karşı davranışının, Rosa'nın hayranlığını kazanan Alman burjuvalarının davranışlarına benzeyeceğini ummak ne kadar doğruysa, Rosa'nın boyunduruğunu kabul edebileceğini ummak da o kadar doğruydu. Rosa'nın rahat, saygın bir yaşam arzusu, ona göre aralarındaki yabancılaşmanın kanıtıydı. "*Boş zamanımızı sanat çalışmalarına ayıracağız... ne büyük mutluluk, değil mi? Günlük ciddi bir çalışmadan sonra, sanat tarihi kitapları okuyacak, sergileri ziyaret edecek, operaya gideceğiz!*"[55] Her sözcük Jogiches'in yüzüne bir kamçı gibi çarpıyordu -"*boş zamandan bol neyi vardı ki, hiçbir zaman takılmadığı "günlük ciddi çalışma*", sanat, galeriler, operalar bir Alman burjuva rüyasından başka neydi ki! Ona göre abartılı yaşanacak bir gündelik hayat, işkence gibi yaşasa da sırf kendisine ait olan yalnızlığına kıyasla daha büyük bir lanet demekti.

Jogiches'in kuşkuları haklı çıkıyordu. Luxemburg onunla tanıştığında "*henüz çocuktu.*" Ama artık o çocuk büyümüş, "*olgun bir insan*" olmuştu. Rosa, "*değişmiş olduğumu, sekiz yıl önceki insan olmadığımı*" bir türlü kabul etmeyişi sonsuz sorunlar yaratıyordu, diye yazmıştı [56] Jogiches eğer onun güç gösterisine teslim olursa, eskisi gibi durumu idare edebileceğini, arada bir isyan

[54] A.g.e., 50.

[55] A.g.e., 100.

[56] A.g.e., 50.

etmesinin sorun yaratmayacağım; Rosa'nın onu bağımsız olduğuna ikna etme için çaba harcamasının çocukça olduğunu düşünüyordu. Daha iki yıl önce Berlin'den "*güya ben ne alacağımı bilmiyormuşum gibi, yanımda sen olmadan kendime ceket bile almamamı söylemenden hoşlanmıyorum*" diye yazmıştı. "*Eğer politika alanında tek başıma ilerleyecek kadar bağımsızsam, bu bağımsızlık bir ceket almama kadar genişletilmeli.*"[57] Jogiches o zaman ceket almak gibi basit bir şeyin Rosa'yı çok etkilediğini görünce afallamıştı. Onun şimdi politika arenasında "*tek başına*" gösterdiği performans Jogiches'in zihnini kurcalıyordu. Rosa o gelir gelmez *kendi* işini onunla paylaşmaya niyetli olduğunu, Jogiches'in rolünü bunun belirleyeceğini söylüyordu.

Kendi sahasında, kozlar Rosa'nın elindeydi. Leo'nun uzaktayken geçici bir heves diyerek görmezlikten geldiği ya da hiç hesaba katmadığı şey, şimdi onu tehdit eden bir baş belası olup çıkmıştı. Jogiches onun dinsel bayramları kutlamasına izin veriyor ama bunun gurursuzluk ve saçmalık olduğuna inanıyordu. Rosa ona Noel hediyesi olarak P. F. Strauss'un *Das Leben Jesu*'sunu (İsa'nın Yaşamı) vermiş, Jogiches de bir Moliere komedisi göndermişti. Göstermelik davranış Rosa'nın gözünden kaçmamıştı. Hâlâ coşkuluydu Rosa. 1899'da, "*Umarım bu ayrı olarak geçirdiğimiz son Noel arifesi olur*" diye yazmıştı. "*Aman tanrım, birlikte geçirdiğimiz şu ilk yılları anımsadığımda, o zaman bayram nedir bilmezdik ki?! Bir bayramı doğru dürüst kutlamayı bilmezdik, ama -çocuklar olmadan ne bayram ne de aile hayatı olur.*"[58] Noel, çocuklar, aile hayatı, -tüm bunlar Jogiches'i dehşete düşürmeye yetiyordu. Eğer Rosa onu etrafında Noel şarkıları söyleyen çocuklarla birlikte bir Noel yemeğini yönetirken hayal ettiyse, herhalde çok büyük bir düş kırıklığı yaşamıştır.

---

[57] A.g.e., I: 268-69.

[58] A.g.e., 578-79.

Luxemburg'un Berlin'de geçirdiği iki yıl, ona ün ve saygınlık getirmişti. Bunun için büyük bir bedel ödemişti. Delireceğinden korkmuş, depresyonla ilk kez tanışmış, "*hiçbir şey başaramadığımın farkındayım*" diye kendisini suçlamıştı. "*Yapmam gerekenin onda birini bile yapamadığın farkındayım. Kendimden hoşnutsuzluk her zamanki psikolojik halim. Şunu ya da bunu yapamadım diye yaşadığım vicdan azabı beni her gün, her saat yiyip bitiriyor. Suçluluk duygusu peşimi bir an bile bırakmıyor.*"[59]

Gene de kamuoyu önünde olağanüstüydü başarılıydı. Oysa, kişisel olarak hiçbir şeye sahip değildi. Yalnızlık onu için için kemiriyor, Jogiches ile ilişkisi kötüye gidiyordu. Buna rağmen, beraberliğin ikisine de başarı getireceğine ve birlikte yeni bir hayata başlayacaklarına içtenlikle inanıyordu.

[59] A.g.e., 334.

VIII. "Birlikte Aşk ve İş": 1900-1902

Rosa Luxemburg Varşova'daki ailesine Leo Jogiches'in İsviçre yurttaşı olması nedeniyle, nikahın İsviçre'de kıyılacağını ve çok az zaman kaldığından yetişemeyeceklerini bildirdi. Jogiches'e "*Bu tür hikayeler uydurmaktan hiç hoşlanmadığımı biliyorsun, ama başka ne yapabilirim ki?*" diye yazmıştı.[1] Her zamanki gibi saf Luksenburglar kızlarına inandı. Gustav Lübeck ile evli olan Rosa'nın bu evliliği yapamayacağının da, Leo'nun İsviçre yurttaşı olmadığının da farkında değillerdi. Jogiches, Rosa'nın yeğenlerinin gözünde "Leo amca," kardeşlerinin gözünde kayınbiraderdi. "Evlilik" Varşova'da büyük bir mutluluk ve rahatlamaya yol açtı. Rosa ailenin evliliği kutlamak için daha sonra Almanya'da bir araya geleceğine söz verdi; oysa bu söz de hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti. Bunu herkesten çok bekleyen babası, 1900 Eylülünde, Rosa'nın verdiği haberden birkaç ay sonra ölmüştü.

1900 Martında Rosa'nın Jogiches'e verdiği ültimatom ile onun Ağustos başında Berlin'e gelişi arasında kalan dönemde,

---

[1] Roza Luksemburg, *Listydo Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tych, 3 cilt. (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), 2: 102.

Luxemburg Gustav Lübeck'den boşanmak için didinip durdu. Boşanmak için avukat ve ünlü bir sosyalist olan Arthur Stadthagen'e başvurmuştu ve birkaç ay içinde, belki de Jogiches gelmeden önce boşanmayı umuyordu. Lübeck İsviçre'de yaşadığından, Rosa ayrıntıları halletmesi için Jogiches'e yetki vermişti. Bu dönemde yazdığı her mektupta, ona ne yapacağını söylüyor ve "Lübeck'ten boşanmak"tan da söz ediyordu. Jogiches "*bir kere olsun bahane bulmadan*" Zürih bölge mahkemesine gitmeli, kendisini Rosa'nın kardeşi ya da kuzeni olarak tanıtmalı ve işlemleri hızlandırmalıydı. Lübeck'le "*güzelce*" konuşup kaytarmasına fırsat bırakmadan onun "*yanında yazılıp imzalanan boşanma dilekçesini almalı*"ydı.[2] Eğer mahkeme dilekçeyi yetersiz bulur ve Lübeck'in eşinin tanıklığını isterse, bir fahişe bulunabilirdi. Rosa kızgınlıkla "kiralanacak vesikalı bir fahişenin mahkemede "ifade vermeyi" reddedeceğinden korkman gülünç" diye yazmıştı. "*Stadthagen bu tür davaların piri olduğundan seni değil onu dinlemeliyim. Lütfen, lütfen, herkesten çok dürüstlük ve kurnazlık taslamaya kalkma.*"[3] Ama Jogiches'in acelesi yoktu. Luxemburg'u bir kez daha bir araya gelişlerini ertelemeye ikna edemediği gibi, şimdi de Lübeck ile ilgili yeni engeller çıkarıyordu. Rosa büyük bir öfke ile şöyle yazmıştı: "*Bunlar hiç sona ermeyecek mi...?!!! Sevgilim, her şeyi bir yana bırak ve her şeyden önce [boşanma] konusuyla ilgilen. Bu konunun ne kadar önemli ve acil olduğunu sana söylemek zorunda değilim, yoksa zorunda mıyım!*"[4] Luxemburg'un boşanması bir üç yılını daha aldı.

Luxemburg'un uzaktaki ailesini evlilik durumu konusunda yanıltması kolaydı; sorun oluşturan Almanya'daki çevresiydi. Sosyal Demokrat Parti (SPD) bohem yaşama ödün vermiyordu ve geleneksel ilkeler titizlikle uygulanıyordu. Nikahsız beraber

[2] A.g.e., 62.

[3] A.g.e., 85.

[4] A.g.e., 104.

yaşamak kabul edilmiyordu. Hem halka mal olan hem de partinin seçkin üyeleri arasında bulunan, Luxemburg adına leke sürmemeliydi. Berlin'den Jogiches'e şöyle yazmıştı: "*Açık açık beraber yaşamak olanaksız ve bu olmazsa hayatımız bir karikatüre döner ki yalnızlıktan çok bundan korkuyorum.*" Rosa yılın bir bölümünde İtalya'da yaşamayı ya da "yoldaşlar ve bu yüzden dedikodulardan uzak kalabilecekleri" Heidelberg'e yerleşmeyi planlıyordu.[6] Defalarca tartışıp plan yaptıktan ve fikir değiştirdikten sonra, Rosa en kolay yolu seçti. "*Ev sahibemin kiralık (küçük) bir odası daha var ve onu da benimki gibi bir pansiyon olarak tutacaksın. Bu şekilde her zaman beraber olacağız. Seni kuzenim olarak tanıtacağım ve bu yüzden hiçbir spekülasyon ya da dedikodu olmayacak. Çünkü ev sahiplerimin gözünde ve tüm apartmanda çok saygı duyulan biriyim.*"[7] Rosa Leo'dan sadece kendi yastığını getirmesini ve oda hizmetçisinin önünde "*yapay yasaklarla ilk anları berbat edebilecek*"[8] bir kucaklaşma sahnesinden kaçınmak için kesin varış saatini bildirmesini istiyordu.

Böylece Jogiches Varşova'da amca, Berlin'de kuzen, dış dünyada bir "arkadaş"tı ve Luxemburg'un "açıkça karı koca olarak yaşama" rüyası belirsiz bir süre daha ertelenecekti. Çift oyunu sürdürüyor, ihtiyatı hiç elden bırakmıyor, sadece yalnız kaldıklarında açık davranıyorlardı. Bu durum Luxemburg'un dostları arasında kraliçe eşi rolü oynamaya hiç de istekli olmayan Jogiches'e uygundu.

Rosa'nın dostları SPD'nin en etkili isimleriydi. Luxemburg, Jogiches gelmeden önce iki yıl Kautskylerin bir "aile üyesi," Clara Zetkin'in sırdaşı, August Bebel'in gözdesi ve Franz Mehring'in kol kanat gerdiği bir kişiydi. Onlar Rosa'nın kültürü ve

[5] A.g.e., 51.

[6] A.g.e., I: 577-78.

[7] A.g.e., 2:72.

[8] A.g.e., 102-3.

sosyalizme bağlılığından etkileniyor ve kişiliğinin çekim gücüne kapılmışlardı. Bu dostluğun ardında bir parça politik çıkar yattığının farkında olan Luxemburg, dava dışında da edebiyat ve müzik zevklerini paylaşan kişilerle dostluk kurmaktan hâlâ hoşlanıyordu. Gene de partinin kaymak tabakası tarafından kabul edilmek gururunu okşuyordu.

Karl Johann Kautsky, ikinci karısı Luise ve üç küçük oğulları Luxemburg'unkinden uzak olmayan geniş bir apartmanda oturuyorlardı. 1854'de Prag'da doğan ve Viyana'da eğitim gören Kautsky, o çağda Almanya'nın en ünlü Marksist kuramcısıydı. *Die Neue Zeit*'ın baş editörü ve sayısız kitabın yazarı olarak rahat bir hayat sürüyordu. Uzun ve yorucu savaşımı etkili bir biçimde sürdürmek için, yeni toplumsal sistemin öncülerinin yaşamında boş zamanların kaçınılmaz olduğu inancına uygun bir yaşam tarzı sürdürüyordu. Kautskyler düzenli olarak her Pazar öğleden sonra toplanıyordu ve evleri her zaman yabancı ziyaretçilere açıktı. Kamusal ve özel yaşam neredeyse tamamen sosyalistlerle ilişkilerle sınırlıydı. Kautsky'nin ilk eşi Engels'in sekreterliğini yapmıştı. İkinci eşi zaman zaman sosyalist basına çeviri yapıyor, annesi Minna Kautsky işçilerin yaşamını anlatan romanlar yazıyordu ve kendisi Marks'ın kızı Laura Lafargue tarafından Marks'ın yazılarının varisi olarak görevlendirilmişti. 1900 Mayısında Luxemburg, Jogiches'e bu konuda şöyle yazmıştı: "*Önceki gün Kautskyler beni yine yemeğe çağırdılar ve bunu fırsat bilip Marks'ın [Das Kapital'in] dördüncü cildi*" [*ç.n. "*Artı Değer Teorileri*"] *üzerinde çalışıp çalışmayacağımı sordu... Ne çağdaşlarımızın ne de gelecek kuşakların benim Marksizme bu sessiz katkımdan asla haberleri olmayacağını çok iyi bildiğim için, ona düpedüz ben aptal değilim dedim! Elbette, daha incelikli bir biçimde söyledim...Kendisine bir Remington daktilo alıp karısına daktilo yazmayı öğretmesini salık verdim.*"[9]

[9] A.g.e., 78-79.

İyi eğitim görmüş, hayat dolu Viyanalı Luise Kautsky, geleneksel eş ve anne rolünü oynuyordu. Hem kocası hem de kayınvalidesi kendilerini entelektüel uğraşlara adamışken, kendi rolünü özellikle sıkıcı buluyordu. Kautskylerin evliliğinin sekiz yıl sonra kesintiye uğramasının nedeni, Luise'in bu dar sınırları aşıp kendi ihtiyaçlarına daha büyük bir anlayışla yaklaşan bir erkekle yaşama çabasıydı. Luxemburg'u Luise'in bu alışılmadık davranışından sorumlu görmek haksızlıktı; ama onun hayatının sınırlılıkları konusunda Bayan Kautsky ile elbette konuşmuştu. Rosa'nın bağımsızlığından ve akıllılığından etkilenen Luise, daha baştan beri onunla dost olmanın yollarını aramıştı. Rosa ise pek hevesli değildi. Jogiches'e "*Ondan hoşlanmıyorum...*" diye yazmıştı, "*Beni çok seviyor, öpücüklere boğuyor, du* [ç.n. *sen*] *diye hitap ediyor.*"[10] Başlangıçta Luise'i sığ ve ruhsuz biri gibi görmüş ve kendisinin onun kocasıyla ilişkisini -eşitler ilişkisi- kıskandığını sanmıştı. "*Kautsky'lere ender olarak gidiyorum ve çok kalmıyorum; daha çok o benim yanıma geliyor*" diyor ve belki de Jogiches'i önemli bir şey olmadığına inandırmak için "*benim için can sıkıntısı!*" diye yazıyordu.[11] Luise Kautsky ise, olayı farklı şekilde anlatmıştı: "*Rosa daha birkaç hafta içinde, 'Bütün ihtiyaçlarım Kautsky'lerde karşılanıyor' demeye başladı.*" Bayan Kautsky, Rosa'nın kocasıyla siyaset, aşçı Zenzi ile yemek yapmayı ve kendisiyle "her şeyi" konuştuğunu yazmıştı. Başlangıçta Rosa'nın "Karl Kautsky'nin karısını önlükle!!" görünce şok geçirdiğini ama kısa sürede Zenzi'nin deneyimli gözetimi altında yemek yapma sanatını öğrenmek için kendisinin de bir önlük geçirdiğini de eklemişti. Luise "*Rosa'sız bir Noel düşünülemezdi*" diye yazmıştı, "*ve onun çocuklarla mükemmel iletişimini seyretmek bir zevkti.*" Bayan Kautsky kendisini ve Rosa'yı akşamın sonunda bir türlü ayrılamadan iki ev arasında gidip gelirken

[10] A.g.e., 78.

[11] A.g.e., 46.

anımsıyordu. Rosa opera aryaları, "Marseillese," ya da Enternasyonal söylerken sesi gecenin sessizliğinde çınlıyordu. 1900 baharında, Luxemburg Jogiches'e Kautsky'ler ile ilişkisinin sırtına bindirdiği yüklerden yakınırken, Luise "*Rosa'nın annelerinin yerine*" çocuklara bakmak için davet edildiğini yazıyordu.[12] Kautsky'ler Marks'ın yazınsal mirasını devralmak üzere Paris'e gittiklerinde Rosa onlarda kalacaktı.

Rosa, Luise Kautsky'yi daha iyi tanımaya başladıkça, ilk çekinceleri ortadan kalktı ve aralarında derin bir bağ oluştu. Luxemburg, davayı böleceğine inandığı ayrı bir kadın hareketine kesinlikle karşı çıksa da,, kadın arkadaşının kişisel özgürlüğüne inancı tamdı. Zaman zaman şaka yollu, bazen ciddi ciddi Karl Kautsky'nin karısına karşı keyfiliğini ve küçümsetici tavrını protesto etti. Bayan Kautsky'yi yazmaya özendirdi ve eleştiri ve yayınlama konusunda yardım vaat etti.

Luise Kautsky, Luxemburg'un "*kendisini delinmez bir gizlilik zırhı ile koruma*" ihtiyacı duyduğunu yazmıştı. O bunu Luxemburg'un romantizmi ve anlamsız bir küçük burjuva varoluşundan duyduğu korkuya bağlamıştı. Rosa ile dostluğunun ancak hiç soru sormamasına bağlı olduğunu vurgulamıştı. Rosa'nın ona hiç açılmadığını, bir kucaklaşma ve iç çekişin ancak Rosa sıkıntıdayken söz konusu olduğunu yazmıştı. Bayan Kautsky, Rosa'nın "özel ilişkisi" olan Jogiches ile ilgili olarak kendisiyle konuşmaya hiçbir zaman cesaret edemediğini yazmıştı.[13]

Luise Kautsky, ne Rosa'ya entelektüel bakımdan eşitti ne de Clara Zetkin gibi onun siyasal bir bağlaşığıydı. Ama Luxemburg on yıl boyunca Kautsky'lerde bir yuva, kendisine tapan üç çocuk ve aşırı düşkün bir büyük anneye sahip bir aile yuvası bulmuştu. Zarif ve olgun Luise, Rosa'ya karşı bir anne gibi davranıyordu.

---

[12] Rosa Luxemburg, *Briefe an Karl und Luise Kautsky*, ed. Luise Kautsky (Berlin: E. Laub'sche Verlagsbuchhandlung GmbH, 1923), 13-17.

[13] A.g.e., 18-19.

Luise coşkulu dış görünüşün altında bir aile özlemi duyan, kendi deyişiyle "bir meteor gibi" bir görünüp bir kaybolan erkeğe bağlı yalnız bir kadının yattığını anlamıştı.

Rosa Luxemburg'un Clara Zetkin ile ilişkisi bir siyasal bağlaşıklık olarak başlayıp hayat boyu süren bir dostluğa dönüştü. Yaşça, görünüş olarak ve mizaç bakımından birbirinden farklı iki kadın, Clara ve Rosa, August Bebel'in destekleyici bir eda ile söylediği gibi, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin *Frauenzimmer*'i [ç.n. *Kadınlar Odası*] olmuşlardı. Yirmi yıl boyunca öfke ve saygı uyandırmış, inatçılıklarıyla alay konusu olmuşlardı.

1857'de bir Alman Protestan ailesinde dünyaya gelen Clara Eissner, doğduğu kent Leipzig'de 1870'lerde bir Rusya Yahudisi, Osip Zetkin'le tanıştı. Genç devrimci Rusya'dan kaçmıştı ve anti-sosyalist yasa nedeniyle Prusya'da da kalamıyordu. 1880'de Paris'e geçti, Clara da iki yıl sonra Paris'e geldi. Çiftin iki çocukları oldu: 1883'te Maxim ve 1885'te Konstantin (Costia). 1889'da verem ve uzun süreli manik-depresif psikozun yiyip bitirdiği Osip Zetkin hayata gözlerini yumdu. Paris'te Clara'nın sürgünlüğü onun yabancı sosyalistlerle ilişki kurmasına ve çoğu yurttaşının rahatsız edici bir deneyim olarak gördüğü Rus ve Yahudilerle dost olmasına yardımcı oldu. Clara kocasının hastalığı sırasında kendi ayakları üzerinde durmayı başardı. 1890'da sosyalist kadın gazetesi *Die Gleichheit*'ın (Eşitlik) editörlüğüne getirildi ve bu görevi yirmi yedi yıl boyunca sürdürdü. Daha sonra Stuttgart'a gitti, orada Karl Kautsky da, editörlük yapıyordu. Kautsky onun yakını ve akıl hocası oldu.

Luxemburg ve Zetkin, 1893'te Rosa'nın ilk konuşmasını yaptığı Enternasyonal Kongresi'nde ya da 1896 Londra Kongresi'nde tanışmış olabilirler. Luxemburg'un anti-Bernstein dizisinin 1898'de yayımlanmasından sonra, en büyük övgüler o sıralarda SPD liderliği içinde güçlü bir yere sahip olan Clara Zetkin'den gelmişti. Bunu izleyen Nisan'da Clara Rosa'nın evine konuk oldu; Mayıs'ta da Rosa Stuttgart'a giderek Claralarda kaldı. Orada Clara'nın biri on üç diğeri on beş yaşındaki oğullarıyla

tanıştı. Daha sonra Clara Berlin'e yaptığı ziyaretler sırasında Rosa'da kaldı ve Rosa da Stuttgart'ta onun konuğu oldu. Bir süre sonra Clara'nın aldığı kır evi Rosa'nın en gözde kaçış yerlerinden bir oldu.

Rosa'nın Clara Zetkin hakkındaki ilk izlenimleri olumluydu; Jogiches'e "*parti kalabalığının*" tersine "*bir tek onun dürüst ve onurlu olduğu*"nu yazmıştı. "*Güzel ve sevecen*" Clara, Luxemburg'un partinin iç çevrelerine girişini kolaylaştırdı ve ona son dedikoduları aktarmayı sürdürdü. Ama Luxemburg'un Clara ile dostluğu eleştirileri engelleyemedi. Eğer Bebel'in dediği gibi partide Clara ve Rosa'dan başka cesur ve güçlü "erkek" kalmadıysa, Rosa Clara'nın entelektüel olarak son konuşmasıyla kolayca doldurulabilecek "boş kafalı" biri olduğunu düşünüyordu.[14] Luxemburg, Jogiches'e yaratıcı fikirlere değil de özümlemeye yetenekli Clara'nın "*hiçbir zaman kendi fikri olmadığını*"[15] yazmıştı. Ayrıca "*onun bütün konuşmaları, benim son beş makalemin harfi harfine tekrarı gibi, bunları adeta ezberlemiş*" diye eklemişti.[16] Yaşamının sonuna doğru, Clara Zetkin'in Stalin'in sözcüsü olması Luxemburg'un değerlendirmesinin ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

1899'da Clara kendisinden on sekiz yaş küçük olan ressam Friedrich Zundel ile evlendi. Gelenekleri hiçe sayarak, SPD'nin lider takımına meydan okudu, dedikodu ve alayları umursamadı. Dava uğruna kişisel mutluluğun feda edilmesini savunmakla birlikte kendi mutluluğunu feda etmeyi reddetmişti. Proleter varoluşun erdemlerini övmekle birlikte, kır evinde Stuttgart'taki sanatçı çevrelerin katılmaya can attığı müzik geceleri düzenlerdi. Clara'nın sosyalizm yorumu Prusya disiplini ve itaat ruhundan damıtılmıştı. Düşüncesinde soyuta hiç yer yoktu; her sorunu ak

[14] Luksemburg, *Listy* I:438.

[15] A.g.e., 481.

[16] A.g.e., 434-35.

ya da karaya, kapitalist ya da sosyaliste indirgerdi. Despotizme eğilim duyan ateşli Clara, yoksun olduğu düş gücünün yerine ilkeleri geçirmişti.

Friedrich Zundel, Clara'nın ilk, Rosa Luxemburg ise ikinci zaafiydı. Luxemburg bir aydın ve bir kadın olarak Clara'ya hayrandı. Etrafı hukuk ve iktisat doktorları tarafından sarılan ve yüksek eğitim görmediği için kendini biraz rahatsız hisseden Zetkin, büyük ölçüde Rosa'nın yörüngesine girdi. Rosa'ya postaladığı elyazmaları Rosa'nın notları ve eleştirileriyle geri dönüyor; konuşmalarını Rosa'nın dairesinde prova ediyordu. Luxemburg'un Zetkin'in kadınların davası ile ilgili fikirlerini ya da bu konudaki bağlılığını paylaşmamış olması dostluklarını etkilememişti. Luxemburg arada sırada dostunu memnun etmek için ya *Die Gleichheit*'a bir makale yazar ya da "şu hanımla"rın toplantısında ona eşlik ederdi.

Luxemburg'u Clara Zetkin ile ilişkisini bu kadar özel görmeye iten neydi? Clara Zetkin SPD liderliğinin bir üyesi olarak, özellikle radikalizmi nedeniyle istenen bir müttefik olsa da Luxemburg'a göre, dostluk pragmatik değil, ruhsal bir sorundu. Eğer Luise Kautsky'nin neşeli ruhu Rosa'yı kendisine çekiyorsa, Zetkin Rosa'ya "Hunlar"da sevmediği özellikler nedeniyle kolayca itici gelebilirdi. Ama ondan on üç yaş büyük, sağlam yapılı, iri göğüslü Alman kadını ideoloji ya da siyasetten bağımsız bir ihtiyacı karşılıyor, kişiliği güven veriyordu.

Jogiches, Berlin'e yaptığı ilk ziyaretlerde göze çarpmamak ve dedikodulardan kaçınmak için Luxemburg'un dostlarına fazla görünmedi. 1900 Ağustosu'nda Rosa'nın yanına temelli geldiğinde değişen pek bir şey olmadı. Dostları ziyarete geldiğinde ya odasına çekilir ya da Rosa'ya eşlik ettiği ender durumlarda ağzını bıçak açmazdı. Clara'nın *Musikabende*'leri ve (Müzik Akşamları) Kautsky'nin Pazar öğleden sonra toplantıları hiç ilgisini çekmiyordu. Her ilişkisi, Bebel'in hâlâ yıllar sonra söylediği gibi, "Rosa Luxemburg'un dostu" olarak perde gerisindeki konumunun yeni bir işaretinden başka bir şey değildi. Luxemburg'un

etrafı kendisi gibi olağanüstü aktif olan, toplantı ve kongrelere katılan kitap yazarları, gazete yayıncıları, milletvekilleri ile çevriliydi. Başka hiçbir çevre Jogiches'in eksikliklerini bu kadar acımasızca ortaya seremezdi. Başka hiçbir çevrede onun yazma, kamuoyu karşısına çıkma, insanlarla bir araya gelme konusundaki yeteneksizliği bu kadar göze batamazdı. Jogiches gazete olmadan, yazı olmadan hiçbir partinin, hiçbir hareketin, hiçbir devrimin olamayacağını vurguluyordu. Devrim yapmak için ellerinde her türlü araç ve yetenek bulunan insanlar arasında bulunduktan sonra, seyirci rolü oynamakla suçlanmak gülünç ve küçültücüydü. Onlar gibi, o da Marksistti, onlar gibi o da hayatını toplumsal değişime adamıştı. Luxemburg gibi, taktik ve strateji konularında aynı fikirde olmayışı, temas kurmasını ya da fikir alış verişini engelleyecek bir durum değildi. Ama onun istediği şey başkaydı. O eylem istiyordu.

Luxemburg Eylül 1900'de Berlin'den ayrıldığında, Jogiches'e yazdığı ilk mektup Rusça'ydı. 1893'ten beri ona ana dilinde mektup yazmamıştı. Şimdi ona karşı duygularının ne kadar derin olduğunu onun bilmesini istiyordu. Rosa SPD'nin yıllık Kongresi'ne katılmak için Mainz'deyken, Jogiches Berlin'de, Wielandstrasse No. 23'te, onunkinin yanı başında bir odada ondan gelecek haberleri bekliyordu. Sahne hazırlanmıştı -eylemde olan Rosa idi. Kendisi odada oturup onun zaferlerinin ve artan popülaritesi hakkında raporunu okumaktaydı. Mainz'den gelen raporda "*Kongrede herkes, özellikle de Berlinliler bana büyük ilgi gösterdiler*" diyordu. "*...Birçok konuşma çağrısı aldım... Bütün sevimliliği ile bana (Lehçedeki gibi) Rò?a diye seslenen Auer defalarca yanıma geldi... Clara her zamanki gibi bana iyi davranıyor ama şu feminist saçmalıkla öylesine meshugge* [ç.n. *Yiddiş dilinde, kafayı takmış, kendini tamamen kaptırmış*] *ki, genel sorunlara hitap etmiyor. Bu nedenle ben yapayalnızım... Bruhns ve Molkenbuhr'un arasında oturuyorum, ikisi de ısrarla süzüyor. Eisner ile çok dostça bir konuşma yaptım. Fischer bana gereğinden fazla yağ yapıyor. Gogowski karşıma oturmuş*

'hayran hayran' süzüyor beni... Hatta Adolf Braun, kendisini küçümsememe rağmen, gözüme girmeye çalışıyor.... Benim davranışlarım kusursuz, her şey talimatlarına göre."[17] Üç gün sonra daha fazlası gelmişti: "*Singer benim için çıldırıyor... Almanya'nın bütün büyük kentlerinde konuşmak üzere çağrılar aldım... Eisner yemekte Almanca'yı mükemmel bir biçimde kullandığımı (Herzfeld de ona katılıyor) ve üslup açısından kongredeki en iyi konuşmacı olduğumu söyledi!.. Bebel ve ötekiler bana 'fatih' diyorlar.*"[18] [*Sevgiliye Mektuplar*, s. 175, 176]. Luxemburg İkinci Enternasyonal Kongresi'ne katılmak için Mainz'den ayrıldıktan sonra doğrudan Paris'e geçti. Kongre'de militarizm ve sömürge politikası komitesine seçildi. Üç ay sonra, Aralıkta bir dizi konferans vermek için Hamburg'daydı: "*En iyi yerel konuşmacıları dinleme fırsatım oldu...Hiçbiri benimle aşık atamaz.*"[19]

1900 yılı bir dönüm noktasıydı. Luxemburg'a göre özel yaşamında ona acı veren bir belirsizlik dönemi başlarken, Jogiches için uzun süredir beklediği değişim fırsatını getirmişti. Yeni hayatlarına bitişik ama ayrı ayrı odalarda birlikte başladılar. Ayrılık sadece sembolik değildi. Berlin'de geçirdikleri ilk Noelleri, Luxemburg'un özlemini çektiği mutlu ailenin bir araya gelişine benzemedi. On yıl sonra bir aile olma sorunu hâlâ çözülmemişti. Fiziki uzaklık ortadan kalmış olsa da gizlediği kapalılığı ortaya sermişti. Çocuk yapma konusunda mektuplaşmak konuşmaktan; birbirlerinden uzak yaşarlarken ilişkilerinin niteliğini gizlemek, şimdi ilişkileri yokmuş gibi davranmaktan daha kolaydı. Jogiches için Zürih'te Luxemburg'un mektuplarını okumak onu Berlin'de eylemde görmekten kolaydı. Luxemburg'un yaşlı Minna Kautsky'ye 30 Aralık 1900 tarihli mektubu mutlu ve neşeli görünme çabasını yansıtıyordu. Orada Jogiches'den değil

[17] A.g.e., 2:107.

[18] A.g.e., 110-11.

[19] A.g.e., 115.

Beethoven ve Chopin'den söz ediyordu. Rosa babasının yeni ölümünün yarattığı sarsıntılardan kurtulup çalışmaya ve dostluk kurmaya tekrar başlayabildiğini yazmıştı.

Elias Luksenburg 30 Eylül 1900'de öldü. Bu sırada Rosa Paris'te Enternasyonal Kongresi'ne katılıyordu ya da geriye dönerek alaycı bir biçimde yazdığı gibi "*insanlığın en ivedi sorunlarını çözüyor ve bütün dünyayı mutlu ediyordu.*"[20] Berlin'e döndüğünde, babasının cenazesi kaldıralı daha bir hafta olmuştu. Rosa 1899 Ağustosu'nda zoraki olarak babasıyla bir kaplıcada geçirdiği iki haftanın anılarıyla kalakalmıştı. Aniden, babasıyla geçirdiği bu son tatilde geçmiş peşini hiç bırakmadı. Hasta, yaşlı adamın kişiliğindeki zaafları, kıskançlıkları, sıradanlıkları, ahlaki, toplumsal ve fiziksel olarak zayıf Yahudi niteliklerini iyice belirginleştirmişti. Paradan başka bir şey düşünemez, küçük köşeler dönmekten başka bir düş göremez olmuştu. Geceleri ağlıyor ve ağlamaklı bir sesle konuşuyordu; elleri titriyor ve bacaklarını sürüyerek yürüyordu. Rosa bu durumda büyük bir gerginlik yaşadığı halde, korku, tiksinme ve öfkesini kolay kolay zaptedemiyordu. Rosa Jogiches'e "*Babam o kadar berbat görünüyor ki, insanlar ona bakıyorlar*" diye yazmıştı. Onunla yürüyüşe çıkmak "*gerçek bir işkence çünkü babam kaplumbağa hızında yürüyor- bu da beni hasta ediyor.*"[21] Kaplıcanın canlı ortamı, bir perdenin böldüğü tavan arasında bir minik oda bile Rosa'ya Varşova'daki kasvetli apartmanı ve kendine özgü bir yaşamının olmadığını anımsatmıştı.

Rosa Luxemburg Mina Kautsky'ye mektup yazarken, bastırılmış anılar canlanmaya başladı. Annesinin öldüğü andan itibaren babasının tek düşü Rosa'yı görmekti. Ama Rosa'nın hiç zamanı olmamış ve ziyaretini iki yıl ertelemişti. Babasının sevgi ve

---

[20] Rosa Luxemburg, *Briefe an Freunde*, ed. Benedikt Kautsky (Hamburg:Europaische Verlagsanstalt,1950),129.

[21] Roza Luksemburg, "Nieznane listy Rozy Luksemburg do dzialaczy SDKPiL," ed. Feliks Tych, in *Archiwum Ruchu Robotniczego* (Varşova: Ksiazka i Wiedza,1976), 179.

hayranlık, Rosa'nın değerli zamanını aldığı için özürlerle dolu mektupları Rosa'yı rahatsız etmiş, onu yeniden aile yaşamına çekme yolundaki beceriksizce çabalarına içerlemişti. Rosa kendi mektuplarının babasının tek mutluluk kaynağı olduğunu okumaktan hoşlanmadığı için, mektuplarını azaltmıştı. Elias Luksenburg "*senden bu kadar uzun süre haber alamamak, mektuplarımın yanıtsız kalması beni perişan ediyor. Üç haftadır yataktan çıkmıyorum. İadeli taahhütlü ile yanıtlaman için yalvarıyorum, acı bana*" diye yazıyordu."[22] Berlin'den ya da Rosa'nın bulunduğu herhangi bir yerden Zürih'e gönderilen mektupların üzerindeki posta pullarının çeşitliliği, mektupların içerikleri kadar anlamlıdır. Rosa ihmalkarlığını küçük miktarlarda para, bir hediye, aceleyle çiziktirilmiş bir not, kendi imzasıyla yayınlanmış bir gazete makalesi ile geçiştirmeye çalışıyordu. Elias "*dostlarımızın makalen ile ilgili yorumları beni çok mutlu edip onurlandırdı*" diye yazmıştı.[23] Sanki Rosa'ya tamamen teslim olmamak için olsa gerek, makalelerinde Luxemburg diye yazılı olmasına rağmen, ona ısrarla "Luksenburg" diye hitap etmeyi sürdürüyordu.*

Rosa bir başka şeyi başaramadığını da biliyor; babasının mali güçlüklerini aşması için hiçbir şey yapamıyordu. Neredeyse, öldüğü ana kadar, kazanabildiği azıcık paraya bağımlı olan, beli bükük, zayıf Elias Luksenburg topallaya topallıya şehre iniyordu. Kangren olan bacağı onu yatağa çivilediğinde, Rosa'ya "*Morris Amca... bana biraz para yardımı yaptı*" diye yazmıştı. "*Bunu gururum kırılarak da olsa kabul etmekten başka çarem yok çünkü artık çalışamam.*" Rosa'nın onunla ilkbaharda buluşma sözünü ısrarla anımsatıyordu: "*Sanki ilkbahara daha yıllar varmış gibi, ilkbaharı beklemek zorunda olduğunu yazıp duruyorsun. Ama işte ilkbahar geldi ve benim yaşayabileceğim başka ilkbaharlar olmayacak.*"[24] Gerçekten de bu onun son ilkbaharıydı.

---

[22] Elias Luksenburg, (EL), 25 January 1900.

[23] EL, 2 Kasım 1899.

[24] Anna Luksenburg, 9 Mayıs 1897.

Şimdi, 1900 yılının sonlarında, babasının yanıtlanmamış mektupları çekmesinde duruyordu. Sekiz ay önce yazılmış son mektubunda, Elias Luksenburg son nefesine kadar çekebileceği bütün acıları çekmek zorunda kaldığını: Sevdiği en küçük çocuğuna, "*Senin mutlak kayıtsızlığın bir zamanlar okuduğum bir şeyi anımsattı bana*" diye yazmıştı. "*Kartal öyle yüksek uçarmış ki, altında uzanan toprağı hiç göremezmiş. Sen de toplumsal davalarla öyle meşgulsün ki, kafanda aile işlerine hiç yer yok. Durumu kabullenmekten başka bir şey gelmez elimden... Artık mektuplarımla sana yük olmayacağım.*"[25]

~

Ertesi yıl, 1901 Rosa'ya daha büyük zaferler getirdi. Jogiches'e çektiği telgrafta Breslau'daki konuşmasının "*parlak*" geçtiğini yazmıştı. Polonyalı işçilerle yaptığı bir toplantıdan sonra, "*beni ne kadar çok sevdiklerini dünyada bilemezsin*" demişti.[26] Haziranda Jogiches'e gönderdiği iki kartpostalda son kez onun anadilinde, Rusça hitap etti. Şimdi Jogiches'e Rosa'yı toplantılara ve değişik şehirlerdeki konuşmalara götürecek tren tarifeleri ve en uygun tren hatlarını öğrenmekten, ona günlük gazetelerle son haberleri ulaştırmaktan ve Rosa bir toplantıdan bir diğerine koşuşturmaktan ya da konuşma çağrıları ve yazı isteklerinden davetlerinden soluk alacak zaman bulamaz olmuştu. Önde gelen bir politika yazarı olarak durumunu sağlamlaştırmış ve etki alanını gün geçtikçe genişletmişti. Doğu Avrupa olayları konusunda SPD basınında eşi yoktu; ve Prusya, Fransız, İngiliz ve Belçika siyaseti konusunda da aynı derecede rahat görünüyordu.

Luxemburg'un sadece en yakın dostları onun hem Polonya hem de Alman hareketleri içinde oynadığı çifte rolün farkındaydı.

---

[25] EL, 11 Nisan 1900.

[26] EL, 20 Nisan 1900.

Onun Polonyalı işçilerle resmi ilişkileri Prusya tarafından ilhak edilmiş olan eski Polonya toprakları ile sınırlıydı. Ne var ki, Polonya Ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrasisi'nin (SDKİL) siyasetini resmi olmayan bir biçimde oluşturuyor, yönlendirip yürütülmesine katkıda bulunuyordu. Parti onun düşüncesinin ürünüydü ama bunun ötesinde Polonya ile uzun kişisel çatışmasının da bir başlangıcıydı.

Kız kardeşi Anna birkaç yıl sonra, "*Yanlış mı yaptın, yoksa adını gerçekten böyle mi yazıyorsun?*" *diye sormuştu.* N [eue] *Zeit'da gördüm ve çok şaşırdım.*"[27]

Hem SPD hem SDKPİL basın organları onun eyleme çağıran, değişime ve sonuçta devrime yönelik kuramsal sorunlar ile ilgili tartışmalarını yayımlıyordu. Sıçrama taşı olarak SPD ile birlikte, Rusya ve Polonya sorunlarına daha geniş bir perspektiften bakmaya başlamıştı. Makale ve broşürleri Avrupa ülkelerinde genel oy hakkı, silahlanma, sömürgecilik, gümrük politikası, dünya siyaseti, sanatsal ifade özgürlüğü, Marks, Engels, Lassalle'in yapıtları ve Adam Mickiewicz gibi konularda yoğunlaşıyordu. Büyük bir rahatlıkla -entelektüel, ulusal, tarihsel- sınırları aşması, klasik ve çağdaş yazarlardan renkli eğretileme ve alıntılarla süslediği tezleri ve karmaşığı basitleştirme yeteneği ona geniş bir okur kitlesi kazandırmıştı.

Jogiches'in bunalımı derinleşti. Günler boyunca hiçbir kitabın kapağını açmadı, gazete okumadı. Yatağına uzanıyor, kara kara düşünüyor, sigaranın birini yakıp birini söndürüyordu. Ama duvarın diğer tarafında, hızlı bir lokomotif gibi çalışan Rosa'nın kalemine sayfalar dayanmıyordu! Rosa'nın enerjisi Jogiches'in hareketsizliğini, gücü güçsüzlüğünü, başarıları başarısızlıklarını artırıyordu. Rosa'nın protestoları sadece durumu daha da kötüleştiriyordu. Jogiches, Rosa'nın zaferlerini kendisini mümkün kıldığı, Rosa'dan daha akıllı olduğu, fikirlerinin onda eyleme dönüştüğü

[27] Luksemburg, *Listy*, 2: 118.

gibisinden hiçbir teselliyi, hiçbir güvenceyi kabul etmiyordu. Rosa'nın onu bataktan çıkarmak için giriştiği tüm denemeler, daha büyük yanlış anlamalara, daha büyük suçlamalara, daha ağır acılara yol açıyordu.

Jogiches'in zekası altında ezilen Luxemburg da entelektüel yetenek ile günlük yaşamı sürdürmeyi birbirine karıştırmak gibi genel bir yanlışın içindeydi. Çocuğunu mutlu etmek için her şeyi yapan, hiçbir koşula bağlı olamadan onu seven, şımartan, kaprislerine boyun eğen, onu zalim dış dünyadan korumak için kendisini siper eden bir anne gibi davranıyordu. Oysa çocuktan aldığı sadece mutsuzluktu. Rosa öfkeden deliye dönüyor, çıldırıyor, yalvarıp yakarıyor ve göz yaşları döküyordu. Jogiches'e kapağını bir kez bile açmadığı kitaplar armağan ediyor, görmeyi reddettiği dostlarını tanıştırmak istiyor, hiç umursamadığı haberler getiriyordu. Onu yataktan kaldırıp sağlıklı beslenmesini sağlamaya, yürüyüşe çıkarmaya çalışıyordu. Tomurcuklanan çiçekleri, yeşillenen doğayı, ötüşen kuşları gösteriyordu. Ruhunu ayağa kaldırmak için konserlere, opera ve tiyatrolara götürmeye çalışıyordu. Ama hepsi boşunaydı.

Ailedeki ölüm çıkmaza bir nokta koydu. 1901 Aralığı'nda, Leo'nun ortanca kardeşi Osip Jogiches Berlin'e geldiğinde ağır bir verem geçiriyordu. Doktorlar güneşli gökyüzü ve nemsiz, ılık havayı öğütlemişti. Leo hemen Osip'i Cezayir'e götürmeyi önerdi. Üç kardeşi içinde ona en yakın olan Osip'ti. 1898'te Leo'nun annesinin ölümünden sonra, Rosa Leo'ya şunları yazmıştı: "[*Kardeşini*] *getirmeyecek misin? Anlıyorum, bu senin işlerini zorlaştıracak ama zavallı adam kendini berbat hissediyordur ve seni fena halde özlemiştir.*"[28] Bir yıl sonra, 1899'da Osip Jogiches gelmiş ve Leo Rosa'dan kardeşini sıcak karşılamasını istemişti. Rosa'ya göre bu gereksiz bir ricaydı. Osip Berlin'de Rosa ile iki gün, Zürih'te Leo ile iki hafta geçirmiş; Leo'ya annelerinin

[28] A.g.e., I: 142.

küçük, altın saatini getirmişti. Leo saati Rosa'ya hediye etti. Duygulanan Rosa bu saatle ilgili olarak "*ne zaman baksam beni hüzünlendiren değerli bir armağan*" diye yazacaktı.[29]

Jogiches'in yaşam öyküsünün yazarı[30] Leo'nun ölmekte olan kardeşine Cezayir'de eşlik etmek istemesini, davanın aleyhine bile olsa kardeş sevgisinin bir kanıtı olarak görmüştü. Aslında, Jogiches Berlin dışına kaçmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. 1901 Ağustosu'nda Jogiches'in Rosa ile birlikte Sylt Adası'nda geçirmiş olduğu tatil, aralarındaki gerginliği yatıştırmıştı. Eylül'de Rosa çılgın gibi içinde ilişkilerini tazeleyebileceklerine yeniden inanmaya başladığı bir apartman dairesi arıyordu. 1901 Aralığı'nda Leo kardeşi ile birlikte yola çıktı ve bu ayrılık yoğun bir mektup trafiğine yol açtı. Birlikte yaşadıkları bir buçuk yılda söylenmeden kalan ne varsa, mektuplarında dile getirilmişti.

Osip Jogiches yavaş yavaş ölüyordu. Günden güne eridiği, yüzünün solduğu, soluklarının yavaşladığı görülüyordu. Güneşin sıcaklığı, nemsiz hava, ilaç tedavisi hastalığı iyileştirmiyordu. Rosa "*Bütün bu temiz hava ve iyi beslenmeden sonra daha iyi görünmüyor mu?*" diye soruyordu. "*Doktorun ne kadar yavaş olursa olsun her gün biraz yürüyüş önermemesine şaşırdım. Bunu onun iştahına iyi geleceğine kuşku yok.*"[31] Oysa Osip yürüyemeyecek kadar zayıf düşmüştü. Otel odasından çok az çıkabiliyor, zamanının çoğunu ağır öksürük krizlerinden sonra dinlenmekle geçiriyordu.

Leo yaklaşan sonu çaresiz bir biçimde izlemekten başka bir şey yapamıyordu. Kardeşinin yazgısı onu da bekliyor olmasındı? Her biri bir öncekinden de kötü bir başarısızlıktan diğerine -Zürih,

---

[29] A.g.e., 463.

[30] Jogiches'in öğrencisi ve çalışma arkadaşı Zdislaw Leder takma adlı Wladyslaw Feinstein 1929 da Moskova da Jogiches'in bilinen tek yaşamöyküsünü yazdı. Kitap önce Feliks Tych tarafından *Archiwum Ruchu Robotniczego* 3 cilt, (Varşova: Ksiazka i Wiedza,1956), 193-339..

[31] Luksemburg, Listy, 2: 165.

Berlin, Cezayir- sürüklenmişti. Hiçbir şey, hatta ölüm bile içini kaplayan can sıkıntısından daha kötü olamazdı. Rosa'ya bunu açıklama çabaları sonuçsuz kalmıştı. Rosa onun "*kendi psikolojisinin anlaşılmaz dili*" ile yazdığı sözcükleri anlayamadığını yazmıştı. Rosa'ya göre, bir "*gerçek*" felaketler -annesinin ölümü ve kardeşinin hastalığı- vardı; bir de "*anlamsız, acımasız ruhsal bir intihar*"ın belirtisi olan onun "*intihara yatkın kişilik yapısına*" bağladığı hayali felaketler. Hem onun hem de kardeşinin davranışlarının intihar olduğunu yazıyordu. Kardeşi "*kendi bedenini acımasızca yıpratmıştı,*" Leo ise aynı şeyi kendi ruhuna yapıyordu. İkisini de yıkan "*aynı acımasız çılgınlık*"tı.[32] Yanlış zamanlamaya karşın, Rosa'nın patlaması Jogiches'i bir kez daha depresyondan kurtarmak için yeni bir umutsuz çabadan başka bir şey değildi. Şimdi, Jogiches ölümle yakından yüzleşirken, onu kendisinden kurtarabileceğini sanmıştı.

İki kardeş Berlin'den ayrıldıktan sonra, Luxemburg'un rüyalarından biri gerçekleşti. 1901 Sonbaharı'nda Cranachstrasse No. 58'de iki odalı bir apartman dairesi kiraladı. Burası onun on yıl yaşayacağı yerdi. Kiralık odalar kabusu bitmişti. Artık bir yuva kurup kendi eşyalarına sahip olacakları, bir hizmetçi tutup düzenli bir aile hayatı sürdüreceklerine inanıyordu. Jogiches de en sonunda buna razı olmuştu. Resmi nikahlı olmadıklarından, Jogiches onun oda kiracısı gibi görünecekti. Cezayir'de bulunan Jogiches'e, adet olduğu üzere ev sahibi yenilenen apartman dairesini görmeye geldiğinde, "*senin hakkında soru sormasın diye odanı göstermedim*" diye yazmıştı.[33] İki oda da hem yatak odası hem çalışma odası şeklinde düzenlenmişti. Ayrıca Luxemburg'unki oturma odası işlevi de görüyordu. Ağır kadife perdeler kızıl duvar kağıdına uyuyordu. Yün halının altındaki taban cilalanıp boyanmıştı. Üstünde kitap rafları olan bir divan, bir yemek

[32] A.g.e., 143-44.

[33] A.g.e., 195-96.

masası ve küçük bir sehpa dostları ve konukları ağırlamak üzere düşünülmüştü. Yatak, büyük bir yazı masası ve lavabo özel alanı oluşturuyordu. Duvarlarda bazıları Luxemburg tarafından yapılmış olan tablolar asılıydı. Rosa en çok aralarında Aşk ve Ruh'un porselen heykelciklerinin bulunduğu geleneksel biblolaı severdi. "Çalışma odası" da dedikleri Jogiches'in odası koyu yeşil duvar kağıdıyla kaplıydı ve daha sadeydi. Bir masa, camekanlı bir kitap dolabı, bir gardırop, bir koltuk ve yataktan başka bir şey yoktu. Dairede hizmetçinin de yattığı bir mutfak, bir tuvalet vardı ama banyo yoktu. Haftalık banyo için su mutfak sobasında ısıtılıyor ve bir odada büyük emaye küvette yıkanılıyordu. Zaman geçtikçe daire porselen, keten, süsler ve kitaplarla daha da zengin bir görünüm aldı.

Jogiches yokken, Luxemburg yuvayı hazırlayan dişi kuştu, onu beğeneceği bir eve getirme özlemiyle yanıp tutuşuyordu. Mobilyeleri yerleştiriyor, odaları süslüyor, kitapları -Lehçe, Rusça, Almanca, Fransızca ve İngilizce bilim, roman, şiir-düzenliyor ve Jogiches'i her ayrıntıdan haberdar ediyordu. 18 Aralık 1901'de "*Gardırop ve siyah lâvabo üstlüğü bugün teslim edildi*" diye yazmıştı. "*Gardırop bir harika, kusurları neredeyse hiç görünmüyor, bu kusurlara neden bu kadar taktığını Allah bilir. Siyah üstlükle lavabo tamamen farklı görünüyor, üstlükteki beyaz takım çarpıcı.*"[34] Halıları temizletmek için bir işçi tuttum, hizmetçi Anna boyadı, toz aldı ve temizlik yaptı. Öyle ki, "*güneş ışığında bile tek bir toz zerreciğinin dans ettiğini göremezsin.*"[35]

Luxemburg yeni görevlerini ciddiye almıştı; evle uğraşmaktan, orasını burasını değiştirmekten hoşlanıyordu. Hizmetçiyi sıkı bir denetime aldı -"*Onu örnek bir hizmetçi olacak şekilde eğittim*"- ve üç ay sonra Anna ayrılmak istediğini söylediğince gücendi. "*Nedenini bilmiyorum, burada bir cennetteymiş gibi yaşadı,*

[34] A.g.e., 122.

[35] A.g.e., 213-14.

kilo aldı ve fiçı gibi oldu" diye şikayet ediyordu.[36] İyi bir hizmetçi bulup elde tutmanın zorluklarını anlamaya başladı. Ama o zaman Anna'dan memnundu ve Noel yaklaşırken, ona değer verdiğini göstermek istiyordu. Jogiches'e şöyle yazmıştı: "*Çeşitli incelemelerden sonra, iyi bir hizmetçinin aylık ücret dışında armağanlarla hoşnut edilebileceğini anladım. Anna'ya 10 marka beyaz bir peş ve siyah kadife kurdelerle birlikte harika bir ipek bluz, 5 marka yaldızlı sapı olan bir şemsiye ve 1.90 marka eldiven aldım (aslında yeterince giysisi var).*"[37] Anna evin değişmez fertlerinden biri olup çıkmıştı. "*Artık bitirmeliyim, Anna sofrayı hazırlayacak.*" "*Anna mektup atmaya gidecek, bitirsem iyi olacak.*"[38] Anna bavullarını taşımaya yardım etmek için Luxemburg'u tren istasyonunda bekliyordu. Anna Rosa'ya en sonunda kendisini bir *Hausfrau* [ç.n.- *ev kadını*] gibi hissetmesini sağlamıştı.

Artık rahat vakit geçireceği, konuklarını ağırlayabileceği bir evi vardı. Noel'i "*çok sevdiğim ve beni çok seven şu evde*" yalnız geçirmeyi tercih ettim, diye yazmıştı. Bir ev sahibesi olarak yeteneklerini sergilemeye de hazırdı artık.[39] Panik içindeki Jogiches, herkese maskara olmaması için eski ev sahibi Bayan Neufeld'den yardım istemesini salık vermişti. Luxemburg bu öğüdü hoş karşılamadı; kendi akşam yemeğinin Bayan Neufeld'inkinden daha şık olduğunu ve her şeyi tek başına becerdiğini Jogiches'e bildirdi. Her tabağa koyduğu küçük çiçek demetleriyle (her biri 10 fenik) ve ortada saksıda sümbülle sofranın harika göründüğünü yazmıştı. Havyarlı kanepeler -"*canını sıkma, sadece 50 fenik*"- somon ve yumurta, sosis parçalarıyla servis edilmiş pancar çorbası, acı soslu balık, sebzeli biftek, komposto,

[36] A.g.e., 214-244.

[37] A.g.e., 125.

[38] A.g.e., 191-185.

[39] A.g.e., 155.

tatlı olarak da peynirli turp kökü. En son sade kahve ve konyak. Konukları ağırlamanın getirdiği yepyeni sorunlar söz konusuydu: uygun konuklar seçmek, hiç *faux pas* [ç.n.. *tek bir hata bile*] yapmamak, başarılı olmak. İlk akşam yemeğine Kautskyler, Eisnerler ve Arthur Stadthagen, bir sonrakine Clara Zetkin ile birlikte Mehringleri davet ettiğini Jogiches'e bildirdi. "*Gördüğün gibi Kont Bülow bile benim kadar baş ağrısı çekip bu kadar çok ciddi insanı bir arada ağırlamamıştır*" diye şaka yollu yazmıştı.[40] Yarı şaka yarı ciddi "*altı parçadan oluşan bir mönüye sahip akşam yemekleri*"nin partinin dedikodu şebekesinin konuşma yeri haline geldiğini söylemişti. Jogiches için bu hiç de komik bir durum değildi. Rosa'ya önceden verilmiş bir randevusunu öne sürerek yemek davetini geri çeviren bir konuğun açıkça onu küçümsemek istediğini yazmıştı. Rosa "*Çok yanılıyorsun, onun seçim bölgesinde konuşması vardı, Vorwärts'da okudum*" diye yanıtlamıştı.[41] Leo uzaktan peynir turp kökü ile ve özellikle yemekten sonra servis edilmez diye ders verirken, Rosa "Evet" diye ısrar ediyordu. "*Burada, Almanya'da turp kökü peynirle birlikte, yemekten sonra servis edilir.*"[42] Berlin-Cezayir-Berlin arasında görgü kuralları ile ilgili bu fikir alışverişi Prusya'nın askeri bütçesi üzerine yapılan tartışmadan hiç de daha ruhsuz değildi.

1 Ocak 1902'de Luxemburg yeni bir planı uygulamaya koydu. Sabahları 7:00'de kalkmaya başladı ve bu durum onu çok zorlamakla birlikte buna sonuna kadar dayanmayı kafasına koydu. Jogiches'e "*öğüdümü tut ve erken kalk*" diye yazdı, "*güneşte yürüyüşe çık ve gece yarılarına kadar kalma çünkü seni harap eden ve genelde hırçın mizacına katkıda bulunan bunlar.*"[43] Dikkat çekmeye çalışan bir çocuk gibi, Jogiches onu takıldı ve Rosa

[40] A.g.e., 166-69.

[41] A.g.e., 184.

[42] A.g.e., 210.

[43] A.g.e., 135.

tepki gösterdi: "*Neden gece bu kadar geç saatte yazıyorsun ki? Gündüz zaman bulamıyor musun?" Bu kadar geç vakitlere kadar kalmak zorunda mısın? Sana erken yatman için yalvarmadım mı?*"[44] Planı diyetinde, düzenli öğünlerinde, günlük yürüyüşlerinde ve soğuk su duşlarında değişiklikleri de içeriyordu. Jogiches geldiği zaman yürürlüğe koyacağı bir "günlük planı" onun için de hazırlamıştı.

Artık Varşova Lisesi'nde düşleyebildiklerinin ötesinde şeylere sahipti -profesyonel başarı, ün, onay görme. Jogiches'e, bir yuvaya, rahat bir gelire sahipti. Ama Jogiches'e şikayet ettiği gibi, artık nasıl mutlu olunacağını bilmiyordu. "*Bütün gün yataktan çıkmıyordum. Bir saat gibi düzenli yaşayıp her gün on birde yattığım ve öğle yemeğinden sonra şekerleme yaptığım halde, kendimi hiç bu kadar yorgun hissetmemiştim.*"[45] Sağlığı iyiydi ama kafası "allak bullak"tı, doğru dürüst düşünemiyor ve "uykuda gibi" hareket ediyordu.[46] Çocukken keyifsiz olduğunda annesinin verdiği bir bardak Haute-Sauternes'in yararı yoktu. Ne başarı ne apartman dairesi bastırmadığı analık içgüdüsünün yerini alabiliyordu. Gerçekten de, ev çocuk özlemini acı verici bir ihtiyaca dönüştürmüştü. "*Saatlerce odalarda oturup etrafa bakınarak bu güzel odalarda insanın ne kadar mutlu olabileceğini düşünürdüm!*"[47] Ama mutlu değildi. Bir çocuğu evlat edinmek istiyordu. Örneğin, Warszawskilerin bekledikleri bebeği. Jogiches'e şöyle yazmıştı: Çünkü "*çocuksuz ev boş ve aptalca. Kendimi çok yalnız hissediyorum ve öyle inanıyorum ki bir çocuk beni tekrar hayata bağlayacak.*" "*Bu arada en azından bir köpek ya da bir kedi almam gerek.*"[48] Birçok kedi ve köpek alındı;

---

[44] A.g.e., 145.

[45] A.g.e., 159.

[46] A.g.e., 233.

[47] A.g.e., 130.

[48] A.g.e., 136.

Luxemburg'un son ve en sevdiği kedi, Mimi neredeyse "kızı" yerine geçmişti.

Osip Jogiches 1902'de Mart başında öldü ve Leo üç ay sonra Berlin'e döndü. Luxemburg en iyisini umuyordu. Jogiches "günlük plan"a göre yaşayacak -erken kalkacak, yürüyüş yapacak, çay yerine kakao içecek ve gece bira içmekten vazgeçecekti. Rosa gibi o da evde bulunmaktan zevk alacaktı. "*Duvarlar ve mobilyeler açıkça bana bir şeyler anlatıyor. Her zaman, sakinleştirici ve hoş bir şey anlatırlar. Umarım sende de aynı sakinleştirici etkiyi gösterirler.*"[49] Jogiches gerçekten de depresyonu yenecekti, ama bunda ne sağlıklı bir hayat, ne de eve bağlı nedenler rol oynayacaktı.

Ağustos 1902'de, Polonya ve Litvanya Sosyal Demokrasisi'nin liderliği partinin etkinliklerini, özellikle yayın alanında genişletmeye karar verdi. Yurtdışında parti çalışmalarının sorumluluğunu Leo Jogiches üstlendi. Sorumlulukları içinde *Przeglad Socjaldemokratyczny* (*Sosyal-Demokrasi Dergisi*) ve *Czerwony Sztander*'in (*Kızıl Bayrak*) editörlüğü de bulunuyordu. Çalışma ve yeni sorumluluklar ona bunalımı atlatmasında yardımcı olmuştu.

[49] A.g.e., 147.

IX. Cezaevi: Gerçek Başlangıç: 1902-1904

1902'de Luxemburg ve Jogiches neredeyse tamamen harekete adanmış bir hayata başladılar. Özel hayatlarında, her birini tamamen benimsemeseler de, ödünler vermişti; ve küçük alevler şiddetli patlamalardan daha yıpratıcıydı. Yeniden dizginleri eline alan Jogiches derhal eski akıl hocası kimliğine büründü. Çoğu zamanını seyahatte geçirdiğinden yorgun düşen Rosa, onu defalarca mektuplarını dikkatlice okuduğuna, öğütlerini tuttuğuna, talimatları anımsadığına inandırmaya çalışıyordu. Ve mekanik bir biçimde tekrarlıyordu, "*Her gün yürüyüşe çık, sessiz ve düzenli bir yaşam sür, erken yat ve erken kalk.*"[1] Rosa Jogiches'in üzerine düşmekten de onay beklemekten de vazgeçmiş değildi, ama bunlarsız yaşamayı öğrenmişti. Ya da kendisine öyle geliyordu.

Luxemburg 1902 ve 1903'te değişik yerlerde konuşmalar yapmak için Berlin'den uzak kalmıştı. Polonya Sosyalist Partisi'nin etkisini kırmak için SPD'nin sponsörlüğünde Poznan'da (Polonya'nın Almanya'nın ilhak ettiği bölümü) bir gazetenin kuruluşuna katkıda bulunmuştu. Lehçe yayınlanan gazetenin adı

[1] Roza Luksemburg, *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tych, 3 vols. (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), 2:254.

Gazeta Ludowa (*Halkın Gazetesi*) idi ve alt başlığında ifadesini bulduğu gibi "işçilerin sorunları"uyla ilgilenecekti. Polonyalı ve Alman işçilerin birliği şeklinde özetleyebileceğimiz hedefi Polonyalılar arasında pek taraftar bulmadı. Okurları azaldı ve gazete 1904'ün ortasında kapandı. Ne var ki, çıktığı süre içinde baş editör ve başyazar Luxemburg, çok geniş bir yelpazeye yayılan iç ve dış sorunlar üzerinde makaleler yazdı. Kadınların kurtuluşu konusu üzerindeki birkaç açıklaması bu gazetede yayınlanmıştı. "Hanımefendiler ve Kadınlar" başlıklı bir makalede, Berlin'de toplanan uluslararası bir kadın kongresini "*taş bebek ya da kocalarının aşçısı rolünden sıkılan ve boş kafalarını ve boşluklarını doldurmak için biraz eylem isteyen hanımefendilerin... burjuva ya da haydi haydi küçük burjuva hanımlarının temsilcilerinin bir kongresi*" olmakla suçlamıştı.[2] Luxemburg, işçi sınıfı kadınlarının kadınların davası ve evrensel toplumsal değişim arasındaki yakın bağı anladığını yazmıştı. Bana göre kadınlar sadece kendi hak ve özgürlükleri için değil, insanlığın eşitlik ve kardeşliği, her yerde baskının son bulması için savaşım vermeliydiler.

Luxemburg başka sorumlulukları olmasına karşın, gazeteye çok zaman ve çaba harcadı. Neredeyse tek başına gazeteyi ayakta tuttu, yayın politikasını oluşturdu, yayınlanmasını ve dağıtımını denetledi. Ama Jogiches hoşnut değildi. Canı sıkılan Luxemburg ona "*Gazette'yi daha iyi bir hale getirmek için açıkça çok yıprandım*" demişti. "*Gazetenin seni hoşnut etmemesi nedeniyle özür dilerim ama bu konuda elimden başka bir şey gelmiyor. Sadece benden daha iyisini değil ama şu tatlı yükü üstlenmeye de hazır birini bulabilirsen, sana çok minnettar kalacağım.*"[3] Jogiches genel performanstan da hoşnut değildi: eğer Rosa daha çok çalışsaydı, daha çoğunu ve daha iyisini yapabilirdi. Jogiches'in

[2] Gazeta *Ludowa*, Poznan, 16 Haziran 1904, 1.

[3] Luksemburg, Listy 2:266-67.

yakınmaları Rosa'yı eskisi kadar rahatsız etmiyordu; rahatsız olduğu şey kendisini kişisel olarak hiçe saymasıydı. Razı olduğu ortak yaşamlarının düzeninden bıkmış ve acı çekmeye başlamıştı. "*Ne yazık ki, dediğin gibi, inisiyatif koymam gereken bütün işleri içeren bir rapor veremiyorum. Bunu yapamayışımın nedeni, sana defalarca yazmış olduğum gibi tamamen tükenmiş durumda olmam ve zor hareket etmem. Çok üzgün olduğunu yazmış olsan da, açıkça sağlığımın çalışmamı etkilememesi gerektiğini düşünüyorsun. Elimden geleni yapıyorum. Her zamanki gibi, bütün projelerin hayata geçirilemez. ('Neden??!!!') Şunun ya da bunun 'yapılması gerektiği'ni ben de senin kadar biliyorum ama kendimi öldürmeye hiç mi hiç niyetim yok. Sana ayrıntılar hakkında yazmamın da pek bir anlamı yok. Belki zaafım birkaç günde geçecek ve o zaman daha fazlasını yapabileceğim.*"[4]

Berlin'e vardığını bildiren bir telgrafın arkasında, Jogiches'in el yazısıyla Luxemburg'un henüz tamamladığı konuşmalarla ilgili günlük olarak düzenlenmiş bir çalışma planı vardı. Rosa 1903'ün ortasında on iki değişik yerde işçilere seslenmiş ve Jogiches'i hepsinden haberdar etmişti. Şehir şehir dolaşmış, trenler ve garlarda saatler geçirmiş, her gece başka bir yatakta yatmış, gene de ertesi sabah "başka bir kale"yi fethetmeye hazır olarak kalkmıştı. Konuşmaları genelde iki saatlikti; bunları bir soru-cevap bölümü ve çoğu kez yerel militanlarla gece geç vakitlere kadar süren toplantılar izliyordu. 28 mayıs 1903'te Bydgoszcz'de 1500 kişiye, ertesi gün Pila'da 500 kişiye, birkaç gün sonra Lichtestein'da 2000 kişiye hitap etmişti. "*Seyircilerin tümü doğal olarak Yahudi burjuvazisiydi*" demişti. Her zaman büyük kalabalıklar topluyordu -"*yöredeki yoldaşlar hiç bu kadar dolu bir salon görmediklerini söylediler*"- ve onun sözcükleriyle, toplantılar "mükemmel," "süper," olağanüstü bir başarılı"ydı. İki konuşma arasında kimi zaman banyo yapıp üstünü değiştirmek için eve

[4] A.g.e., 257.

geliyordu. "*Anna'ya bana temiz mendil hazırlamasını söyle.*"[5] Duygusal ve fiziksel bir tükenişe karşın, halk kitlelerine ulaşıp onların kendi sözcüklerine tepki verdiğini görmek bir zaferdi. Jogiches'e yazdığında arkasında beş toplantı bırakmıştı ve daha yapılacak yedi toplantı vardı: "*Geriye biraz enerjim kaldı. Zaman korkunç yavaş akıyor. Her gün fethedilecek yeni bir toplantı salonu var.*" İtiraf ettiğinden de fazla tükenmiş olmalıydı.[6]

Tekrar faaliyete başlayan Polonya Sosyal Demokrat Partisi (SDKPİL) Polonya davasını çiftin yaşamına yeniden soktu. Rosa SDKPİL'de epey etkili olduğundan, Jogiches yeni konumunu bir kez daha Luxemburg'a borçluydu. Ama, on yıl öncekinin tersine, Rosa şimdi Alman partisinde etkili bir kişiydi; Jogiches ise marjinal bir harekete gönderilmişti. Ayrıca, Jogiches "*hareketin örgütleyicisi ve* [Polonya] *partisinin lideri olarak açıkça ortaya çıkmadan, gölgede, perde gerisinde kalmakta çok ısrarlıydı.*"[7]

Bu kez, Jogiches'in olabildiğince görünmez kalışı kendi seçiminden değil, zorunluluktan kaynaklanmıştı. Ne kadar enternasyonalist olursa olsun, Polonya Sosyal Demokratları, ana dili Lehçe değil Rusça olan bir lideri hoş karşılamayabilirdi. Luxemburg'un adı Avrupa'da aileden sayılmaya başlarken, Jogiches kendi adını gizlemek zorundaydı. Çünkü bu ad onun Rusya Yahudi'si kökenine ihanet etmiş ve Rus yayılmacılığının Polonyalı kurbanlarının dar milliyetçi duygularının mükemmel bir alay konusu olmuştu. Bir Polonyalının dilinde küfür anlamına gelen "Moskof" lakabına karşın, Jogiches kendi sözcükleriyle Polonyalı işçilerin refahı için savaşım vermekle "*Polonya yurttaşlığını kazanmıştı.*"[8] Gene de, birçok Polonyalının gözünde partisi

---

[5] A.g.e., 267-77.

[6] A.g.e., 274.

[7] Zdzislaw Leder (Wladyslaw Feinstein), "Leon Jogiches-Tyszka," in *Archiwum ruchu Robotniczego* (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1976), 258.

[8] A.g.e., 253.

Polonya'nın bağımsızlığına karşı çıktığından, bu tez sorgulanabilirdi. Böylece, Leo Jogiches Lehçe izlenimi veren Jan Tyszka kod adını aldı. Tyszka olarak, "*neredeyse efsane haline geldi. Öyle ki Sosyal Demokratların genç kuşağı... Jan Tyszka'nın Rosa Luxemburg'un yeni kod adı olduğunu düşünüyordu*"[9] Onun en acımasız düşmanı bile bundan daha zalim bir espri bulamazdı.

Jogiches çevresel işçi hareketinde savaşım verirken, Luxemburg onun tam merkezine yürüyordu. Rosa 1903'te Enternasyonal Sosyalist Büronun üyesi oldu. "*Onun siyasal gücü ve entelektüel başarıları...sosyalist dünyada ender görülen bir sıcaklık, büyü ve duyarlılıkla karşılandı ve onu Enternasyonal tarafından yaratılan en hayranlık verici kişiliğe dönüştürdü.*"[10] 1904 Ağustosu'nda Amsterdam'da toplanan İkinci Enternasyonal Kongresi Luxemburg'a daha büyük bir saygınlık kazandırdı. Biri Alman diğeri Polonya Sosyal Demokrat Partisi olmak üzere iki partiyi temsil etmeye hak kazandı ve -tröstler, işsizlik ve uluslararası sosyalist taktikleri araştıran- iki komiteye üye oldu. Kongrede çekilen bir fotoğraf açık renk elbiseli, elbiseye giden geniş kenarlıklı, siyah kurdelalı koyu renk saçlı genç bir kadın, -çoğu uluslararası sosyalist hareketin en ünlü kişileri olan- yaşlı, ciddi erkeklerle çevriliydi. Yirmi dört ülke 476 delege göndermişti. Aralarında en ünlüleri August Bebel, Karl Kautsky ve Rosa Luxemburg (Almanya), Jean Jaurès, Jules Guesde ve Edouard Vaillant (Fransa), Georgij Plekhanov (Rusya), Enrico Ferri (İtalya), Sen Katayama (Japonya), Victor Adler (Avusturya-Macaristan), Émile Vandervelde (Belçika), Morris Hillquit (Birleşik Devletler), Hjalmar Branting (İsveç), Pieter Troelstra (Hollanda) ve Keir Hardie (İngiltere).

---

[9] A.g.e., 258.

[10] James Joll, *The Second International*: 1880-1914 (Londra: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1974), 102.

Bernstein revizyonizmine karşı verilen altı yıllık savaşım en sonunda sonuca ulaşmıştı. Luxemburg'un 1898'de "*Sosyal Reform Mu Devrim Mi?*" broşüründe açıkladığı çizgilere dayanan Enternasyonal taktikleri Kongrede dört günlük sert bir entelektüel tartışma sonrasında benimsendi. Revizyonizm büyük ölçüde kınanırken, sınıf savaşımı kuramı kabul edildi; üye partiler burjuva toplumunu "reform ile dönüştürmek" yerine, sosyalist devrimci düzen için savaşacaklardı.

Luxemburg ve Alman yoldaşlarını bir hayli ilgilendiren bir diğer konu da Fransız sosyalist kampı içinde, Jules Guesde'in liderliğinde radikal Parti Socialiste de France ile karizmatik Jean Jaurès liderliğindeki parlamenter eğilimli Parti Socialiste Français arasındaki bölünmeydi. Kongrenin iki partinin birleşmesini önermesi ve bunun üzerine bu partilerin birleşmesi, uluslararası dayanışmanın neleri başarabileceğinin bir göstergesiydi. Ertesi yıl iki parti sözde köklerini benimseyerek Section Française de l'Internationale Ouvrière (SFIO) çatısında birleşmişti.

Kongrede Almanların desteklediği revizyonizmi kınayan karara en açık muhalefet eden Jaurès ateşli bir konuşma yaparak Kautsky, Luxemburg ve bütün SPD'yi hedef aldı. Jaurès, Almanların devrimci gelenekten yoksun olmalarının ve monarşinin onlara bağışladığı genel oy hakkı türü şeyleri minnetle kabul etme arzularının, yurtiçinde de yurtdışında da proletaryayı aldattığını öne sürmüştü. Devamla, buna rağmen SPD'nin siyasal güçsüzlüğünün bu partiyi kendi parti çizgisini diğer ülkelere dayatmaktan alıkoymadığını iddia etmişti.

Luxemburg 1890'ların başlarında Paris'teyken tanıdığı Jaurès ile yıllardır tartışma halindeydi. Fransız hükümetinin Dreyfus'a af önerisinde bulunduğu sırada, onun uzlaşmacı duruşu Rosa'yı çileden çıkarıyordu çünkü Rosa Dreyfus'u koşulsuz destekliyordu. Dreyfus'u savunanlar ile Dreyfus karşıtları arasındaki çatışma, Rosa'ya göre Fransız sosyalistleri ile ordu-ruhban kliği arasındaydı, Cizvitler ve Yahudiler arasında değil. Rosa bu nedenle, Dreyfus felaketinin gerçek nedenlerine -gerçekten de Rosa'nın

temelde ilgilenmediği yaygın anti-Semitizme- kayıtsız kalmakla ya da olay konunda bilgisizlikle suçlanmıştı. Jaurès bu büyük adaletsizliğe kurban olan Dreyfus'u iki yıl yiğitçe savunduktan sonra, en sonunda affa razı oldu. Luxemburg bunun Dreyfus'a haklarını geri vermediğini ve Fransa'daki ordu ve din adamlarını güçlendirdiğini iddia ederken, Jaurès "Cumhuriyeti kurtardığı"na inanıyordu.

Şimdi Kongrede, Jaurès Dreyfus olayı sırasındaki siyasetini ateşli bir biçimde savunurken, Luxemburg ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni teknik formüllerle proletaryayı yönlendirmekle suçluyordu. Söylevin sonunda Fransızca'dan çeviri yapacak kimse çıkmadı. Aniden Luxemburg ayağa kalktı ve bildik beceri ve drama yeteneğiyle, özgün konuşmanın ateşini yansıtarak Jaurès'in konuşmasını Almanca'ya çevirdi. Rosa'nın jesti Enternasyonale egemen olan ruhun, Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa sosyalizmiyle birlikte ölen ruhun kusursuz bir örneğiydi.

Kongre sona erdikten hemen sonra Rosa Luxemburg Almanya'ya döndü ve doğrudan cezaevine girdi. Halka açık bir konuşma sırasında İmparator II. Wilhelm'e hakaret ettiği gerekçesiyle verilen bu üç aylık hapis cezası, kendisini tam bir devrimci olarak hissetmesi için gereken şanın küçük bir parçasıydı. Garip espri anlayışı ile ilginç geçişi yeterince anlamış olmalıydı: Varşova'da küçük bir şiirle Prusya imparatoruyla dalga geçen Yahudi kız öğrenci şimdi imparatora açıkça kafa tutan bir Alman yurttaşıydı. Kautsky'nin başka bir gerekçe ile söylediği gibi, onun "*tam anlamıyla gerçek bir Alman sayılmayışı*"nın fazla bir önemi yoktu.[11] O Alman'dı ve devrilmesini savunduğu rejimin ona karşı kendisini savunmasını sağlayacak kadar etkiliydi.

Luxemburg Berlin-Zwickau'daki kadınlar hapishanesine 26 Ağustos 1904'de girdi ve 24 Ekimde tahliye oldu. Friedrich August von Saxe'nin taç giyme töreninin yıldönümü nedeniyle ilan

[11] Luksemburg, Listy 2:297.

edilen bir afla cezası iki aya indi. Rosa'nın karşı çıkmasına rağmen, ceza indirimi yürürlüğe kondu. Siyasal mahkum olarak mektup yazma, dışarıdan giysi, gazete, kitap getirme (gerçi *Komünist Manifesto* sansüre takılmıştı) ve ziyaret gibi hakları vardı. Kardeşi Józef ziyaretine geldi; Maksymilian lokantadan yemek getirtmesi için para yolladı. Ona para gerekli değildi çünkü yayıncısı giderlerini karşılıyordu. Bir eteğe -"muhteşem kuyruğu olan siyah eteklik bir hücreye hiç mi hiç yakışmıyor"- bir bluza -"canlı renkleri olmayan"- ve -"en küçük numara"- çoraplara ihtiyacı vardı. Ama şapka gerekli değildi "*havalandırmada şapkasız volta atıyorum.*"[12] *İlahi Komedya*'yı okuyor, yakınlardaki bir havuzdan gelen ördek seslerini dinliyor, mektup yazıyor, parti işlerini günü gününe izliyor, ekonomi politik hakkındaki bir araştırma üzerinde çalışıyor ve düşünmeye "çok zaman" ayırıyordu.

Kendisini içine attığı hayatın çılgın ritmi, en azından bir ölçüde düşünmekten kaçma çabasıydı. Hayatına "düzen" getirmek için başlattığı bir dizi rejimin her biri günün her saatini doldurmak için planlanmıştı. İçerde, gelişigüzel uçuşan düşüncelerden kendisini uzaklaştıramıyordu. Jogiches'e ve Kautsky'ye coşkulu mektuplar yazsa da, ara sıra düş kırıklığı yaşıyordu. Cezaevi onu aile ve dostlarının sevgilisi haline getirdi ama gerçek insani ilişkiden de kopardı. İnzivaya çekilmek olağan gündelik koşuşturmacanın bir ölçüde savuşturduğu düşüncelerin beynine üşüşmesine yol açmıştı.

Hayatın anlamı ne? Neye yarar? Yaşamaya değer mi? Birkaç yıl önce, Jogiches'e hiçbir şeyin bu düşünceler kadar acı verici ve korkunç olmadığını yazmıştı. Marks'ın ona vereceği bir cevap yoktu ama Tolstoy'un cevap arayışı onda sonsuz bir hayranlık uyandırmıştı. Şimdi Luise Kautsky'ye "*hayat benimle sürekli saklambaç oynuyor*" diye yazıyordu. "*Her zaman sanki içimde değil, benim bulunduğum yerde değil de, uzaklarda bir yerdeymiş*

[12] A.g.e., 293-95.

gibi görünüyor." Küçük bir çocukken kıpırtısız, uyuyan avluya bakmak için yataktan usulca çıkıp sessizce pencereyi açarak kuralları çiğnediğini yazıyordu. "*O zaman 'hayat'ın, 'gerçek' hayatın uzaklarda bir yerlerde, yüksek binaların çatılarının arkalarında olduğuna öyle çok inanırdım ki. Ne zaman hayatı yakalamaya kalksam, hep başka bir çatının ardında yitip giderdi.*"[13]

Kendine kurduğu hayat bir zamanlar yaratabileceğine inandığı kusursuz sanat eseri değildi. Zaman zaman önüne bir amaç koyuyor, "gerçek hayat"ın peşinden koşuyordu. Ama ulaştığı her amaç hayatı daha bir "gerçek" kılmayı başaramamış ve hiç eksilmeyen bir kararlılıkla bir sonraki amacın peşine düşmüştü. O da Jogiches de gençti; aşkları vardı, tinsel yakınlığa ve ortak bir davaya sahipti ama o gene de kendi hayatını "gerçek"miş gibi hissetmiyordu. Bireysel yenilgi karşısında başarısı ne anlam taşıyordu ki? Ama yabancı ülkelerde aradığı "gerçek hayatı"n hâlâ Varşova'daki evlerin çatılarının ardında gizlendiğini anlaması cesaretini kırmıyordu.

Cezaevi hücresinden Jogiches'e "*özgürlüğümü kazanır kazanmaz hayatımı dolu dolu yaşamak için kendi kendime söz verdim*" diye yazmıştı. Jogiches'e onun yalnızlığının delice ve anormal olduğunu söyledi; her zaman onun "çileciliği"nden (sözcüğü tırnak içinde yazmıştı) nefret etmişti ve şimdi yalıtlanmış oluşu, onda bu konuda daha büyük bir nefret doğurmaya yetiyordu. Bu hayata Jogiches'i katmadan yaşama kararım vurgulamakla onu uyarmış olabilir. Onu "*dışarı çıkınca senin Hristiyan soğukkanlılığın benim Helenik sıcakkanlılığımla şiddetli bir biçimde çarpışacak*" diye uyarmıştı. Üslubu yumuşaktı, kalbi değil. Cezaevindeki hücresinden son on dört yılı büyük bir açıklıkla görüyordu: Jogiches hiçbir zaman yaşamayı ve onu sevmeyi öğrenmemişti. Rosa, Jogiches'in hayatının kendisine bu yüzden

---

[13] Rosa Luksemburg, *Briefe an Karl und Luise Kautsky*, ed. Luise Kautsky (Berlin: E. Laub'sche Verlagsbuchhandlung GmbH, 1923), 60-62.

boşmuş gibi göründüğünü hissediyordu. Rosa'ya göre, hücresi bile boş değildi. Ona şöyle yazmıştı: "*Kıssadan hisse: Her kim ki kendini sefil hisseder, oturup bir 'buluş' yapmalı, ne kadar zengin olduğunu keşfetmeli. Kendi zenginliklerini sık sık keşfetmelisin ve bunun içine benim alçak gönüllü kişiliğimi katmayı da unutmazsan...kendini Karun kadar zengin hissedersin.*"[14]

Rosa'nın Jogiches'i değiştirme çabaları sürdü. "*Oradan ayrılırken, bana günde bir kitap okuyacağına söz vermiştin. Okuyor musun? Rica ediyorum, okumalısın! Şimdi yeniden ciddi kitapları gündelik hayatın bir parçası haline getirmenin değerini anlıyorum. Zihnin ve sinir sisteminin kurtarıcısı bu!*" Jogiches'in ruhsal durumu onu kaygılandırıyordu; kendisi yokken kötü alışkanlıklarına geri dönebilirdi. "*Hâlâ erken yatıp erken kalktığını umarım... Peki öyleyse, Luise* [Kautsky] *neden zili bu kadar uzun süre çalmak zorunda kaldı?*"[15]

Jogiches onun ruh halini anlamıştı; satırların iç yüzünü okuyabiliyordu. Kolayca onunla tartışmaya girebilirdi ama beklenmedik bir sakinlikle yanıt verdi. Onun Jogiches'in çilekeşliği konusundaki kaygılarını yatıştırmak için kendi gardırobunu yeni baştan kurmakla meşgul olduğunu yazdı. "*Giysilerine dikkat etmeyi düşünmen ne hoş! Ama lütfen ağır ya da sert tüylü dokumalar olmasın. Bu çok görgüsüzce olur. Belki ince beyaz çizgili yumuşak, koyu gri İngiliz kumaşından al. Palto sevdiğim gri siyah ve uzun, iyi kesimli olmalı.*" Jogiches -ev konusunda sorumluluk aldığını bilmesini istiyormuş gibi- eski hizmetçileri, Anna'nın geri dönmek istediğini bildirmiş, ama hizmetçi konusunda kararı Rosa'ya bırakmıştı. Oysa Rosa kararı birlikte almalarını ister: "*Eğer sen Anna'yı geri almak istersen, memnun olurum.*"[16]

Zwickau cezaevinden mektuplar on yıllarca yayınlanmadı. Buna karşılık, genç radikal kuşaklar Rosa Luxemburg'un bir başka

---

[14] Luksemburg, Listy, 2:299-300.

[15] A.g.e., 295.

[16] A.g.e., 301.

cezaevinden mektuplarının yer aldığı tek ciltlik bir kitapla - 1920'de yayınlanan *Letters From Prison* (*İçerden Mektuplar*)- yetiştiler. Bu sayfalardan doğan devrimci, ruhsal açıdan bir dev ve lirik bir hayalperestti. Neredeyse doğaüstü bir içsel güce sahipti, sıradan özel sorunlara ve kaygılara bağışıklık kazanmıştı; insanları, kuşları ve çiçekleri seviyordu. İçerdeki Karl'ın genç eşinin moralini yüksek tutmak amacıyla 1916-1918'te Sonja Liebknecht'e yazılan ve üzerlerinde değişiklik yapılmış olan mektuplar bir efsane yaratıp sürmesine katkıda bulundu. Oysa, Zwickau mektupları -kendisi, sevgilisi, hayat hakkındaki kuşkuların yiyip bitirdiği- gerçek bireyi sergiliyordu.

Ne var ki, o yıl Luxemburg'un tarihte yerini sağlamlaştıran cezaevi değil, bir başka ayırt edici olaydı. 1904'de yayınlanan bir makale, "*Rus Sosyal Demokratlarının Örgütsel Sorunları*"nda, onun Lenin'in siyasal düşüncesine karşı bir tartışma açması, Bolşevik iktidarın birinci yılında, 1918'de alevlenen bir tartışmaya ön ayak oldu. Rus göçmen gazetesi *Iskra*'nın (*Kıvılcım*) editörleri, "*Lenin'in Bir Adım İleri'si** yayınlandıktan sonra, yoldaş Luxemburg'dan kitap üzerine bir yorum yazmasını istedik" demişlerdi... Onun makalesinin yoldaş Lenin'e açıkça kendi örgütlenme duruşunun devrimci Marksizm ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını açıkça göstereceğini ummuştuk."[17] Editörlerin umutlarının gerçekleşip gerçekleşmemesi bir yana, Luxemburg kimsenin daha önce yapmadığı şeyi yaparak, Marksizm ile Leninizmi eşitleştirmenin bir yanlış olduğunu göstermişti. Bu konuda sayfalar dolusu yazılmış ama hiç kimse Luxemburg'un yalın, zengin ve kapsamlı tezini görmezden gelememişti. Lenin'in söylemini sorgulayarak şöyle yazmıştı: "*Sosyalizm sorununda, bir yandan proletaryanın özündeki dehayı kutsarken, öte yandan*

* 1904'te yayınlanan Lenin'in ünlü *Bir Adım İleri İki Adım Geri* adlı kitabına gönderme yapılıyor

[17] Roza Luksemburg, *Wybor Pism*, ed. Bronislaw Krauze, 2 cilt. (Varşova:Ksiazka i Wiedza, 1959), I:331.

Sosyal Demokrat hareketin içindeki 'aydınlar'a güvensizlik, kendi içinde 'devrimci Marksizm'in belirtileri değildir." Rosa'nın en son darbesi, Lenin'in otokrasiyi gizleyen "aşırı-merkeziyetçiliği"ne yöneltilmişti: "*Lenin'in düşündüğü 'disiplin' proletaryaya hiç de sadece fabrikalar tarafından aşılanmış değildir. Aynı ölçülerde kışla, modern bürokrasi, merkezi burjuva devlet aygıtının bütün mekanizması tarafından da aşılanan budur... Lenin'in savunduğu aşırı-merkeziyetçilik, gerçek özünde olumlu ve yaratıcı bir ruhtan çok, bir gece bekçisinin* [*Nachtwächtergeist*] *donmuş ruhuna sızan şeydir. Lenin üzerinde en çok durduğu şeyler, partiyi verimli kılmak değil kontrol etmek, geliştirmek değil daraltmak, bütünleştirmek değil, denetim altında tutmaktır.*"[18]

Polonya Sosyal Demokratları'nın (SDKPİL) programı çarlık otokrasisine karşı Polonyalı ve Rus işçilerinin ortak savaşını öngördüğünden, Polonyalı ve Rus sosyalistlerinin güç birliği yapmaları mantıklı görünüyordu. Ne var ki, Luxemburg'un sadece esprì olsun diye söylemediği "Asyalılar"la uğraşmaktaki kişisel güçlüklerinin dışında, ideolojik farklılıklar partileri bölüyordu. 1902'de "Rus Sosyal Demokratları'nın Programı İle İlgili Bazı Notlar" başlıklı makale *The Social-Democrasi Dergisi*'nde yayınlandı. Büyük ölçüde Luxemburg'un ifade tarzına benzemekle birlikte, Jogiches'in takma adıyla, Jan Tyszka diye imzalanmıştı. Rusların programı üzerinde eleştirel yorumlar yapan yazar, onların "*biraz yapay ve temelde sorgulanabilir*" tarım politikasına, gümrükler politikasını küçümsemelerine ve işçi sigortasındaki eksikliklerine işaret ediyordu.[19] Ne var ki, bu konular birleşmeyi engelleyecek kadar büyük bir ağırlığa sahip değildi. Rusların "merkeziyetçi eğilimleri" başlıca engeli oluşturuyordu.

Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) (Lenin'in li-

[18] A.g.e., 340-47.

[19] Feliks Tych, ed., *Socjaldemokracja Krolestwa Polskiego i Litwy, Materialy i Dokumenty*, 2 vols. (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1957-1962), 2:229.

derliğindeki) Bolşeviklere ve (Julij Martov'un liderliğindeki) Menşeviklere bölündüğü 1903'teki İkinci Kongresi, Polonyalılar ve Ruslar arasında bir anlaşma sağlayamadı. Polonyalı delegeler ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı konusunda anlaşmazlığa düşerek -biri Kongre'nin başladığı Brüksel'de, diğeri sona erdiği Londra'da olmak üzere- iki kez toplantıları terk ettiler. Julian Marchlewski SDKPİL'in Yurtdışı Komitesi'ne, "Lenin'in koşullarını kabul etmek aslında kendi partimizi ortadan kaldırıp partiyi Rus partisinin bölge örgütlerinden birine dönüştürmek anlamına geliyordu" diye yazdı.[20]

Luxemburg ve Lenin arasındaki farklılıklar sürdü. 1905'te Luxemburg Lenin'in "silahlı ayaklanma" fikrine karşı, Jogiches'e şöyle yazmıştı: "*[bir makalede] kasten 'bir silahlı ayaklanma hazırlama'nın ne anlama geldiği ile ilgili bir paragraf yazdım. Böylelikle biz Lenin'in Schildknappenleri [yasalları] olmadığımız görülecekti. Lenin ayaklanmayı Duma'ya katılmakla aynı kefeye koydu ama onun gerçekte kastettiği şey silahlanma.*"[21] Rosa'ya göre, bir halk isyanı işçileri silahlandırarak değil, bilinçlendirerek gerçekleştirilmelidir. Fikirlerinde kararlı Lenin, Rosa'ya Bolşeviklere karşı tutumundan vazgeçmesini sağlamak için şahsen bir aracı gönderdi. Onların farklı görüşleri birbirlerine duydukları saygıyı azaltmadı. Luxemburg Lenin ile 1901'de Berlin'de tanıştı. Avrupa sahnesinde Lenin'in siyasal dehasını ilk görenler arasında olan Luxemburg onun değerli bir ortak olduğunu düşünüyordu. Jogiches farklı görüşteydi. İkisi de otokratik ve acımasız olan Jogiches ve Lenin, karşılıklı antipatiden başka bir şey geliştirmeyecek kadar birbirlerine benziyorlardı. Lenin'in Jogiches ile herhangi bir kişisel temas kurmaktan kaçındığı söylenir. Rosa Luxemburg'a göre, çağın en iyi iki devrimcisi arasında açık bir çatışmayı önlemek ona düşüyordu.

---

[20] Feliks Tych ve Horst Schumacher, *Julian Marchlewski* (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1966), 120.

[21] Luksemburg, *Listy* 2:495.

X. Tekrar Varşova'da: 1905-1906

22 Ocak 1905'te Rus askerleri St. Patersburg'da barışçıl bir işçi gösterisine ateş açtı. Bir papazın, Peder Gapon'un liderliğindeki işçiler, çara daha iyi çalışma koşulları için ricada bulunmak amacıyla Kışlık Saray'ın önüne geldiler. İlahiler söyleyerek, ikonalar ve çar portreleri taşıyan işçiler dur emri verildiğinde de yürüyüşe devam ettiler. Kısa bir süre içinde Saray Meydanı yüzlerce ölü ve yaralı işçinin kanıyla sulandı; Kazak süvarileri kaçışan kalabalığa saldırdı. Kanlı Pazar katliamı diye tarihe geçen bu olay, Rusya'da bir grev dalgası başlattı ve grevler hızla Polonya'ya yayıldı. Luxemburg'un partisinin beklediği günler gelmişti. Polonya Sosyal Demokrasisi (SDKPİL) 1905 yılının hemen öncesinde birkaç yüz olan üye sayısını, iki bine ve 1906'ya gelindiğinde otuz bine yükseltmişti. Daha popüler olan Polonya Sosyalist Partisi'nin (PPS) bu sayıyı sadece birkaç puan aşması; Yahudi işçi örgütü, Bund'un yaklaşık 35.000 üyeye sahip olması ile karşılaştırıldığında bu sayı önem kazanıyordu. Birbiriyle kavga halindeki bu üç parti, işçilerin kafalarını ve kalplerini kazanmak için çekişme halindeydi. Onların en etkili silahları yazıydı.

6 Şubat 1905'te Leo Jogiches Berlin'den ayrıldı. O zaman kendisi de Luxemburg da bunun beraberliklerinin sonu olduğunu biliyordu. Jogiches Avusturya'nın ilhak ettiği eski Polonya

toprağı olan ve iki partinin yayın organlarının merkez bürolarının taşındığı Krakóv'a gitti. SDKPİL Krakóv'da *Z Pola Walki* (*Savaş Meydanından*) adlı yeni bir yayın çıkarmaya başlamıştı. Jogiches on yıllık bir yarı-tatilden sonra yeniden aktifti; gazete, dergi, broşür, bülten yayınlıyor, bunları gizlice Rusya'nın ilhak ettiği Polonya topraklarına geçirip dağıtımını sağlıyordu.

Halkın gazabının çarlığı alaşağı edebileceğinin ortaya çıktığı o yıl, Luxemburg için yoğun bir çalışma ve aşırı gerilim dönemiydi. Polonya ve Alman basınında yaklaşık doksan makalesi yayınlamış; Alman Sosyal Demokrat Parti (SPD) Jena Kongresi'ne katılmış ve *Vorwärts*'ın yayın kurulu üyesi olmuştu. Tam bu sırada şiddetli bir kişisel bunalıma girerek, son on beş yıldır kurmakta olduğu hayatından uzun, hüzünlü bir kopuş yaşamıştı. Dıştan bakıldığında, Jogiches ile ilişkisinde hiçbir şey değişmemişti; siyasal olaylar ayrılmalarını zorunlu kılmıştı ve her zamanki gibi birlikte olmadıklarında mektuplaşıyorlardı.

Luxemburg yıllarca Jogiches'i karasızlıkla suçlamıştı: 1900'da Jogiches Zurich'ten Berlin'e gelişini erteleyip durduğu bir anda, "*Bu hiç bitmeyen kararsızlığına bir son vermen ve artık bir karara varman için yalvarıyorum sana*" diye yazmıştı.[1] 1902'de *Leipziger Vorwärts*'ın editörlüğü önerildiğinde, buna ne cevap vereceğini kara kara düşünürken, çok daha açık konuşuyordu: Cezayir'deki Jogiches'e "*Umarım ki, hem sağlam adımlar atma konusunda içine işlemiş olan kararsızlığından hem önemli bir anda doğal eğilimin olan korkuyla geriye çekilmekten kendini kurtarırsın.*"[2] Jogiches'in efsanevi korkusuzluğu düşünülürse, bunlar garip suçlamalar! Açıkçası, Luxemburg, onun bağımsızlığını korumak bir savunma mekanizması geliştirdiğini, o çok kızdığı kararsızlığının kendi davranışlarına bir yanıt olduğunu anlamış değildi.

---

[1] Rosa Luksemburg, *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tych (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), 268-81.

[2] A.g.e., 225-26.

Tersine, Jogiches hemen ve hiç duraksamadan Kraków'a gitme kararı aldı. Anlaşılan bu Luxemburg'un tam onayıyla gerçekleşti, çünkü Luxemburg onun Polonya partisinin sorumluluğunu üstlenmesini çok önemsiyordu. Oysa, Luxemburg'un mektuplarının soğuk havası, ya Jogiches Kraków'a gitmek için Berlin'den ayrılmadan, ya da Luxemburg'un mektupları kaybolmasın diye yazmadığı ilk üç ayda bir uyumsuzluk olduğunu gösteriyor. Jogiches Berlin'den uzaklaşır uzaklaşmaz, bağımlılığın göbek bağım kesmiştir. Kraków onun özel bölgesi olmuş ve burayı Luxemburg'un müdahalesinden kıskançlıkla korumuştur. Wilno'da olduğu gibi, kendi kendisinin efendisiydi, ama şimdi artık sorun birkaç sahte pasaport bulmak ya da birkaç düzine işçiyi örgütlemek olmaktan çıkmış; Rusya'nın ilhak ettiği Polonya topraklarında bir devrim örgütleyip en sonunda çarı devirme sorununa dönüşmüştü.

Jogiches karmaşık girişimi yönetti ve baş-editör, teknik editör, planlamacı ve yönetici rolünü üstlenerek yayınları her aşamada denetledi. Aynı zamanda, parti politikasını şekillendirenler arasındaydı ve Varşova'ya sık sık yaptığı illegal ziyaretlerde bu politikanın nasıl yürütüldüğünü gördü. Luxemburg onun etkinliklerini iyi biliyordu; bu yüzden rasgele sorduğu "*Oralarda, Krakow'da gerçekte ne yapıyorsun?*" sorusu, 1905 ilkbaharında aralarındaki sürtüşmeyi tam olarak yansıtır.[3] Jogiches "*tüm yayınlardan sorumluydu, öğüt ve talimat verdiği... politik fikirler önerdiği ve yönlendirici ideolojik ilkeleri aktardığı tüm yazarlarla ilişki içindeydi.*" En yakın çalışma arkadaşlarından birine göre, fiilen "partinin lideri" olan Jogiches, "*liderliğin resmi sorumluluğunu üstlenmesi ve parti yetkilileri arasına katılması şeklindeki öneri ve istekleri ısrarla geri çevirmişti.*"[4]

---

[3] A.g.e., 312.

[4] Zdzislav Leder (Wlatyslaw Feinstein), "Leon Jogiches-Tyszka," in *Archiwum Ruchu Robotniczego* (Varşova: Ksiazka i Wiedza,1976), 268-81.

Jogiches henüz bilinmese de mutlak gücü elinde tutmakla tam istediği şeyi gerçekleştirmiş durumdaydı. "*Çalışma arkadaşları üzerinde sıkı bir denetim kuruyor, hiçbir yorgunluk ve 'aksiliğe' meydan vermiyordu... Sabahın erken saatlerinden gece yarılarına kadar yorulmadan çalışması örnek oluşturuyor ve herkesi parlak bir biçimde örgütlenen eyleme çekiyordu... Yazarlar, dizgiciler ve teknisyenleri yakından gözlüyordu.*" Gece boyunca, karizmatik lider ve saygın öğretmen o "lüzumsuz adam"m yerini alıyordu. Karl Radek onun "*yazılan her satırın somut bir amaca hizmet etmesi gerektiğini, devrimci yayıncılığın bir edebiyat değil ama elde kalemle verilen bir savaş olduğunu defalarca tekrarladığını*" anımsıyordu. "*Bize devrimci bir gazetenin, haber toplayan bir organ değil, farklı insanların oluşturduğu parçalarıyla somut bir hedefe hizmet eden bir savaş gücü olduğunu göstermişti.*" Jogiches'in bir başka öğrencisi, Jozef Rotstein-Krasny "*bizim 1905-06 kuşağımızdan ona çok şey borçlu olmayan bir tek kişi bile yoktu*" diye yazmıştı. "*Bir örgütçü, editör, taktisyen ve bilgili bir Marksist olarak kendisiyle birlikte çalışan tüm genç yoldaşlar üzerinde iz bırakmıştı.*"[5]

Uyandırdığı saygınlık Jogiches'in özgüvenini artırmış ve otokratik eğilimini güçlendirmişti. Yeni kazandığı bağımsızlığını korumaya kararlıydı, ama sonuçta Luxemburg'a kendi bağımsızlığını bağışlamaya da hazır değildi. Çok uzun süreden beri hayalleri ve özlemlerini kafasından silip atmış olduğundan, Rosa'nın kendisininkilere sıkı sıkı sarıldığını hiç düşünmemiş olabilir. Artık ikisi de orta yaşa gelmişti ve aralarındaki uzaklık, öteden beri gönülsüz bir sevgili olan Jogiches'i onun isteklerinden koparmıştı. Önemli olan tek şey Rosa'nın kalemiydi.

Jogiches, diğer çalışma arkadaşları gibi Rosa'nın da emirlerini sorgusuz sualsiz yerine getireceğinden hiç kuşku duymuyordu. Ama o sürekli ve ısrarlı sorular soruyordu. Öfkeli ricalarla

[5] A.g.e., 277-78.

dolu mektuplar art arda geliyordu: "*Yayın konusunda bir şey yazmak için hiç mi zamanın yok gerçekten?.. Arkadaşlarımızdan kimlerin tutuklandığını bana hemen bildirmeni istiyor ve mutlak olarak ısrar ediyorum.*"[6] "*Beni nasıl habersiz bırakabilirsin ki, düpedüz aldırmazlıktır bu... yanıtlaman ve en azından Polonya'dan bazı haberler vermen için yalvarırım sana.*"[7] "*Ne olup bitiyor, allahaşkına? Postacının yolunu dört gözle bekliyorum ve hâlâ senden tek satır bile yok.*"[8] "*Ne dün ne bugün mektup geldi. Bunun ne anlama geldiğini anlamıyorum*"[9]

Gerçekten de, anlamıyordu. Uzun bir süre Jogiches'in onunla ilişkisini bilerek kestiğine bir türlü inanamadı. Jogiches ona yazmasına yazıyordu ama bunu sadece politik stratejide eşgüdüm sağlamak ya da bir makale istemek niyetiyle yapıyordu. Luxemburg Ekimde "*Polonya çalışmalarımın anormalliği bugün her zamankinden daha çok üzerime bir kabus gibi çökmüş durumda*" diye yazmıştı. "*Senden bir emir aldım:* [Polonya'nın] *özerkliği konusunda bir makale yaz! İyi de, makaleyi yazmam için Polonya ve Rus basınını okumam gerek; toplumun ruh haliyle au courant* [ç.n. *haberdar*] *olmam gerek; parti çalışmalarıyla ilişkide olmam gerek.*"[10] İki üç aydır legal ya da illegal hiçbir Polonya gazetesi göremediğini yazmıştı. Devrimin yaklaştığı görülürken ve hayatının işi nihayet meyvesini vermek üzereyken, o karanlıkta bırakılmıştı.

Jogiches'in uzun sessizliği zaman bulamaktan mı, yoksa iyi niyetli olmayışından mı kaynaklanıyordu? Luxemburg'un sabırsızca işaret ettiği gibi, arkadaşlarından birinin bir haber ya da gazete iletmesini sağlayabilirdi. Ama Jogiches bunu yapmıyordu.

---

[6] Luksemburg, *Listy* 2:321.

[7] A.g.e., 325.

[8] A.g.e., 360.

[9] A.g.e., 367.

[10] A.g.e., 518-19.

Rosa Alman basınına bilgi akışı sağlamak için malzemeye ihtiyacı olduğunu bildirmişti; boşuna yalvarıp baskı yapıyordu. Eğer Jogiches geçmişte ona danışmayı sadece umursamadıysa, şimdi daha sert bir politika benimsemiş durumdaydı. Ne denli başarı kazanıyorsa -ve SDKPİL'in üye sayısının artması başarısının bir kanıtıydı- o ölçüde inatla kendi kabuğuna çekiliyordu.

Jogiches'in Yahudi işçi partisi Bund'a yönelik tavrında, Luxemburg ile ortak siyasal platformundan açık bir sapma olduğu görülüyordu. Luxemburg'un Polonya partisinin liderliği ile ortak tavrı, Bund'un Yahudi ulusal ideolojisi nedeniyle uzlaşmazcasına olumsuzdu. Jogiches'e Haziran'da "*Yahudilerle **hiçbir** ittifakı benimsemiyorum*" diye yazmıştı. "*Sen hangi nedenlerle bir 'azami' ittifaka karşısıysan, ben de aynı nedenlerle bir 'asgari' ittifaka karşıyım. Tabii ki, vereint schlagen, aber -getrennt marschieren* [birlikte dövüşmek, ama ayrı ayrı yürümek]. *Bu ayaktakımının bize ihtiyacı var, bizim onlara değil.*"[11]

Jogiches ona karşı çıktı. Karşı çıkışını politik strateji dışında başka bir şeye bağlamak yanlış olur. Wilno'da Bund'un gelecekteki kurucuları ile birlikte çalışması ve kuruluşuna bilmeden katkıda bulunması gerçek olsa da bunun onun politikasıyla bir ilgisi yoktu. Parti liderliğinin diğer üyelerinin benimsediği duruşa kayıtsızlığı, onun ruh halinin tipik özelliğiydi. Bund'da Polonya Sosyalist Partisi'ne karşı bir müttefik buldu ve bunun bedelini ödemeye hazırdı. 1905 Temmuz ortalarında, görüşmeleri yürütmek üzere Bund'un inisiyatifi ve kendi partisinin onayıyla Varşova'ya gitti. Gelecekte işbirliği yapmak ve karşılıklı destek temelinde Bund ile anlaşmaya vardı. Sonuçta, Jogiches Bund'a aşırı ödünler vermek, tehlikeli biçimde uzlaşmacı bir tavır almak ve partinin "*çıkarlarına ihanet*" etmekle suçlandı.[12]

---

[11] A.g.e., 397.

[12] Leder, "Leon Jogiches-Tyszka," 269.

Feliks Dzierzynski partinin Dış İlişkiler Komisyonu'na şöyle yazdı: "*Onunla herhangi bir anlaşmaya varamayız. Bund ile görüşmelerde bile öylesine beklenmedik bir biçimde hareket etti ki, işleri bu kadar ileri götürebileceğine inanmak açıkça çok zor.*"[13] Bunun karşılığında, Jogiches parti yayınlarındaki çalışmasından geri çekildi. Luxemburg parti ve Jogiches arasında bozulan ilişkileri düzeltmek için tüm diplomatik becerilerini kullanmak zorunda kalmıştı. Bund ile hiçbir anlaşma imzalanmadı ve Jogiches istifasını geri alıp Krakow'daki işinin başına döndü.

Aynı yıl, 1905'te Luxemburg'un Jogiches'e yazdığı mektuplarda W. olarak geçen genç bir erkeğin varlığı, çiftin özel hayatında ciddi bir çatışmaya neden oldu. Ne W.'nin Luxemburg'un hayatına ne zaman girdiği biliniyor ne de ilişkilerinin gerçek niteliği anlaşılabiliyor. Ama bütün ipuçları bir araya getirildiğinde, bu kişinin Witold diye tanınan ve her biri W harfi ile başlayan beş takma adı olan Wladyslaw Feinsein olduğu söylenebilir. Varşovalı bir Polonya Yahudisi olan W. Feinstein, SDKPİL'in aktif bir üyesi, Jogiches'in öğrencisi ve yakın çalışma arkadaşı ve en sonunda, Zdzislaw Leder adı altında, Jogiches'in yaşam öyküsünü yazan tek kişiydi. Luxemburg'dan on yaş küçük olan W. onun büyüsüne kapılan erkekler arasında ondan yaşça küçük olan tek kişiydi.

1905 Haziranında Leo, Rosa'ya nasıl bir tatil planladığını sorduğunda, Rosa evde çok iyi olduğu, hatta kilo aldığı cevabını vermişti. Geri çevirdiği bir çok davet almıştı. Clara Zetkin sürekli dedikodularıyla onu yormuş, bir Hollandalı arkadaşı, Henriette Roland Holst ırkçı kuramlarıyla sıkboğaz etmiş, St. Gallen'de yeniden bir araya gelen Kautsky ailesinin yanında fazla dinlenememişti. Tatili birlikte geçirmekten söz etmeden Jogiches'e iki hafta dinlenmesini öneriyordu. Jogiches'in Luxemburg'a katılması da Luxemburg'un ona katılması da zor değildi. Açıkçası, ikisi de bir araya gelmek için hevesli değildi. Luxemburg en sonunda

[13] Z Pola Walki, II –I2:173-74 (Moskova, 1931).

Clara Zetkin'i ziyaret etmeye karar verdi. Oysa 7 Ağustosta aniden Jogiches'e telgraf çekerek, Krakow'a gelmekte olduğunu bildirdi.

Yaklaşık on iki gün Jogiches'le birlikte kaldı. Luise Kautsky'e doğum gününü kutlamak amacıyla Krakow'dan gönderdiği bir mektupta, Claralara gitmek için hazırlanıp son anda fikir değiştirdiğini yazmıştı. Mutlu görünüşünün nedeni, mektuplarında kendisine istediği gibi bir hava verebilmeyi öğrenmesindendi. Ama Jogiches ile buluşması trajikti. Luxemburg ona hayatında başka bir erkek olduğunu söylemişti.

Peki Krakow'a niçin gitmiş; niçin itirafta bulunmuştu? Jogiches'e onu kaybetmiş olduğunu ve kendisinin de artık bu oyunu sürdürmek istemediğini anlatmak için son bir kez sarsma çabası mıydı bu? Şokun ilişkilerini kurtarabilecek son bir çare olduğunu düşünmüş olabilirdi. Yoksa Jogiches'e W.'den söz etmesi için hiçbir neden yoktu; bu çok anlamlı bir olay değildi ve kendisine saklayabilirdi. Ama saklamadı ve Jogiches'e itiraf etmesi bilinçli attığı bir adımdı.

Olay Jogiches'i çok sarstı. Koşulsuz güvendiği tek kişi ona ihanet etmiş; yakınlık hissettiği tek kadın onu aldatmıştı. Kendisini aldatılmış, yaralı, tükenmiş hissediyordu. Rosa'nın ihaneti korkularını somutlaştırmıştı: Artık başarısızlık somut ve geri dönüşsüzdü. Luxemburg'a tamamen bağımlı olduğunu anlamış olması, elbette onun bu romantik ilişkisinden daha eziciydi. Artık ona gözü kapalı güvenecek durumda değildi. Ama Luxemburg burada kalmayacaktı.

Luxemburg'un itirafından iki hafta sonra, ya 4 Eylül'de ya da yaklaşık o tarihlerde, Jogiches Berlin'e gitti. Onunki de Luxemburg'un Krakow ziyareti gibi ani olmuştu. Gergin politik durum dikkate alınsa bile, onun oraya Luxemburg ile parti taktiklerini tartışmak üzere geldiği şeklindeki standart görüşü kabul etmek zor. Hiçbir şeyin onu rahatlatmadığı görülüyordu. O oraya yalvarıp yakarmaya gelmemişti; zira bunu yapamazdı ama Rosa'nın ona ait olduğuna, hayatlarında hiçbir şeyin değişmediğine

inandırmak için gelmişti. Luxemburg W.'den ayrılmaya ve bunun kesin kararı olduğunu söyleyeceğine söz verdi. 15 Eylül'de, Jogiches Berlin'den ayrılırken, kuşkuları henüz tamamen ortadan kalkmış değildi. Döner dönmez işleri yeniden sağlama almak için telgraf çekmiş; cevap olarak şu telgrafı almıştı:

> SEVGİLİM DÜN TELGRAF DAĞITICISINI KAÇIRDIM. TELGRAFI BUGÜN SABAH ERKENDEN ALDIM. DÜN BÜTÜN GÜN ZİYARETÇİ KAYNIYORDU.... YAZMAK OLANAKSIZDI. SAKİN OL SEVGİLİM HER ŞEY YOLUNA GİRECEK. SALLANTIDA DEĞİLİM. BUGÜN ÖZEL ULAKLA DAHA UZUN YAZACAĞIM. BİNLERCE SELAM. LÜTFEN SAKİN OL.

Aynı gün, 17 Eylül, Rosa şöyle yazdı: "***Sevgili, sevgilim, neden kendine eziyet ediyorsun, neden? Şimdi, tek düşünmemiz gereken şey görevimiz, çalışmamız... Sana dünkü telgrafımda belirttiğim gibi kararımda herhangi bir belirsizlik yok, dolayısıyla sakin ol ve yalnız geleceği düşün...*** *W. buraya geldiğinde kararın verildiğinin farkındaydı ve fikrimi değiştirmem için tek bir kelime bile etmedi... O gece tren virajı dönünceye kadar pencerenden sızan ışık çok uzun süre peronu aydınlatmaya devam etti. Bilerek lambanın ışığının altında durdum, beni görebilesin diye. Bu son dakikalarda daha iyi, daha neşeli görünmeye can atıyordum ama yapamadım ve sen de çok berbat görünüyordun... Kuvvetli ol, Dydyo, kuvvetli ol!*" O gün yazdığı üçüncü uzun mektupta, şöyle yazmıştı: "*Unutma, bensiz kendin hakkında herhangi bir karar alamazsın. Sen şu konferanslarını bitirir bitirmez birlikte bir karar alacağız. Bana yaz, lütfen yaz. Ben her fırsatta yazacağım. Gözlerin! Gözlerindeki o bakış yok mu.*"[14]

[14] Luksemburg, *Listy* 2:443-45.

Luxemburg'un üslubu değişmişti. Ama Jogiches şefkati tutkudan, suçluluk duygusunu aşktan ayırabilirdi. Rosa'nın sadakatsizliğinden daha rahatsız edici olan bir şey varsa, bu da ondaki acıma duygusuydu. Jogiches'in apaçık olan umutsuzluğuna bir de aşağılanmışlık duygusu eklenmişti. Kıskançlıkla koruduğu iç dünyası aniden ortaya serilmişti. "*Mektuplarında ne kadar üzgün görünüyordun!*" diye yazmıştı Rosa. "*Bu kadar umutsuz olma; bütün üzüntülerin canı cehenneme! Felsefe yapmayı bırak ve gerçek hayatı yaşa. Bu lanetli felsefeleştirme bir işe yaramaz.*"[15] Ama Jogiches yenilgiyi kabullenmektense, "felsefe yapmayı" sürdürürdü. Sonra, Luxemburg bütün duyarlılığına rağmen, ilişkilerini eskisi gibi sürdürmeye hazır değildi: "*Bırak da dilediğim gibi, istediğim gibi yaşayayım...Tam bir bitki gibi yaşıyorum, beni olduğum gibi bırakmalısın.*"[16] Gene de Jogiches çözümlemeye devam etti. Rosa "*Hazinem, mektubumun neresinde 'kişisel sert bir üsluba rastladın ki?!*" diye protesto ediyordu. "*Gözlerime inanamadım. Bak, postaya yetiştirmek için büyük bir aceleyle yazdım ve sonuna doğru iki ayağım bir pabuca girdi. Belki bu nedenle mektuba sert bir üslûp sızdı (yazdıklarımı bir daha okumadım). Artık sana karşı sertlik göstermemin gerçekte imkansız olduğunu düşünüyorsundur umarım.*"[17]

Bu Jogiches'in gözünden kaçması olanaksız sert bir üslup, ifadelerinde bastırılmış bir sabırsızlıktı. Rosa'nın "ciddi" kitaplar, çalışma ve boş zamanlarla dolu gelecek yaşamına ilişkin planları bile artık ona içten görünmüyordu. "*Dün mektup gelmedi ve bugün Pazar günkü mektubun geldi -öylesine hüzünlü ve kuşkularla dolu olmasına şaşırdım. Neden? Nedir sorun? Bu sanrılara neden olan olağandışı yorucu bir çalışmanın ardından gelen depresyon olmalı. Bense burada senin odanı düzenlemekle*

[15] A.g.e., 459.

[16] A.g.e., 465.

[17] A.g.e., 472.

meşgulüm" diyordu.[18] Eğer Jogiches odanın artık kendisine ait olmadığını sezmiş ve "sanrıları"na bu sezgisi yol açmışsa, haklıydı.

Jogiches'in mektupları hâlâ "kısa ve hüzünlü"ydü. Kendisini geçmişten, güvensizliğinden ve kuşkularından bir türlü kurtaramıyordu. Buna rağmen, Luxemburg'u kendi politik alanından uzak tutma konusundaki kararlılığında azalan bir şey yoktu. Rosa, rollerinin değişmiş olduğunu pek düşmeden, "*şimdi özel bir şey*" diye yazıyordu. "*Kafamın Polonya olaylarıyla dolu olduğunu düşünürken hatalısın, hazinem. Ne yazık ki, tersi doğru... Almanya'daki olaylardan başka bir şey düşündüğüm yok, ama en azından kendi çalışmamız ile ilgili daha özlü konulardan uğraşmak au courant* [ç.n. *haberdar*] olmak isterim. Lütfen, lütfen bu *kadar çocuklaşma ve tüm bilgiyi esirgeyerek, beni Polonya işlerinden bu kadar amansız bir biçimde soyutlama. Ve lütfen sevgilim bana karşı bir daha şok terapisini hiç kullanma. Sana birkaç haberin beni incitmeyeceğini, ama tersine bir ihtiyacı karşılayacağını söylediğimde bana inanmalısın.*"[19] Onun bu istekleri cevapsız kalmıştı.

Eğer Luxemburg itirafını Jogiches'i kendini beğenmişliğinden kurtarıp sarsmak amacıyla yapmışsa, kesinlikle başarılı olmuştu. Eğer Jogiches'in acı çekmesi aşkının bir ölçüsüyse -ki bir ölçüde öyleydi- onun kendisini sevdiğini kanıtlamış, onun insan olduğunu kanıtlamıştı. Oysa artık her şey için geçti. Rosa yıpranmıştı. "*Ürpertici, korkutucu bir huzursuzluk hissediyorum, gürültü içinde teselli bulmaya ihtiyacım var... Sessizlikten korkuyorum... ve gece yarısı kabuslar ve çarpıntılar bırakmıyor peşimi.*"[20] Çalışmanın tek çare olduğunu tekrarlayıp duruyordu. Yazması zorlaşıyordu ve yazmanın onu çok zorladığını söylüyordu.

---

[18] A.g.e., 509.

[19] A.g.e., 464.

[20] A.g.e., 452.

"*Eğer bir satır bile yazabilmek için kendimi paralıyorsam, her şeyden önce gerçek bir yazar olamam*" diye yakınıyordu.[21] Aslında, yazma yeteneğini yitirmiş değildi -Eylül'de Jogiches'i ziyaretinden sonra, üç ayda yaklaşık otuz makale yazmıştı. Ama kendisini tamamen çalışmalara vermeye ve kendisini bu şekilde unutmaya ihtiyacı vardı ve en küçük bir engel bile Rosa'nın paniklemesine yol açıyordu. Jogiches'i yıprattığı korkusu tüm yaşamını sarmıştı; bu kadar güçlü, yenilmez bir erkeği yıkabilir miydi? Her şey kötü bir rüya gibiydi. Bir şekilde onu tekrar kazanırdı ama bu kez oyunun kurallarını kendi koyacaktı. Hayatının aşkının son oyunu Varşova'da sahneye koyulacaktı.

23 Kasım 1905'te, Jogiches Otto Engelmann takma adıyla Varşova'da Victoria Oteli'nde kalıyordu. Dzierzynski, Warsawski ve Marchlewski dahil diğer parti liderleri bir parti konferansına katılmak ve bir parti gazetesi kurmak için oradaydı. Savaşın coşkusu içinde bile Jogiches'in ruh hali düzelmemişti. Wilno günlerinden beri, ensesinde dolaşan Rus polisi ve kendi elinin altındaki bütün bir yıkıcı aygıtla birlikte hiçbir zaman yer altı savaşımına bu kadar dalmış değildi (Krakow'da da tıpkı Berlin'deki gibi kendi adını kullanıyordu). Oysa hâlâ durgun ve kötümserdi. Luxemburg tedirginlikle Varşova'ya "*Bu hiç mi bitmeyecek? Hiç mi?*" diye yazıyordu. "*Amaçsız, anlamsız şeyler düşünmeye son vermeyecek ve gerçek ile birlikte yaşamaya başlamayacak mısın?*"[22]

Luxemburg devrim hakkında yazmak yerine devrim yapmak için Varşova'daki yoldaşlarına katılmaya karar verdi. Polonya olaylarından kasten dışlanmış olmasına üzülerek, Jogiches'e "çocukça" girişimlerinin boşuna olduğunu göstermek ve hem onu hem kendi vicdanını rahatlamak istemiş olabilir. Rosa'yı, aynı zamanda bu tehlikeli durumda yurtdışında kalan tek parti lideri

[21] A.g.e., 474.

[22] A.g.e., 541.

lideri olarak kalmak da huzursuz ediyordu. Oraya gitmenin çok tehlikeli olacağım söyleyerek itiraz eden Alman ve Polonyalı yoldaşlarını dinlemeyi reddetti. 28 Aralıkta Friedrichstrasse istasyonundan Kautsky ailesi tarafından uğurlandı. Yaşlı Minna Kautsky yün pelerinini Rosa'ya giydirmiş, Karl Kautsky bacaklarının üzerine sıcak tutan bir battaniye yerleştirmiş, Luise Luxemburg'un baş harfleri yazılı olan kendi saatini armağan etmişti (Luise'in kızlık soyadı Ronsperger idi) -bunlar yeraltı savaşımı için epey fazlaydı. Luxemburg Anna Matschke adıyla seyahat ediyordu, ama Rus polisinin onu tanımaması bir mucize olurdu, gazete fotoğrafları ve topallaması hemen tanınmasını sağlayabilirdi.

~

Rusya'da 22 Ocak 1905'teki Kanlı Pazar katliamı ve ardından gelen grevler, Rusya'nın ilhak ettiği Polonya topraklarında ekonomik savaşımdan çok ulusal ayaklanmaya benzeri bir tepki doğurmuştu. 1863'teki Rusya karşıtı ayaklanmadan beri, ulusal duygularda ilk kez böylesi bir patlama ve yaygınlaşma görülüyordu. Varşova vilayetinde greve katılan işçi sayısı St. Petersburg vilayetindekilerden iki kat ve Moskova vilayetindekinden üç kat fazlaydı. Polonyalı işçiler Ruslara göre ayaklanmaya daha yatkındı. Ayrıca, Polonyalılar yüksek ücretler kadar Ruslaştırmaya karşı ve özgürlük için savaşıyordu. Kısa sürede grevci işçilere lise ve üniversite öğrencileri ile aydınlar da katıldı. Rus egemenliğine karşı uzun süredir bastırılmış bulunan nefret işçi, aydın, öğrenci ve köylüleri birleştirmişti. Eşsiz olaylar ve eşsiz inançların çağıydı. Rusya'da *Potemkin* savaş gemisinde isyan eden denizciler devrimcilere katılmış ve Bialystok'ta Yahudilere karşı hükümetin kışkırttığı pogromları protesto etmek için Varşova'da genel greve gidilmişti. Ruslar Polonyalılara karşı Sıkıyönetimi silah olarak kullanıyordu. Ağustos'ta Varşova'da ilan edilen sıkıyönetim, Kasım'da tüm Polonya Krallığı'na yayılmış;

1 Aralık'ta kaldırılıp yirmi gün sonra yeniden ilan edilmişti. Etkili bir silah değildi. Ekim'de Rusya'daki bir genel grevin hemen arkasından, Polonyalı demiryolu işçileri büyük ve küçük endüstri merkezlerinde çalışan işçilerle birlikte greve gittiler. "Çarlığa karşı ortak savaş" sloganı altında, Polonya'da görülen en büyük kitlesel politik grev ülkeyi tamamen felce uğrattı. Durumu kontrol altına alıp bir iyi niyet gösterisi yapmak için, Ruslar Polonyalılara bir anayasa ve sivil özgürlükler vaat etti. Bu boş bir vaatti. Rusların verdiği tek ödün Ekim'de ilan edilen politik bir af ve Aralık'ta ön sansürün kaldırılmasıydı. Kısa süreli yaşanan yanıltıcı bir özgürlük dönemi içe atılan öfkeyi dindirmiş ve Luxemburg'un Varşova'ya ayak bastığı 30 Aralık'ta tüm genel grev umutları tükenmişti.

Luxemburg'un Varşova'ya gelişinin Jogiches'i heyecanlandırdığı kuşku götürür. Rosa onun egemenlik alanına tecavüz ediyor ve zaferini çalıyordu; üstelik varlığıyla Jogiches'e aşağılanmışlığını sürekli hatırlatacaktı. Buna rağmen, Rosa'nın kalemine fena halde ihtiyaç duyuluyordu ve Jogiches bir politikacı olarak onun gelişini zorunlu görüyordu. İkisinin de siyasal suçlu olarak arandıkları bir şehirde, altmış beş gün süren ateşli faaliyetleri, birlikte geçirdikleri son günler olacaktı. Luxemburg gece gündüz makale, broşür ve bildiriler yazıyordu. Liderlik sık sık toplanıyordu; çünkü stratejinin saat başı değişen beklenmedik ve eşgüdümsüz gelişmelere uyarlanması gerekiyordu. Bir tersliğin yaşanmadığı bir tek gün bile yoktu. Luxemburg 1906 Ocak ayının ortasında Kautsky'ye, "*Dün sabahın köründen başlayarak birçok şanssızlık üst süte geldi: matbaa atölyesi arandı, sonra mühürlendi. Gerçekte ciddi bir hata yapmasak da sık sık tutuklamalar oluyor. Buna rağmen, bugün için yeni bir yayını toparlayabildik. Hemen oturup bir makale yazmalıyım*" diye yazmıştı.[23]

[23] Rosa Luksemburg, *Briefe an Karl und Luise Kautsky*, ed. Luise Kautsky (Berlin: E. Laub'sche Verlagsbuchhandlung GmbH, 1923), 86-87.

O asi şehirde mutluydu Rosa. Yıllarca konuşup yazdıktan, kuram ve felsefe ile ilgilendikten sonra, Berlin'deki yoldaşlarının kayıtsızlığı, "anlamsız hizipler" ve *Vorwärts*'ın "'radikal' zırvalar"ından sonra, savaş cephesi gençliğinin coşkusunu geri getirmişti. Yaşamında çok sık olduğu gibi, gerçekler hayallerini yıkmıyordu. Beklediği genel grev hiçbir zaman gerçekleşmediyse de, Kautskylere şunları yazmıştı: *"Salt 'şans'ın, yeni bir Manifesto'nun ya da buna benzeri bir şeyin aniden bir greve yol açabilmesi olanaksız değil."*[24] Onlara St. Petersburg'un bir kaos ortamı yaşadığını ve oradan hiçbir sağlıklı bilgi beklenemeyeceğini bildirmişti. Bununla birlikte kastettiği şey ne olursa olsun, Alman partisinin devrimle "ilişkisini sağlamlaştırmak" amacıyla St. Petersburg'a kendisi gitmek istiyordu. Matbaalarla yaşanan büyük zorluklar, günlük tutuklamalar ve hizip çatışmaları dinmek bilmese de Rosa coşkusunu yitirmiyordu. Kautskylere "*Sıkıyönetime karşın,* [***Kızıl***] ***Bayrağı*** *her gün yayınlıyor ve sokaklarda satıyoruz. Her gün, elde silah burjuva matbaacılarını* ***Bayrak****'ı basmaya zorluyoruz*" diye yazmıştı.[25] Kendisi matbaacının kafasına silah dayamamıştır, ama Jogiches dayamış ya da en azından eylemi yönetmiş olabilirdi.

Bu sırada sert bir kış hüküm sürüyor, grevci işçilerin aileleri soğuk ve açlıkla pençeleşiyor, işçiler tükeniyordu. 1906'da grevcilerin sayısı aniden düşmüş ve birçok Avrupa sendikasının desteğiyle bile Rus polisinin geriletilemeyeceği ortaya çıkmıştı. Sonunda, zafer her zamanki gibi Rusların olmuştu. Ölüm ve hapis cezaları, sendikaların dağıtılması ve artan baskılar işçileri uzun yıllar geri çekilme ve edilgenliğe itmişti.

Daha sonra ortaya çıktığı gibi, ortak çalışma ve tehlike Luxemburg ve Jogiches'i yakınlaştıramadı. Varşova döneminde aralarında nelerin olup bittiği hâlâ tartışma konusu ama ikisinin de

[24] A.g.e., 79.

[25] A.g.e., 81.

ilişkilerini kurtarmak için çaba gösterdikleri açık. Yoksa Jogiches'in ihtiyatsız davranarak kaldığı otelden Luxemburg'un kaldığı Kontes Walewska pansiyonuna geçmesinin ne yol açmış olabilir ki? Bu ya gönül alıcı bir jest ya da kasten tehlike ile oyun oynamaktan başka ne olabilirdi? Belki Jogiches polisin müdahalesinin yıkılmanın eşiğine gelen ilişkilerini uygun bir şekilde sona erdirebileceğini düşünmüştü. Belki de Jogiches onun yakınlığına ihtiyaç duymuştu; belki Rosa'nın ona ihtiyacı vardı. Bu karar pratik temelde haklı gösterilemezdi; iki otel birbirine yakındı ve kısa mesafeyi yürümek aynı yerde kalmaktan daha az risk taşıyordu. İkisi de saklanmıyordu; Luxemburg haftada bir ailesini ziyarete gidiyordu. İkisi de dikkatli bir biçimde de olsa şehrin farklı yerlerindeki apartman dairelerinde yoldaşlarıyla toplantılara katılıyorlardı. Eğer ayrı ayrı kalsalardı, biri yakalandığında diğerinin kaçma şansı olabilirdi.

Ayrı ayrı yaşamak ya da gizlenmek, göze çarpmaktan kaçınmak, riskleri azaltmak yer altı çalışmasının kesin kuralıydı. Hiç kimse bunu Jogiches'den daha iyi bilemezdi. İkisi de sahte pasaport taşıyordu, ikisi de birlikte yaşadıkları Berlin'den gelmişti ve ikisi de Alman ve Rus polisi tarafından tanınıyordu. Tutuklanma olasılığını tartışmış olmalılardı. Bir Alman yurttaşı olan Luxemburg, Rus uyruğunda olan, kaçak Jogiches'den daha az tehlikedeydi. Luxemburg ilk kez yasadışına çıkıyordu; oysa Jogiches'in bir yıl içinde Varşova'ya beşinci kez kaçak giriyordu. Rosa tutuklanırsa, Alman Sosyal Demokrat Partisi protesto edebilir, ama Leo için parmağını bile kımıldatmazdı.

4 Mart 1906'da, Rosa'nın otuz altıncı doğum gününden bir gün önce Pazar öğleden sonra, çarlık polisi yasak yayınlara, kanıtlara ve SPD liderleriyle yazışmalarına ulaşmak için Rosa'nın otel odasında arama yaptı. Tutuklanmaya yol açan olaylar bilinmiyor. Güvenilir kaynaklara göre, polis ve jandarma ortaya çıktığında Jogiches otelde değilmiş. Otele geldiğinde, odasının kapısını açmış ve aramayı görmüş. Polis tarafından durdurulmadan Rosa'yı uyarmak için bitişikteki odasına gitmiş. İkisi de orada

tutuklanmış. Ama eğer polis geldiğinde Jogiches otelde olmasaydı, zaten odaya da girmezdi. Polis Bir Pazar öğleden sonra, sessiz ortamda, komşuların ve gelip geçenin dikkatini çekmeden saygın pansiyon binasına dalamazdı. Eğer cadde göze batacak kadar boş ya da kalabalık olsaydı, Jogiches polislerin kokusunu alabilir ve kaçabilirdi. Caddede herhangi bir olağandışılık göremese bile, polisi küçük otele girmek üzereyken fark edebilirdi. Polisin girişi korumasız bıraktığı düşünülemezdi ama orada koruma olsaydı bile, Jogiches kaçacak ya da en azından bunu deneyecek zaman bulabilirdi. Buna karşılık, güya dikkati çekmeden kendi odasına geçmiş, yolda aramayı görmüş, yeniden kaçma fırsatını teperek, cebinde Rosa'nın son özel mektuplarıyla birlikte onun odasına girmiş. En büyük olasılıkla, polis geldiğinde Jogiches de oradaydı. Jogiches Rosa'nın Varşova'daki varlığının felaketle sonuçlanmaya mahkum olduğunu her zaman biliyor olmalıydı.

Kautskylerin eline 13 Mart 1906'da geçen bir mektupta Luxemburg şöyle yazmıştı: "*Ayın dördünde, Pazar akşamı, kaderin cilvesiyle tutuklandım. Pasaportumda vize vardı ve ayrılmaya hazırdım. Ama, bu konuda yapacak bir şey yoktu... Yaşasın Dev..!*"[26] Gerçek adı henüz ortaya çıkmamıştı; onlardan mektuplarını Anna Matschke adına göndermelerini istiyordu. Bundan sonra Karl Kautsky'ye, Leipziger Volkszeitung'un muhabiri, Berlinli Herr Otto Engelmann'ın (Jogiches) -"*elbette onu tanırsınız, uzun bir süre Cranachstrasse'de oturan aynı sarışın adam*"ın- da tutuklanmış olduğunu yazıyor ve polis araştırırsa, Engelmann'ın Varşova'ya atandığını doğrulamasını istiyordu.[27]

Polisin tutuklanma anında onları tanımış olmasında şaşırtıcı bir yan yok. Ne var ki, poliste kayıt olmadığından, kanıt gerekliydi. Luxemburg'un durumu görece basitti; polis beş günde kız-

[26] A.g.e., 93.

[27] A.g.e., 96-97.

kardeşi Anna ile bir karşılaşma sahnesi ayarladı; Anna Rosa'yı derhal teşhis etti. Jogiches'in kimliğini çıkarmak çok daha zordu. Haziran sonunda, Luxemburg kefaletle serbest bırakıldığında, Varşova polisi Engelmann'ın resmini gönderdiği Wilno polisinden bu kişinin kimliğini saptamasını istemişti. Luxemburg'un kız kardeşinden daha deneyimli olan Jogiches'in ağabeyi Pavel, Leo'nun ele vermemişti. Ne var ki, soruşturma derinleştirildiğinde, *Leipziger Volkszeitung* muhabirinin, 1889'da dört ay tutuklu ve bir ay da polis gözetiminde kalan, aranan, asker kaçağı Leo Jogiches'in ta kendisi olduğu ortaya çıktı.

Luxemburg, teşhis edildikten sonra, Lehçe yazılı ifade verdi: "*Benim adım önceden bildirmiş olduğum Anna Matschke değil, Rosa Luxemburg'dur.*"[28] Öyküsünün geri kalanını aynen tekrar etti. Alman Sosyal Demokratı'ydı, Varşova'da ailesini ziyaret edip çalıştığı Alman gazeteleri için haber toplayacaktı; Polonya hareketi ile hiçbir ilgisi yoktu. Polis ancak serbest bırakıldıktan sonra, onun imzasıyla yayınlanmış bir makalenin de yer aldığı *Kızıl Bayrak* sayılarından birini bulmuştu.

Soruşturma, iki sanığın çarlık hükümetini devirmeye çalıştıkları gibi özel ilişkilerinin de bulunduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Anti-sosyalist Alman basınında "kana susamış Rosa" ve sevgilisi ile ilgili sansasyonel yazılar ortaya çıkmaya başladı. *Die Post*, "*Bu tehlikeli yabancı evlilik yoluyla Alman yurttaşlığını kazanmıştı*" diye yazmıştı. "*Almanya'da ondan bu kadar kolay kurtulabildiğimiz için sadece sevinmeliyiz.*"[29] Luxemburg 1897'de Gustav Lübeck ile evlendiğini ve beş yıl sonra boşandıklarını; Otto Engelmann'a gelince, onun gazeteci meslektaşlarından biri olduğunu ve Varşova'da sadece rastlantı eseri buluştuklarını

---

[28] Feliks Tych, "Ostatni pobyt Rozy Luksemburg w Warszawie," in *Warszawa popowstaniowa* 1864-1918.(Warsaw: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968), 243-bkz.ayrıca bak. W. Bystrjanski, "Roza Luksemburg i Leon Tyszka w obliczu carskiej sprawiedliwosci," in Z Pola Walki 2:116-27 (Moskova, 1927).

[29] Tych, "Ostatni pobyt," 247.

söylemişti. Luxemburg'un Jogiches'in üzerinde ele geçirilen açıkça özel mektupları dışında karşıt kanıtlar yoktu; açıkça bunlar da yeterli sayılmazdı. Ne olursa olsun, Rosa bir Alman yurttaşıydı. Bu gerçek ne Ruslarla yakın işbirliği içindeki Alman polisi, ne de onun Lübeck ile sahte bir evlilik yaptığını, gerçekte ise Jogiches ile birlikte yaşadığını öne süren Alman basını tarafından çürütülebilirdi.

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin liderliği Luxemburg'u hapisten kurtarmak için hiçbir çaba harcamadı. August Bebel sıkıyönetim yasasına tabi olmasını ve Sibirya'ya sürgün edilmesini önlemek için gerekli parayı bulmayı ve partinin elindeki tüm araçları kullanmayı taahhüt etti. Ailesi Rosa'yı güçlü bir biçimde destek oldu. Yardım sağlamaya çalıştı, hapiste ziyaret etti ve Rus başbakanı Kont Witt'i araya sokmaya hazırlandı. Alman Şansölyesi von Büllow'a başvuruda bulunmasını isteyenlere karşı olduğu gibi bu öneriyi de kesinlikle geri çevirdi: Kautskylere, "*Hiçbir biçimde ona borçlu kalmak istemem*" diye yazdı; "*çünkü o zaman görevim olan onu ve hükümeti eleştirme konusunda kendimi özgür hissedemem.*"[30]

Polonyalı parti üyelerinin firar planlarının hiçbiri işe yaramadı. Bunun bir nedeni de mahkumların önce şehir Adliye Sarayı'ndan Pawiak hapishanesine, oradan da ünlü Kale'ye nakledilmeleriydi. Kale, Rosa'nın gençlik dönemindeki kahramanları, Aleksandra Jentys ve Ludwik Warynski'nin hapsedildikleri yerdi. Rosa on altı yaşındayken, dört sosyalist asılmıştı. Pawik, ona Zwickau hapishanesini anımsatmıştı; Kautskylere şöyle yazmıştı: "*Huzur, düzen ve yalnızlık; gereğinden çok yiyorum ve her gün volta atabiliyorum. Gene de, en önemli şey dış dünya ile daha sık bağ kurabilmek: Dostlarımla sürekli temas halindeyim, ve -yazabiliyorum.*"[31]

---

[30] Luxemburg, *Briefe Kautsky*, 102.

[31] A.g.e., 101-2.

Eğer Jogiches onu sorumsuzlukla suçlayabilmişse, bunu elbette o cezaevindeyken yapmamıştı. Rosa hem çalışmalarını hem de özel işlerini tam bir kontrol altında tutuyordu. Polonyalı bir Sosyal Demokrat, Jakup Hanecki onu neredeyse her gün ziyaret ediyordu. Hiçbir denetim olmadan parti sorunlarını tartışıyorlardı. Hanecki gelecek kongrede Polonya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPKPİL) Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katılması için Rosa'nın onayını almıştı. Karl ve Luise Kautsky onun istediklerini yapmak için çırpınıyorlardı. Karl SDKPİL'i Enternasyonal Bürosu'nda temsil edecek; Luise onun kirasını ödeyecekti -"*'kırmızı' ve 'yeşil' odalarıma geri dönme umudu içimi sevinçle dolduruyor.*" Jogiches'in terzisine 25 marklık bir borç vardı -"*ondan fatura almayı sakın unutmayın.*"[32] Sakin bir etkiyle önemli politik sorunlar ve pratik ayrıntılar hakkında fikir yürütüyor; hapishanenin hayatını kesintiye uğratmasına izin vermiyordu. Birkaç ay önce şikayet ettiği depresyon ve duyarsızlık ortadan kalkmıştı; Kautskylere mektupları espri ve coşku yayıyordu; sanki büyük bir macera yaşıyordu. Kale'de koşullar ağırlaşmıştı -ailesi geldiğinde demir bir kafeste görüşe çıkmaya zorlanıyordu- ama morali yerindeydi. Sağlığı bozuluyordu. Doktorların serbest bırakılmasını sağlamak için hastalıklarına koyduğu tanılar -anemi, karaciğer büyümesi ve gastrointestinal akıntı- gerçekte abartılı değildi.

Sonunda tahliye edilmesini sağlayan şey para olmuştu: Kefaletle serbest bırakılmasını kabul eden Rus görevliye 2000 ruble rüşvet ve kefalet için 3000 ruble. Rüşvet için verilen para ailesi ve dostları tarafından toplanmıştı. Kefalet kardeşi Maksymilian tarafından yatırılmışsa da bu para Alman Sosyal Demokrat Partisi tarafından sağlanmış olabilir.

Luxemburg 1906 Haziran sonuna doğru tahliye edildi ama Varşova'dan ayrılması yasaktı. Ailesinin bakımı altında, sağlığı

[32] A.g.e., 99, 114.

hızla düzeldi. Haziran'da dostları Emanuel ve Mathilde Wurm'a "*harika zaman geçiriyoruz*" diye yazmıştı. "*Büyük ölçekte problemler, önemli problemler doğuran bir zamana, aklı uyaran, 'eleştiri, ironi ve öz'e kapı açan, tutkuları özgürleştiren ve her şeyden önce doğurgan, gebe bir zamana harika diyorum. Her saat yeni bir doğum yapıyor ve her doğurduğunda sanki tekrar 'gebe' kalıyor. En önemlisi de Berlin'deki gibi ölü fare yavruları ve duvara yapışmış sivrisinek larvaları değil, gerçek devler -devasa suçlar* (*bkz.* hükümet), *devasa utanç* (*bkz.* Duma), *devasa aptallık* (*bkz.* Plekhanov ve Ortakları), *vb. doğuruyor.*" Rosa mektubunu kılavuz edindiği ilkeyle noktalıyordu: "*Harika olan tek şey devrim, geri kalanı faso fiso!*"[33]

Polonyalıların devrimci ruhu onu büyülemişti. Varşova ile kıyaslandığında, Berlin eskisinden daha boğucu görünüyordu; Vorwärts'daki çalışma arkadaşlarıyla tartışıp durmaktansa, içerde yatmayı tercih edeceğini söylemişti. "*Rusya'daki tek güvenli vaha olan, savaşan, acı çeken ve hayat dolu*" şehriyle gurur duyuyordu.[34] Finlandiya'ya gitmek üzere şehirden ayrıldıktan sonra, tehlikenin her yerde olduğunu, "*elbette bunun da içimde bir an önce geri dönme arzusu uyandırdığını*" yazmıştı. Varşova, "*caddelerinde dolaşırken, bir devrimin sürdüğünü insanın aklının ucundan bile geçiremeyeceği uykudaki Petersburg'dan*" on kat "*ilginçti.*"[35] İşgal altındaki tüm Polonya'da isyanlarla doğan ve romantik şiirde doruğa ulaşan moral güç yeniden doğmuştu. Kendini kurban etme töreni yeniden ortaya çıkmıştı. 1830 ve 1863 asileri gibi, grevci işçiler de yenemeyecekleri bir askeri gücün karşısına dikilmişlerdi. Devrim yenilmiş ama proletarya ulusun geleneklerini devam ettirmiş, düşlerini paylaşmıştı. Luxemburg

[33] Rosa Luksemburg, *Briefe an Freunde*, ed. Benedikt Kautsky (Hamburg: Europaisch Verlagsanstalt GmbH, 1950), 43.

[34] Luxemburg, Briefe Kautsky, 107.

[35] A.g.e., 116.

kitle grevi ile ilgili çalışmasında şöyle yazmıştı: "*Devrim fırtınasında, proletarya sadaka dilenen cimri bir baba olmaktan çıkar ve -maddi açıdan rahat yaşamayı saymazsak- en yüce değer olan hayatın bile savaştığı ideallere kıyasla çok az şey ifade ettiği bir 'devrimci romantik'e dönüşür.*"[36]

31 Temmuz 1906'da bir daha geri dönmemek üzere Varşova'dan ayrıldı. Doktorlar yurtdışında tedavi görmesini öğütlemiş, yetkililer de ülkeden ayrılmasına izin vermişlerdi. Bir yıl önce Jena'da kışkırtıcı bir konuşma yaptığı için yargılanma tehdidi altında bulunduğundan Almanya'ya hemen gidemezdi. Ne olursa olsun, Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin liderleriyle buluşmaya can atıyordu. Hapiste bulunan eski bir arkadaşını, Parvus-Helphand'i ziyaret ettiği St. Petersburg'da kısa bir mola verdikten sonra, St. Petersburg'un otuz beş kilometre dışında bulunan Finlandiya'da küçük bir turistik köy olan Kuokkala'ya gitti. Orada Felicja Budzilowwicz takma adıyla kaldı.

Rus devrimine duyduğu tüm hayranlığına karşın, Rusların tutumlarını eskisi kadar can sıkıcı bulmuş ve: Kautskylere, "*kaos, örgütsüzlük ve her şeyden önce, fikirler ve taktikler bakımından büyük bir kargaşa*" diye yazmıştı.[37] Gene de ziyaret çok öğreticiydi. "*Haretketeki kişilerle görüşmelerimden, bir insanın kitaplardan asla öğrenemeyeceği şeyleri öğreniyorum; üstelik insan doğrudan temas yoluyla bir şeyler elde edebilir.*"[38] Bunları yazarken aklından Lenin olduğu neredeyse kesin. Lenin ve yakın çevresi Zinovyev, Kamanev ve Bogdonov Kuokkala'da üslenmişti. En iyi durumda bile Bolşeviklere ihtiyatla yaklaşmış olduğu halde, bu yaklaşımı Varşova'da değişmeye başlamıştı: Polonyalılar gibi Bolşevikler de en azından hükümeti devirmeye kalkmışlardı.

---

[36] Rosa Luxemburg, *Ausgewahlte Reden und Schriften*, 2 cilt. (Berlin: Dietz Verlag, 1951), I:208.

[37] Luxemburg, Briefe Kautsky, 107.

[38] A.g.e., 116.

Kuokkala'da Lenin'i daha yakından tanımıştı. Lenin, Rosa'ya her zaman çekici gelen bir nitelik olan olağandışı zekası, muazzam irade gücü ve Rus gerçeği konusundaki engin bilgisi ile onu büyülemişti. Bilgin, zeki ve kararlıydı Lenin. Rosa'nın tanıdığı kuramcılar onun gölgesinde kalıyordu. Lenin'in kendi yanılmazlığına gerçek inancı ve devrimin dışındaki her şeye ilgisiz kalması Rosa'yı etkilemişti. Daha sonra bir arkadaşına "*onunla konuşmak bir zevk*" diye yazmıştı. "*Çok sevdiğim çirkin suratıyla, çok derin ve bilgili biri.*"[39]

Ruslarla görüşmelerini öğretici bulmakla birlikte, aslında Almanya'ya dönmek istiyordu. Yeni silahı -kitlesel grev hakkındaki yapıtı- ve gerçek bir devrim yapmakla kazandığı yeni zaferiyle, Alman partisine gerçek bir devrimci ruh getirebileceğine eskisine göre daha fazla hazır olduğunu hissediyordu. Finlandiya'da vaktinin çoğunu "Massensterik, Partei und Gewerkschaften" (Kitle Grevi, Parti ve Sendikalar) adlı broşür üzerinde çalışmakla geçirmişti. "*Eğer Rus devrimi bize bir şey öğrettiyse, o da en başta bir kitle grevinin yapay bir biçimde 'yaratılmayacağı', rasgele 'kararlaştırılamayacağı' ya da 'yayılamayacağı' ama doğru zamanda tarihsel kaçınılmazlığıyla toplumsal koşullardan kaynaklanan tarihsel bir olay olduğudur.*"[40] Rosa'nın amentüsü -kendiliğindenliğin "örgütlü eylem"den ve proletaryanın sağlıklı içgüdüsünün parti liderliğinden üstün olduğu inancı güçlü tezlerle desteklenmişti. Önceden hazırlanmış olan hiçbir plan kitlelerin kendiliğinden hareketine ayak uyduramaz; bir siyasal partiye sadece işçilerin sahip olduğu gücü yüklemek yanlıştır, diye yazmıştı. Politik kitle savaşımı yukarıdan merkezi bir parti örgütü tarafından yönlendirilemez. "*Proletaryanın sınıf savaşımında örgütlerin rolünün... abartılması çoğu kez örgütsüz proleter kitlenin ve bu kitlenin siyasal olgunluğunun hesaba katılmaması ile at başı gider.*"[41]

---

[39] Luksemburg, *Listy* 3:265.

[40] Luxemburg, *Ausgewahlte* I:165.

[41] A.g.e., 222.

Rusya'nın, bu "yarı barbar devlet"in deneyiminin, üç milyon üyeli bir Sosyal Demokrat Parti'ye ve politik yaşamda otuz yıllık deneyimi bulunan bir işçi sınıfına sahip Almanya'ya nasıl uygulanabilirdi? Luxemburg farklılıkların büyük ölçüde yanıltıcı olduğunu söylüyordu; çünkü "*Petersburg'lu, Varşovalı, Moskovalı ya da Odesalı bir işçi*" kültürel ve zihinsel olarak sendikalizm ve burjuva parlamentarizminin geliştirdiği kişilerin inandığından çok daha fazla "*Batı Avrupalı sınıf kardeşlerine yakındır.*"[42] Üstelik, Rusya'dakinden farklı olmayan Alman madencileri ve tekstil, demiryolu ve tarım işçilerinin umutsuz sefaleti, onların farklılıklarını azaltıyordu. Oysa Rusya'da işçiler ve işverenler arasındaki en küçük çatışma bile bir fırtına yaratırken, Almanya, Fransa, İtalya ya da Hollanda'da en tehlikeli çatışmalar bile işçilerin kitlesel bir eylemine yol açmıyordu. Luxemburg kitle eylemini yükselten şeyin Rusya'da çok, Almanya ve diğer batı Avrupa ülkelerinde daha az gelişmiş olan sınıf içgüdüsü olduğunu hissetmişti. "*En geri ülke... Almanya'nın ve en ileri kapitalist ülkelerin proletaryasına sınıf savaşımını hangi yol ve yöntemlerini geliştireceğini gösteriyor.*"[43]

1905 devrimi Luxemburg ve Alman Sosyal Demokratları, bir devrimci ile kuramcılar arasındaki uçurumu ortaya serdi. Uçurum kapanabilir gibi görünmüyordu. Luxemburg'un "*Rus devriminden ne zaman öğreneceksiniz?*" diye sorduğu çarpıcı soru, Almanları pek etkilemişe benzemiyordu. Rosa devrimi bir tarihsel zorunluluk olarak kavrarken, Alman yoldaşları felsefi, soyut bir sorun olarak görüyorlardı.

Varşova bozgununa son nokta 1906 Kasımında konuldu. Sıkıyönetim Mahkemesi, Luxemburg ve Jogiches'i Polonya Ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrasisine üye olmak ve Rus imparatorluğunu silahlı ayaklanma yoluyla devirmeye teşebbüs etmek

[42] A.g.e., 212.

[43] A.g.e., 230.

suçundan mahkum etti. Luxemburg mahkemeye gitmedi, bir sağlık raporu gönderdi. Bunun üzerine kanun kaçağı ilan edildi ve kefaletine el kondu. 1907 Ocağı'nda bölge askeri mahkemesi Jogiches'i sekiz yıl kürek cezasına mahkum etti. O zamana kadar Rosa'nın hayatı çoktan farklı bir yön almıştı. 13 Eylül 1906'da Berlin'e döndüğünde, onu karşılamaya gelen dostları arasında Konstantin Zetkin de vardı.

XI. Costia Zetkin: 1907- 1912

Clara Zetkin'in küçük oğlu, Costia denilen Konstantin Zetkin, 17 Nisan 1885'te Paris'te doğmuştu. Babası öldüğünde dört yaşındaydı. Annesi iki çocuğuyla Zürih'e taşınmış, çocukları kısa bir süre için İngiltere'ye yollamış ve 1890'da Stutgart'a yerleşmişti. Costia daha beş yaşına gelmeden üç ülkede yaşamıştı. Fransızca, Almanca, Rusça ve İngilizce biliyordu ve birçok bakıcısı olmuştu. Clara Zetkin'in çocuklarına az zaman ayırabilmesi, katı kurallar koyup uygulamasını engellememişti. Soğuk banyolar, tırnak temizliği ve sıkı bir program oğullarını sert, formda ve disiplinli kişiler haline getirecekti. Costia'nın seçeneği pek yoktu, bu yüzden -annesinin, ağabeyinin, öğretmenlerinin, bakıcılarınınbuyruklarına itaat etmeye çalıştı. Bununla birlikte, fırsat bulduğunda doğaya koşuyor, gökyüzünü seyre dalıyor ve hayal kuruyordu. Okul arkadaşları onunla alay ediyordu çünkü o sadece "çocuk, kilise, mutfak" (*Kinder, Kirche, Küche*) ile ilgilenen ideal Alman kadını klişesine meydan okuyan bir kadının oğluydu. Üstelik, annesinin siyasal bağlılığını sergilemeye de zorlanıyordu. Clara onu en iyi okullara göndermiş olsa da, çocuklarını işçi çocukları gibi giydiriyordu. Costia bunun yarattığı sıkıntıyı hiç unutmayacaktı. Daha fazla bağımsız olan oğlu Maxim bile, Clara ile çelişkiye düşmeye cesaret edemiyordu; siyasette keyfi ve

dogmatik olan Clara, evde de bu tutumundan aşağı kalmıyordu.

Costia mutlu bir çocuk değildi. Utangaç ve hassastı, daha güçlü olan Maxim ona hep örnek gösterilmişti. Costia, sınıf arkadaşlarının kötü şakalarını kolayca alt eden ve annesine karşı tutumundan etkilendiği Maxim'e hayrandı. Maxim dosdoğru ve saygı yaratan biriydi ayrıca kendi kendine yetebiliyordu da. Oysa Costia'nın annesinin onayına ihtiyacı vardı. Maxim'in tersine annesi için bir huzur kaynağı değil, endişe kaynağıydı. İlk okulda ve daha sonra Lisede notları Maxim'inki gibi mükemmel olmamakla birlikte sınıfını geçebiliyordu. Annesi düzen ve etkinlik gibi kusursuzluğa da saygı duyuyordu. Costia çok etkin değildi; ev ödevlerini aksatıyor; okumayı, dolaşmayı ve çoğu kez hayal kurmayı seviyordu. Ama ne zaman akşam yemeğine geç kalsa, annesinin kaygılı bakışları ve unuttuğu ev ödevleri onu endişelendirirdi. Düzelmek için elinden geleni yapar, oysa zafer kazanmış edasıyla annesine gösterdiği iyi notların yaramazlıklarını unutturacağından asla emin olamazdı.

Clara talibi Friedrich Georg Zundel adlı ressamla evlenmek için oğullarının rızasını almak istediğinde, Costia daha on üç yaşındaydı. Annesi kararının onların onayına bağlı olduğunu öne sürdüyse de, son dört yıldır evde Zundel'in varlığı bu konuda kuşku yaratıyordu. Zundel yaşça kırk bir yaşındaki karısından çok çocuklara yakındı -Maxim'den sekiz ve Costia'dan on yaş büyüktü- ve onlarla ilişkileri gayet iyiydi. Büyük olasılıkla radikal politik fikirleri nedeniyle evlatlıktan reddedilen, beş parasız, büyük sanatsal tutkuları olan Zundel, eve, aileye ve en başta Clara'nın evde onun için inşa ettirdiği stüdyoya büyük değer veriyordu. Stuttgart'ın otuz mil güneyinde, Sillenbuch'daki evin yeri çok güzeldi; etrafında büyük bir meyve bahçesi, yakınlarında harika manzarası olan bir orman vardı. Burası Costia'nın onlu ve yirmili yaşlarının sığınağıydı.

Maxim liseden mezun olunca tıp fakültesine gitmiş ve eve arada sırada gelmeye başlamıştı. Ne var ki, Costia üniversiteye gitmek istemiyor, hangi dalı seçeceğine bir türlü karar veremiyor

ve okulun artık onun için bittiğine inanıyordu. Clara onu "bir şeyler yapması" için ikna etmeyi defalarca denemişti ama o annesinden ya da o yöreden ayrılmak istemiyordu.

1906'da Costia yirmi bir yaşına bastığında, Clara Zetkin en sonunda onu bir karar vermeye zorladı. O sırada Varşova'da bulunan ve hemen dönecek gibi görünmeyen Rosa'nın Berlin'deki dairesi boştu. Apartman dairesi onun için mükemmel bir fırsattı -kente taşınabilir ve üniversiteye kaydolabilirdi. Clara planını yaşadığı çıkmazın farkında olan ve onu yalnız bırakmayan August Bebel ve Karl Kautsky ile tartıştı. Böylece Costia Luxemburg'un Cranachstrasse no. 58'deki dairesine yerleşti.

Luxemburg Costia'yı daha delikanlılığından itibaren tanıyordu, onu yıllarca Clara'nın evinde görmüştü, ama annesine yarattığı sorundan habersizdi. 1906 Eylülünde Berlin'e dönünce, arkadaşının kendi dairesini kullanmasına onay vermişti. Clara ona küçük oğlu konusunda her şeyi anlatmıştı. Mesleksiz ve çalışma arzusu duymadan onun sırtından geçindiğini, ilgisiz ve sorumsuz olduğunu söyleyerek yakınmıştı. Ne mali güçlükleri ne de toplumsal vicdanı oğlunun aylak yaşamının gerekçesi olamazdı. Clara'nın *Die Gleicheit*'in yayınlanmasına yardım etmesi için yalvarıp yakarmaları boşa çıkmıştı. Büro işi oğlunu sıkıyordu ve bürodaki çalışma saatleri dağcılık yapmasına engel oluyordu. Onun için bir şey yapmak zorundaydı.

Luxemburg, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) Mannheim'deki Kongresi'ne katılmak için Berlin'den kısa süreliğine ayrılıp sonbaharının bitimine yakın İtalya'ya bir gezi yapmayı planladığından, Costia'yı Jogiches'in odasına yerleştirmişti. Aralık'ta Clara'ya yardım etmeye kararlı olarak döndü Berlin'e. Costia'yı üniversiteye girmesi için ya da bir iş bulması ve avare yaşamına bir son vermesi için ikna edecekti. Annenin başarmadığını ünlü, otorite sahibi güvenilir bir eski dostun başarma şansı daha fazlaydı.

Luxemburg'un planladığı dönüşüm beklenmeyen bir yöne kaydı: Costia ile sevgili oldular. Görünürde ideal bir beraberlikti

bu -yeni ayı ve güneşin doğuşunu seyretmeyi, doğayı ve uzun yürüyüşleri, müzik dinleyip roman okumayı seviyorlardı. Costia onun çalışmasıyla ilgileniyordu; çok zaman geçmeden Rosa makalelerini okuması için vermeyi ve kendi görüşlerini ve konuşmalarını tartışmaya başlamıştı. Costia'nın hayranlığı ve saygısının yoğunluğu Jogiches'in sürekli hoşnutsuzluğunun tam zıddıydı. Costia sadece edilgen bir dinleyici değildi; zeki ve meraklı yanıtlar verse de, onda Jogiches'in keyfiliğinden eser yoktu. Rekabetçi olmadan yardımseverdi, acı çekmeden ya da kendine acımadan onunla gurur duyuyordu; Rosa'ya kendi gençliğinin getirdiği coşkuyla mutluluk saçıyordu. Rosa de onun güvensizliğini azaltıyor, ona dehaların her zaman geç çiçek açtığım, dehalarını kavramak için destek, özgürlük ve zamana ihtiyaçları olduğunu söylüyordu. Rosa onun büyük ölçüde bağımlı olduğunu bildiği annesiyle doğrudan çatışmaya girmeden, onun bağımlılığını ortadan kaldırmaya başlamıştı.

Costia kadınlara çok çekici geliyordu. Çok uzun değil, orta boylu ve güçlü kuvvetliydi; bir sporcunun atletik yapısına sahipti; bronz tenliydi. Yüzü güzeldi ve gri gözleri hep rüyada gibiydi. Yüz ifadesinde ciddi olmakla birlikte çocuksu bir yan vardı.

Luxemburg Costia'nın tanıdığı kadınlardan farklıydı. Hiçbiri onun ışığına ve coşku dolu canlılığına sahip değildi. Costia onda ilk gerçek dostluğu ve tutkulu aşkı bulmuş; duyarlı bir zeka tarafından yönlendirilmenin mutluluğunu keşfetmiş ve büyüleyici bir kadın tarafından sevilmişti. Uyumsuz ve aylak, "zavallı küçük Costia" aniden Luxemburg'un "Zeus"u olarak yüceltildiğini görmüştü. Eğer başlangıçta Rosa'nın aklı, ünü ve konumu onu korkuttuysa da, birlikte yaşarken onu daha yakından tanıdıkça, bunlar aralarındaki ilişkiye gölge düşürmemişti. Annesi onun zayıflığından yakınırken, Rosa onun gücünü kutsuyor ve erkekliğinden gurur duymasını sağlıyordu.

Belki hem Luxemburg'un hem de Costia'mn anlamış olduğu gibi, oğlunun tutulduğu kara sevda Clara Zetkin'in gözünden kaçamazdı. Ama üçü de Costia için en iyi şeyin bu olduğu

konusunda sanki anlaşmıştı. Costia annesinin Luxemburg'a ne büyük bir hayranlık beslediğini biliyor ve belki de hayatında ilk kez annesini etkilemeyi umuyordu. Luxemburg'un vicdanı temizdi çünkü, Clara gibi Costia'ya da bağlı olduğuna ve onun gelişmesine yardım etme konusunda daha iyi bir konumda olduğuna inanıyordu. Clara oğlunun ona hiç zarar vermeyecek olağandışı bir kadının kanatları altında olmasından sadece huzur duyabilirdi. Clara onayını açıkça ifade etmese de, kesinlikle bu ilişkiyi bozabilecek hiçbir şey yapmadı. Costia'ın Luxemburg'un dairesinde kalmasına, pahalı hediyelerine ve Luxemburg'un finanse ettiği yurtdışı tatillerine gitmesine ya da oğlu zamanını Silenbuch ve Berlin arasında böldüğünde, Luxemburg'un onu görmek için Sillenbuch'a gelmesine ses çıkarmadı. Görüntüyü kurtarmak için, Luxemburg Costia'ya yazdığı günlük mektuplarının birkaçını tek bir zarfa koyup postalıyor ve Clara'nın durumu anlayıp anlamadığını merak etmek için Costia'nın ağzını arıyordu.

Luxemburg'un ünü onu spekülasyonlardan koruyordu. Jogiches Berlin'e döndükten sonra, Costia'nın nerede kalacağı ile ilgili kaygıları taşıyan August Bebel, 1907 Nisanının ortasında Karl Kautsky'ye şöyle yazıyordu: "*Eğer yoldaş Rosa Luxemburg'un arkadaşı [Jogiches] sürekli o dairede kalacak olursa, o zaman Costia'nın orada kalması zorlaşır.*"[1] Costia'nın Cranachstrasse'de kalmasının doğru olup olmadığını kimsenin konu etmemesi, sevgililerin aşırı dikkatini ve Rosa'nın parti eliti arasındaki ününü gösteriyordu. Rosa ve Costia arkadaşlarının evlerinde buluşuyor ama ayrı ayrı gelip gidiyorlar; topluluk içinde birbirlerine resmi bir biçimde hitap ediyorlardı. Costia'nın Berlin'e yaptığı ziyaretler sırasında alınacak önlemler, mektuplarda özenle en küçük ayrıntılarına kadar planlanıyordu. Luxemburg ile ilgili anılarında Luise Kautsky, Rosa'nın Costia'nın akranı ve iyi arkadaşı

[1] Karl Kautsky, Jr. ed., *August Bebels Briefwechsel mit Karl Kautsky* (Assen: Van Gorcum & Co., 1971), 184.

iyi arkadaşı olan Hans Diefenbach ile arkadaşlığına daha çok yer veriyor, oysa Costia'nın adını açıkça anmıyordu. Luise Kautsky'nin ilişkinin niteliğinden habersiz mi olduğu, yoksa Luxemburg'un sırrını mı sakladığı bilinmiyor. "*Rosa Luxemburg'un en yakın arkadaşlarından biri*" olarak tarihe geçen ve yıllarca gizli ilişkinin bir kalkanı olan Hans Diefenbach'ti.[2] Costia Zetkin gizli kalmıştı.

İlişkilerinin üçüncü yılında, Luxemburg Costia'dan 1907 Ekimi'nden beri ekonomi politik kürsüsüne sahip olduğu SPD Parti Okulu'nun öğretmenleri arasına katılmasını ister. Clara Zetkin ve Luxemburg tarafından birlikte yapılan öneri Bebel ve Kautsky'yi küplere bindirir. Bebel, Kautsky'ye "*Akla gelebilecek en saçma şey, Clara'nın oğlunun Parti Okulu'na öğretmen olarak atanması*" diye yazmıştı. "*Tamamen bilgisiz, becerileri konusunda hiçbir gelecek vaat etmeyen... Costia'nın partide birinci sınıf bir konuma ve bunun gerektirdiği tüm sorumluluklara sahip olması olacak şey değil.*" Ne bir "annenin pohpohlamaları" ne de "bir arkadaşın körce düşkünlüğü"nün bu ricayı haklı çıkaramayacağını söylüyordu Bebel. "[*Bunun*] *tam bir nezaketsizlik ve sorumsuzluk örneği*" olduğu sonucuna varmıştı.[3] Bu öneri, aynı zamanda sırlarının iyi korunduğunu da göstermişti. Çünkü Luxemburg'un Costia'ya destek vermesi, sadece Clara ile dostluğunun bir belirtisi olarak görülmüştü.

Luxemburg en başta Costia'nın entelektüel gelişimini düşünüyordu. Onun ruhunu biçimlendirmek ve kendi eşi olması için eğitmek istiyordu. Onu bir parti militanına dönüştürmek istemiyordu, çünkü "*parti savaşımı senin niteliğindeki birine göre değil... insanda güzel ve soylu olan her şeyin bastırılmasını gerektiren bir hayat.*"[4] O sanata olan ilgisini köreltmeden kendisini felsefe,

---

[2] Rosa Luxemburg., *Briefe an Freunde*, ed. Benedikt Kautsky (Hamburg: Europaische Verlagsanstatlt GmbH, 1950), 16.

[3] Kautsky, Bebels, 227.

[4] Rosa Luxemburg., *Gesammelte Briefe*, ed. Annelis Laschitza ve Günter Radczun, 5 cilt (Berlin: Dietz Verlag, 1982-1984), 3: 229.

iktisat ve tarih araştırmalarına vermeliydi. Onu parlak zekasıyla mükemmel şeyler başarabileceğine inandırmaya uğraşıyordu. "*Bir gün bir akademik çalışmaya imza atacaksın*" *diye söz veriyordu.*"[5] Araştırma sürecini kolaylaştırmak için, ona kendisinin nasıl Fransız Devrimi'ni ve proletaryanın tarihini yorumladığını anlatıyordu. Mektuplarında Avrupa devrimci hareketleri, ekonomik ve toplumsal çatışmalar ve düşüncelere sayfalar ayırıyordu. Öğrenmeyi ve hazzı dengelemeye çalışarak, okuma listesine Kant, Babeuf ve Marks'ın yanısıra, Tostoy, Dostoyevski, Stendhal ve Balzac'ı katıyordu.

Costia gayretli bir öğrenci değildi. Marks'ın kendisini çıldırttığından şikayet ediyordu. Rosa ona sabırlı olmasını, okumasını, tekrar tekrar okumasını öğütlüyordu: "*Marks'a giden kendine özgü yolu bulmalısın ve büyük bir olasılıkla da bulacaksın.*"[6] Eğer Babeuf çok zorsa, Fransızca bir sözlük işe yarar. Ciddi edebiyat gerçekten de zordur ve insanı bambaşka bir dünyaya götürür. Rosa, ama bu iyi edebiyat için doğrudur diyordu -insan ruhunun derinliklerine hitap ettiğinden iyi bir roman okuduktan sonra, insan bir daha eskisi gibi olamaz. Costia'ya okuma listesindeki kitapları okuması için yalvarıyordu. Costia gerçekten de bazılarını okudu ve Marks'dan çok Tolstoy'dan büyülendi. Luxemburg heyecanlandı: "*Kendim dahil İvan İllich'in Ölümü'nü tartıştığım bütün insanlar arasında, kitabın anlamını en iyi kavrayan sen oldun*"[7] Tolstoy'un Costia'yı etkilemesi sadece Rosa'mn hiç kuşku duymadığı onun ruhsal derinliğinin kanıtıydı. Rosa'nın uzun bir süredir hoşuna gitmeyen duyarsız insanlar arasında Costia'nın yerinin olmamasına şaşılacak bir şey yoktu.

Costia çalışma alanı seçmekte de, iş bulmakta da hiçbir ilerleme kaydetmezken, Luxemburg onun bir romancı olabileceğine

---

[5] A.g.e., 74.

[6] A.g.e., 50.

[7] A.g.e., 63.

karar vermişti: "*Yazman gerektiğine inanıyorum. Harika şeyler yazacaksın*" diye üsteleyerek, "*umarım büyük romanlar yazmaya başlayacaksın*" diye cesaretlendiriyordu.[8] Edebiyatla uğraşırken, *Die Gleichheit*'e makale yazmak zaman kaybı olurdu. Costia yazamayacağını söyleyerek karşı çıktı. Rosa bunun önemi olmadığını söyleyerek Costia'yı rahatlatmak istedi; herhangi bir kalıba girmeyen biri er yada geç gerçek yazgısını eline alacaktır. İnandırıcı bir tez öne sürmek için Jogiches'in en üzücü başarısızlığından söz etti. Genç sevgilisine şöyle yazıyordu: "*Sana benzer bir durumdan söz etmeme izin ver. Leo tüm parlaklığı ve zekasına karşın, aslında yazamaz. Fikirlerini kağıda dökme düşüncesi bile onu felce uğratmaya yeter. Bu yıllardır onun laneti olmuştu... Hayatı tam bir karmaşadır ve neredeyse kırkına geldi.*" "*Derken [1905] devrimi patlak verdi ve aniden sadece Polonya hareketinin değil, Rus hareketinin de lideri oldu... Hâlâ tek bir satır yazamasa da, parti literatürünün ruhudur.*"[9] Luxemburg'un her iki erkekte de gizli bir korkuyu açığa seriyor olabileceği açıkçası hiç aklına gelmemişti. Costia Zetkin o son günlerde de yazmayı hiç düşünmedi.

Luxemburg onun Rönesans dönemi aydınları gibi çok yönlü olduğunda ısrarlıydı; dolayısıyla yazarlık kariyeri planları rafa kaldırıldıktan sonra, Costia'nın ressam ya da heykeltıraş olmasını istemeye başladı. Bir profesyonel gibi gelişme gösterebilir, köylü gençler arasından bir model bulabilir -masrafları karşılamayı öneriyordu- ve insan bedeninin anatomisini, Mısır sanatını ve resmi ayrıntılı bir biçimde inceleyebilirdi. Rosa da Gretel adlı genç bir kız bulup kendi sanatım geliştirmek için bundan yararlanmıştı. Polonya'nın buğday tarlaları Rosa'nın hayal gücüne esin kaynağı olmuştu; çok sevdiği o doğanın da Costia'nın hayalgücünü harekete geçireceğine inanıyordu. Ne var ki, harekete

[8] A.g.e., 2:378, 3:151.

[9] A.g.e., 3:53.

geçirdiyse bile, bu fazla uzun sürmedi; birkaç ay içinde Costia resme olan ilgisini yitirdi.

Costia annesinin evinde oturmaya devam ederek, Berlin'e kısa ziyaretler yapıyor ve Rosa ile çok renkli mektuplaşmasını sürdürüyordu. Rosa onun mektuplarının kendisini sakinleştirdiğini yazıyordu. Bunları hep yanında taşıyor ve "*günün tek güzel anı postaneye gidip mektubunu aldığım an*" diyordu.[10] Costia'nın ziyaretleri bir bayramdı; her zaman Rosa'nın evinde kalamasa bile, gece yarısından sonra geliyor ve Rosa eve döndüğünde çayı demlemiş oluyordu. Sadece Rosa hizmetçiyi gönderdiğinde, "*nihayet... yalnız kalabiliyorlardı.*"[11]

20 Mart 1907 tarihli bir mektuba yazdığı kısa bir sonnotta, Luxemburg, Costia'ya Jogisches'in hapisten kaçtığını ve yakında ansızın Berlin'e geleceğinden hiç kuşkusu olmadığını haber veriyordu. Birkaç gün sonra, Jogiches'in yazgısı gibi kendisi de henüz karanlıktayken, eğer "Costiacık" "küçük odasında," yani Jogiches'in odasında olsaydı gece daha az korkabileceğini yazmıştı. Costia ile ilişkisinin Jogiches ortak davaları uğruna hapiste acı çekerken başlamış olması Rosa'yı rahatsız ediyorduysa da, bunu hiçbir zaman ifade etmemişti.

Jogiches 1907 Ocağı'nda Rus hükümetini devirmeyi amaçlayan ağır cezalık bir komploya katılmaktan sekiz yıl hapse mahkum edilmiş ve Varşova'daki ünlü Mokotow cezaevine konmuştu. Orada kendi hayatını tehlikeye atarak onun firar etmesine yardım eden bir gardiyanı örgütlemeyi başarmıştı. 15 Mart'ta Jogiches özgürdü! Hemen arananlar listesine dahil edilen Jogiches, çoğu *Kızıl Bayrak*'m yeraltındaki merkez bürosunda olmak üzere yaklaşık beş hafta saklanmıştı. Yayının özensiz basılmasına içerlemiş ve son sayısını düzelterek gazetenin standartlarını düzeltmek için yazılı talimatlar bırakmıştı. Saklanırken Jogiches'in

[10] A.g.e., 2: 373.

[11] A.g.e., 4: 205.

bir aşk ilişkisine girdiği söylenmiştir. Ama sözde sevgilisi Irena Szer-Siemkowska o zaman hapisteydi ve ancak Jogiches Berlin'e gittikten sonra hapisten çıkmıştı. Ne var ki, bu gerçek olgu, aldatılan sevgilinin Jogiches değil, Luxemburg olduğu, Rosa'nın derinden yaralandığı ve tipik kadınsı tarzda ona kapıyı göstermiş olduğu gibisinden bir spekülasyonu ya da böyle bir sonuca varılmasını ortadan kaldırmamıştı.* Aslında, Luxemburg ve Costia Zetkin 1907'nin başından beri, Jogiches hapishaneden kaçmadan ve sözde ilişkisi başlamadan önce sevgili olmuşlardı.

Jogiches 1907 Nisanının başlarında Polonya sınırını gizlice geçti. Ay ortasında Berlin'e ulaştığında, Luxemburg birlikteliklerinin artık son bulduğunu açıkladı. Jogiches'in şiddetli tepkisine çok şaşırdı ve korktu. Rosa elbette biraz direnişle karşılaşmayı bekliyordu, çünkü bir emrivaki yapmıştı, ama şiddeti hiç beklemiyordu. Bir kez daha Jogiches'i ne kadar az tanıdığım görmüştü. Hapiste bir yıl geçirdikten sonra, evine dönmüş ama buna karşılık reddedilmişti. Rosa onun yüzüne onu istemediğini haykırmış, kendisi dahil onun sahip olduğu her şeyden yoksun bırakmış ve sonra da onun korkunç öfkesi karşısında şaşkına dönmüştü. Ona hayatına bir başka erkek olduğunu söylememişti ama Jogiches, W.'nin bir kez daha sahneye çıktığından kuşkulanmıştı. Jogiches, W.'nin Luxemburg'un da gittiği 1906 Ağustosu'nda Kuokkala'da olduğunu ve Rosa gibi onun da Berlin'e döndüğünü öğrenmiş olabilirdi. W. tekrar Varşova'ya giderken, 1906 Ekimi'nde yolda tutuklanmış olmakla birlikte, Jogiches'in

---

* Hannah Arendt, L'un yaşam öyküsünün yazarı Jogiches P. Nettl'ın bulgularını araştırır: "*Rosa'nın hiddetli tepkisiyle iyice içinden çıkılmaz bir hal alan Jogiches'in bir başka kadınla kısa ilişkisinin neden olduğu yaşamsal önem taşıyan tartışmaları o çağ ve ortamın tipik özelliğiydi... O kuşak aşkın kapıyı sadece bir kez çaldığına hâlâ inanıyordu/inancını koruyordu... Nettle'ın kanıtları Rosa'nın dostları ve hayranları olduğunu gösteriyordu... ama bu durum onun hayatında bir başka erkeğin bulunduğa ilişkin herhangi bir şey göstermiyordu.*" Hannah Arendt, *Men in Dark Times* (New York: Harcourt, Brace & World, 1968), 45.

kuşkuları doğruymuş gibi görünüyordu. W. 1908'de tahliye olup -Luxemburg onun kefaletini yatırmıştı- Berlin'e dönmüştü. Ama Rosa'dan sadece eski mektuplarını iade etmesini istemişti.**

Jogiches daireden taşınmayı reddetti. Luxemburg Luise Kautsky'ye bir tabanca edindiğini söyledi, çünkü Jogiches onu ölümle tehdit etmişti. Ama daha da kötüsü gelecekti. Birkaç hafta içinde, Mayıs başında, Rosa ve Jogiches Londra'da yapılacak Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi Beşinci Kongresi'ne Polonya Sosyal Demokrasisi'nin (SDKPİL) delegeleri olarak katılacaklardı.*** Luxemburg ayrıca Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni de temsil ediyordu. Birlikte seyahat ettiler, çünkü Jogiches eğer Rosa onunla birlikte gitmezse büyük bir skandal yaratmakla tehdit etmişti. Rosa şakacıktan bir ciddiyetle "*Ne yazık, gemi batmadı*" diye yazmıştı; bu Londra'dan yazdığı son kısa not olmuştu.[12] Costia'ya Jogiches'in kendisini bir an bile yalnız bırakmadığından şikayet ediyordu; aynı otelde kalıyor, içtenlikle olmasa bile gerektiği gibi davrandıkları toplantılara aynı otobüsle gidiyorlar ve gecelerini onları hâlâ yakın arkadaş sanan eski yoldaşlarıyla birlikte geçiriyorlardı. Sonra, bir gün Jogiches Costia'dan gelen imzasız bir mektubu açıp okudu. Rosa'ya onu da sevgilisini de öldüreceğini söyledi. Rosa "sevgili oğlu"na kendisini gece gündüz gözlediğini ve hiçbir koşulda Berlin'e yalnız gitmesine izin vermeyeceğini bildirdi. Costia'nın güvenliği için ne kadar korktuğunu ve hatta Costia'yı tehlikeden uzak tutmak için Jogiches'in suyuna gitmeye hazır olduğunu bilmesini istiyordu. Luxemburg tiyatrodan çok hoşlanıyordu; felaket kokusu almakla birlikte, Costia'ya mutlulukları için savaşacağını yazmıştı. Art arda yazdığı mektuplarda zevkle dramaya geri dönüyordu -Costia'nın mektubunun yakalanması, Jogiches'in manik davranışı, bir restoran sahnesi.

** Luxemburg'un W.'ye mektupları bulunamadı.

*** SDKPİL 1906 Nisanı'nda Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi ile birleşmişti.

[12] A.g.e., 2: 289.

Şu restoran sahnesi, Rosa'nın Londra'da yaşayan erkek kardeşi Natan'ın onu Jogiches ile birlikte davet ettiği şık bir restoranda geçmişti. Lüks eşyalar ve *Carmen* aryasını seslendiren bir orkestra sahneyi tamamlıyordu. Durumun farkında olmayan Rosa'nın kardeşi, restoranda çifte eşlik ediyordu; Jogiches kulağına "*geri dönmene izin vermektense seni öldürmeyi tercih ederim*" diye fısıldarken, Rosa zoraki gülümsüyordu.[13] Costia'ya korktuğunu itiraf etmişti ama hiçbir şey ona geri dönmesini ya da mektup yazmasını -"Aşkını yeni güne sunma"sını- engelleyemezdi.[14] Eğer Jogiches Costia'ya yazdığını anlarsa, bunu hayatıyla ödeyeceğini iddia ediyordu.

Jogiches onun Berlin'e yalnız dönmesine izin verdi. Rosa'nın Kongre'de sergilediği performans nedeniyle, özel ödünler verebilecek bir ruh hali içinde olmadığını anlamış olabilir. Rosa Jogiches ile önceden tartıştığı konuşmalarında, Marksizm ve uygulanması hakkındaki kendi yorumlarını sunmuştu. Lenin'in "silahlı ayaklanma" kavramına meydan okumuş ve Polonya partisinin proletaryanın aktif iradesine dayanmasındaki başarısını örnek göstererek, Bolşeviklerin "mekanist" devrim anlayışına karşı çıkmıştı. Marksizm'in bir doğma değil, sürekli değişen gerçekliği çözümlemenin bilimsel yöntemi olduğunu; yarım yüzyıldan fazla bir süre önce yazılmış olan *Komünist Manifesto*'ya körü körüne bağlı kalmanın "metafizik düşüncenin açık bir örneği," Marksizm'in bir çarpıtılması olduğunu söylemişti.[15§] Uzlaşmaz

---

[13] Kitapta Zetkin diye gönderme yapılan Luxemburg'un Zetkin'e mektupları, Zetkin'in karısı, Dr. Gertrud Zetkin'in incelememe izin verdiği Zetkin'in evrakları arasından seçilmiştir. Sayfa numaraları bu evraka ilişkin olarak benim yazıma aittir. Zetkin, 4.

[14] Rosa Luxemburg., *Gesammelte Briefe* 2: 289.

[15] Roza Lukeumburg., *Wybor Pism*, ed. Bronislaw Krauze, 2 cilt (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1959), I: 589-603.

§ Yirmi sekiz yaşındaki Joseph Stalin Luxemburg'u dikkatle dinlemişti. 1931'de Stalin Luxemburg'u Marks'ın devrim anlayışını "karikatürleştirdiği" için aforoz edecekti.

duruşunun, cesaretinin, ünlü Marksist kuramcılara meydan okuyuşunun tetikleyicisi aynı anda sürdürdüğü özel kavgasında da aranabilir. Luxemburg hem kurumlaşmış Marksizme hem de Jogiches'e meydan okuduğundan, Jogiches bu dili iyi anlıyordu.

Muzaffer bir edayla döndü Berlin'e. İstediği gibi, Costia onu garda karşılamıştı. Biri kamusal biri özel iki zaferle, kendisini coşkulu, genç, "*yirmi yaşındaki bir kız gibi*" hissediyordu.[16]

Jogiches ve Luxemburg'un yaşadığı dram, onu Costia'nın gözlerinde daha bir arzulanabilir, daha bir gizemli kılıyordu. Sevgilisine onun yüzünden karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi ateşli ve tutkulu bir dille anlatmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Costia, Don Kişot ruhlu şövalye, az kalsın sevgilisini kurtarmaya koşacaktı.

Londra Kongresi'nden on iki gün sonra, Luxemburg SPD'nin 1905 Jena Kongresi'nde yaptığı bir konuşmada "şiddet kışkırtıcılığı" nedeniyle mahkum edildiği iki aylık hapis cezasını yatmak için Berlin'de cezaevine girdi. Hücresinden Costia'ya onunla ve kendisi ile ilgili umutlarını yazdı. Ama cezaevi onun için artık yeni bir şey olmaktan çıkmıştı. Bir yıl önce Varşova'da demir parmaklıklar arkasındayken, ortak bir kahramanlığı paylaşmanın sınırlarını aşmıştı. Oysa şimdi tutuklanma özgürlükten ve Costia'dan yoksun olmak anlamına geliyordu.* Ekonomi Politik kitabı üzerindeki çalışması bile, onu "boş kaldığı her saniye" sevgilisini düşünmekten alıkoyamıyordu. Eğer kimse bakmazsa hâlâ gelişme çağında olan Costia kesinlikle açlıktan ölürdü; ona mükemmel bir diyet ve temiz havanın sağlığı için ne kadar gerekli olduğunu anımsatıyordu. Bereket, Costia yeni bir oyuncak

---

[16] Luxemburg. *Gesammelte Briefe* 2: 289.

* Güya karamsar ruh halini Jogiches'in kendisini başka bir kadınla aldatarak onurunu çiğnemiş olmasına bağlayan J. P. Nettle şöyle söyler: "*1904'de [hapiste] büyük bir gurur ve sabırsızlıkla geçirdiği zamanın tersine, şimdi sıkıntılı ve yalnızdı.*" Jogiches P. Nettl, *Rosa Luxemburg*, 2 cilt (Londra: Oxford University Press, 1966), I:377-78.

bulmuştu; Clara'nın kocası yeni bir otomobil almıştı. Rosa birlikte seyahate çıkmanın ne kadar harika olacağını düşünüyordu. Ama çalışmanın kafasında her şeyden önce gelmesi gerektiği konusunda ısrarlıydı. Birkaç ay öncesinden Costia'ya ekonomi politik okuması ve "*yakında bir dünya dili halinde gelecek*" olan Rusça'yı öğrenmesi için ısrar etmişti. Şimdi kendisi içerdeyken, onun çalışmalarına devam edeceğinden pek emin değildi.[17]

Bir kez daha hapisten çıktığında, kendi odasını boşaltmayı açıkça reddeden Jogiches ile karşılaşacaktı. 1907 Ağustosu'nda Costia'ya Jogiches'in iki güne kadar Berlin'den ayrılacağını bildirdi. Jogiches en sonunda Londra Kongresi'nde seçildiği Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) Merkez Komitesi'nin oturumuna katılacağı Finlandiya'ya gitmek için Eylül ortasında yola çıktı. Bu sırada, Luxemburg sürekli korku içindeydi; Costia'nın mektuplarını yok ediyor ve ona da elindekileri yok etmesini öğütlüyordu. Jogiches'in eline geçmesin diye mektuplarını postaneden alıyordu. Bunlara rağmen, Costia'ya sinirlerinin yıpranmasının nedeninin son üç ayda arka arkaya gelen Londra gezisi, hapishane ve Stuttgart'daki Enternasyonal Kongresi olduğuna yemin ediyordu.

Ocak 1908'de Jogiches Berlin'e döndü. Steglitz, Schlosspark'da küçük bir otele yerleşti. Ama Luxemburg'un hayatından çıkmadı. Başka bir erkeğin kendi yerini aldığını aklından bir türlü atamıyor; Rosa'nın kararının kesin olduğunu kabul edemiyordu. Onu tekrar kazanmayı kafasına koymuştu bir kere. Ne var ki, attığı adımlar felaket getiriyordu. Onu gözetliyor, apansız yakalamak için daireye dalıyor, eli cebinde taşıdığı tabancanın kabzasında onu sokakta takip ediyordu. Bir keresinde Jogiches apartmana koştuğunda, Rosa tek bir kelime bile edemeden kalakalmış ve kendisini toparlar toparlamaz Kautskylerin evine kaçmıştı. Sabah eve döndüğünde mektubunun açıldığını ve anahtarlarının

[17] A.g.e., 2: 282.

alındığını görmüştü. Daha da kötüsü, caddede Jogiches ile yüz yüze gelmişti: "*Bağırarak geceyi kiminle geçirdiğimi iyi bildiğini söyledi.*"[18] Bütün bunları Costia'ya aynen aktarıyordu.

Skandal korkusu ve özel yaşamlarını gizli tutma zorunluluğu, Luxemburg ve Jogiches'i sessiz bir çatışmanın dışına çıkarmadı. Luise Kautsky, Rosa'nın dairesindeki anahtarlarla ilgili olarak Rosa'nın "*L.'ya bir şey sorma ve ona benden ya da benimle ilgili hiçbir şeyden (geldiğim tarih, vb) bahsetme, yoksa beni istemeden bir çıkmaza itersin*" diyerek uyarmasına rağmen, fırtınanın geçici bir ayrılık olduğunu söylüyordu.[19]

Jogiches 1909'a kadar, neredeyse iki yıl bu yıpratma savaşını sürdürdü. Luxemburg tam bir kopuş yaşayamazdı çünkü ikisi de Polonya Sosyal Demokrasi'sinin başındaydı. İstese de istemese de Rosa onunla ilişkisini sürdürmek zorundaydı. Rosa'nın ona entelektüel bağımlılığı da azalmış değildi. Costia'ya yazılarını okuması için verse ya da onu kendi çalışmaları hakkında bilgilendirse bile, Jogiches'in parti içindeki otoritesi hâlâ tartışılmazdı. Rosa'nm Jogiches ile Varşova'dan ayrıldığı Aralık 1908'de kesilmiş olan mektuplaşması 1908 Şubatı'nda tekrar başladı. Rosa bir zamanlar paylaşmış oldukları evden, otelde kalan Leo'ya notlar ve raporlar yolluyordu. Başka hiçbir şey Jogiches'i artık onu kesinlikle kaybetmiş olduğuna bu bilinçli resmiyet kazandırılmış, hitapsız ve imzasız, soğuk ve aceleyle kaleme alınmış gibi sürdürülen yazışmalardan daha fazla inandıramazdı. Oysa Jogiches ısrarından bir türlü vazgeçmiyordu. Yıllarca oluşturdukları kitaplığın çalışması için vazgeçilmez olduğunu iddia ediyordu. 1908 sonbaharında, Luxemburg Costia'ya: "*L. işleri öyle bir biçimde ayarlamış ki, gece gidiyor ama gün boyu burada kalıp çalışıyor... Ben N[uremburg]dayken burada kalıyordu;*

---

[18] Zetkin, 12.

[19] Rosa Luxemburg., *Briefe an Karl und Luise Kautsky*, ed. Luise Kautsky (Berlin: E. Laub'sche Verlagbuchhandlung GmnH, 1923), 121.

şimdi K[rakow]da ama bugün kış için, belki bir aylığına Berlin'e döneceğini duydum."[20]

Düzenleme işe yaramadı, bir yıl sonra, 1909 Eylülü'nde Jogiches'e şöyle yazdı: "*Önceden defalarca istediğim gibi, [senden] bir kez daha çalışma ilgili konuları benimle yazılı olarak tartışmanı ve beni kendi evimde huzur içinde bırakmanı istemeliyim. Diğer odaya ihtiyacım yok; oraya hiç girmedim. Evime kalmaya gelenler diğer odadan uzak kalmam için benim odamda ağırlanıyor. Ama kendi dairemde kendimi evimde hissetmek istiyorum; seveyim sevmeyeyim başkalarının da gelip gidebileceği bir otelde kalıyormuşum gibi değil... Ben bu şekilde sürdüremem... Kendime ait bir ev olmasını istiyorum. Eğer böyle olmayacaksa, tüm daireyi hizmetçiyle birlikte vermeyi ve mobilyeli bir oda kiralamayı tercih ederim... Bunun böyle sürüp sürmeyeceği konusunda bir yanıt rica ediyorum çünkü ne yapacağıma karar vermeliyim.*"[21] Jogiches yumuşadı.

Costia yüzünden sürdürülen Truva Savaşı yatıştığında, Jogiches'in kara sevdasının da yatışacağı belki tahmin edilebilirdi. Jogiches'in tehlikeli çılgınlığı Costia'yı Luxemburg'un soğuk kararlılığından daha az etkilememişti. Ve Jogiches ayarında bir erkekte delice kıskançlık uyandıran bir kadın tarafından sevilmek ne kadar heyecan verici olursa olsun, Jogiches'in sorumluluklarını miras almak farklı bir şeydi.

"*Tüm kalbim huzur ve uyuma susamışken; neden, neden hayatımda her zaman sarsıcı ve acı deneyimler yaşamak zorunda kalıyorum? Neden her zaman bilinmezlerin tehlike ve korkularından bir türlü kurtulamıyorum?*"[22] Bu sözcükleri okurken Costia Zetkin'in kafasından nelerin geçmiş olabileceğini tahmin edebiliriz. Belki kafasında aniden şimşekler çakmış; belki Rosa'nın

---

[20] Roza Luxemburg., *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tych, 3 cilt Vorşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), 3: 12

[21] A.g.e., 72-73.

[22] Luxemburg. *Gesammelte Briefe* 2: 290.

güdüleri ve zenginliği ile kendisinin bu kargaşadaki rolünün alakasızlığı üzerinde kafa yormasını sağlamıştı. Luxemburg ona ya bir çocukmuş gibi -"*küçük oğlan Marks dersini çalıştı mı?*"- ya da resim, müzik ve edebiyat izlenimlerini paylaşacağı bir dost gibi yaklaşırken, Costia nerede duracağını biliyordu.[23] Luxemburg ergenlik çağlarından beri Costia'nın idolü olmuş ve bu durum onun yetişkinliğinde de sürmüş olabilir. Şimdi Costia Rosa'nın mutluluğunun ya da mutsuzluğunun, bir çocuktan çok bir sevgili olarak göstereceği performansa bağlı olduğunu yavaş yavaş anlıyordu. Onun gözünde Luxemburg hâla Jogiches'e aitti. Yoksa neden onun varlığı ve hakaretleri acı çektirsin, Jogiches tanımasın diye Costia'ya el yazısını değiştirmeyi öğütlesin ve kocasını aldatan bir kadın gibi davransındı ki? Costia'nın doğru tahmin ettiği gibi, bunun arkasında yatan şey, Rosa ve Leo'nun arasındaki politik ilişkiden daha fazlasıydı.

Neredeyse Costia ile beraberliğinin başladığı andan itibaren, Luxemburg kararsız davranmıştı. Aralarındaki on beş yıllık yaş farkı aşılamaz bir engel gibi görünüyordu. Gerçi Clara Zetkin ve ondan on sekiz yaş küçük kocası yılardan beri mutlu bir evlilik sürdürüyorlardı. Luxemburg hem Clara'nın özgüveninden yoksundu hem de aşka aşıktı. Gündelik hayat, onu düş içinde gördüğü düşlerinden uyanıyor, canlı renkler siyaha beyaza dönüşüyor, fırtına diniyordu. Costia'nın yaşıtı kadınlarla rekabet edebilmek için her zaman en mükemmel şekilde görünmeye çalışmak bir sınavken, özürlülüğüyle boğuşmak bir eziyetti: "*Beni neden beklemedin? Kızdın mı? Canın mı sıkıldı?.. kalabalıktan gözden kayboldun... hızla yürüyüp uzaklaştığından seni bulamadım.*"[24]

Luxemburg'un yüreğinin derinliklere işlemiş olan Costia'yı kaybetme korkusu da genç erkeğin kaçışının nedenlerinden biri olabilir. Genç erkeğin her ilgi belirtisine Rosa, aniden hüzünlenerek yanıt verirken, pohpohlamalarını anlayışla karşılıyordu.

---

[23] A.g.e., 284.

[24] Zetkin, 6.

Rosa "yabancı" bir parfüm kokusu alabilirim diye, mektuplarını kokluyor ve sözlerinden gizli anlamlar çıkarmaya çalışıyordu. Costia, Rosa'nın aradığı uyum ve yaşadığı dehşet arasındaki çatışmanın onun yaşamına egemen olduğunu ve kendisini de bu çatışmaya çekildiğini anlamaya başlamıştı.

Rosa'nın endişeleri büyüdükçe, Costia'nın omuzlarındaki yük giderek ağırlaşmış ve bu yükü en sonunda taşıyamaz olmuştu. Costia'nın başlangıçta dilediği gibi yazmasına izin verilmişti; oysa bir yıl içinde mektuplarını Luxemburg "*havam, oksijenim, hayat kaynağım, tek mutluluğum*" diyerek beklemeye başlamıştı.[25] Eskiden eğlenceli olan Rosa'nın buluşma planları -sözgelimi, anlaşılmasın diye Luise Kautsky ve oğullarıyla birlikte tatile çıkmak- çekiciliğini yitirmişti. Costia'nın yaşadığı en büyük baskı, Rosa'nın artan sahipleniciliğiydi. Rosa için, başka insanlarla geçirilen her dakika boşa gidiyordu; onun için de aynı şey geçerli değil miydi? Rosa her şeyden zevk alıyordu -opera, otomobil gezileri, insanlar; yoksa o zevk almıyor muydu? Eğer Costia kendisini hâlâ sevmiyor bile olsa, çalışırken yanı başında onu gördüğünde mutlu olacaktı; o bunu anlayabiliyor muydu? Rosa ihtiyarladığında, saçları beyazladığında ve kilo aldığında bile, Costia onu sonsuza kadar sevecek miydi?

Costia boğuluyordu. Rosa'nın sunduğu özgürlük zehirli bir şeker gibiydi. 1909'da belki de Rosa'ya olan bağımlılığından biraz kurtulmak için annesinin yanında *Die Gleichheit*'in düzeltmenliğini yapmaya başladı. Sevgilisi ise küçük kelebeğinin böyle sıkıcı bir işte zaman kaybetmemesi, "özgür ruhu"nu yitirmemesi gerektiğini söylemekten başka bir şey yapamadı. Ama ya Costia? Gerçekten de Rosa'nın söylediği gibi iki "mutlu çocuk" muydular? Costia artık ilişkilerini bu şekilde görmüyordu. Rosa'nın bir işin onu zincire vuracağını iddia etmesi, doyurulmaz açlığından daha küçük bir tehlike gibi görünmüyordu.

---

[25] Zetkin, 18.

1909 Ağustos'unda Rosa ile birlikte geçirdiği kısa bir tatilden sonra Zetkin anlaşılması güç bir biçimde uzaklaşmaya başladı. Rosa tepkisi gecikmedi: Ona endişeli bir biçimde "*benim Niunium ne yapıyor?*" diye soruyordu. "*Üzgün olduğundan korkuyorum ve nedenini de bilmiyorum... Artık beni sevmiyor mu?*"[26] Bir gün böyle bir şey olabilir diyordu; eğer beni sevmiyorsa, söylemeli. Costia işi kolaylaştırdı. Rosa, İsviçre'de tatil yaparken, 1909 Ağustos ayının ortalarında Costia'dan bir mektup aldı; Costia mektupta ilişkinin artık taşıyamayacağı kadar ağır bir yüke dönüştüğünü; kendisini tuzağa yakalanmış, kayıp ve mutsuz hissettiğini yazmıştı. Özgür olmak istiyordu.

Luxemburg mükemmel bir şekilde yanıtladı. Yazmak için çok çaba harcadığını ama birkaç noktayı açıklığa kavuşturmak istediğini yazdı. Tutsak olan kendisiydi, o değil. Ona sadık kalması için kendisini zorlayan oydu, kendisini terk etmesin diye yalvaran, aşkı Rosa'ya dayatan oydu. Ondan çok uzun süre önce ayrılmalıydı, ama güvenini sarsmamak için bunu yapamamıştı. Onun "sahte" mektuplarını okumak, kuşkulu tutumunun sürdüğünü görmek, öfkeli suratına bakmak ıstırap vericiydi. Oysa verdiği sözü tutmak ona acı veriyordu, çünkü ilişkileri onun için kutsaldı. Kendisi için hiç de sürpriz olmayan bu habere çoktan hazırlıklıydı. Çünkü bir kere, her şey tahmin ettiği gibi gelişmişti. Daha Costia'nın mektubunu almadan önce, daha güçlü olmaya, daha açık olmaya, cinsel tutkulardan daha uzak kalmaya karar vermişti. Şimdi Costia özgürdü. Rosa bir daha onun yoluna çıkmayacaktı.

Costia'ya yazdığı mektup bir sevgilinin mektubu değildi. Sanki bağlılığına güvenebileceği yakın bir dosta yazılmıştı. Costia'nın sadece şefkatten yoksun çaresiz bir genç olduğunu yazmıştı; kendi dostluğu gibi harika bir hediye vermişti ona. Bunu yanlış anlaması onun toyluğundandı.

---

[26] Luxemburg. *Gesammelte Briefe* 3: 69.

Mektubunun etkisi tahmin edilebilirdi. Zetkin geç de olsa hayattaki tek gerçek dostunu yaraladığını anlamıştı. Dünyada hiç kimse bu kadar sevgi dolu, bu kadar bağlı olamaz, Rosa'nın yerini hiç kimse tutamazdı. Şimdi Costia yeniden yalnızlığına gömülmüş, anlaşılmadığı ve değerinin bilinmediği o eski haline geri dönmüştü. Utanarak ve özür dileyerek, Rosa'dan onu bağışlamasını, dostluğunu esirgememesini ve mektuplaşmalarının sürmesini isteyen bir mektup yazmıştı. Rosa buna razı oldu. Peki neden? Çünkü Rosa'nın genç erkeğin onun kadınlığını onaylamasına ihtiyacı olduğu apaçıktı; çünkü Rosa yenilgisiyle yüzleşemezdi. Bir gün ayrılacaklarını adı gibi biliyordu -ama bu adımı atan kendisi olacaktı, Costia değil!

Zetkin'in ihaneti sinirlerini çok bozmuştu. Sakin gibi görünen yüzeyin altında bir volkan püskürüyordu. Rosa 1910-1913 döneminde Karl Kautsky'ye, August Bebel'e, Lenin'e, Karl Radek'e ve birçok kesime karşı sert savaşımlar yürütecekti. Bu yıllarda Costia'ya gösterdiği düşkünlük ile başkalarına gösterdiği katılık ve hoşgörüsüzlük birbirine taban tabana zıddı. Kişisel düş kırıklığının politik kavgalarında ne ölçüde etkili olduğunu söylemek imkansız, ama zamanlamanın rastlantı olduğu düşünülemez.

Rosa ve Costia'nın ilişkisi 1912'ye kadar üç yıl daha sürmüştü ama artık eskisi gibi değillerdi. Rosa ihtiyatlı ve tetikteydi, Costia suçluluk duygusu içinde ve tedirgindi. Rosa'ya her şeyini borçluydu:

Bağlı olsa da dilediğini yapma özgürlüğü, "büyük bir ressam" olma fırsatı, Rosa'nın politik çalışmalarına katılma, annesini düş kırıklığına uğratmama. Rosa'yı yitirmekten korkan ama yakınlıklarından rahatsız, Jogiches gibi onun mektuplarını dört gözle bekleyen Costia, en çok araya belli bir mesafe konan ilişkiden mutlu olmalıydı! Luxemburg öyle değildi. Onun tutkusu azalmamıştı, ama tutkusunu frenleyip beklemeyi öğrenmişti. Barıştıkları 1910 sonbaharına kadar, aylarca Costia'nın ona "sevgili" demesi yasaktı -"*sen bu hakkını yitirdin... arkadaşlık istedin- istediğini*

aldın."[27] Artık Jogiches'e yazdıkları gibi hitapsız ya da imzasız mektuplar yoktu; Costia yeniden "en sevgili Niuniusum"du ve o da onun "Niunia"sı ya da "Jaguga"sıydı. Ama ısrarlı, tutkulu itiraflar azalmıştı. Buna karşılık, üç gün içinde ona üç uzun mektup, iki kartpostal ve "olağandışı uzunlukta" bir telgraf gönderip randevu isteyen, ona konser biletleri sağlayan piyanist ve şarkıcı Hugo Faisst'ten söz etmiş ve Costia'ya eğer parası olsaydı onu tatil için Güney'e göndermekten mutlu olacağını söylemiş, onun bir başka kadınla tanışmasından korkmadığını söylemeye çalışmıştı.

Costia'yı sık boğaz etmemek için kısa süreliğine de olsa çok büyük bir çaba harcamıştı. O yazdığı zaman yanıtlamış; sessiz kaldığında onun adına bahaneler uydurmuştu. Rosa'nın mektupları çiçek ve ağaçların, en başta da kedisi, Mimi'nin uzun tasvirleriyle doluydu. *"Gerçekte bütün istediğim Mimi ile huzur içinde yaşamak, beni seviyor ve birbirimizi çok iyi anlıyoruz."*[28] Mimi'nin nasıl Lenin ile flört ettiğini -sırtına atlayıp yaladığını, ama Lenin onu sevmeye kalkınca pençe atıp aslan gibi kükrediğini- anlatmıştı. Konuşma yapmak için gittiğinde Mimi'yi özlüyormuş ve eve döndüğünde onu bekleyen de Mimiymiş. Eskiden Costia ile birlikte çıktığı yürüyüşlerde şimdi ona Mimi eşlik ediyormuş. Costia'yı özleyen ve on öpücük gönderen, mektuplarını koklayan ve okuyan da Mimiymiş. Mektuplarında "ben ve Mimi"den söz ediyor, "ikimizden de selam" diye yazıyordu. Mimi'nin sağlık durumu hakkında raporlar -göz enfeksiyonu, kabızlığı, soğuk algınlıkları, derisindeki lekeler- uzaktaki babaya yazan endişeli bir annenin mektuplarını andırıyordu. Costia'ya saf, gerçek mutluluğu sadece kendi kedisinin yumuşacık tüylerini okşayarak bulabildiğini söylemişti. Karşılıklı olarak kedilerle ilgili hüzünlü ve takıntılı sözleri, artık özgürce ifade edemedikleri duygularını aktardıkları bir iletişim biçimine dönüşmüştü.

---

[27] A.g.e., 88.

[28] A.g.e., 223.

Luxemburg artık kendisini yirmi yaşındaki bir kız gibi hiç hissetmeyecekti. Zamanın aleyhine işlediğini biliyordu. Zetkin büyüdükçe ona bağımlılığından gitgide huzursuzluk duyuyordu; ilişkiyi koparmak için çok zayıf olsa da artık sevgili rolü oynamaya o kadar hevesli değildi. Görüntüyü kurtarmak için Rosa'yı ziyarete annesiyle birlikte geliyordu. Bazen, Rosa'nın yazdığı umutsuzca hüzünlü mektuplara karşılık, Clara olmadan geldiği de oluyordu. Ama Rosa, ziyaretlerinin hâlâ nostaljik olduğunu; evin onun ayrılmasından sonra boşaldığını, yalnız olduğunu ve onu teselli edecek kimse olmadığını yazıyordu.

Rosa durumunu Jogiches'den gizlemiyordu. İki yıl sonra ona yazdığı mektuplardaki resmiyet izleri törpülenmeye başladı. İçinde bulunduğu ruh halini yoğun, anlamlı sözcüklerle "*öyle keskin fiziksel ve moral bir depresyon içindeydim ki* ***tek bir cümle bile yazamadım***" diye anlatıyordu. Tabii ki, nedenini söylemiyordu. Jogiches'in kaygılı sorularını kestirip atıyordu: "*Hiçbir şey olmadı; tam bir depresyon işte ve canımı daha çok sıkan da bu.*"[29]

Zetkin ile birlikteyken içtendi. "*Ida*'....*ruh halimin sabah postasında ne aldığıma bağlı olduğunu biliyor.*"[30] Costia seyrek yazıyordu. Rosa'nın karamsar ruh hali onu korkutuyordu; kendisini hem ihanete uğramış hem de suçlu hissediyordu. Annesinin bahçesinden topladığı çiçeklerden gönderiyor, kitap yolluyordu. Ama Rosa'mn ruh hali pek değişmiyordu. Zaman zaman Gina Stendhal diye imzaladığı mektupları cansız, tekrarlarla doluydu -Mimiyle oynuyor, bir makaleyi bitiriyor, Tolstoy okuyor, operaya gidiyor, Hans Diefenbach ile sıkıcı bir öğleden sonra geçiriyordu. Pazarları çok tekdüzeydi; tek başına ne yapacağını bilemiyordu.

---

[29] Luxemburg, *Listy* 3: 179-80.

* Ida Radnin geçici olarak Luxemburg'un hizmetçisi Gertrud Zlottko'nun yerini almıştı.

[30] Luxemburg. *Gesammelte Briefe* 3: 151.

Tek tesellisi en çok sevdiği şey pazarları "*Anne ile birlikte*" geçirmek olan Mimi'ydi.[31] Costia'nın onu gördüğü için gerçekten sevindiğini dışavuracağı anları hâlâ sabırsızlıkla bekliyordu. Rosa'yı annesinin evine davet ettiğinde, kendisini sadece saygıdan davet ettiğinden kuşkulanarak, incitmemeyi düşünmeden "... *mektuplarla iyi idare ettiğimiz sanıyordum*" diye imada bulunuyordu. "*Şimdi artık beni görmek istemediğin duygusuna kapılıyorum. Pekala, öyle olsun.*"[32] Hep aynı şeyi tekrarlıyordu, "kendini bir kuş gibi özgür hisset" ama kuş kanatlarını açmaya görsün, bu kez panik başlıyordu: "*Manya hanımın seni görmeye tekrar geldiğini duydum; bu yaz üçüncü kez... İyi eğlenceler!*"[33]

Rosa şiddetli uykusuzluktan şikayetçiydi ve sınıfta ders vermeden önce bir bara uğrayıp bir kadeh Schnapps içecek kadar yıpranmıştı. Yenilgi ve tutku arasında parçalanmıştı, ne yöne gideceğini bilemiyordu. O güne kadar sadece yana yakıla hoşgörü gösterdiği -Costia'ya mektuplarında çoğu kez yazdığı gibi, can sıkıcı ve gıcık- Hans Diefenbach ile kalıcı bir dostluk kurumuştu. Espritüel, akıllı ve çok yakışıklı genç doktor, Rosa'ya gerçek bir hayranlık ve sevgi duyuyordu. Ama Rosa'nın sinirini bozuyordu. Bunun nedeni, belki Costia'mn yaşıtı olan Diefenbach'ın çok yönlü entelektüel ilgilerini başarılı bir hekimlik kariyeri ile birleştirmiş olması; belki iki erkek arasındaki dostluğu kıskanmasıydı. Doktorun Costia hakkındaki masum şakaları, ona her zaman "bizim küçük Cherubumuz" diye seslenmesi, Rosa'nın sinirine dokunuyordu.

Belki de Rosa ve Costia'nın arasındaki ilişkiden kuşkulanan Hans Diefenbach, Rosa'yı her gün görmeye geliyor, onunla birlikte konser ve tiyatrolara gidiyor ve Mimi'ye bakıyordu. Luxemburg yalnızlığı ve gururu yüzenden doktorun kur yapmasına

---

[31] A.g.e., 4: 72.

[32] A.g.e., 3: 271-72.

[33] A.g.e., 230.

ses çıkarmıyordu. Luise Kautsky'nin anılarından okuduğumuza göre, "*Rosa, Diefenbach'ın soyağacının Justinus Kerner'e kadar gittiğini öğrendiğinde çok şaşırmıştı.*"[34] Diefenbach'ın dış görünüşüne ve hareketlerine yansıyan soylu geçmişi, edebiyat ve müzik zevki sonunda Luxemburg'un hayranlığın kazandı ama hepsi bu kadar. Doktorun hayatında bir kadın olmadığı halde, kendisine bir kadın olarak ilgi duymaması Rosa'yı yaralamış olabilir. Yahudilere duyduğu anlaşılmaz saygısı ve bu dava için bir miktar miras bırakacak kadar davalarıyla ilgilenmesi gibi, "sürekli soğuk elleri" ve "*semmelblondes Temperament*"i (dünyayı umursamaz mizacı) Rosa'nın canını sıkıyordu.

Rosa ve Costia arasındaki son hesaplaşma ilk ayrılıklarından üç yıl sonra, 1912 Ağustosu'nda oldu. Zetkin'in çekici kadınlara olan zaafı ergeç ortaya çıkacaktı. Luxemburg'un duyarlılığının farkında olan Costia, her zaman onun duygularını göstermesi için uğraşmıştı. Ama Rosa ile aynı çevrelerde dolaşıyorlardı ve dedikodu kolayca Rosa'nın kulağına geldi. Rosa Nisan'a kadar, 1911 Ekimi'nde birlikte tatil yaptıkları Korsika'ya tekrar gitmeyi planlamıştı. Costia tatili ertelemiş ve plan boşa gitmişti. İşleri daha da kötüleştiren şey, Costia'nın genç kadın arkadaşının sahneye çıkmış olmasıydı. Bu kez Luxemburg ona kısa bir not yazmış, onun hayatında kendisine yer olmadığını ve kendisine karşı "*kararsız*" tutumuna artık daha fazla katlanamayacağını bildirmişti. Onun son davranışı Rosa'ya acı vermekle birlikte, onu suçlamak ya da onun "*sadece kendisine ait olan*" özel hayatını boyunduruk altına almak istememişti.[35]

Costia şimdi bile onu yitirmekten üç yıl öncesine göre daha çok korkuyordu. Yirmi yedi yaşında hâlâ boş gezen Costia'nın Rosa'ya bağımlılığı daha da artmaktaydı. Bir kez daha Rosa'ya

---

[34] Luise Kautsky, *Rosa Luxemburg, ein Gedenkbuch* (Berlin: E. Laub'sche Verlagbuchhandlung GmnH, 1923), 14.

[35] Luxemburg. *Gesammelte Briefe* 4: 239.

dostluğunu esirgememesi için yalvarmıştı. Rosa ona dostça yazmayı sürdürmekle birlikte, çoğu kez melankolik mektuplar Costia'nın annesi, Mimi, Rosa'nın çalışmaları ve onun geleceğinde yoğunlaşmıştı. 1909'daki ayrılıktan beri, Luxemburg'un Costia algısı gitgide Clara Zetkininkiyle özdeşleşmişti. "*Annen ve ben*" sürekli tekrarlanan bir motifti. O ikisinin de kendisiyle ve bütün dünyayla barışık olmayan mutsuz çocuklarıydı. "*Senin melankolin gerçekte bir hastalık*" diye sabırsızca şikayet etmişti. Ama şimdi, açıkça on yıl önce Jogiches'e "*ruhsal intihara*" sürükleyen "*kendi kendini yiyip bitiren kişilik özelliği*" nedeniyle yaptığı suçlama ile bunun arasında bir paralellik kurmuyordu. Eğer Jogiches sırf annesinin ölümü nedeniyle şefkati hak ediyorsa, Costia'nın "*annesinin durumu*" dışında "*sıkıntıya düşecek gerçek bir nedeni yoktu.*"[36] Ve ona annesi en çok Costia'nın mutsuzluğu nedeniyle acı çektiğini yazarken, Rosa Clara'yı yıkan şeyin oğlu değil Zundel ile olan evliliğinin bitmesi olduğunun tamamen farkındaydı.

Eğer Luxemburg'un Costia'ya karşı tutumunun ayırt edici bir yanı varsa, bu ağırlaşan ve genç erkeği karmaşaya iten tutarsızlıktı. Costia'nın davranışına bağlı olarak, ya onu göklere çıkarıyor ya yerin dibine batırıyordu. Bir yerde para kaygısı yaşamaması -"*İkimiz için de yeterince param var*"- ya da yeteneklerini *Die Gleichheit*'te çalışmakla harcamaması gerektiğini çünkü büyük bir akademisyen ya da büyük bir sanatçı olabileceğini ve "*tam Tolstoy gibi yazabileceğini*" söylüyordu.[37] Oysa, başka bir yerde, *Die Gleichheit*'e sımsıkı sarılması gerektiğini söylüyordu. Costia'yı elinde tutabileceğini anlarsa onu komplimanlara boğuyor ve gerçekçi olmayan düşler kurmasına cesaret veriyordu. Costia uzaklaşmaya başladığında, uysal kadın sert bir anneye dönüşüveriyordu.

---

[36] A.g.e., 88.

[37] A.g.e., 88.

1909'da Costia'nın ayrılmasından sonra, onu Parti Okulu'nda öğretmenlik yapmaya razı etmek istedi ve en sonunda insanların "*Costia'dan ne köy olur ne kasaba*" demelerini bu şekilde engelleyebileceğini dobra dobra söyledi.[38] Elinden geleni yapmasına yardım etmek için, Rosa Batı Avrupa, Rusya ve Birleşik Devletler'de sosyalizm tarihi ile ilgili yirmi dört derslik bir taslak hazırladı. Daha SPD yürütme kurulu öneriyi reddetmeden, Zetkin geri çevirmişti. Luxemburg Kuşkusuz o kendi güvenilmezliğinin ne kadar farkındaysa, Luxemburg da o kadar farkındaydı. Buna rağmen, ona çıkışmadan edemedi. Ya sızlanıp durmamasını ya da öneriyi kabul etmesi gerektiğini söyledi. Bu öneri resmen yapılsaydı ve o da kabul etseydi, mecburen Berlin'e taşınıp Rosa ile birlikte çalışacaktı. O zaman belki Rosa onu geri döndürebilirdi. Birkaç ay sonra, Zetkin parti okulu öğretmenliğine göre daha iyi bir altyapıya sahip olduğu bir işi, Dortmund'da bir parti gazetesinin bilim editörlüğünü geri çevirdiğinde, Rosa onun kararını alkışlamıştı: "*Seni zevksiz ve zor olan her şeyden uzak tutmak istiyorum.*"[39] Kuşkusuz bu doğruydu ve Rosa'ın iç çatışmasının kökeninde yatan da buydu. Costia'nın büyümesi gerektiğini biliyordu ama büyür büyümez ayrılıp gidecekti. Costia felsefe ya da sanatla uğraşır, roman okur ya da dağa tırmanırken, Rosa'nın ruhsal ve maddi desteğine bağımlıydı. O kendi hayal dünyasında yaşadığı sürece, Rosa da bu hayallerin bir parçası olarak kalıyordu. Bu nedenle, Jogiches'de kınadığı her şeyi -kararsızlık, düzensiz bir hayat, vakit öldürme, kafasını kullanmama- Costia'da yüceltiyordu. Jogiches'i değiştirmek için on beş yıl uğraşmıştı çünkü istediği bir erkek ve kocaydı. Bunu izleyen yedi yılda Zetkin'in zayıflığını beslemişti çünkü istediği bir sevgili ve çocuktu.

Costia Zetkin ile tanıştığında Luxemburg ününün doruğundaydı. Yine de kamuoyu önündeki başarısı özel hayatına özgüven

---

[38] A.g.e., 88.

[39] A.g.e., 88.

katamamıştı. Costia ile açıkça beraber yaşama fikrini ciddi ciddi düşündüğü anlar olmuştur ama bunun kanıtlarını bulamadık. Kendisini yüz yüze ilişkide değil, yazarak ifade etmeyi her zaman daha kolay bulduğundan, bu tür düşünceler Zetkin ile mektuplarında ortaya çıkardı. Belki de reddedilme korkusuyla bunu söyleme cesareti bulamamış; veya belki de Costia'yı çocuk gibi görmesi, ondan bir koca olabileceği fikrinden caymasına yetmişti. Costia ile mutlu olduğu ilk iki yılda, Jogiches'in ondan vazgeçmemiş olması, Rosa'nın davranışlarını da etkilemiş olabilir. Çünkü o sıralarda Jogiches'in onun üzerinde hâlâ belli bir etkisi vardı ve Rosa da belli belirsiz hâlâ kendisini ona aitmiş gibi hissetmiş olabilirdi. Ne olursa olsun, Rosa geleneklerden kopamıyordu. Toplumsal koşulları devrimcileştirebilirdi ama tıpkı edebiyat, müzik ve sanat hakkındaki zevklerinin de gösterdiği gibi, kişisel değerleri de geleneksellikten kurtulmamıştı. Rosa'nın büyük zekası kendi varoluşunun sınırlarını aşamıyordu. "Yaratıcılığı tutsak etmeye" duyduğu özlem, Costia'yı tam bir dosttan çok bir "oğul"a dönüştürmesinin bir başka nedeni olabilirdi. Eğer çok istediği gibi, çocuğu olsaydı bu özlemini giderebilirdi. Nasıl dilediği özel hayatı yaşayamıyorsa, yaratıcılığı da tutsak edemiyordu. Costia'ya bir keresinde yazdığı gibi, küçük bir kızken güllerin nasıl açtığını gözlemlemek istemiş ve yatması söyleninceye kadar güllerin başından bir türlü ayrılamamıştı. Sabah kalktığında güller açmıştı.

Luxemburg'un da, Costia'mn da tanışmadan önce yaşamlarını yönlendiren iki insanın etkisinden hâlâ kurtulamamış olduklarını tam olarak ne zaman anladıklarını söylemek zor. Onları farklı şeyler motife etmekle birlikte, ikisi de kaçış duygusunu paylaşıyordu. Birlikte uzak bir diyara kaçış düşleri mektuplarında çok sık görülen bir temaydı. Haritalar üzerinde çalışıyor, rotalar çiziyor, birbirlerine turizm broşürleri veriyor ama Avrupa'da kısa bir tatilden başka bir şey yapamıyorlardı. Ve nihayet ait oldukları yerlere -Luxemburg Jogiches'e, Costia da annesine- geri dönüyordu.

Luxemburg'un Zetkin'e olan tutkusu salt duygusal değildi. Genç erkek Almanya'yı simgeliyordu -güçlü kuvvetli Kuzeyli tipi ve Goethe'nin ince ruhlu Werther'i. Rosa Jogiches'den ayrılırken, hem "nasıl seveceğini bilmediği" erkekten hem de kendi geçmişinin o bölümünden kopmaya çalışıyordu. "Prusyalı filistenleri" ne kadar sert bir şekilde eleştirmiş olursa olsun, duygusal aşkın peşinde koşuyor, ustalığa hayran oluyor ve kendisini romantik Alman şairlerini yakın hissediyordu. Zetkin ile sadece istenmeyen Yahudi geçmişini değil ama Alman kültürünün ruhunu da paylaşıyordu. Costia'nın ana dili Almanca konuşup yazışıyorlardı. Oysa Jogiches ile Rusça konuşuyor ve ona Eskenazi karışımı bir Lehçe ile yazıyordu. Zetkin'de Alman olan her şeye coşkuyla karşılık veriyordu: Onun doğa sevgisine, hayalperestliğine, -Alman romantizminin ölçütü olan- taşkın duygularına. Özellikle Rosa'nın kendisine yönelikse genç erkeğin coşkuları, özlemleri ve hatta hayatındaki tutarsızlık, on beş yıl önce Jogiches'in Dosteyevski karanlığı kadar dayanılmazdı. Jogiches'in akılcı dünyasında güzelliğe çok az yer varken, Zetkin onu şiire geri götürmüştü. Rosa Jogiches'e mektuplarında bir konsere gittiğini laf arasında yazardı. Oysa, Zetkin'e Bach'ın St. Matthew Passion'ımn ya da Beethoven'in senfonilerinin lirik dramalarının mükemmelliğinden uzun uzun söz ederdi. Jogiches'in onda birbirinden koparmaya çalıştığı şeyleri -hayatın nesri ve şiiri- bir araya getirmesini sağlayan Zetkin oldu.

İki erkek Luxemburg'un hem hayran olduğu hem hoşlanmadığı iki kültürün ürünüydü. Jogiches ile birlikte Goethe, Zetkin ile birlikte Tolstoy okumaktan başka bir şey istememişti. Zetkin'in şehirden nefret etmesini bir kaçış ya da sıradan sorunlarla boğuşamamak olarak değil, Jogiches'in hiç sahip olmadığı romantik bir özlem olarak görmüştü. Rosa'nın yüreklendirdiği Zetkin'in *Weltschmerz*'i [ç.n.-*melankoli*] aslında Jogiches'de küçümsediği "ruhsal intihar"dan daha az yıkıcı değildi. Jogiches'in "vahşiliği"ne kederlenir, Zetkin'in "nezaketi"ne hayran olurken, bu özelliklerin bir tür aşağılık duygusundan doğduğunun

farkında değildi. Her iki erkek de hayatlarından sildikleri Rus Yahudi'si babaların çocuklarıydı: İkisi de babasız bir çocukluk geçirmiş olmanın izlerini taşıyor; annelerini tanrıçalaştırıyordu. İkisi de Luxemburg'da kendi sahip olmadıkları gücü arıyorlardı, oysa Rosa kendi sahip olmadığı bir şeyi -kendi geçmişini kabul etmekten kaynaklanan güçlü bir kimlik duygusunu- onlara veremezdi. Rosa kaynağını anlamadan onların içsel fırtınalarının dış belirtilerini yatıştırmaya çalışıyordu. İşçilerin bilincinde büyük bir değişim yaratmayı başarabilen Rosa, mutsuz erkeği mutlu erkeğe dönüştürebileceğine de inanıyordu. Kolayca etkilediği şekilsiz kalabalıklar ile birey arasındaki farkı gözden kaçırıyordu. Dolayısıyla, farklı kültürler ve toplumsal koşulların içindeki ayrımları göremediği gibi, insanlığı görüyor ama tek tek insanları görmüyordu. "*Kitlelerle ilişki bana iç cesaret ve sakinlik veriyor*" demişti ama Jogiches ya da Zetkin onda bu duyguları pek uyandırmıyordu.[40] Onlarla birlikteyken sevilmediğini, değerinin anlaşılmadığını, ona ihtiyaç duyulmadığını hissediyordu. Ya da en iyimser yorumla, sürekli olarak sevilmemekten, değer verilmemekten ya da ihtiyaç duyulmamaktan korkuyordu. Yalnız ve yüreği yaralı Rosa, sevgililerinde bulamadığı baba evinin sıcaklık ve güvenliğini daha çok insanlıkta aramaya başlamıştı.

[40] A.g.e., 88.

XII. Diğer Ateşler, Diğer Kavgalar: 1908-1913

Zetkin ile ilişkisi kötüleştiğinden, Luxemburg'un Jogiches'e karşı tutumu yavaşça ve inceden inceye değişmişti. İsyanı dinmiş, bağımlılığı artmıştı. 1909'da Costia'dan ilk ayrılışından sonra, mektuplarındaki bastırılmış öfke, boşluklar ve tartışma nidaları daha yumuşak bir kabullenişe yerini bırakmıştı. Rosa hâlâ belli bir ölçüde mağrur ve soğuktu ama 1912'de Costia'dan kesin olarak ayıldıktan sonra, huzursuz ateşkesin yerini barış almıştı.

Zetkin'e yazdığı, Luxemburg'un çoğu kez yüce gönüllü bir dost rolü oynadığı ve düş kırıklıklarını saklamaya çalıştığı aşk ve duygu yüklü mektuplardan sonra, Jogiches'e yazdığı kasvetli ve renksiz mektuplar onun ne kadar sıkıldığını gösteriyordu. 1908-1914 yazışmaları Luxemburg'un özel ve politik yaşamında çok zorlu bir dönemi kapsıyordu. Bu dönem doğal olarak iki bölüme ayrılmış gibi görünüyordu: hayatından Jogiches'in tüm izlerini silmek için elinden gelen her şeyi yaptığı ilk bölüm ve bunu hiçbir zaman yapamayacağını anladığı ikinci bölüm.

1908'de Luxemburg Jogiches'e sekiz mektup yazdı; 1909'da, Ağustosta Zetkin özgürlüğünü istemesinden önce yaklaşık yirmi ve sonra da yaklaşık kırk mektup. 1910'da doksana yakın, 1911'de altmış, 1912'de kırktan fazla ve 1913'te yetmiş kadar. Kesin sayılardan çok, mektupların üslup ve içerikleri Rosa'nın o

andaki ruh halini yansıtıyordu. İlk iki yılda Jogiches'e hitap etmekten bile kaçınıyordu. Belki bunun bir kayıtsızlık olduğu düşünülebilir. Oysa Lehçe sözlerini yakından okumak aralarında bir engel oluşturmaya yarayan bir dil bulmak için ateşli bir çabayı gösteriyor. Rosa Leo'ya gerçekten de kayıtsız kalmış olsaydı, bu kadar çok acı çekmezdi. Sırf Jogiches için bir dil yaratmaktansa resmi mektuplar yazmak çok daha kolay olurdu. Bu mektuplar ayrılık öncesindekilere göre bir bakıma daha samimiydi çünkü sadece Jogiches onu kolaylıkla anlayabilirdi. "*Steglitz emin olmalıdır ki*" ya da "*Steglitz ayrıntıları yazmalıydı*"- Steglitz J'in oturduğu mahallenin adıydı- diye yazıyordu ama mektupta "*sen*" sözcüğüne yer yoktu.[1] Jogiches'in şaşkın tepkisi Rosa'nın emeğinin ziyan olmadığını gösteriyordu.

1909'a kadar Luxemburg'un Jogiches'e mektuplarında sadece çalışmayla ilgili tartışmaların yer alması anlamlıydı. Eylülde Zetkin'e yazdığı renksiz mektuplar, Jogiches'e artık eve gelmemesi için çok duygusal bir biçimde yalvarmasıyla dengelenmişti. Zetkin'in uzaklaşmasından sonra, Jogiches'e depresyon ve tükenişten şikayet etmiş ve kendi ruh durumu hakkında ona bilgi vermişti -ama sadece kötü olduğu zaman.

Ruh hali çoğu kez kötüydü. Luxemburg artık kırk yaşındaydı ve özel hayatı belirsizlik içindeydi. Hans Diefenbach ile platonik arkadaşlığı yanlış bir zamana denk gelmişti; ona yaşlandığını ve Zetkin'in ihanetini hatırlatıyordu. Hiçbir erkeğin Jogiches'in yerini alamayacağını, tanıştıkları andan beri onun yerinin kaya gibi sağlam olduğunu, kendisini anlayan ve koruyan tek insanın o olduğunu kavraması işleri daha da kötüleştirdi. Zetkin ya da hatta gururu yüzünden değil, sadece bir yoldaş olmaya hazır olmadığı için Jogiches'e dönmeyi düşünmüyordu. Jogiches'in hiçbir entelektüel iddiası olmayan, tezgahtarlık yapan genç bir sevgilisi

[1] Roza Luksemburg, *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tych, 3 cilt (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), 3: 32.

olduğunu bilmiyordu. Kızın Jogiches'e yazdığı imla yanlışı dolu mektuplar bunun bir eşitler ilişkisi olmadığım gösteriyor. Ama Jogiches cinsel yaşamının arka planda kalmasını tercih etmişti ve bu Luxemburg'un doğasına tamamen yabancıydı.

1912'de Zetkin'den ayrıldıktan sonra, Luxemburg'un ona en çok ihtiyacı olduğu anda, Jogiches onun hayatına bir denge öğesi getirmişti. Ortak günlük işlere dönüş -para, giysiler, tatiller- Rosa'ya nefes aldırmıştı. Jogiches'in aralıklarla kaba eleştirileri, iticilikleri ve komutları bile her şeyin aynı olduğunu, hiçbir şeyin değişmemiş olduğunun kanıtıydı ve ne gariptir ki bir rahatlama yaratmıştı. Jogiches'in kırk sekiz saat içinde "en son durum" üzerine bir makale istemesi, Rosa'ya ona ne kadar hasta olduğunu ve hemen tedavi görmesi gerektiğini söyleme fırsatı veriyordu. "*Eğer yazım zayıfsa, yapabileceğim hiçbir şey yok. Böyle aceleyle ve yıpranmışken daha iyi* ***yazamam****. Dün tekrar göğüs ağrılarım başladı... ve hemen yatmak zorunda kaldım.*"[2] Ya da "öyle baskı altındaydı" ki, uykusuz kalamazdı ya da çalışamayacak kadar gergindi. Jogiches düşkünlük değil ilgi belirtisi olarak, "düzelmeye bak" diye yanıtlıyordu.

Luxemburg'un ailesi Jogiches'den ayrıldığını hiç öğrenmedi. 1910'da Rosa'nın kardeşi Maksymilian eşi ve çocuğunu tanıştırmak için Berlin'e getirdiğinde, Jogiches sırf görüntüyü kurtarmak için, Rosa'nın dairesinde hazır bulunuyordu. Rosa'nın yeğeni, Helina Luxemburg-Wieckowska, "*Leo amcayla ilk o zaman tanıştığını*" anımsıyordu.[3] İster Luxemburg ailesini kendi özel sorunlarına bulaştırmamayı tercih etsin, isterse başarısızlıklarını itiraf etmeyi gururuna yedirememiş (çoğu kez mesleki başarılarını övgüyle sergilemek için Varşova'ya kestiği gazete kupürlerini yolluyordu), Jogiches bunu anlayışla karşılayıp onun istediğini yapıyordu. Luxemburg kız kardeşininyaklaşan evlenme

[2] A.g.e., 177.

[3] Halina Luxemburg ile özel görüşme Wieckowska, 1977.

yıldönümünü anmısattığında, onları kutluyor; onun isteği üzerine Rosa'nın Varşova'daki küçük yeğenine doğum günü hediyesi gönderiyor; Rosa istediği için erkek kardeşine birkaç "sıcak satır" yazıyor ve Berlin'e gelen görümcesine göz kulak oluyordu. Birlikte yaşadıkları ilk yedi yıl, Rosa'nın ailesi Jogiches'in varlığından habersizdi; daha sonra İsviçrede'de bir nikah uydurmuş ve varolmayan bir evlilik hayatı varmış gibi yapmıştı.

Jogiches resmen Cranachstrasse'deki dairelerinden hiç taşınmamıştı. Halâ orada oturduğu izlenimi vermek için, Schlosspark Oteli'nde K. Krzysztalowicz adıyla bir oda tuttu. Başkaları gibi, terzisi, Costia Wielthölter de Jogiches'in hâlâ Cranachstrasse'de oturduğuna inanıyordu. Takımları ve faturaları oraya gönderiyor ve karmaşık hesapları Luxemburg ile hallediyordu. Terziye aylık taksitler ödeniyordu ama bazen Jogiches'in taksitleri ihmal ettiği de oluyordu. 1910'da gecikmenin mali zorluklardan kaynaklandığını bilen Luxemburg sakince "*Wielthölter tepemde*" diye yazıyordu. Ya da Jogiches takım elbisesini bulamıyor, bunlar yolda bir yerlerde kaybetmiş oluyordu: "*Wielthölter onda takım elbise olmadığına yemin ediyor. Eğer olsaydı, çok önce teslim edermiş. Belki gardıroptadır? Belki ...Steglitz'e gönderdiğimdir?*" Ya da Jogiches paltosunun onarılmasını istiyordu: "*sadece yağmurluğu buldum...; paltoda onarılacak bir şey olmadığından Wielthölter ne yapacağını soruyor. Gardıropta başka giysi yok.*"[4]

Başlangıçta, Luxemburg mektuplarında ne zaman kişisel bir konu öne sürse, ayrıntıları gizlemek için hemen çalışmayla ilgili konulara dönerdi. Zamanla biçimle ilgili kaygıları azalmaya başladı. 1910 Aralığında, Jogiches'e "*ne sebeple olursa olsun, tatil yapmaktan vazgeçme*" diye öğüt veriyordu. Çalışma aksamayacaktı çünkü kendi tatilini onunkine göre ayarlayacaktı. Kişisel kaygısı yokmuş gibi yaparak, "*Marchlewski bile seni dinlenmeye ikna etmemi istedi*" diye eklemişti.[5] Ağustos 1901'daki

[4] Luksemburg, Listy 3: 215, 187, 174.

[5] A.g.e., 196-97.

İsviçre gezisi sırasında Jogiches'e gönderdiği kısa not, yeniden yakınlaşma konusunda ilerleme gösterildiğinin bir ölçüsüydü. "*Bir rica- Krakus'un [bir yoldaş] bana derhal birkaç Lehçe roman göndermesini sağlayabilir misin? Tek bir roman bile yok yanımda.*" İki gün içinde, Jogiches Berlin'den Krakow'daki Feliks Dzierznski'ye yazıyordu: "*İsviçre'de bulunan Rosa'ya iki üç roman [gönderir misin?]... Sana hangileri olduğunu söyleyeceğim. Tabii ki, parasını ödemek beni mutlu edecek.*"[6]

Para ilişkisini de sürdürüyorlardı. Jogiches'in bütün geliri Wilno'daki aile işletmesinden geliyordu. İster zaman zaman işletmenin krize yuvarlanması, ister Leo'nun kardeşi Pavel'in sağlığının kötüleşmesi nedeniyle olsun, Jogiches 1909'da mali zorluklar yaşamıştı. Onun geliri Wilno'dan Varşova'daki Maksymilian Luksenburg'a yollanıyor, o da Rosa'ya aktarıyordu. Böylece Rosa Jogiches'in eline geçen ne kadar ve ne zaman geçtiğini biliyordu. Kasım 1909'da, Rosa ona söylemeden, kardeşinden Pavel Jogiches'i Leo'nun payını arttırması için ikna etmesini istedi. Leo'ya borcu olan Maksymilian sonra borcunu ödemişti -ya da Luxemburg'un Jogiches'e söylediği buydu. Luxemburg aynı zamanda bundan Maksymilian'a söz etmemesini istediğinden, Jogiches onun kardeşinin borcunu ödediğinden kuşkulanmış, Luxemburg'u kızdıracak şekilde parayı bir notla iade etmişti. Rosa "*Ne olup bittiğini anlamıyorum*" diye gürlemişti. "*Eğer paranı istemiyorsan, Munio'ya [Maksymilian'a] geri gönder.*" Jogiches yanıtladı: "*Öyleyse alındı makbuzunun göreyim, lütfen.*" Luxemburg tekrar öfkelendi: "*Makbuz için çöp tenekesini karıştıracak değilim. Nazikçe Munio ile bağlantı kur ve beni rahatsız etme.*"[7]

Luxemburg'un kendi kardeşinin borcunu ödeyip ödememesi sorun değil. Para konusundaki bu diyalogda açık olan özen ve

[6] A.g.e., 156-156 not a.

[7] A.g.e., 87-88.

sorumluluk duygusudur. Bu tartışma 1909'da, Zetkin'in ayrılmasından üç ay sonra olmuştu. Belki de ilk kez, Luxemburg erkeğin davranışı ile çocuğunkini karşılaştırmıştı.

Ne denli sınırlı olursa olsun geçmişe dönüş, Costia Zetkin ile ilişkide bozulan dengesini yeniden kurmasını sağlamıştı. Birlikte yaşarlarken Rosa'ya çok acı çektiren Jogiches'in tek bir amaca kilitlenmişliği, sadece hareket üzerinde odaklanması, şimdi politik geri çekilmeler ile savaşırken ona yardımcı oluyordu.

~

1905 devrimi Luxemburg'un militan duruşunu sağlamlaştırırken, Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) giderek Rus tipi bir devrimden ya da böyle bir amaç güden Polonya tipi bir ayaklanmadan kaygı duyuyordu. Devrim tartışılacak bir şeydi, yapılacak bir şey değil. SPD liderliği önündeki görevi Reichstag'da daha fazla güç kazanmak olarak görüyordu. Luxemburg ne kadar "devrimci Marksizm" üzerinde durursa dursun, o kadar tecrit oluyordu. Polonyalıların kahramanlık ve şehitlik geleneği ile Almanların uyum ve muhafazakarlık geleneği uzlaşmıyordu.

Rosa 1905 Rus devrimini Alman yoldaşlarına yüceltmiş olsa da, bundan onun Ruslarla uzlaştığı sonucu çıkmıyordu. Parti içi savaşımlar Almanların kafasını karıştırıyor ve Luxemburg'u çıldırtıyordu. Bolşevik hizip içindeki yeni bir ayrılığa işaret ederek, 1909'da bir Rus yoldaşına "*Kautsky'ye bundan söz ederken açıkça utandım*" diye yazmıştı.[8] Lenin'in fikirleriyle çelişkiye düşen Maxim Gorki, onun *Materyalizm ve Ampriyokritisizm*? adlı kitabını St. Petersburg'daki *Znanie*'de (*Bilgi*) yayınevinde yayınlamayı reddetmişti. Lenin Luxemburg'dan *Die Neue Zeit*'te bu çalışması hakkında bir eleştiri yazısı istemiş ve Luxemburg da bu isteği yerine getirmişti. Ama dostluk jesti Rusların iç

[8] A.g.e., 50.

kavgalarım durduramazdı. Gorki'nin himayesinde örgütlenen Capri'deki Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi Okulu'nda ders vermek için davet edildiğinde Rosa kararsızdı. Jogiches'e yazdığı mektupta "*Capri kolonisi ve Lenin arasındaki düşmanlık ışığında*" bunun kabul edip etmeyeceğini sormuştu. Ruslar arasında süren çatışma onların Batı Avrupa'daki otoritesini ciddi bir biçimde zayıflatıyordu. Luxemburg onların "*Tatar Marksistlerinin... burunlarını sürten bir psikolojik baskı yarattığını*" söylüyordu. Jogiches ile Polonya Sosyal Demokrasisi'nin (SDKPİL) stratejisini tartışırken, şöyle yazıyordu: "*Bolşeviklerin şimdi gerçekten de partinin birliğini parçalayıp parçalamadığı ya da çok dayatmacı olup olmadıkları konusunda bir şeyler söylemem güç; buna henüz dikkat etmedim... Bizim* [Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi] *Merkez Komitesi'nden çekilmemiz için herhangi bir neden görmüyordum... Tersine, o platformu karşı eylem için kullanmalıydık. Genelde, Bolşeviklerle açık bir savaş bizi çok zorlayacakmış gibi görünüyor... Bizimle Bolşevikler arasında bir ayrılık partide kaosu mutlaka doruğa çıkarır ve en tehlikeli felaket olan Menşeviklerin eline koz vermek olur.*"[9]

Luxemburg, Rusların "Moğol vahşiliği"ni, Almanların sakıngan eylemliliğini ve Enternasyonalde farklı milliyetlerden sosyalistler arasındaki gerilimleri dengelemek için Jogiches'in politik uzmanlığına, ve moral desteğine ihtiyaç duyuyordu. Jogiches daha kariyerinin başlangıcındayken Luxemburg'un ona ihtiyacı olmasının nedeni, tanınmaması ve güçlü Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden çekinmesiydi. Şimdi Jogiches'e ihtiyacı vardı çünkü artık ünlüydü ve bu parti ile çatışmaya karar vermişti. Kendi sosyalizmini Jogiches ile birlikte yaratmıştı ve bunun ne Alman ne de Rus parti çizgisine uymadığını yalnızca o kavramıştı.

Luxemburg'un sosyalizm anlayışı Marks, SPD ve Lenin ile farklılıklarından doğmuştu. Ne kadar belirsiz bir biçimde olursa

[9] A.g.e., 46-48.

olsun, bu anlayışın başlıca ilkeleri onun 1918 yılında yazdığı Rus Devrimi hakkındaki değerlendirmesinde geliştirilmiş ve bütün çalışmasına yayılmıştı. Rosa'nın sosyalizm anlayışının ortak paydası "farklı düşünme" özgürlüğüydü. Onun devrime bağlılığı temelde ahlaki bir sorundu -daha insancıl bir toplumsal sistem için savaşma yükümlülüğü. İnsanlığın ilerlemesi kaçınılmaz olarak ahlaki erdeme bağlıydı. İster Marks, Kaukstky ister Lenin tarafından düşünüldüğü şekliyle, *Realpolitik* ahlakdışı ve bu yüzden değersizdi. Marks tarihin zorunlu yasalarını, Kautsky işçilerin refahını ve Lenin proletarya diktatörlüğünü vurgularken, Rosa etik boyutu ve işçilerin idealizmini vurguluyordu. Kapsamlı bir toplumsal değişim çalışması yaratmadığı için, bir teorisyen ya da yenilikçi politik düşünür olarak büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Gene de ulusal soruna katkısı teorik bakımdan Leninkinden hiç de daha az geçerli değildi ve kesinlikle Marks'ın öğretisinin tutarlı bir çıkarımıydı.

Fikirleri çeşitli yayın ve açıklamalarda görülür. 1904'de yazdığı "*Rus Sosyal Demokratlarının Örgütsel Sorunları*" Lenin'in temel öğretilerini çürütüyordu; ona göre bunlar "devrimci Marksizm"in çarpıtılmasıydı. 1906'da, "*Kitle Grevi, Parti Ve Sendikalar*" yazısı, -işçilerin kendi yazgılarını kendilerinin belirlemelerine hazır olduklarının ifadesi olan-kendiliğinden kitle grevlerinin karşısında, "merkezi parti otoritesi"ne yönelik eleştirilerini genişletiyordu. 1907'de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Londra'daki Beşinci Kongresi'nde, silahlı ayaklanma ve devrimin yapay araçlarla "dizginlerinden boşalması"na karşı çıktı. Ve 1908'de "Ulusal Sorun Ve Özerklik"te bölücü bir güç olarak milliyetçiliği kınadı.

Luxemburg, bilimsel sosyalizme göre "*devrim her şeyden önce toplumsal sınıf ilişkilerinde*" halkın bilincini ve tutumunu etkileyen "*tam bir radikal değişimdir*" demişti.[10] "*Marksizm çok*

[10] Rosa Luxemburg, *Ausgewahlte Reden und Schriften*, 2 cilt (Berlin: Dietz Verlag, 1951), 1: 203.

önemli iki öğe içerir: Çözümleme ve eleştiri öğesi ile işçi sınıfının aktif iradesi öğesi... Bir Marksist... koşulları teorinin doruklarından değerlendirmeli, günlük, geçici koşulların en dibinden değil." Marks'ın teorisinin yorumcuları tarafından "*şekilsiz bir hamura*" indirgendiğini savunuyor ve kendi anladığı şekilde onun çalışmasını sürdürmeyi üstleniyordu.[11] Marksizmi insanın bütünlüğünü yeniden kurabilecek hümanist bir felsefe olarak kavrıyordu. Demagogların eline silah veren ve aklı körelten "Marksist jargon"u aldatıcı ve tehlikeli görüyordu. György Lukacs şöyle yazmıştı: "*Rosa Luxemburg hem iktisat teorisi hem de iktisat yöntemi alanında Marks'ın yaşam boyu süren çalışmasını etkin bir biçimde sürdüren tek öğrenciydi.*"[12]

Luxemburg'un fikirlerinin özgün olmadığı, anarşistlerin kitle grevini daha önce savundukları, Marks'dan enternasyonalizm ve Moses'den sosyal adalet fikrini aldığı öne sürülebilir. O zaten düşünür ve filozoflara, bütün Batı geleneğine borçlu olduğunu seve seve kabul ediyor ve çoğu kez tarihsel çözümlemeyi bir başlangıç noktası olarak kullanıyordu. Yine de kendisine ait bir sosyalizm, 1956'da Macaristan'da, 1968'de Çekoslovakya'da ve 1980'de Polonya'daki kendiliğinden devrimlerin yansıttığı gibi halkın kendi talebi olan bir sosyalizm kavramı yaratmıştı.

Enternasyonal'de yaygınlaşan milliyetçilikten darbe yer, Alman sosyalistleri Prusya devletinin büyüyen gücüne arka çıkar ve Lenin ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını öne sürerken, Luxemburg "Ulusal Sorun Ve Özerklik" üzerinde çalışıyordu. Yazı *Sosyal Demokrat Dergi*'de bir yazı dizisi içinde 1908'de Lehçe yayınlandı. Luxemburg Avrupa'da milliyetçiliğin çöküş halinde olduğu inancında yalnız değildi. Isaiah Berlin 1972'de "*Hiçbir etkili düşünür.... [milliyetçiliğin] geleceğini önceden göremedi*

---

[11] Roza Luksemburg, *Wybor Pism*, ed. Bronislaw Krauze, 2cilt (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1959), I: 600-609.

[12] Györg Lukacs, *Geschnichte und Klassenbewuststein* (Berlin: Malik-Verlag, 1923), 5-6.

-aslında, hiç kimse açıkça bunu tahmin edemedi" diye yazmıştı. "*Milliyetçiliğin, genelde Avrupa'da geçici bir evre olduğu düşünülmüştü.*"[13] Luxemburg tabiî ki, insanların bir gruba ait olma ihtiyacı içinde olduğunu biliyordu. Ona göre, bu grup ortak bir yaşam tarzının şekillendirdiği ve ulus, ırk ya da kalıtım değil ama bir çıkarlar topluluğu olarak tanımlanan uluslararası proletarya olmalıydı. Onun bu fikrinin kökleri Marks'ın proleterleriydi - hiçbir ulusal bağlılığı olmayan insanlardı.

Ulusal sorun ile ilgili makalelerinde Lenin'e oldukça sert bir biçimde meydan okuması, Luxemburg'un onunla kişisel ilişkilerini zedelemedi. Lenin, Luxemburg'un Alman Sosyal Demokrat Patisi'ndeki konumu ve Kautsky üzerindeki etkisinin farkındaydı. Kautsky Sovyet-eğitimi almış kişiler gözündeki "dönek Kautsky" sıfatını henüz almamıştı. SPD etki ve para sahibiydi, Bolşeviklerin bu ikisine de fena halde ihtiyacı vardı. Ayrıca, Luxemburg Bolşeviklerin destek bekledikleri Polonya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SDKPİL) liderleri arasındaydı. Ama Lenin'in Luxemburg'a karşı saygılı tutumu sadece öz-çıkarın motivasyonu ile açıklanamazdı; Lenin Rosa'nın zihniyetine değer veriyordu. Luxemburg "Ulusal Sorun"a son rötuşlarını yaparken, Lenin eşi Krupskaya ile birlikte onu ziyaret etmiş ve 1909'da yayınlandıktan sonra *Materyalizm Ve Ampriyokritisizm*'i dostça imzalayarak göndermişti.

Milliyetçilik Luxemburg'u tüm ömrü boyunca uğraştırdı. SDKPİL'i kurmasının tek nedeni Polonya'nın bağımsızlığı sorununda Polonya Sosyalist Partisi ile anlaşmazlığıydı. Bu konudaki ilk yazıları 1893'de yayınlamıştı ve doktora tezinde Rusya'dan ayrılmaya karşı ekonomik gerekçeler öne sürüyordu. "Ulusal Sorun"da milliyetçiliğe karşı tezine genel bir geçerlilik kazandırmaya çalışıyordu. Uluslararası sosyalist devrim sömürü, cinsiyetler arası eşitsizlik ve ırkçı baskı gibi ulusal egemenliğe de

[13] Isiah Berlin, *Against the Current* (New York: Viking Press, 1980), 387.

son verecekti. Nasıl kronik işsizliğiyle birlikte, kapitalizm ortadan kaldırıldığında "*çalışma hakkı*" boş bir deyime dönüşecekse, ulusun "*egemenlik hakkı*" da öyle olacaktı. "*Sınıflı toplumda homojen bir sosyo-politik bütünlük olarak 'ulus' varolmayacaktır.*" "*Uzlaşmaz çıkar ve 'haklar'ıyla birlikte*" sınıflar ancak bir tek ulus içinde var olabilir."[14]

Gerçi Luxemburg'un düşünce akışının başlangıç noktası hep Polonya'ydı. Proletaryanın çıkarlarının soylular ve küçük burjuvazinin milliyetçiliği ile çatıştığını öne sürdüğü bu ülkede, onun eleştirisi Sosyal Demokrasi'yi hedefliyordu. Sosyal Demokrasi, "*ulusların kendi kaderini tayin hakkını değil, sadece ...işçi sınıfının kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirmekle*" yükümlüdür diyordu.[15] Ulusal kendi kaderini tayin hakkı ile konuşma özgürlüğü, basın özgürlüğü ve toplantı ve dernek kurma özgürlüğü arasındaki benzerliğin yanıltıcı olduğunu söylüyordu; bu ikisi "*bazı yönlerden yapay bir benzerlik*" taşır ama "*farklı tarihsel düzeyler*"de bulunurlar. Bu ikinci grupta yer alan özgürlükler "*olgun burjuva toplumunun varoluşunun hukuki biçimleri*"yken, kendi kaderini tayin hakkı, "*burjuva toplumunda hiç varolmayan ve ancak bir sosyalist rejimde gerçekleşebilecek olan bir fikrin metafizik formülasyonu*"dur.[16] Marks'ın Polonya'nın bağımsızlığını savunması sadece "*Marks'ın ne kadar büyük bir yanlışa düşmüş olduğunu*" gösteriyordu, çünkü o "*canlılıklarıyla bugün Avusturyalıları büyük bir sıkıntıya sokan*" Çeklerin ortadan kalkacağını tahmin etmişti. Gerçi, "*Marks hiçbir zaman yanılmaz olduğunu iddia etmemişti.*"[17]

Bireylerin "uyum ve dayanışma" ile bir araya geldiği bir sosyalist rejim, "ulus"u ortak bir uzlaşıyla yaratacaktır. Ulusun kendi

---

[14] Rosa Luxemburg, *The National Question*, ed. Horace B. Davis (New York Monthly Review Press, 1976), 135.

[15] A.g.e., 140.

[16] A.g.e., 139-140.

[17] A.g.e., 117.

kaderini tayin hakkı kavramı soyuttur, çünkü o "ulus"u kimin oluşturduğunu ya da kimin ulus adına otorite ve söz sahibi olduğunu bilmeyiz. "*'Ulus'un gerçekte ne istediğini nasıl bilebiliriz? Bunu tek başına iddia edebilecek... 'ulus'un iradesini doğru ifade edecek bir tek parti var mı?*" Alman Sosyal Demokratları bile "*çoğunluğun iradesinin somutlaşması değildir ve bunu iddia etmemesi gerekir. O sadece kent-endüstri proletaryasının en ileri ve en devrimci kesiminin irade ve bilincini ifade eder.*" Bu parti üç buçuk milyon seçmeniyle Almanya'nın en güçlü partisi olsa bile, "*burjuva partilerine oy veren sekiz milyon seçmen ve oy hakkına sahip otuz milyon kişi ile karşılaştırıldığında bir azınlık*"tı... "*Demek ki Alman ulusu muhafazakar, din adamı ve dinsel inanç sahibi bir çoğunluğu seçerek 'kendi kaderini tayin ediyor' ve kendi politik yazgısını onların eline teslim ediyor.*"[18]

Luxemburg'un neden Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkı kavramına muhalefet ettiğini anlamak için, 1904 Paris konferansında temsil edilen Rus sosyalist partilerinin uzun listesine göz atmak yeterli olabilir. Katılanlar Litvanya Sosyal Demokrasisi, Ukrayna Sosyalist Partisi, Gürcistan Sosyal Devrimci Federalistleri, Ermeni Sosyal Demokrasisi, Belerusya Hromada ve Ermeni Devrimci Federasyonu'ydu. Rus İmparatorluğu içindeki diğer birçok milliyet ve etnik grup orada yoktu. Luxemburg etnik yelpazenin diğer ucunda, "*gevşek ve gönüllü bir birliğin*" 1787 Anayasası'yla "*merkezi yasal otorite ve merkezi yönetimiyle birleşik bir devlete*" dönüşmüş olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nin bulunduğunu açıklamıştı.[19]

Luxemburg'un aşırı anti-milliyetçiliğine farklı nedenler yüklenebilir. Stalin Luxemburg'a "köksüz kozmopolit" -işçi sınıfının ulusal duygularına düşman Yahudi- tiplemesi yakıştırmadan çok önce, bazıları Luxemburg'un Yahudi kökenine, bazıları bir

[18] A.g.e., 141-43.

[19] A.g.e., 195.

devletin yurttaşı olmayışına (ortalıkta bir Polonya devleti yoktu) ve kimi de karışık geçmişine işaret etmişti. Luxemburg kendisini bir dünya yurttaşı olarak görüyor ve milliyetçilik dışı bir sosyalizm istiyordu. Bu onun gençliğinde Adam Mickiewicz'in ideallerine duyduğu ve sonra jeopolitik gerçeklik somut çözümler gerektirirken olgunlaşan inancına uygundu. Eğer sömürü ve kan banyosunu sona erdirme umudu varsa, bu umut sadece işçilerin uluslararası kardeşliğinde yatmaktadır. Rosa'nın ulusal özlemlere sempati duymaması, Leh ve Yahudi olarak yaşadığı deneyimden kaynaklanmış olabilir. Ayrıca, yarı-Alman olan Julian Marclewski ve bir Litvanyalı Leh olan Feliks Dzierzynski de Polonya'nın bağımsızlığını desteklemiyordu. Marks ya da Kautsky, Lenin ya da Jaurès kendi ya da ülkelerinin durumuna değinmeden enternasyonalizmin yararları konusunda felsefi tartışmalara dalabilirlerdi. Ama Luxemburg'un durumu böle değildi.

Tabii ki, başkaları gibi Luxemburg da milliyetçi duyguyu küçümsemiş ve işçilerin dayanışmasını abartmıştı. Ne var ki, 1918'de Stalin "*ulusların kaderlerini tayin hakkının sosyalizm savaşımında bir araç olması ve sosyalizm ilkelerine bağlı kalınması*" gerektiğini ilan ettiğinde, ne yazık ki Rosa'nın haklılığı ancak o zaman ortaya çıkmıştı.[20]

~

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar, Luxemburg'un konumu güçlenmeye devam etti -birisi ona "*tarihin merkezinde olmak garip bir duygu*" diye yorumlamıştı bunu.[21] Ünü tüm Avrupa'ya yayılmış ve Birleşik Devletler'e ulaşmıştı. Dostları ve yoldaşları, zengin bir sosyal yaşamı, hizmetçi ve evcil hayvanıyla iyi döşenmiş bir dairesi ve mali güvencesi vardı. İtalya ve İsviçre onun gözde tatil merkezleri arasındaydı; resim

[20] J. V. Stalin, *Sochinenija*, 13 cilt. (Moskova, 1946-1952), 4: 31-32.

ve bahçe işleri gözde hobileriydi. Paten kayıyor, İngilizce öğreniyor, müze ve sergileri geziyor, beş dilde roman ve şiir okumaktan mutlu oluyor, sanatçı ve entelektüellerle dostluk kurmak hoşuna gidiyor ve otomobil gezilerini seviyordu. Şık giysilerle Hans Diefenbach, ressam Hans Kautsky (Karl'ın kardeşi) ya da bir başka sanatçı dostunun eşliğinde konser, tiyatro ve operaya gidiyordu. Hiçbiri işçilerin arasında onun kadar popüler değildi; hiçbiri bu kadar büyük kalabalıkları çekmiyordu. Parti Okulu'ndaki konumu onun saygınlığını artırıyor ve iyi bir gelir ve bir başka hayran kitlesi -öğrenciler- kazandırıyordu. Gazete yazıları büyük bir okur kitlesine ulaşıyor, söylevleri dinleyenleri coşturuyordu. Hem özel hem de kamusal hayatı her yönüyle mutlu ve başarılıydı.

Oysa bu Luxemburg'un dış dünya için çok ustaca yarattığı bir başka yanılsamaydı. Bu imajı oluşturmak için çok fazla enerji harcamıştı. Bunun bedelini uykusuz geceler, depresyon atakları ve iç dünyasını yabani ot gibi saran bir yalnızlıkla ödemişti. Jogiches ile birlikte olduğu anlar dışında, rol yapmak fizik ve ruh sağlığı üzerinde olağandışı zayıflatıcı bir etki yaratmıştı; her zaman kusursuz kostüm ve makyajıyla sahnedeydi.

Belki de en acı olanı bütün bu yıllardan sonra, hiçbir yere ait olmadığını kavramasıydı. Yabancı olduğu bir ülkede ev kurmuştu. Goethe ve Bach onu kendinden geçirebilirdi ama Almanlar değil. Bir Beethoven konserinde, "*seyircinin tepkisi içimi ürpertti... Mideme sancılar girdi*" diye yazmıştı. Öğrencileriyle Anna Karanina'yı tartışma istediğinde, romanda "*gereğinden fazla aşk*" olduğu cevabını aldı. "*'Klasik felsefenin bu mirasçıları' ona Tolstoy'un kültür ve sanatla bir ilgisi olmadığını söylediler.*"[22] Ve onların toplumsal değişim karşısındaki tutumu da aynıydı. Lehler

[21] Rosa Luxemburg, *Gesammelte Briefe*, ed. Annelis Laschitza ve Günter Radczun, 5 cilt (Berlin: Dietz Verlag, 1982-1984), 4: 197.

[22] A.g.e., 3: 268.

için hiçbir büyük fikir çok gerçekdışı değildi, hiçbir büyük dava fedakarlığa değmez değildi. Rosa, rahat yuvalarını barikatlara değişmek istemeyen Alman sosyalist liderler tarafından itilmişti. Luxemburg yabancılaşmanın getirdiği çılgınlıkla, gerçekleşmeyen düşlerinin verdiği öfkeyle, daha uzlaşmasız ve daha kavgacı oluyordu.

1901-1913 yılları arasında Luxemburg'un girdiği çatışmaların sayısı doğrudan doğruya onun ruh halini gösterir: Kautsky ve Bebel, Lenin ve Radek, Alman Sosyal Demokrat Partisi ve Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi, Polonya Sosyal Demokrasisi içindeki muhalefet ve Polonyalı milliyetçiler. Karşısına çıkan her birey ya da grupla acımasız ve zaman zaman kin güderek savaşmıştı.

Karl Kautsky ona arka çıkan bir kişi ve kişisel dostu olmasına rağmen, Luxemburg ünlü teorisyen hakkında Marks'ın görüşünü paylaşıyor gibidir: Marks, "*dar görüşlü sıradan kişi, yarı aklıyla kendini çok akıllı sanan, belli bir oranda çalışkan, akıllıca hiçbir şey türetemediği istatistiklerin içinde boğulan, doğası gereği Philistendir*" demişti.[23] Gene de Almanya'daki kariyerinin başlangıcında Luxemburg ve Kautsky aşırı solun tek savunucularıydı ve ortak politik platformları onları bir araya getiriyordu. Kautsky onun başarısında yaşamsal bir rol oynamış ve dostluğu zirveye çıkışını kolaylaştırmıştı. 1907'de Parti Okulu'nda profesörlük önerisi alması Kautsky'nin tavsiyesiyle olmuştu- seçkin öğretim görevlileri arasında tek kadındı.

İlişkilerini sona erdiren tartışma, Kautsky'nin Luxemburg'un kitle grevi hakkındaki makalesini, Almanya'da cumhuriyet isteyen bir bölümü çıkarmadıkça, *Die Neue Zeit*'de yayınlamayı reddetmesiyle başladı. "Daha Sonra" başlıklı makalesi *Vorwärts* tarafından geri çevrildi ve en sonunda sorunlu bölüm

[23] Karl Marks, *Interviews and Recollections*, ed. Dacid McLellan (Totowa, N.J.: Barnes & Noble Books, 1981), 153.

olmadan 1910 Martı'nda *Dortmunder Arbeiterzeitung*'da yayınlanabildi. Kautsky Rosa'yı sadece makaleyi yayınlamayı reddetmekle değil - bu daha önce de olmuştu- ama onun politik duruşuna karşı çıkmakla da yaralamıştı. Luise Kautsky'ye "*Bundan sonra okuldan ayrılıp kırda yaşayıp yaşamamayı düşünüyorum*" diye yazmıştı.[24] Aslında düşündüğü darbeye nasıl cevap vereceğiydi. Bunu izleyen tartışmada, Luxemburg en hırçın yüzünü göstermişti. İşçiler arasında kitle grevi fikrinin popülerliği ile haklı çıkması bile sakinleşmesini sağlayamamıştı. Jogiches'e ve Costia Zetkin'e yazdığı mektupların gösterdiği gibi, günlerce gecelerce karşı-darbelerini hazırlamıştı. Onun "Daha Sonra?"sı Kautsky'nin "Ya Şimdi?"siyle, Kauksky'nin "İktidar Yolu" onun "Yıpratma Savaşı Mı Kavga Mı?"sıyla yanıtlandı. Sonra Kautsky onun adıyla sözcük oyunu yaparak "Baden Ve Luxemburg Arasında" ile yanıt verdi.

Ne var ki, asıl kavga sözcüklerle ilgili değildi; burada söz konusu olan rollerin yeniden tanımlanmasıydı. Luxemburg makalelerinde işçilerin başlıca araç olarak kitle greviyle birlikte, kendi kaderlerini belirlemeye özendirilmesi gerektiğini öne sürüyordu. Parti liderliği işçilerin öncüsü olarak onların gücünden yararlanmalı, onları yönlendiren ekonomik ve politik kuvvetlerin egemenliğine son vermeleri için yardım etmeliydi. SPD kendisini yeniden tanımlamalıydı; hâlâ cumhuriyet istemini öne süremeyişi burjuva partilerinin birleşik cephesinin işine yarıyordu.

Luxemburg açıkça SPD'nin temel yönetici kadrosuna meydan okudu ve bunun bedelini ödedi. Onun makalelerini yayınlamak için peşinde koşuşturan editörler artık onu geri çeviriyorlardı. Jogiches'e "*çok zor durumdayım*" diye yazmıştı. "***Vowarts** makalemi yayınlamayı reddetti... **Neue Zeit** cevabımı yayınlamayı reddetti.*" Birkaç gün sonra: "***Dortmunder** [Arbeiterzeitung]*

---

[24] Werner Blumenberg, ed., "Einige Briefe Rosa Luxemburg und andere Dokumente," *Bulletin of the International Institute of Social History* 7: 39 (Amsterdam, 1952).

makalemi geri çevirdi... ve Bremen'e gönderdi. Bremen'in kabul edip etmeyeceğini Allah bilir."[25]

Luxemburg-Kautsky polemiği entelektüel derinliği ya da kitle grevinin değeri ya da değersizliğinden çok, bir kan davasına yol açması nedeniyle parti tarihinde fazla yer almadı. Bu birkaç ay için, birbirini izleyen her oyunun bir coşku yarattığı *coup de théatre*'dı [ç.n. ani durum değişikliği]. Luxemburg'un eski düşmanlarına gün doğmuştu. Avusturyalı sosyalist lider Victor Adler, August Bebel'e şöyle yazıyordu: "*Sevgili Rosa'nıza bakın da, Karl [Kautsky'nin] iyi dostundan neler çektiğini bir görün... Zehir saçan orospu daha çok, çok daha ciddi zararlar verecek; çünkü tehlikeli olacak kadar kurnaz biri.*"[26] Luxemburg, Luise Kautsky'ye kocasının, kendisini, Rosa'yı sırtından hançerlediğini söyleyerek bu durumu protesto ederken, Kautsky annesine "*en ağır toplar*"ın daha yeni gümbürdemeye başladığını yazmıştı. Bu sırada Bebel de Kautsky'ye bütün tartışmanın sadece düşmanın işine yaradığını söylüyordu. Bebel ona "*Çok gergin olduğun izlenimini edindim*" diye yazmıştı. "*Rosa ile yaşadığın tüm olaylar farklı bir boyuta taşınabilir. Ama sinirlerinin yatışması için... Rosa'ya şöyle demelisin: Tamam, makaleni basacağım ama uygun zamanı ben belirleyeceğim. O zaman da şikayet edecek, fakat adam kayrıldığı için lanet okumayacaktır. Böylece birkaç ay huzur bulabileceğiz.*"[27] Ama geri çekilme olmayacak ve Luxemburg kendi Partisi'nin onu susturmaya çalıştığının söyleyerek, haklı olarak "lanet okumaya" devam edecekti. Doğrusu, Bebel dünya bu çatışmayı kahkahalarla seyretse de, Rosa'nın parti ve en iyi hoca olduğu Parti Okulu için temel direk olduğunu itiraf etmişti. Kautsky, kendi açısından, dünyanın artık

---

[25] Luxemburg, *Listy* 2: 406.

[26] Victor Adler, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky*, ed. Friedrich Adler (Viyana: verlag der Wiener Volkbuchhandlung, 1954), 510.

[27] Karl Kautsky, Jr., ed., *August Bebels Briefwechsel mit Karl Kautsky* (Assen: van Goorcum & Co., 1971, 221, not 3, 226.

kendisini ve Luxemburg'u "*Siyamlı ikizler*" olarak görmemesinden dolayı hoşnuttu."[28]

Kautsky 1910 Ağustosu'nda sinir krizi geçirip bir senatoryumda birkaç ay yattığında fırtına dindi. Luxemburg Jogiches'e, "*bazıları bunun benim hatam olduğunu başıma kakıyor*" diye yazmıştı.[29] Bu noktada, Bebel Luise Kautsky'ye bir mektup yazarak kocasının durumunun, iki yıl önce Luxemburg'un onların evliliğini yıkmak için gösterdiği çabalardan kaynaklanmış olduğunu yazmıştı." Zamanlama ve koşullar Bebel'in suçlamasını doğrulamıyorsa da, Kautsky'nin sinirlerinin Rosa'nın iğneleyici saldırıları ile bozulmuş olması mümkündür. Rosa onu SPD'nin çürümesinin bir sembolü olarak görürken, Kautsky de onun Almanlar ve Almanya'ya karşı aşk-nefret ilişkisinin asıl hedefi olmuş olmalı. Rosa ve Kautsky 1914 Temmuzu'nda yapılan son Enternasyonal toplantısına kadar küs kaldılar.

Kautsky ile tartışması hâlâ gündemdeyken, Luxemburg yaşlı August Bebel ile daha büyük bir kopuş yaşadı. Bu kez sorun "Fas krizi"ydi. *Panther* adlı Alman kruvazörünün 1911 Ağustosu'nda Fas'ın Agadir açıklarında görünmesi, Avrupa kamuoyunun bir kesimi tarafından Fransa'ya karşı savaş nedeni sayılabilecek bir kışkırtma olarak görüldü. Enternasyonal Sosyalist Büro durumu acil bir toplantı çağrısı yapacak kadar ciddi gördü. Reichstag seçimi arifesinde, SPD olayı büyütmekten çok oy toplama peşindeydi. Büro'yu SPD adına Hermann Molkenbuhr bir Fas konferansının bu noktada düşük bir öncelik taşıdığı konusunda mektupla bilgilendirdi. Toplantı yapılmadı ve Luxemburg'un öfkesi değilse de kriz yatıştı. Birincisi, SPD'nin Reichstag'da temsil edilmek için artan çabaları canını sıkmış; ikincisi, iç politika uğruna potansiyel bakımdan patlama yaratabilecek bir uluslararası olayın küçümsenmesine karşı çıkmıştı. Kendini iyice

[28] Adler, *Briefwechsel*, 513.

[29] Luxemburg, *Listy* 3:167.

tarttıktan sonra, Molkenbuhr'un mektubunu kısa ve özlü bir eleştiri ile birlikte yayınladı. Bebel kızgındı. 1911 Eylülü'ndeki Jena Parti Kongresi'nde, Luxemburg'u topluluk önünde kendi politik saygınlığını yıkmayı açıkça amaçlayan "ciddi patavatsızlık"la ve onursuzca davranmakla suçladı. Rosa'nın sarsılmaz savunması ve o sıralarda yükselmekte olan savaş karşıtı coşku Luxemburg'un partiden atılmasını engelledi. Ama Bebel'in saldırısını unutmadı. Birkaç ay sonra Costia Zetkin'e şöyle yazdı: "*Bu çeteye yumuşak davranmayacak ve boş boş oturmayacağım. Dünkü dev toplantıda... Bebel'e çok sert konuştum ve insanlar beni destekledi. Gelecek hafta Berlin'deki birinci seçim bölgesinde aynı ruhla konuşacağım ve eğer başarabilirsem, daha da sert konuşacağım.*"[30]

Güvenilir bir eski dostu olan Bebel hakkında ne kadar sert konuşursa konuşsun, Rosa kendisini o ünlü "Radek olayı"ndan bir türlü kurtaramıyordu. Genç bir Polonya Yahudisi ve olağanüstü yetenekli bir gazeteci ve ajitatör olan Karl Radek (gerçek adı Sobelson'du) Luxemburg'un inançlı bir izleyicisiydi. Radek'in yazıları daha 1905'te Rosa'nın gözünden kaçmamıştı. Jogiches'i "*şu Radek'i yakından izle*" diye uyarmıştı; "*bizim [SDKPİL] için harika yazılar yazıyor.*"[31] "*Onu kesinlikle seveceksin; kıvırcık saçlarıyla çok tipik bir görünüşü var, biraz Troçki'yi andırıyor.*" Kendisi yirmi yaşındaki gence kendi sözleriyle "*oldukça soğuk, ya da daha doğrusu ihtiyatla yaklaşıyor*" ama Jogiches'den ona "hoşgörü"yle yaklaşmasını istiyordu.[32] Radek'in "kaba" tartışmacı üslubu ve tarzını sevmiyor; öteden beri iyi yazarların eksikliğini duyan partiyi bu yeni kazanımdan yoksun bırakmak istemediği halde, onu biraz uzağında tutuyordu. 1910'da Radek hâlâ "çok itaatkar"dı ama gitgide kendini "aşırı

---

[30] Rosa Luxemburg, *Gesammelte Briefe* 4: 139.

[31] Luxemburg, *Listy* 3:167.

[32] A.g.e., 503-524.

önemseme"ye başlıyordu.[33] Bir yıl sonra SDKPİL içinde bölünme ve bununla birlikte Radek'in düşüşü başladı.

Siyasal sürtüşmeler SDKPİL'i yıllarca bölünmenin eşiğinde tutmuştu. Jogiches'in yakın çalışma arkadaşı Zdzislaw Leder, "*[1910] Ağustos konferansından sonra, Tyska'nın [Jogiches] temel etkisinin iyice arttığı parti liderliğinin politikasına karşı hoşnutsuzluk ve muhalefetin temel nedeni...liderliğin kullandığı yöntemdi ve hâlâ öyledir*" diye yazmıştı.[34] Çelişkileri artıran bir başka faktör de emirleri veren Berlin'deki liderlik ile emirleri yerine getirmesi beklenen Varşova'daki taban arasında güçlü bağların kurulamayışıydı. En yakın yoldaşları bile Jogiches'in demir pençesinden yılmışlardı. Julian Marchlewski onunla çalışmayı reddetmişti. Feliks Dzierzynski'ye "*artık devam edemeyeceğim*" diye yazmıştı. "*Barajın bir anda çökeceğini hissediyorum. Buna daha fazla katlanamam -Leo'nun tarzı ayrı, benimkisi ayrı.*"[35] Luxemburg, Jogiches'i "*kendini kontrol etmeye çalışmalısın*" diye uyarmıştı, "*Adolf'u [Warszawski] aşağılıyor ve ona pislikmiş gibi davranıyorsun... o da gitgide küskünleşebilir.*"[36] Bu sorunlar ne kadar rahatsız edici olursa olsun, Berlin ve Varşova arasında 1908'de su yüzüne çıkan ve 1912'de SKDPİL'deki bölünmeyi tetikleyen politik farklılıkların karşısında hafif kalıyordu.

Radek "ayrılanlar"a, yani, Varşova komitesinin temsil ettiği ve SPDKPİL'in Berlin'de üslenmiş olan Merkez Komitesi'ne karşı yürütülen muhalefete katıldı. Luxemburg'un Radek'i silmek için harcadığı zaman ve enerji şaşırtıcı görünüyor. Radek ne

---

[33] A.g.e., 3: 167-169.

[34] Zdzislaw Leder (Wladyslaw Feinstein), "Leon Jogiches-Tyszka," *Archiwum Ruchu Robotniczego içinde* (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1976), 292.

[35] Feliks Tych ve Hoorst Schumacher, *Julian Marchlewski* (Varşova: Ksiazkai Wiedza, 1966), 202.

[36] Luxemburg, *Listy* 3:273.

Alman ya da Polonya hareketi içinde etkiliydi ne de yeri doldurulmaz bir değer ya da potansiyel bir tehlikeydi. Gene de Luxemburg'un sürdürdüğü anti-Radek kampanya her iki partinin arşivlerinde eşsiz bir yer sahip. Onu SDKPİL'den attıktan sonra, SPD'nin de bu örneği izlemesini istiyordu. Radek bir yılı aşkın bir süre için Rosa'nın Jogiches'e yazdığı mektupların değişmez konusuydu. 1912 Eylülü'nde, "*Radek'e karşı hangi adımların atılması gerektiğini hemen bildir; cevabım V[orwarts]da mı yayınlanacak, yoksa parti benim adıma da gereken cevabı verecek mi?*"diye yazmıştı. Bir başka mesajında "*Eğer Almanlara Radek'in suçluluğunu geriye hiç kuşku kalmamacasına ispat edebilirsek, bu bizim kurtuluşumuz olur*" diyordu. "*Ekteki R. ile ilgili raporu dikkatlice oku!! Tabii ki, hemen tepki vermeliyiz*" diye bastırıyordu. "*Eğer [SPD Yürütme Komitesi] söz verdiği mektubu yazarsa bu büyük bir zafer olurdu... biz yayınladığımızda R.'in suratında patlayan yeni bir tokat olacak.*"[37] Ve art arda mektuplar böyle sürüp gidiyordu, soluklanmadan, ivedilikle, acımasızca. 1913 Eylülü'nde Paris'te bir SDKPİL komisyonu toplandı; Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP), Bund ve Latvia Sosyal Demokrasisi Radek olayının incelenmesine katıldı. Radek'e karşı suçlamalar Krakow'da öğrenciyken sözde bir palto çalarak hırsızlık yaptığından tutun da partinin paralarını zimmetine geçirmesine ve parti aidatlarını ödememesine kadar uzanıyordu. Radek'in Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne üyelik için başvurmayı sürekli ertelemesi gibi ayrıntılar, eskiden herhangi bir partinin ona kapılarını kapatması için kullanılırdı. Suçlamaların hiçbiri asıl nedene -Radek'in Luxemburg'un kampından kopuşuna- değinmiyordu.

Radek ünlü *Meine Abrechnung*'nda [*Hesap Veriyorum*] tüm suçlamaları reddetti. En sonunda, Bolşevik devrimi imdadına yetişti: Lenin'in Almanya konusundaki danışmanı, Bolşevik Parti

[37] A.g.e., 302-303, 309, 357, 369.

Merkez Komite üyesi ve Üçüncü (Komünist) Enternasyonal'in önde gelen liderlerinden biri oldu. Sırasıyla Lenin'e, Troçki'ye ve Stalin'e itaat etti. 1936'da hakkında dava açılması ve 1939'da kaybolması "Kılıç gücüyle yaşayan kılıçla ölür" atasözünün tam bir örneğiydi. Kopuşlarından sonra Luxemburg onunla bir kez 1918'de, Lenin Alman Solu ile temas kurması için gönderdiğinde karşılaştı. Onunla el sıkışması için çok ısrar edildi. Toplantı soğuk ve verimsiz geçti -başlıca konu terörizmdi. Luxemburg Feliks Dzierzynski'nin Cheka'nın[5] başına getirildiğini duyduğunda, "*Her şeyden önce, terörizm bizi asla yenemedi ki*" dedi. "*Neden teröre bağlı olmak zorunda olalım?*" Radek, parti liderliğindeki yeni konumu nedeniyle terörü ustaca tezlerle savunmak zorunda kaldı.[38]

Bazı akademisyenler Luxemburg'un Radek'e yönelik tutumunun en iyi yorumla akıldışı, en kötümser yorumla paranoid olduğunu düşündüler. Ne var ki, çoğu kez olduğu gibi, Rosa'nın davranışı ya bir boşlukta sorgulanmış ya da hırçın kadının önyargılarından kaynaklanan bir davranış olarak yorumlanmıştır. Rosa'nın Radek'in ihanetine şiddetli tepkisini, herkes tarafından ihanete uğradığı duygusu tetiklemiş olabilir. Radek partiden ayrılanlara katılarak Jogiches'i sırtından hançerlemişti. Rosa Radek'ten intikamını alırken, yıllarca hem özel hem politik hayatında yaşadığı tüm düş kırıklıklarının da intikamını alıyordu. Bir kez olsun güç gösterisi yapabilirdi ve yaptı. Radek'in şahsı onu çok az ilgilendiriyordu. Ama Rosa Jogiches'le ilgileniyordu ve Jogiches ihanete uğramıştı. Rosa hem Polonya hem de Rus partisinin birliğini gözetiyordu; bu birliğe sürekli darbe vuruluyordu. Rosa'nın gözünde Radek ihanet, çürüme ve kalleşliğin bir simgesi olup çıkmıştı.

Rosa'nın içinde bulunduğu siyasal tecrit ağırlaştıkça, Jogiches'e mektuplarında "ezmek" ya da "yok etmek" gibi sözcükler

[38] Karl Radek, "Noiabr," *Krasnaia Nov* 10: 150 içinde (Moskova, 1926).

daha sık görülür oldu. Polonya Sosyal Demokrasisi içindeki muhalefet, Alman Sosyal Demokrasisi ya da bireyler için kullanıldıklarında bu sözcükler onun ruh durumunu tam anlamıyla yansıtıyordu. Ayrıca, konuşmakla da yetinmiyordu. 1912'de SDKPİL'deki bölünmenin arifesinde, Jogiches'e "henüz tam olmasa da *neredeyse* emin olduğum kesin bir fikrim var" diye yazıyordu. "*Merkez Komitesi [SDKPİL'in Berlin'de üslenen liderliği V[arşova] K[omitesi']nin ["ayrılanlar"] isyanına... V[arşova] K[omitesi']nin ajan pravakatörlerin elinde olduğu; bu kişileri isim isim henüz saptayamadığımızı ama M. K.'nin [Merkez Komitesi] iz üstünde olduğu; körlük ya da bilgisizlik nedeniyle [Varşova Komitesi'nin] yanında yer alan üyelere zarar vermek istemeyen M. K.'nin bu bela ile savaşmak için elindeki tüm araçları tükettiğini söyleyen açık bir bildiriyle derhal cevap vermeli. Oysa şimdi, partinin önündeki görev eyleme geçmeyi gerektirmektedir. Azev canavarı parti ruhunu çürütmek üzere olduğundan M. K.'nin gecikmeye hakkı yoktur. Bir darbe bir başka darbeyi hak eder. İnsan eyleme geçmeli ve hiçbir şeyden korkmamalıdır.*" Luxemburg, Jogiches'in sadece politik farklılıklar nedeniyle suçlanan bir grup sosyalistin kişiliklerinin canavarca yok edilmesi anlamına gelen kendi "fikri"ne karşı çıkabileceğini düşünmüştür. Çünkü hiçbir suçlama, çarlık polisinin emirleriyle Rus devrimci hareketine sızan ünlü *ajan pravakatör*, Evno Azev'e benzetilmekten daha korkunç olamazdı. Luxemburg, Jogiches'in itiraz edebileceğini sezerek, onu "*gürültü patırtı çıkacak ama bundan korkulmamalı*" diye uyarmıştı.[39] Tâbii ki, gerçekte bu bir korku değil, ahlak sorunuydu. Ama Luxemburg doğru noktaya parmağını basmıştı. Liderliğin diğer üyeleri gibi, Jogiches de bu plana onay verdi ve -Stalin'in politik muhaliflerini ortadan kaldırmak için en gözde silahına dönüşen- Luxemburg'un "kesin fikri" hayata geçirildi. Luxemburg'un davranışının, çarın ajanlarının

[39] Luxemburg, *Listy* 3:280.

Varşova Komitesi'ne sızdığı gibisinden bir sahte suçlamanın hiçbir haklı gerekçesi olamaz. Joseph Conrad'ın dediği gibi: "İlkeler işe yaramaz." Luxemburg yavaş yavaş kendi evlatlarını yiyen aygıtın parçasına dönüşüyordu.

Luxemburg ve Jogiches'un Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin (RSDİP) birliğini koruma kaygısını Lenin paylaşmıyordu; onlar Polonya Sosyalist Partisi ile her türlü ilişkiye de karşı çıkıyorlardı. Rus ve Polonya partilerinde, fraksiyon içinde fraksiyonlara ve birbiriyle savaşan hiziplere neden olan çekişmeler Enternasyonal'i o kadar şaşırttı ki, SDKPİL Lenin'den "*Rusya*" ve Polonya'daki "*koşullardan habersiz yabancılar*"a yardımcı olmak için sorunu açıklığa kavuşturmasını istedi.[40]

Polonya Sosyal Demokrasisi içindeki 1912 ayrılığından sonra (fraksiyonlar 1916'da tekrar birleşmişti), Jogiches ve Lenin arasında, Luxemburg'un merkezde yer aldığı kavga gün ışığına çıkmıştı. SDKPİL'in Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin 1912 Prag konferansına katılmadığı açıkça görülüyordu. SDKPİL'in yayın organı, *Kızıl Bayrak* konferansın "Leninist bir oyun" olduğunu söylüyor ve devam ediyordu: "*Daha 1904'de yoldaş Luxemburg... Lenin'in lideri her şey olarak gören ve kitleleri yok sayan anti-Marksist ve tamamen burjuva parti düşüncesini sert bir biçimde eleştirmişti.*"[41]

Lenin bu tür nitelemelere pek aldırmıyordu ama Jogiches'in kendisine karşı duyduğu büyük kini aynı şekilde görmezden gelecek durumda değildi. Jogiches, paranın güçlü bir silah olduğunu biliyordu ve Lenin'in paraya eskiden beri ihtiyacı vardı. Zengin Rus sosyalist sempatizan, N. P. Schmit Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne büyük bir miras bırakmıştı. Lenin'in protestolarına karşın, miras 1910'da Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin kasasına girdi. Clara Zetkin, Karl Kautsky ve Franz Mehring kendi

[40] A.g.e., 314 not 10.

[41] *Czerwony Sztander*, Varşova, Temmuz 1912, no. 188, p. 2.

tasarrufları altındaki fonu RSDİP içindeki fraksiyonlara ve üye partilere ödeme konusunda yetkili kılındılar. Lenin 1911 ve 1912'de paranın RSDİP'nin Bolşevik fraksiyonuna düşen payının verilmesi konusunda Clara Zetkin ve Kautsky ile görüşmek amacıyla Berlin'e defalarca gitti. Jogiches'in düşmanlığının ve onun Luxemburg üzerindeki etkisinin ve ayrıca Luxemburg'un kayyumlarla dostluğunun farkında olan Lenin, 1912 Şubatı'nda Luxemburg'u dört kez ziyaret etmesi elbette onun desteğini almak içindi.

Costia Zetkin'e yazdığı bir mektupta, Luxemburg paranın Bolşevikleri Menşeviklerle uzlaşmaya zorlamak için bir şantaj aracı olarak kullandığını reddetti. "*Ruslar konusunda yanılıyorsun*" diye yazdı. "*Hiç kimse onları sadece para yoluyla bir arada tutmak istemiyor; parti çoğunluğu birlik istiyor.*"[42] Oysa Jogiches'e daha önce şunları yazmıştı: "[*Bolşeviklerden*] *mirasın onlara düşen payının kaçırılması fikrinden açıkça hiç hoşlanmadım... Bu iş, sözcükler için özür dilerim, şantaj ya da hatta soygun kokuyor. Bolşeviklerin en sonunda kendilerini üzerlerine kan emici sülükler yapışmış gibi hissedeceklerini ve bizimle zoraki bir birlik kurmaktansa, Menşeviklere karşı açık bir savaşı tercih edeceklerini düşünüyorum. Olay bir skandalın patlak vermesine yol açarsa, bizim Rus partisi içindeki durumumuz ciddi olarak sarsılır.*"[43] Bununla birlikte, ya Jogiches'in baskısına boyun eğdi ya da belki kendisi fikir değiştirdi. Çünkü Jogiches'e daha sonraki mektupları onun kayyumları Bolşeviklerin aleyhine yönlendirmeye çalıştığını düşündürüyor.

Rosa Luxemburg yalnızdı; Kautsky ve Babel'le; Lenin ve Radek'le; sosyalist partiler, burjuva hükümetleri, kapitalizm, milliyetçilik ve militarizm ile savaşıyordu. Kuşatılmış olsa da, asi Varşova şehrinden dönüşünü izleyen rahat yıllara kıyasla, hayatla

---

[42] Luxemburg, *Gesammelte Briefe* 4: 170.

[43] Luxemburg, Listy 3:216-17.

ve kendisiyle daha barışık görünüyordu. Artık ne Costia Zetkin için ne de Leo Jogiches'e karşı savaşmıyordu. Dünyaya yenilmez olduğunu gösterme hevesiyle, özel hayatındaki boşluğu öldürmek için savaşıyordu. Çılgınlığı radikal, milliyetçi Leh aydınlarının saldırılarıyla artmıştı. Bu kesimin Varşova'da yayınlanan *Mysl Niepodlegla* (*Bağımsız Düşünce*) adlı organı, Polonya Ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrasisi'ine şiddetle muhalefet eden ünlü bir Leh yazar ve gazetecisi, Andrzej Niemojewski tarafından yönetilip yayınlanıyordu. Gazete, ajitatör Yahudilerden oluşan SDKPİL'in, "*diğer Yahudilere ırksal ve ailevi bağlarla bağlı olduğunu*" iddia ediyordu. "*Bu salt antropolojik bağlar o kadar güçlüdür ki herhangi bir Yahudi'nin ideolojisini sorgulamaya cesarete eden biri, Talmud Yahudisi, sosyalist Yahudi ve liberal Yahudi ittifakını bir anda karşısında bulur.*"[44] Yahudilerin 1905'te Polonya işçilerin kanını dökmek için bilerek grevleri kışkırttıkları suçlaması ile insan kurban ettikleri suçlaması neredeyse tam bir paralellik gösteriyordu.

1910'da, *Bağımsız Düşünce*, Luxemburg'e saldıran bir dizi yazı yayınladı. Gazeteye göre, Rosa'nın özürlü oluşu Yahudilerin yozluğunun bir örneğiydi. Niemojewski, "*Rosa Luxemburg milliyetçi duyguların ne olduğunu bile bilmez*" diye yazmıştı. "*Bu duyguları ayaklara altına almak için hiçbir fırsatı kaçırmadığı gibi, bunları alaya almaktan başka bir şey de yapmaz. Nedeni basit. Bu ona yabancı bir duygu kategorisidir... Ama, öyleyse, Lehler onun için ne anlam ifade edebilir ki?*"[45] Bir başka saldırıda şunlar yazılıydı: "*Hanımın ataları sıradan Polonya halkına bıkmadan votka sağladılar. Rosa Luxemburg elbette votka satmıyor ama onun sıradan halka makale ve broşür şeklinde içirdiği*

---

[44] *Mysil Niepodledga*, Varşova, Eylül 1910, no. 146, p. 1258. Bkz. aynı zamanda, G. Haupt ve P. Korzec, "Les socialistes et la campagne antisémite en Pologne en 1910: un épisode inédit," *Revue du Nord*, (Lile: Nisan-Haziran 1975): 185-91.

[45] *Mysil Niepodledga*, no. 148, p. 1348.

şeyler aslında alkollü içki niteliğindedir... Alçak Yahudiler... Polonya'nın bağımsızlığını sorguluyor... Polonya ve Polonya işçisi... kendi Sami histerilerini ve anavatanımızdan nefret eden köklerini başımıza kakan efendiler olmadan yapabilir..."[46]

Tartışmaların entelektüel düzeyinin dikkate değer olduğu kolay kolay söylenemez ama SDKPİL silahlarını çekmiş durumdaydı. Bu olay, sık sık öne sürüldüğü gibi Luxemburg'un ırkçı saldırılara duyarsız kalmadığını gösteriyor. Gerçekten de, geçmişteki tepkisi farklı olmuştu; ırkçı hakaretleri sineye çekmemek için çok acı çekmişti. 1901'de Lübeck Parti Kongresi'nde, Richard Fischer adlı bir delege onu bazı yoldaşların görüşlerini "çarpıtmak" ve "saptırmak"la suçlamıştı. Wolfgang Heine de kervana katılıp, Polonya ve Rus Yahudilerinin -Rosa Luxemburg ve Alexander Parvus-Helphand'a gönderme yapıyordu- Almanların konukseverliğini kötüye kullandıklarını söylemişti. "*Konuğumuz misafir odamıza tükürürse, o artık istenmeyen bir kişidir.*"[47] Luxemburg, Heine'e aldırış etmediyse de, Kautsky'nin yayınlamayı reddettiği yazılı bir açıklamada Fischer'i suçlamalarını kanıtlamaya çağırdı.

Bu kez Luxemburg kendi savunmasını kendisi üstlendi. Birincisi, SDKPİL liderliği August Bebel, Karl Kautsky, Franz Mehring, Otto Bauer ve Jean Jaurès'den açıkça tavır almalarını istedi ve bu kişiler çağrıyı kabul ettiler. Onların Luxemburg'dan isim olarak söz etmedikleri makaleleri 1910 sonbaharında, Jogiches yönetimindeki SDKPİL organı *Mlot*'ta (Çekiç) yayınlandı. Sonra, Eylül ve Aralık arasında, Luxemburg'un kendisi Polonya ve Alman basınında Niemojewski'ye cevaben en az on imzasız makale yayınladı.

Luxemburg, Jogiches'e mektuplarında kendi özel sorunlarını partininkiler ile özdeşleştirmediğini vurgulamış olmakla birlikte,

---

[46] A.g.e., no. 146, pp. 1264-72.

[47] "Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der S. D. Partei," 22-28 Eylül 1901 (Lübeck), 191-95.

çürütme kampanyasını kendisi yürütmüştü. İlk etapta, açıklamalar gerekliydi: 1910 Ekimi'nde Jogiches'e "*Çekiç'te on, on iki [editöre] mektup bulup yayınlamak bence yanlış*" diye yazmıştı. "*Sözgelimi, Jaurès, Vandervelde, Bebel ve Bauer'in makalelerini yayınlamak farklı bir konu...Bu Enternasyonal'in bizi desteklediğine ilişkin yeterli bir kanıttır.*"[48] Julian Marchlewski Kautsky'den bir makale isteyecek ve Jaurès'den bir makale istemek üzere Paris'e gönderilecekti. İkinci etap lojistik ile ilgiliydi. Luxemburg içinde Niemojewski'ye ayrılan üç makale bulunan 8 Ekim tarihli sayıya gönderme yaparak, Jogiches'e "*Çekiç tıka basa dolu*" diye yazmıştı. 15 Ekim tarihli bir sonraki sayıda aynı konuda ikisi de Luxemburg tarafından azılan iki makale vardı. Jogiches'e "*bence bundan kaçınılmalıydı.*" diye yazmıştı. "Her sayıda bir tek makale iş görür, yoksa okuru basbayağı bıktırırız." Devamla, "*Monotonluğun yararı yok; okurlar dehşete düşürülmemeli, kazanılmalı.*"[49] İmzasız yazılarında, Luxemburg kendisine üçüncü tekil şahısla -Sayın Rosa Luxemburg diye - hitap ederek, son derece ciddi çatışmaya biraz eğlendirici bir hava veriyordu.

Avrupalı Sosyal Demokratlar, Luxemburg'a ve Polonya Sosyal Demokrasisi'ne yönelik saldırılarla sahiden ilgileniyor ve kaba Yahudi-düşmanlığından çekiniyorlardı. August Bebel'in özel bir konuşmasında Kautsky'ye Luxemburg'un Yahudi-düşmanı duygular uyandırdığını itiraf etmesi ile diğer zamanlarda onu kökeni nedeniyle kötülemesi aynı şey değildir. Luxemburg'un kendisi sadece kendisini onlarla aynı safta göstermemek için Bund'u (1907'de Londra'da yapılan Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin Beşinci Kongresi'nde) alenen işportacılıkla suçlamıştı.

Anti-Niemojewski kampanyası sırasında sıklaşıp canlılık kazanan Jogiches ile mektuplaşmasında, "Yahudi" ya da "anti-Semitizm" gibi kavramlar açıkça görülmüyordu. *Çekiç*'ten ve elbette

[48] Luxemburg, Listy 3:177.

[49] A.g.e., 179-80.

Niemojewski ve *Bağımsız Düşünce*'den söz ediliyor, strateji ve taktik tartışılıyordu. Ama her şeyden önce, Luxemburg'un tam anlamıyla özel mektupları "Niemojewski tartışması"nın konusunun, sadece *Bağımsız Düşünce* ile SDKPİL arasındaki bir ideolojik farklılıkla sınırlı olduğunu hiçbir biçimde göstermez. Niemojewski'nin Rosa'yı tanımlamak için kullandığında, kulağa çok kötü gelen *Yahudi* sözcüğünü kullanmaktan kaçınmak için kıvranması, korkularının derinliğini ortaya seriyordu. Rosa, Dreyfus olayı sırasında, sorunun Fransız burjuvazisini ilgilendirdiğini ve sosyalistlerin bundan güç kazanmak için yararlanması gerektiğini kanıtlamak için farklı bir tavır almıştı. Ne tuhaftır ki, Jaurès savunmasında Fransa'da "milliyetçi çılgınlık" sırasında "*... sahte-yurtsever ve anti-Semitik vahşetin... zulüm ve tehlikeli oranda denetimsiz bir tepkiyi... harekete geçirdiğine*" işaret ederek, Dreyfus olayının Polonya'daki anti-Semitik kampanyayı durdurmasını istemişti.[50] Aynı gerici güçlerin Dreyfus ve Luxemburg'a karşı çıktıklarını, Luxemburg kendisine bile itiraf edemiyordu.

Luxemburg savaşlarını sürdürürken bir an bile hayatının çılgın ritmini yavaşlatmamıştı. Sanki, enerjisini sürtüşmelerden alıyor gibiydi. Boş zamana ve eğlenmeye, Costia Zetkin ve Hans Diefenbach'a, Jogiches'e ve Varşova'daki ailesine mektup yazmaya, iki kitap ve yaklaşık 270 makaleye zaman bulmuştu. Kongrelere katılmış, konuşmalar yapmak için Almanya'yı dolaşmış ve Parti Okulu'nda öğretmenliği sürdürmüştü.

Parti Okulu parti ve sendika militanlarına sağlam bir eğitim sunmak için 1906'da kurulmuştu. Luxemburg okulda iyi ücret alıyordu -her sömestr için 3000 mark- ama işi zahmetliydi. Ekimden Marta kadar ekonomi politik, Marksist kuram ve sendikalar tarihi gibi konularda haftada dört kez ikişer saat ders veriyordu. Genellikle akşamları saatlerce hazırlanıyor, okulda yıpranıyordu.

---

[50] *Mlot*, Varşova, 22 Ekim 1910, no. 12, pp 5-6

Eski bir öğrencisi olan Rose Frölich dersleri entelektüel bir şölen olarak anımsıyordu.[51] Luxemburg'un derslerini dünya edebiyat klasikleri -Shakespeare, Tolstoy, Dostoevsky, Mickiewicz, Goethe, Kleist, de Maupassant, Stendhal- ile süslemesi, derslere yeni bir boyut katıyordu. Eğer kabul edilen müfredatın sınırları içinde kalsaydı, dersleri biraz propaganda ile soslanmış kuru bir veri ve istatistikler yığını olarak kalırdı. Onun için edebiyat bir güzellik kaynağı, hayatın yansımasıydı. Shakespeare'in karakterlerinde iktidar savaşlarını, Balzac'ı kahramanlarında burjuvazinin yozlaşmasını ve Tostoy'un betimlediği ve sosyalizmin yeryüzünden sileceği insanlık dışı ve aşağılayıcı ahlakdışı bir sistemin örnekleri olarak mülk sahibi sınıfların iki yüzlülüğünü anlatıyordu. Luxemburg dikkatleri dağılmasın diye derste öğrencilerine not almayı yasaklıyordu. Oysa ödev verdiği okuma parçalarının özenle incelenmesine büyük değer veriyor ve içtenlikle kendisiyle tartışmaya davet ediyordu. August Bebel, Luxemburg'un Parti Okulu'nun en iyi öğretmeni olduğunu söylemesi temelsiz değildi. Öğretim kadrosu Franz Mehring ve August Bebel gibi iyi eğitim görmüş sosyalist kuramcıları, Kurt Rosenfeld ve Arthur Stadhagen gibi seçkin hukukçuları barındırmakla birlikte, iş yaratıcılık ve esinlendiriciliğe gelince hiçbiri Luxemburg ile boy ölçüşemezdi.

Ekonomi politik dersleri, yavaş yavaş ders dışında geçen zamanının çoğunu alan bir kitaba dönüşüyordu. Costia Zetkin ve Jogiches kitabın ilerlemesinden günü gününe bilgileniyorlardı. 1910 yılının ilkbahar başlarında, Jogiches'e çalışmanın hem kitap hem de sekiz broşür biçiminde *Ulusal Ekonomiye Giriş* (ç.n.- Türkçesi: A. Cavidan, *Belge Yayınları*) adıyla yayınlanacağını haber verdi. Elyazması Haziranda bitecekti, Almanca ve Rusça baskısı için görüşmeler sürüyordu. Alman yayıncı avans gönderdi ve Luxemburg Costia'ya kitapla kazanabileceği paranın onları

[51] Bayan Rose Frölich ile özel görüşme, 1978.

mali zorluklardan kurtarabileceğini söyledi. Ekim'de elyazması hazırdı; Rosa alıntı ve dipnotları kontrol ediyordu. Gerçi Marks'ın genişletilmiş yeniden üretim çözümlemesi onu hâlâ tatmin etmiş değildi. 1911 Ekimi'nde bir yıl sonra Costia'ya, "***Das Kapital'in ikinci cildinde, Marks'ın uzun süreden beri bana garip gelen formülasyonlarıyla karşılaştım***" diye yazıp, "emperyalizm ve çelişkilerinin yeni, tam bilimsel bir çözümlemesi" üzerinde çalışmaya niyetlendiğini söylemişti.[52] Bu entelektüel alıştırmanın sadece zevk verdiğini ama çok zahmetli ve zaman alıcı olduğundan söz etmişti.

En sonunda, *Giriş*'in elyazması rafa kaldırılmış ve Luxemburg bunun yerine 1913 Ocağında yayınlanan başyapıtı, *Sermaye Birikimi* ile sonuçlanan araştırmaya başlamıştı. Öne sürdüğü kuram aşağıdaki gibi özetlenebilir: Birikim sadece kapitalizmin yabancı pazarlara ya da aynı ülkenin daha az gelişmiş bölgelerine doğru genişlemesiyle mümkün olabilir. Kapitalizmin işlemesi ve eninde sonunda yaşamını sürdürmesi için kapitalist olmayan pazarlar gerekir. Oysa bunlar bağımsız varlıklar olarak yok edilmektedir. Bu nedenle, kapitalist sistem kendisini -sürekli sermaye birikiminin bir koşulu olan- artı değeri gerçekleştirebileceği talepten yoksun bırakır ve birikimi yönlendiren yasaların özündeki çelişki nedeniyle kaçınılmaz olarak çöker. Sonradan Hans Diefenbach'a, "***Birikim üzerinde çalıştığım zaman hayatımın en mutlu anlarıydı***" diye yazmıştı. "Problem bu kadar güzel bir biçimde ortaya serilirken, gece gündüz büyülenmiş gibiydim; ne bir şey görüyor ne de duyuyordum. Artık bana daha çok zevk veren şeyin ne olduğunu biliyorum: Düşünme...yaratma süreci... Bir hamlede [tüm yapıtı] dört ay içinde yazdım- inanılmaz!- ve taslağa bir kez bile göz atmadan yayıncaya teslim ettim."[53]

---

[52] Luxemburg, *Listy* 3:251-53 not I.

[53] Rosa Luxemburg, *Briefe an Freunde*, ed. Benedikt Kautsky (Hamburg: Europasche Verlasanstalt GmbH, 1950), 105.

Kitap yayınlanır yayınlanmaz, Luxemburg Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin sağ ve sol kanatları tarafından birçok konuda sapmayla suçlandı. Başlıca suçlama, kapitalizm için kaçınılmaz, kendiliğinden bir çöküş öngörmüş olmasıydı. Gerçekten de, kapitalist olmayan pazarların ortadan kalkışının, muzaffer bir sosyalist devrimi mümkün kılan kapitalizmin derin bunalımına götürmesi gerektiğini öne sürmüştü. Ama ona göre, bu "kaçınılmazlık" sadece "doğal," "nesnel," "kendiliğinden" bir zorunluluk değildi. Tersine, aynı zamanda işçi sınıfının bilinçli devrimci etkinliğini de gerekli kılıyordu.

Kitabın ardından gelen tartışma ve eleştirilerde, ya Marks'ı yanlış yorumlayıp çarpıtmakla suçlanmış ya da Mehring ve Marchlewski tarafından, Engels'ten beri Marks'ın en bilgili yorumcusu olarak övülmüştü. Jogiches eleştirenlere yanıt vermesi için ona baskı yapmıştı. Sorumlu bir akademisyen tavrıyla, Franz Mehring'in eleştirisini kabul etmişti: "*Kitabın en başta direnişle karşılacağının tamamen farkındaydım... Ne yazık ki romatizmalı yaşlı amca gibi, bizim zoraki 'Marksizm'imiz de temiz havanın birazcık esmesinden bile nem kapıyor. Oldukça çok tartışmam gerektiğini biliyorum.*"[54] İktisatçı ve aktif bir Bundcu olan Miron I. Nachimson gibi kişiler için üzerinde hiçbir baskı hissetmiyordu. "[*Yapıtımı*] *şu çıfıt N*[*achimson*]*'a karşı savunmak ayıp olurdu...*"[55] Kitabın yol açtığı tartışmalar, Luxemburg'u *Sermaye Birkimi*'nin devamı sayılan Eleştiriye-Karşı'yı yazmaya teşvik etti.[56]

Luxemburg, I. Dünya Savaşı sırasında, Diefenbach'a "beni kesinlikle canlandıracak" diye yazdığı Eleştiriye-Karşı üzerinde

---

[54] *Z Pola Walki*, I (45): 165 (Varşova, 1969.

[55] Luxemburg, *Listy* 3:318-19.

[56] Hem *Ekonomi Politiğe Giriş* hem de *Anti-Kritik*, Rosa Luxemburg'un ölümünden sonra, sırasıyla 1925 ve 1921 yıllarında Paul Levi tarafından yayına hazırlanıp yayınlandı. *Anti-Kritik Sermaye Birikimi'niz* [*Türkçesi, Belge Yayınları*] tanınır.

çalışmaya başladı. "Bu ***Birikim***'den çok daha olgun." Açıklık ve anlaşırlık modeli olacak bu kitabın, Marks'ın *Das Kapital*'inin ilk cildinin tersine "*bir mermer bloğu gibi 'yalın'*" olduğunu hissediyordu. "*Hegel tarzı aşırı rokoko süslemeleriyle tıka basa dolu olan*" ***Kapital***'in ilk cildinin "gözüne berbat göründüğünü" yazmıştı -bunun parti tarafından beş yıl hapis ve on yıl kamu hizmetlerden men ile cezalandırılacak bir suç olduğunu söyleyerek espri yapmıştı.[57] *Eleştiriye-Karşı*'da, Luxemburg "*Marks'ın kendisinin sadece toplam sermayenin birikimi sorununu ortaya koyduğu*"nu ama daha öteye gitmediğine işaret etmişti.[58] Marksizm konusunda kimsenin "*uzman*" olmadığını ve "*Marks'ın kendisinin de kesinlikle 'uzman' olmadığını göstermişti. Başka bir deyişle, doğmaya karşı yaratıcılığı savunmuştu. "Öncü bir zihnin yaratıcı kuşku ile dolduğu yerde, doğurgan hipotezleri alıp katı doğmalara dönüştürmek ve kendinden hoşnutluk her zaman 'taklitçiler'in ayrıcalığı olmuştur.*"[59]

---

[57] Luxemburg, *Briefe an Freunde*, 85.

[58] Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital: An Anti-Crituque*, ed. Kenneth J. Tarbuck (New York: Monthly Review Press, 1972), 62. l.

[59] A.g.e., 74-75.

XIII. Savaşa Savaş: 1914

1911 Ağustosu'nda Luxemburg son kez yeni bir eve taşındı. Uzun bir süreden beri Cranachstrasse ve acı anılardan kaçmak istemişti. Friedenau kesiminden Südende'ye taşınmak demek, on yıldır ailesi olan ama artık kapılarını ona kapalı tutan Kautsk-'ylere allahaısmarladık demekti. Jogiches ile paylaştığı bir evden taşınıyordu. Ayrıca burada Costia Zetkin ile birbirlerini sevmişlerdi. Bir kez daha yeni bir hayata başlıyordu.

Berlin'in dışında sakin, ağaçlıklı bir semt olan Lindanstrasse No.2'deki beş oda, bir mutfaklı daire, Luxemburg'un o güne dek yaşadığı en büyük evdi. Güzel döşenmişti ve daha sonra telefon da bağlandı. Evi çekip çeviren ve kedisi Mimi'ye bakan, 1909'dan 1915'e kadar Rosa ile birlikte kalan hizmetçisi, Gertrud Zlottko'ydu. Zlotko yemek ve temizlikten çok resim ve botanikle ilgileniyordu ve kısa sürede Luxemburg'un kadının kurtuluşu hakkındaki özel kuramının öznesi haline geldi. Luxemburg Zlottko'ya daha uygun bir iş için gerekli becerileri kazanacağı daktilo yazma ve muhasebe öğrenmesi için ısrar etti, onu okumaya ve öğrenmeye özendirdi.

Jogiches en azından Luxemburg yokken yeni eve girebiliyordu. Eski ilişkileri büyük ölçüde yeniden kurulmuştu. Ondan daha sonra işleyebileceği "fikirler üretmesi"ni ve on beş yıl önceki

ilk kitabında olduğu gibi, *Sermaye Birikimi*'nin provalarını okumasını istemişti. Polonya partisinin yayınlarının sayfa düzeni veya içerikleri ile ilgili ağız kavgaları geçmiştekinden daha hafif ve daha yumuşak geçiyordu. Luxemburg, Jogiches'e "bir gazetenin İngiliz bahçesi gibi simetrik, düzgünce budanmış olması gerektiğini düşünmüyorum" diye yazıyordu. "*Tersine, bir ölçüde evcilleştirilmemiş bir şey olmalı; vahşi orkide gibi hayatla dolup taşmalı, genç yeteneklerle ışıldamalı.*"[1]

Luxemburg Alman ve Rus cephelerindeki savaşımlarını eskisinden daha iddialı olarak sürdürüyordu. En iyi durumda kısa bir ateşkes, en kötü durumda şiddetli tartışma dönemleri oluyordu. 1913 yılının sonlarına doğru, uzun bir kavgadan sonra, aşırı sol görüşler savunan Luxemburg, Mehring ve Marchlewski yayın politikası ile çelişkiye düştükleri *Leipziger Volkszeitung*'dan çekilip *Spartakusbriefe*'nin *(Spartaküs Mektupları)* öncüsü olan *Sozialdemokratische Korrespondenz*'i kurdular.

Bu olayın sadece Alman Sosyal Demokrat Partisi'ndeki (SPD) ayrılığın derinleştiğini gösteriyordu. 1913 yazında, Reichstag'daki SPD milletvekilleri tartışmasız silahlanma amaçlı bir mülk vergisinin lehine oy kullandılar. Luxemburg askeri harcamaları desteklediği için ağır saldırılarda bulunduğu "Reichstag'daki Parlamento Grubu Ve Askeri Harcamalar" adlı bir dizi makaleyle SPD'ye cevap verdi. Her zamanki gibi onun fazla ağır kanlı davrandığını düşünen Jogiches'e "*Beni itelemek zorunda değilsin. Ben de makalelerin yayınlanmasını en az senin kadar sabırsızca bekliyorum*" diye yazmıştı.[2]

1913 Aralığında Londra'da yapılan Enternasyonal Bürosu toplantısında, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin yılan hikayesi gibi uzayıp giden birlik sorunu, en başta Luxemburg'un ısrarı

---

[1] Rosa Luksemburg, *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tych, 3 cilt. (Varşova, Kisazka i Wiedza, 1968-1971), 3: 131.

[2] A.g.e., 346.

üzerine gündeme alındı. Luxemburg, Jogiches'e "*tam bir yenilgiye uğradığımız görülüyor*" diye yazmıştı. "*Ne Plekhanov ne de Lenin geldi. Bolşevikler tam bir geri zekalı [M. M. Litvinov] tarafından temsil edilirken, Menşevikler sürü halinde gelmişlerdi. Kautsky (Alman Yürütme Komitesi adına) hemen Büro Yürütme Kurulu'nun 'kendisini Sosyal Demokrat! gören herkes'in bir uzlaşmaya varabileceği bir karar tasarısı sundu. Ben karar tasarısına karşı çıktım ama tamamen tecrit oldum.*" Sonunda iki hareket ortaya çıktı: Tüm Rus Sosyal Demokrat gruplarını toplantıya çağıran Kautsky'ninki ve Bolşevik ve Menşeviklerin birleşmesi için kongre çağrısı yapan Luxemburg'unki. Rosa, Jogiches'e kendi yenilgisinin sadece hareketinin geri çevrilmesinden değil, daha çok Kautsky'ninkinin kabul edilmesinden kaynaklandığını açıkladı. Kautsky "*eski partinin öldüğünü ve onu diriltemeyeceğimizi*" ilan etti.[3] Luxemburg en azından partinin diriltilmesi gerektiğine ve diriltilebileceğine inanıyordu.

Daha 1913'te, Eylülde, Luxemburg Frankfurt/Main yakınlarında Alman işçilerini diğer milliyetlerden işçilere karşı silaha sarılmamaya çağıran bir konuşma yapmıştı. Beş ay sonra, 20 Şubat 1914'de, halkı itaatsizliğe kışkırtmakla suçlanarak İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanıp bir yıl hapse mahkum edildi ve cezayı temyiz etti. Savunma avukatları otuz yaşındaki Frankfurtlu avukat Paul Levi ve ünlü bir Berlinli hukuk bilgini Kurt Rosenfeld'di. Mahkemede savunmasını kendisi üstlendi ve gerçekte Prusya mahkemesini yargıladı ve mahkemeyi bir Sosyal Demokrasi forumuna dönüştürdü. "Militarizm, Savaş Ve İşçi Sınıfı" adıyla yayınlanan savunması* savaş ve barış ve halkın kendi kaderini tayin hakkı konularında parlak bir söylev örneğiydi.

---

[3] A.g.e., 387-90.

* Türkçesi, *Spartakistler Ne İstiyor, Siyasi Yazılar, Rosa Luxemburg*, Belge Yayınları, Çeviren Ragıp Zarakolu, 1. Baskı, Nisan 1979, s. 233'deki not.)

Luxemburg "*savcı bey*" diye hitap ederek savunmasına devam ediyordu: "*...eğer sizde, bir Sosyal Demokrat'ın nasıl düşündüğünü anlayacak bir yetenek ve bir ölçüde daha soylu bir tarih görüşü olduğunu görebilseydim, o zaman size işçilerle yaptığımız her toplantıda başarıyla açıkladığım şeyi -devrimin 'yapılamayacağı' gibi, kitle grevlerinin de 'yapılamayacağı'nı açıklamam gerekirdi. Kitle grevleri bugünkü gelişmemizin kaçınılmaz olarak yol açtığı sınıf savaşımında bir aşamadır. Bizim rolümüz, Sosyal Demokratların rolü, ... işçi sınıfının eğitimli, disiplinli, olgun, kararlı ve etkili insanların oluşturduğu bir sınıf durumuna yükselmesini sağlamak için [bunu] açıklığa kavuşturmaya dayanır.*" Hükümetin politikasını Sosyal Demokratlarınki ile karşılaştırırken şunları söylemişti: "*Savaşlar ancak işçiler adil ya da zorunlu görür ya da en azından edilgin bir biçimde kabul ederlerse yürütülebilir. Ama işçilerin çoğunluğu ... savaşların barbarca, büyük ölçüde ahlakdışı, gerici ve halkın çıkarına aykırı olduğu sonucuna varırsa -ve bu bilinci uyandırmak ve işçilerin bu sonuca varmasını sağlamak kesinlikle Sosyal Demokrasi'nin görevidir- o zaman savaşlar olanaksız olacaktır... Savcıya ... göre, savaşın tarafı ordudur, bize göre bütün halktır. Savaş yapıp yapmama kararı, sözde Kral'ın üniformasını giyen halkın küçük bir kesimine değil ... halka, kadın ve erkek, genç ve yaşlı işçilere dayanmalıdır.*" Savunmasını bitirirken, onurunu savunmak için şunları söylemişti: "*Savcı benim derhal tutuklanmamı istedi, çünkü 'sanığın kaçmaya çalışmaması anlaşılmaz bir şey olurmuş.' Başka bir deyişle, savcı 'eğer ben bir yıl hapse mahkum edilseydi, kaçmaya kalkardım' demeye getiriyor...* ***Bayım, sizin kaçacağınıza gerçekten de inanıyorum. Ama bir Sosyal Demokrat asla kaçmaz. Bir Sosyal Demokrat eylemlerine sahip çıkar ve hükümlerinize güler.***"[4]

---

[4] Rosa Luxemburg, *Ausgewahlte, Reden und Schriften*, 2 cilt (Berlin: Dietz Verlag, 1951), 2: 491-504.

O gece Luxemburg ününe ün kattı. Cesareti, meydan okuyuşu ve zekası tam on ikiden vurmuştu -bazılarını esinlendirmiş, bazılarını uykularından uyandırmış, bazılarını utandırmıştı. Eğer -makalelerinin gerçekte sansürlenmesi, görüşlerinin ihanet olarak yorumlanması ve adına leke çalınması karşısında- intikamın hoş tadını hayal etmiş olsaydı, şimdi bunun tadını çıkarabilirdi. SPD gazeteleri onun çalışmalarını yayınlamak için birbirlerini atlatıyorlardı. Ve kamuoyu önündeki başarısı değişik türden bir fetihle daha da öne çıktı -avukatı Paul Levi ile Luxemburg birbirlerine aşık olmuştu.

Levi ile yaşadığı aşk kısa süreli ve yoğundu. Şubat 1914'deki duruşmanın gölgesinde başlayıp yaklaşık altı ay sürmüştü. 1914 Ağustosu'ndan sonra Luxemburg'un Levi'ye mektuplarının üslup ve içeriğindeki ani değişiklik, aşkın sona erdiğini ve dostluğun ölüme kadar süreceğini gösteriyor.

Jogiches ya da Zetkin'in tersine, Levi Luxemburg'un hayatında olağandışı bir rol oynadı. Luxemburg onu sevgili olarak kabul ederken, yetişkin bir erkek ile yetişkin bir ilişkiyi seçmişti. Onu olduğu gibi olgun, güçlü, her açıdan eşiti olarak kabul etmişti. Levi'yi hiçbir zaman eğitmeye, biçimlendirmeye ya da etkileme çalışmadı. 1914 yılının Şubat ve Temmuzu arasında ona yazdığı mektupları, eski sevgililerine yazdıklarından çok farklıydı. Özel, kendi uydurduğu sevgi sözcükleri standart Almanca ifadelerin yerini almıştı -çoğu kez mektubun sonunda bir ünlem işaretiyle, *Liebling* (Sevgili) ve *Geleibter* (Canan). Ona mektupları ne baştan çıkarıcıydı ne flört aracıydı; ne kontrol amaçlıydı, ne de silahtı. Rosa'nın kendinden geçtiği anlarında bile, bu mektuplar sek şarabın ağır aromasını koruyordu.

Paul Levi 1886'da Stuttgart yakınlarındaki Hechingen'de zengin bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Daha Stuttgart Lisesi'nde öğrenciyken, politikaya ve hukuka duyduğu ilgi onu sosyalizme yöneltmişti. Çok yönlü, araştırmacı kafası onu Fransız ve İngiliz devlet yönetimi ve edebiyatı gibi görünürde birbirlerinden farklı konular kadar, Yunan ve Roma

kültürlerini de araştırmaya yöneltmişti. Karl Radek onun hakkında şöyle demişti. "*Levi denen şu psikolojik bilmece, antika vazo koleksiyoncusu, Keops piramitleri hayranı... çelişkilerle dolu adam, partiye anlamsız bir kuşkuculuk ve inançsızlık getirdi.*"[5] Levi Berlin ve Grenoble üniversitelerinde hukuk eğitimi almış, Heidelberg Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Frankfurt'ta mesleğe atılıp SPD radikal solunda aktif olmuştu.

Levi'nin yükseliş ve düşüşünü ölümsüzleştiren iki fotoğraf korunmaktadır. 1914'de Berlin'de çekilen ilki uzun boylu, upuzun, iyi giyimli, köşeli, anlamlı yüzü, büyük ağzı ve kalın kaşlarıyla gözlüklü bir erkeği gösteriyor. Yanında boyu onun omzuna bile yetişmeyen, geniş kenarlıklı bir şapka takan gür siyah saçlı bir kadın yürümektedir. 1920'de Moskova'da çekilen diğer fotoğrafta ise artık yaşlanmış ve saçları dökülmüş aynı erkek kağıtlarla dolu bir masada otururken, düşüncelere dalmış gibidir. Yanında ayakta duran üç kişinin, yani, Lenin, Bukharin ve Zinovyev'in konuştuklarına görünürde kayıtsızdır. Luxemburg onun yükselişini paylaşmış, Lenin düşüşüne neden olmuştu.

Luxemburg ile ilişkisi, Levi'nin sonraki tüm yaşamını etkilemişti. Zekaları, güzellikleri ve şıklıkları ile ünlü birçok kadın arkadaşı olan Levi hiç evlenmemişti. Hayatını Luxemburg'un çalışmalarını sürdürmeye adamıştı. Levi ile yaşadığı kısa romantizm, Luxemburg'un özel hayatında hiçbir şey değiştirmemişti. Bununla birlikte, uzlaşmaz radikalizmi nedeniyle Rosa neredeyse bir boşluğa itildiği bir anda, Levi onun önemli bir politik müttefiki olmuştu.

1914'de, Luxemburg SPD içinde ve dışında hâlâ savaşa hazırlanıyordu. Tecrit olmasından gurur duyuyormuş gibi görünüyordu. Belki bunun nedeni Paul Levi'nin ona hayran olması ve desteklemesi, belki de işçiler arasındaki popülerliğinin istikrarlı

---

[5] Charlotte Berdat, *Paul Levi* (Frankfurt/Min: Europaische Verlagsanstalt, 1969), 12.

bir yükselme göstermesiydi. Parti seçkinleri arasında gözden düşmesini umursamıyordu. Dostları -Luise Kautsky ve Clara Zetkin, Hans Diefenbach ve Costia- ona sadık kalmıştı Gerçi içlerinde ona politik destek verebilecek bir mevkide bulunan tek kişi Clara'ydı. Kadın hareketine hiçbir zaman olumlu yaklaşmayan Luxemburg, Clara'nın dergisinde çok seyrek yazı yazmıştı. Jogiches'e "*Bir Rus kadını... benden* ***Pravda*** *için Kadınlar Günü hakkında bir makale yazmamı istedi.*" diye yazmıştı. "*Zaman harcamaya değer mi? Bunu* [*Clara*] *Zetkin'e verseydim, daha iyi yapmış olmaz mıydım?*"[6] Ama, 1912'de, çalışmalarını yayınlatmakta güçlük çekerken, Almanca dokuz makalesinin beşi Zetkin'in *Die Gleichheit*'inde yayınlanmıştı. 1914'de *Sozialdemokratische Korrespondenz*'de yayınlanan "*Proleter Kadınlar*" makalesi gibi, "*Kadınların Seçme Hakkı ve Sınıf Savaşımı*" da kadınları konu alıyordu. Bazı kadınlara çok büyük bir bağlılık göstermesine karşın, genelde kadınlara karşı hafif buyurgan tavrını koruyor; daha çok erkeklere saygı duymaya devam ediyordu. Coloradolu bir sosyalist olan Miss Twining gibi birisine katlanmasının nedeninin, İngilizce'sini ancak bu şekilde tazelemesi olduğunu söylüyordu. Costia'ya yazdığı mektupta, bu hanım Almanya'nın küçüklüğüne üzülüyor ve "*eğer Almanya daha büyük olsaydı?!*" hareket için daha iyi olmaz mıydı diye soruyor diyordu.[7] Luxemburg'un eşsiz başarısı ve Jogiches, Costia ve Paul Levi'nin desteği, onu zamanın tipik kadın kişiliğine bürünmekten kurtarmıştı. Kendisini bambaşka bir dünyaya aitmiş gibi görüyordu. Savaşın algısını bir ölçüde değiştirdiği anlaşılıyor. O zaman kadınların sadece cinsler arası eşitlik uğruna değil ama bunun sonucu olan güçsüzlükle de savaştıklarını anlamıştı. Hiçbir politik etkileri olmayan kadınlar kendileri, çocukları ya da ülkeleri hakkında karar

[6] Luksemburg, Listy, 3: 318.

[7] Rosa Luxemburg, *Gesammelte Briefe*, er. Annelies Laschitza ve Günter Radczun, 5 cilt (Berlin: Dietz Verlag, 1982*84), 4-62.

verecek durumda değillerdi. 1915'te Bern'deki Uluslararası Kadın Konferansı'na katılmaya niyetlendiyse de hapse girmesi planlarını alt üst etti.

Frankfurt davasının temyizde görülmesi sırasında, Luxemburg 1914 Martında Feiburg'da yaptığı bir konuşmada, Alman ordusunu askerlere kötü davranıp psikolojik ve fiziksel baskı yapmakla suçladı. Savaş Bakanı, General von Falkenhayn orduya hakaret ettiği gerekçesiyle onun hakkında suç duyurunda bulundu. Kurt Rosenfeld ve Paul Levi bir kez daha savunma avukatlığını üstlendiler. Başlangıçta Luxemburg'un şansının yaver gitmediği görülüyordu. Çok az tanık bulunmuştu. Ancak dava başlamadan iki hafta önce, Jogiches, "*145 tanığımız var ve 200 kadar daha bulabiliriz*" demişti.[8] İki taraf için de sürpriz olacak şekilde, askerde kötü muamele ile karşılaştığını söyleyen 1013 kurban gönüllü olarak savunma tanığı oldu.

29 Haziran 1914'de Berlin'de başlayan dava, Luxemburg'un en büyük zaferlerinden biri oldu. İki gün sonra dava ertelenmişti çünkü aynı ay yüksek rütbeli subayların karıştığı bir yolsuzlukla ilgili bir haberi yayınlayan *Vorwärts*'ın üç editörü hakkında dava açıldı. Birbiriyle ilişkili bu iki davanın kamuoyunu ters etki yaratacağı belliydi. 3 Temmuzda yeniden başlayan Luxemburg'un davası, onun şiddetli protestolarıyla bu kez sürekli ertelendi. Zaferi kazanan Rosa olmuştu. İddia makamının bu kadar çok sayıda askeri tanık olarak gösteremeyeceğini düşünen savcı yenilgiyi örtük olarak kabul etti. Yeniden, Luxemburg mahkemede rolleri tersine çevirmişti. Bir mizah dergisinde yayınlanan bir karikatürde üniformalı askerler seyirci bölümünde otururken, iddia makamındaki küçücük bir kadının, sanık kürsüsündeki dev cüsseli bir generali yargıladığı görülüyordu.

Frankfurt davasında aldığı bir yıllık hapis cezasına rağmen, uzun süren temyiz işlemleri nedeniyle fikirlerini yayma olanağını

[8] Luksemb ;, *Listy*, 3: 405.

bulabilmişti. Fakat şöhret kaçınılmaz olarak düşmanlıkları da besler. Muhafazakarlar, yetkililerin şu "*küstah karının skandal yaratan davranışları*"na hoşgörü gösterdiğini iddia ediyorlardı. Rosa o günlerde hiç düşünülemeyecek kadar yıkıcı bir fikir olan, "*geleceğin Alman cumhuriyeti*"iden söz etmeye cüret etmişti.

Savaşın patlak vermesinin hemen öncesinde, Luxemburg'un Almanya'nın silahlanmasına karşı çıkması, Almanya ve İngiltere donanmaları arasındaki rekabetin kızıştığını ortaya sermesi ve halkı itaatsizliğe çağırması, umutsuzluk ve hayal kırıklığından kaynaklanmıyordu. İşçilerin uluslararası dayanışmasına inancı Enternasyonal'in ahlaki gücü ve otoritesine bağlılığı kadar sağlamdı. 1907 Stuttgart'taki Enternasyonal Kongesi'nde kabul edilen, Luxemburg ve Lenin'in ortak sundukları savaş hakkındaki karar tasarısı, bu inanç ve güvenine yıllardır destek olmuştu. Bu karar savaş durumunda, işçi sınıfının ivedi görevinin halkı ayaklandırmak ve bu suretle kapitalist yönetimin ortadan kaldırılmasını hızlandırmak olduğu ön sürülüyordu. İdeallerin, kuramların ve kararların sınırlılığını kabul eden August Bebel'in tersine, Luxemburg kararlarla savaşın önlemeyeceği görüşünü bir türlü benimseyemiyordu. 1911 Fas krizinin gösterdiği gibi, savaş genel kabul görmemiş ve Luxemburg uluslararası ölçekteki bir genel grevin savaşı önleyebileceğine inanmaya devam etmişti. Eğer sürekli ordular dağıtılır, eğer güçlerinin bilincine varan işçiler savaşmayı reddederse, savaş olmazdı!

Enternasyonal'in etkisizliği ve üyelerinin kendi güçlerini anlamaktaki isteksizliği ya da yeteneksizliği, 1910 Kopenhag Kongresi'nde apaçık ortaya çıkmıştı. Sırp heyeti Avusturya'nın iki yıl önce Bosna'yı ilhak etmesi karşısında harekete geçmeyen ve sadece belirsiz protestolarla yetinen Enternasyonal'i sert bir biçimde kınarken, toplantıya katılanlar dinlemekle yetinmişlerdi. İlhak gündeme bile alınmamıştı. Luxemburg, Costia Zetkin'e yazdığı mektupta kongreyi "*vakit kaybı*" diye nitelendirip önemsememişse de, Jogiches'e dört yıl sonra Birinci Dünya Savaşı'nı

tetikleyecek olan birçok konunun tartışıldığını ama sessizlikle geçiştirildiğinden söz etmişti.[9]

Alman Sosyal Demokrat Partisi Avrupalı sosyalistlerin gözüne hâlâ korkutucu bir kuvvet, gerektiğinde bir kurtarıcı gibi görünüyordu. Luxemburg'un sık sık belirttiği gibi, güç, kazanım ve etkisini Enternasyonel'den çok giderek hükümetin hizmetine girmekle elde etmesi, anlaşılan parti liderliğini fazla rahatsız etmiyordu. 1912'de, Reichstag'da 110 SPD milletvekili vardı. Yani, parti başka bir ülkede benzeri olmayan gücünü seçmenlerin üçte birinin oyunu almasına borçluydu. Fakat August Bebel'in özlü bir biçimde ifade ettiği şu durum da yabana atılamaz: "*Halkın kalbini kazandık çünkü onların gündelik ihtiyaçları uğruna savaşımı biz sürdürdük.*"[10] Yine de Luxemburg, "*-maddi zenginliği saymazsak- en yüce doğruluğun, hayatın kendisinin bile savaştıkları ideallere kıyasla pek az değer taşıdığı işçilere inanıyordu.*"[11]

1912 yazında Birinci Balkan Savaşı, Enternasyonal'in savaşı etkin bir biçimde önleyebileceğine duyulan o temelsiz güveni bir kez daha gösterdi. Enternasyonal Bürosu'nun Kasımda Basel'de toplantıya çağırdığı Olağanüstü Kongrede kararlar, önergeler, bildirgeler ve ilanlar, yürüyüş ve gösteriler vardı. Slogan "savaşa savaş, dünyaya barış"tı. Hastalığın yıprattığı August Bebel son kez ortaya çıkmıştı. O da kaçınılmaz olduğunu düşündüğü büyük çapta bir uluslararası çatışma beklentisi karşısında ciddi bir tehlike sezen birkaç kişi arasındaydı. Jean Jaurès'in coşkulu söylevi, barbar savaş çığırtkanlarına karşı evrensel insancıl değerleri güçlü bir biçimde savunmasıyla uzun bir süre belleklerden silinmeyecekti Victor Adler'in dile getirdiği acı gerçek Jaurès'in sözlerini kolayca arka plana itti. Avusturyalı sosyalist "*savaş patlak*

---

[9] Luxemburg, *Gesammelte Briefe* 3: 224.,

[10] James Roll, *The Second International*: 1889-1914 (Londra: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1974), 146.

[11] Rosa Luxemburg, *Ausgewahlte* I:208.

verdiğinde proletaryanın ne cevap vereceğini, salhaneye giden koyunlar gibi boyun eğip eğmeyeceğini bilmiyoruz" dedi.[12]

1905 Rus-Japon savaşı, 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, 1911'de İtalyanların Trablus'u işgali ve 1912 ve 1913'te iki Balkan Savaşı -on yıllık sınırlı uluslararası çatışmalar- halkı şiddet kullanımına, şiddetin göreli olarak zararsız olduğuna ve şiddet kışkırtıcılarının dokunulmazlığına alıştırmıştı. Bu ve Enternasyonal'in yarattığı iyimserlik, kamuoyunu öyle büyük bir rehavet içine sokmuştu ki 1914'te savaş patlak verdiğinde insanların çoğu tamamen hazırlıksız yakalanmıştı.

Temyiz ettiği bir yıllık hapis cezası ve Haziranda açılan Berlin davası sırasında, 1914 Nisanı'nda, Rosa Luxemburg son kez tatile çıkacağı Clarens'e gitti. Bu tatili yirmi yıl önce ona ve Jogiches'e sığınak olan Cenevre Gölü'nde küçük bir köyde Paul Levi ile birlikte geçirmiş olabilir. Mektup yazmadan duramayan Rosa, hizmetçisine bir kartpostal ve Jogiches'e bir mektup attı. Julian Marchewlewski'yi tutuklayan polise karşı dikkatli olması için uyarıyordu. Berlin'in çeşitli mahallelerinde konuşma yapması için çağrılar yağdığını söylüyordu; "*gerçek bir saray darbesi*" diyordu.[13] Gerçekten de, Luxemburg 1914 yılının Mayıs ve Haziran ayları arasında, militarizm ağırlıklı bir dizi konuşma yapmış, en yüksek Alman askeri yetkilileriyle mahkemedeki karşılaşmasına hazırlanmıştı.

Berlin davasının açılmasından bir gün önce, 28 Haziran 1914'de Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand ve eşi Saraybosna'da bir suikastte öldürüldüler. Kraliyet ailesine ve ünlü şahsiyetlere karşı suikastlar o zaman sıra dışı olmadığından, cinayet sadece kısa süreli bir şok yarattı. Avusturya'nın Sırbistan'a ültimatom vermesi üç haftadan fazla bir zaman aldı. Haziran sona erdi, Temmuz ayma girildi; Rosa'nın arkadaşları yaz tatillerine

---

[12] *Krieg dem Kriege* Berlin: Buchhandlunf Vorwärts, 1912), 9.

[13] Luksemburg, *Listy*, 3: 402.

çıktılar. Rosa 11 Temmuzda Luise Kautsky'ye şöyle yazmıştı: "*Kimseden bir şey çalmadıysam da, sıcak, bunaltıcı Berlin'e Prometheus gibi zincirlendim.*"[14] Ağır bir tifo yüzünden Roma'da hastanede yatan Luise, Rosa'nın Brüksel'den yolladığı 18 Temmuz tarihli bir sonraki mektubu aldı. Rosa o sırada Rus Sosyal Demokratları'nın birliği konusunu tartışmak üzere toplantıya çağrılan Enternasyonal Bürosu'nun toplantısına katılmak için Brüksel'de bulunuyordu. 19 Temmuzda Berlin'e dönmüş, dokuz gün sonra, 28 Temmuzda Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi üzerine apar topar Brüksel'e geri çağrılmıştı. Avusturya'da seferberlik başlamıştı. Ama, ünlü Rus sosyalisti, Angelica Balabanof'un daha sonra anılarında yazdığı gibi, "*Yürütme Komitesi, Avusturya ve Sırbistan arasındaki savaşın, tam anlamıyla bizim [Enternasyonal'in] görüşü olan uluslararası genel bir savaş anlamına geldiğine henüz ikna olmuş değildir.*" Avusturyalı sosyalist lider Victor Adler "*Avusturyalı kitlelerin başkaldırısını ima edecek tek bir söz bile etmediğinde, umutsuzluk ve düş kırıklığımız iyice arttı... Adler büyük karamsarlığını gizlemek için hiç çaba harcamadı. İşçilerin pasifliği baştan kabul edilmişti!*"[15] Balabonoff'un anladığı gibi, milliyetleri düşünülürse, işçiler hiç de pasif kalmamışlardı. Tersine, bir gecede amansız düşmanlara dönüştüler, üniformalarını kuşanıp kahramanlık marşları söyleyerek anavatanlarının şerefini korumak için harekete geçtiler. Askerlerin kendi sosyalist liderlerinden istediği tek şey savaş harcamalarından yana oy kullanmalarıydı. Balabanoff, "*geçmişi düşündüğümde*" diye yazıyor, "*Adler gibi Dünya Savaşı'nın kaçınılmaz olduğunu tam anlamıyla kavrayan delegelerin sadece Jean Jaurès ve Rosa Luxemburg olduğu anlaşılıyordu.*"[16]

---

[14] Rosa Luxemburg, *Briefe an Karl und Luise Kautsky*, ed. Luise Kautsky (Berlin: E. Laub'sche Verlagbuchhandlung GmbH, 1923), 153.

[15] Angelica Balabanoff, *My Life as a Rebel* (Bloomingston: Indiana Univrsity Press, 1973), 114-15.

[16] A.g.e., 116.

Luxemburg'un savaşın patlak vermesine gösterdiği tepki konusunda söylenenler değişik. Bazı delegeler onu her zamankinden daha açık sözlü, bazıları suskun olduğunu anımsıyor. Clara Zetkin'in ikisinin de intiharın eşiğine geldiğini itiraf ettiği de söylenmişti. Proletaryanın "içgüdüsel bilgeliği" ve idealizmine olan mistik inancının sarsıldığı o Temmuz günlerinde, düş kırıklığını itiraf etmesi Luxemburg'un üç yılına ve hapishane hücresindeki yalnızlığına mal olmuştur. 1917'de Hans Diefenbach'a kinayeli bir biçimde yazdığı gibi, çaresizliği, "*utanılacak zayıflığı*" ünlü Belçikalı sosyalist Camille Huysmans ile on yıllık düşmanca ilişkisini bir çeşit dostluğa dönüştürmüştü. Huysmans Luxemburg'un gücü ve bağımsızlığını hiç hazzetmemişti. Ama ilk kez "*en sonunda beni zayıf bir anımda yakalamıştı.*" Huysmans Brüksel toplantısında onunla ilgilenmiş, kendi evindeki "*küçük Schubert konseri*"ne davet etmiş, trenle giderken uğurlamaya gelmişti. (Rosa Almanya Belçika'yı işgal etmeden önceki son trenle Brüksel'den ayrılmıştı) İç çekerek, "*Mais il est impossible de vous laisser voyager seule!*" (Ama yalnız seyahat etmene izin vermem olanaksız!) demişti.[17]

Eğer Luxemburg bir kahraman olmuşsa, bunu 1906'da devrimci Varşova'dan ya da daha sonra 1918'de yenilmiş Berlin'den çok, I. Dünya Savaşı'nın başladığı ilk aylara borçludur. Doğuştan savaşçı Rosa, temel savaşımı sürdürmüştü; yenilmiş bir savaşçı olarak savaşı sürdürmek benzersiz bir cesaretti. 1914 Kasımı'nda Diefenbach'a "*Parti ve Enternasyonal'in **hapı yutmuş**, tamamen **hapı yutmuş** olduğuna kuşku yok*" diye yazmıştı. Ama şimdi ilk darbenin etkisi azalırken, bir ölçüde ekşi bir ifadeyle söylediği gibi "yeni bir hayat"a başlamaya hazırdı: *Ekonomi Politiğe Giriş*'in elyazmalarına geri dönmek, savaş hakkında bir şeyler yazmak, Mimi'yle ve evle ilgilenmek. Parti Okulu'nun

---

[17] Rosa Luxemburg, *Briefe an Freunde*, ed. Benedikt Kautsky (Hamburg: Verlagsanstalt GmbH, 1950), 115-16.

kapanmasıyla birlikte, geliri de azalmıştı ama Diefenbach ona ayda 100 mark vermeyi önerdi. Rosa parayı "*okumak isteyen ama olanak bulamayan çok yetenekli bir delikanlı*"ya vermesini tercih edeceğini söyledi.[18] En büyük olasılıkla Costia Zetkin'i kastetmişti.

Savaş patlak verir vermez -Alman, Fransız ve Avusturyalı- Sosyal Demokratlar (Lenin Brüksel toplantısına katılmamış ve kendisini hükümetinin eylemlerinden uzak tutmuştu) savaş harcamalarından yana oy kullanarak, savaşı ve kendi hükümetlerini desteklediklerini ilan etmişlerdi. İşçilerin kardeşliği, ulusları aşan ittifak artık yoktu. Luxemburg şimdi bir tek şey istiyordu: kendisini resmen Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden koparmak. 30 Ekim 1914'de, *Berner Tagwacht* adlı bir İsviçre gazetesinde Clara Zetkin, Franz Mehring, Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg imzalı bir bildirge yayınladı. Kısa bir paragrafla, resmi parti çizgisinden ayrıldıklarını ve yabancı yoldaşlarının, diğer birçok Alman Sosyal Demokratı gibi, onların da "*savaş, savaşın kökeni ve niteliği*" konusunda SPD'ninkinden farklı bir görüşe sahip olduklarını bilmelerini istiyorlardı. Kautsky'nin, Luxemburg'un "*Roma'da ikinci olmaktansa köyde birinci olmayı*" tercih ettiği gibi iğneleyici yorumu, kendisinin savaş yanlısı tavrını gizleyebilmek için zayıf bir gerekçedir.[19]

Luxemburg'un her zaman bir "yabancı" olarak kalmış olduğu ülkeye duyduğu öfke artık iyice büyümüştü. Gülünç anlar da yaşanmıyor değildi. Kitapçılara gidip boş raflara göz gezdiriyor ve masum masum Fransızca ya da İngilizce kitaplar soruyordu. Elbette, bu kitaplar alelacele raflardan indirilmişti -"*satıcı kız suratıma bir tokat atacakmış gibi baktı.*" Bir Beethoven konçertosunu dinlerken, soğuk bir nefretten başka bir şey hissetmemişti.

---

[18] A.g.e., 75.

[19] Victor Adler, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky*, ed. Freidrich Adler (Viyana: Verlag de Wiener Volksbuchhandlung, 1954), 606-7.

"*Burada neler olup bittiği konusunda birilerinin bir kitap yazması gerektiğini hâlâ düşünüyorum... onları aptallık işareti ile dağlayacak kızgın demir damgaya benzeyecek bir kitap.*"[20] Bu "*akılsız sürü, bu piyonlar*" onu çileden çıkarıyordu ve şimdiden savaştan sonra Almanya'dan ayrılıp İtalya'ya yerleşmeyi plânlıyordu -"*ama önce, tabii ki kozlarımızı paylaşmalıyız.*"[21] Cervantes'i okurken, Almanların köle ruhlarını, ölümcül itaatkarlıklarını düşündü ve onları bağımsız zihin ve ruhların güçlendirdiği insanlarla karşılaştırdı. Hayal ve gerçek Varşova Lisesi'ndeki genç kızda da Berlin cephesindeki kırk beş yaşındaki kadında da hiçbir zaman birbirinden ayrılmamıştı.

Luxemburg'un zamanı tükeniyordu. Frankfurt'taki hapis cezası Aralıkta başlayacaktı. Zorunlu eylemsizlik istemiyordu; içi içine sığmıyor, düşman cephesine -SPD- darbe indirmek istiyordu. 4 Ağustosta onun dairesinde küçük bir grup toplantı yaptı: Leo Jogiches, Franz Mehring, Julian Marchlewski, Kathe ve Hermann Duncker, Wilhelm Pick ve birkaç kişi daha vardı. Toplantıya katılanlar sonradan Gruppe Internationole'nin ve en sonunda, 1916'da *Spartacusbund*'un (Spartaküs Birliği) çekirdeği olacaktı. SPD milletvekillerinin savaş ödeneklerine oy vermelerini nasıl önleyebileceklerini tartıştılar. Ama önde gelen yaklaşık üç yüz sosyaliste hitaben kaleme aldıkları çağrıya bir tek Clara Zetkin cevap verdi. Luxemburg'un dili ve kaleminden başka bir silahı yoktu. Camille Huysmans'a yazdığı gibi, "*eğer kendi tavrımızı ortaya koyabilirsek, işçi kitlelerinin saflarımıza geleceği*"ne inanarak, toplantıdan toplantıya koşturuyordu.[22] Ama yanılıyordu. Alman ordusu ilk zaferlerini kazanmıştı ve ulusal gurur doruktaydı. Oysa Luxemburg nasıl umutlarını Polonya'nın özlemlerini hiç temsil etmeyen küçük Polonya Sosyal Demokrat

[20] Luxemburg, *Gesammelte Briefe* 5: 28*29.

[21] A.g.e., 18.

[22] Rosa Luxemburg, *Briefe an Freunde*, 67.

Partisi'ne (SDKPİL) bağlamışsa, şimdi de temsili olsun olmasın, bir muhalefet örgütlemekte kararlıydı. Karl Liebknecht Ekimde Liège'e gitmiş, Enternasyonal sekreteri, Huysmans ile buluşmuş, yurttaşlarının yol açtığı tahribatı görmüş ve ayrılırken "*Artık ne olduğunu biliyorum ve görevimi yerine getireceğim*" demişti.[23] Aralıkta tek başına savaş ödeneklerinin yenilenmesine karşı oy kullandı. Katliamın bir biçimde durdurulabileceği umudu belli belirsizdi ama bu umutla yurtdışındaki savaş karşıtı gruplarla ilişkiler kuruldu.

Savaşın patlak vermesinden sonra, Luxemburg Rus sosyalisti Alexandra Kollantay'a yer altı çalışmasının daha çocukluk aşamasında olduğunu ama birkaç ay içinde yeraltma inmekten başka bir alternatif kalmadığım söylemişti. Luxemburg 1915 Ocağı'nda iyi dost olacağı Marta Rosenbaum'a şöyle yazmıştı: "[*Yabancı bir sendika yayınının*] *ilk sevkiyatı gerektiği gibi yerine ulaştı; Karl Liebknecht'in eline geçti. Ondan Mehring'e, sonra sana, senden Kurt* [*Rosenfeld'e*] *geçecek... burada bulunmayacağımdan, işlemi kontrol altında tutup finansmanını üslenebilecek misin?*"[24] Cezaevine girmeden önce verdiği talimatlar, eskiden Jogiches'in onun üzerine yağdırdıklarının tersine, başlatmış olduğu çalışmanın sürekliliğini sağlamaya yönelikti. En önemlisi, sansürcülerin gözde hedefi *Sozialdemokratische Korrespondenz*'in yerine grubun yeni organı olacak olan *Die Internationale* idi. Luxemburg bu girişimin bel kemiğiydi, her şeye sıfırdan başlamış, para, kağıt ve baskı makineleri sağlamıştı -bu belki de ona yirmi iki yıl önce Paris'te Lehçe yayın organı *İşçi Davası*'nı yoluna koyduğu günleri anımsatan bir deneyimdi. *Die Internationale*'in ilk ve son sayısı 1915 Nisanı'nda çıktı. Gazetede Luxemburg'un "Enternasyonal'in Yeniden İnşası" adlı makalesi yayınlanmıştı. Burada *Komünist Manifesto*'nun çarpıcı

[23] A.g.e., 70.

[24] A.g.e., 137.

bitiş sloganını bir parça değiştirmişti: "*Bütün ülkelerin işçileri barışta birleşin, savaşta -birbirinizi boğazlayın!*" diyordu.[25]

Çılgınca süren bir eylemlilik, Luxemburg'un hem nefret ettiği hem de ihtiyaç duyduğu insanların hep yanı başında olması, hayatında yaşadığı en trajik yenilgiye karşı bir savunma mekanizmasıydı. İnatla, yenilgiyi maddi olmasa da ruhsal bir zafere dönüştürüyordu; çünkü yenilmiş bir Rosa için soluk almak olanaksızdı. Çocukluğundan beri engeller ne kadar aşılmaz olursa olsun, eninde sonunda ayakta kalacağına inanmıştı.

Luxemburg Aralıkta ruhsal ve bedensel sağlığının kötüleşmesi üzerine hastaneye yattı. Aralıkta başlaması gereken hapis cezası 31 Mart 1915'e ertelendi. Ama 18 Şubatta infaz masasında görevli iki polis memuru evine gelerek onu polis otomobiliyle Alexanderplatz'daki emniyet müdürlüğüne götürdü. Resmi formaliteler tamamlandı ve yeşil bir cezaevi arabasıyla Berlin'deki Prusya Kraliyet Kadınlar Hapishanesi'ne götürüldü.

---

[25] Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke*, ed., Günter Radczun, 5 cilt (Berlin: Dietz Verlag, 1972-1975), 4-25.

XIV. İçeride ve Dışarıda: 1915-1918

Hapishane bir sosyalistin hayatının ayrılmaz bir parçasıydı. Kimi içeriden yıkılmış ya da cesareti kırılmış olarak, kimi içeri girdiğinden daha kararlı ve daha iyi eğitilmiş olarak çıkıyordu. Rusya'nın ücra köşelerindeki hapishanelerde olağandışı uzun hapis cezalarını çeken kişiler, eski ustaları Marks ve Engels'i inceleyebilir ve savaşı sürdürmek için yeni stratejiler geliştirebilirlerdi. Birinci Dünya Savaşıyla eski dünya ve uluslararası sosyalizmin çöküşü sonrasında, hapishane politik muhalifler için tam bir sınav yeri olmuştu. Oysa o zamana kadar devrimci ruhun bir ölçüsüydü ve bir çeşit üniversite olarak görülürdü. 1907'de Stuttgart'taki Enternasyonal Kongresi'nde aşağıdaki karşılıklı konuşma tutanaklara geçti:

> Gustave Hervé: *Sakin ve yardımsever, iyi Almanları seviyorum. Biliminize, örgütlenmenize, büyük savaşçılarınıza hayranlık duyuyorum. Ama artık sadece seçim ve aidat toplama konularında hayranlık duyulabilecek bir aygıttan başka bir şey değilsiniz. Hiçbir devrimci görüşünüz yok. Zihnin gizeminin derinliklerine ulaşabilirsiniz ama hükümetle karşılaşır karşılaşmaz geri çekiliyor, sorunlardan kaçıyorsunuz. Hapishaneden korkuyorsunuz.*
> Rosa Luxemburg: *Hayır.*

Hervé: *Sizi kast etmiyorum ama, söylediğim doğru.*[1]

Luxemburg'un bir yıl önce, 1906'da Varşova'daki kısa hapis hayatı hâlâ anılardaydı; bu ona barış zamanında özel bir konum kazandırmıştı. Ama savaş zamanında tutuklanması, kendisi ve dost ve yoldaşlarından oluşan küçük çevresi dışında çok az dikkat çekmişti. 1915'teki tutuklanması eski hapis cezalarının hiçbiriyle karşılaştırılamazdı -ne büyük bir heyecan olan 1904'de, ateşle çelikleşmesiyle ne de Hervé'nin sözünü ettiği 1906'da Varşova'da gururla katlandığı tutuklulukla. O zaman, hayat önüne birçok umut seriyordu; oysa şimdi tüm umutlar tükenmişti.

Savaş sırasında Luxemburg hapishanede üç yıl dört ay kaldı: 1914'de halkı itaatsizliğe kışkırtmaktan bir yıl hüküm giymişti; geri kalanı süresiz koruyucu gözetimdi. Hapis cezası 18 Şubat 1916'da dolmuştu; beş ay sonra Luxemburg gözaltına alınmış ve savaş sırasında dava açılmadan hapiste tutulmuştu. Hapiste kilosunu, aldığı ve gönderdiği mektupları, kitap alıntılarını ve kuşlar, bitkiler ve hava durumu ile ilgili görüşlerini rastgele kaydettiği bir günlük tutmuştu. Bir yıllık hapis cezasını çektiği sırada, günleri, haftaları ve ayları bir şafak defteri gibi işaretlemiş ve zamanın akışını çeşitli şekillerde kaydetmişti: 18 Nisan 1915'te iki ay, 1/6," 18 Ağustosta "yarısı," 19 Ağustosta "26 hafta" ve vb. Bu yazılanlar onun sabırsızlığını ve her şeyden önce şafağın görünürde olduğunu gösteriyordu; 1917 ve 1918 yıllarına ilişkin ajandalarda hiçbir kayıt düşülmemişti.

Birçoğu cezaevinden yazılmış olan Luxemburg'un mektuplarından yapılan bazı derlemeler yayınlanmıştır. Bunlar eksiktir, çünkü hem mektup sahiplerinin hem de editörlerin seçimleri keyfiydi. Ayrıca, birçok mektup şifreliydi ve yok edilmişti. Elde kalanlar, Rosa tecritteyken mektupların onun için ne kadar önemli olduğunun kanıtıdır. Her zaman kaleminin gücünün bilincinde

[1] *VII. Congres Socialiste, Compte Rendu Analique,* Brüksel, 1908, p. 123.

olan Rosa, sözleri aldatıcı ya da yetersiz göründüğünde, yazıya bel bağlardı. Kişisel ilişkilerini artık sadece mektuplarla sürdürebildiği bir dünyada, bu yeteneğini sanata dönüştürmüştü. Özenle yazılan ama sanki çalakalem yazılmış gibi görünen mektuplar, alıcısını onun hücresine götürüyordu. Dostları onun zekasına, sevecenliğine ve özlemlerine seve seve yanıt veriyorlardı. Mektuplarıyla birçok kişinin hayatında şahsen olduğundan daha etkili bir yer edinebilmişti. Mektupları gurur ve kararlılığın -her zaman korkunç bir tehlike olan- zayıflığa meydan okuyuşunun ifadesiydi. Temelde yatan mesaj cezaevinin sorun olmadığıydı; dostlarını destekleyip koruyacak, onları harekete geçirecek ve birlikte gülecek kadar güçlüydü. Yine de, lirik, öfkeli, mutlu ya da hüzünlü bir ruh halinin sindiği satır aralarında da doğaya, sanata ve edebiyata duyduğu ilginin derinliklerinde de bastıramadığı bir düş kırıklığı yatıyordu.

Luxemburg'un dost çevresi şimdi büyük ölçüde yenilenmişti. İster onu az tanıyan kişilerle kendisini daha rahat hissetmiş olsun, isterse hayranlarını kendisine çekerek gücünün onaylanmasına ihtiyaç duymuş olsun, savaş sırasında mektuplaşmasını daha çok yeni tanıştığı kişilerle sürdürmüştü. Luxemburg, 1912'de başarılı bir avukat ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin kurucularından olan Karl'ın eşi Sonja Liebknecht ile tanışmıştı.* 1913'ten beri zaman zaman sekreter olarak işe aldığı Mathilde Jacob, 1914'den beri Marta Rosenbaum ile tanışıyordu. Hans Diefenbach eski bir dosttu ama 1917'de Rosa'nın mektuplarındaki yeri tamamen değişmişti. Clara Zetkin, Luise Kautsky, Mathilde Wurm, Franz Mehring ve Jogiches ile mektuplaşıyordu. Ama büyülemek istediği kişiler sadece bu eski ve çok yakın dostlarıyla sınırlı değildi.

* Sophie (Sonja) Ryss (1884-1964) Rus-Yahudi kökenliydi, Almanya'da sanat tarihi eğitimi almıştı. 1912'de daha yeni dul kalmış olan üç küçük çocuk babası kırk bir yaşındaki Karl Liebknecht ile evlenmişti.

Mektuplaştığı herkes farklı bir Rosa Luxemburg tanıyordu. Sonja Liebknecht'e göre sadık, koruyucu, insanı sıkboğaz etmeyen abla tavırlı bir dost; Mathilde Jacob'a göre, emir vermeye ve emirlerinin yerine getirilip getirilmediğini denetlemeye alışık titiz bir hanım; Marta Rosenbaum'a göre kendisini insanlığa adayan sevecen, alçak gönüllü bir kişi; Hans Diefenbach'a göre, daha önce hiç tanımadığı duygusal ve cömert, çekici bir kadındı. Nabza göre şerbet veren Luxemburg, kendisini ötekilerin ihtiyaç ve beklentilerine göre ayarlamıştı. Daha az buyurgan olmak için çaba harcamış -"*değer verdiğim insanlara karşı bir öğretmen tavrı sürdürmeye ihtiyacım yok*" diye yazmıştı, "*onların beni sevdiği gibi* ben de onları *seviyorum*"- ama çok başarılı olmamıştı.[2] Aynı şekilde eski ve yeni dostları hangi kitapların okunacağı, hangi konserlere gidileceği, çiçekler ve böceklerde hangi güzelliklerin keşfedileceği, depresyon tuzağından nasıl kurtulacakları konusunda bitmez tükenmez öğütlerin verildiği sonsuz dersler alıyorlardı. Kendisi ne büyük bir duygu seli yaşıyorsa, başkalarına o kadar pembe mutluluk tabloları dayatıyor, gerçek ruh halini ancak akut krizler sırasında itiraf ediyordu. Dostlarını hayatın parlak yüzüne ve sabrın erdemine ikna ederek, kendisini boğulmaktan kurtarıyordu.

Eksik cezaevi mektuplaşmalarından çıkarılabilecek bir Rosa Luxemburg tablosu ne denli çarpık olursa olsun, mektupları ve kesin güvenilir olmasa da Mathilde Jacob'un anıları, Luxemburg'un 1915-1918 yıllarındaki hayatını yeniden kurgulayabileceğimiz temel kaynaklardır.

~

Luxemburg'un cezaevindeyken dış dünyayla ilişkisini temelde Mathilde Jacob ile sürdürüyordu ve en çok ona mektup yazmıştı.

[2] Rosa Luxemburg, *Briefe an Freunde*, ed. Benedikt Kautsky (Hamburg: Europaische Verlagsanstalt GmbH, 1950), 155.

1913'te Franz Mehring, Mathilde Jacob'ı yetenekli bir sekreter olarak Luxemburg'a tavsiye etmişti. Rosa ile karşılaşması Mathilde'nın hayatında bir dönüm noktası olmuştu. Jacob anılarında, "*Rosa Luxemburg ilk kez bana gelip bir makale dikte ettirdiğinde... üzerimde derin bir etki yaratmıştı*" diye yazmıştı. "*Her şeyi anlarmış gibi görünen büyük, parlak gözleriyle bakışları üzerimdeyken kalbim küt küt atıyordu.*"[3] Luxemburg'dan üç yaş küçük olan Mathilde Jacob'ın ince, kurşuni renk saçları vardı; yüzü solgun, bakışları kendine güvensizdi. Babasının erken ölümünden sonra yoksul düşen asimile bir Yahudi ailesinden geliyordu. İki kız çocuktan büyük olanı Mathilde, annesi ve kız kardeşinin geçimini sağlamak için yüksek öğrenin görme hayallerine son verecekti. Bir kişi çalıştırdığı küçük daktilo bürosu ailenin tek geçim kaynağıydı.

Mathilde Jacob'ın ardında bıraktığı anılar, görünürde Luxemburg'la ilgili anılarıydı. Oysa bunlar gerçekte tutsak olduğu bir duygunun dokunaklı, beceriksizce ifade edilmesiydi. Daktilo edilen bir metin ve yeniden daktilo edilen bir başka metin olmak üzere, bu yayınlanmamış anıların iki versiyonu kalmıştı. Sonunda, Jacob'un Rosa'ya duyduğu bastırılmış aşkının bu kanıtını ortadan kaldırmaya yüreği elvermemiş ve yaşlı kadın bir Nazi toplama kampına sevk edilmeden önce, anılarını ve Luxemburg'un ona yazdığı mektupları Almanya dışına kaçırmayı başarmıştı.

Luxemburg'un hapsedilmesi sıradan bir daktilocu kızın hayatında bir dönüşüm yaratmıştı. Jogiches'in sözlerine uyarak cezaevi yönetimine kendisini Luxemburg'un sekreteri olarak tanıtması mahkumun yanına kolayca girebilmesini sağlamıştı. Apolitik Jacob gitmiş, bir gecede illegal savaşa aktif olarak katılan bir kadın ortaya çıkmıştı: Luxemburg'a Jogiches'in sözlü mesajlarını iletmiş, şifreli mektupları ve Luxemburg'un elyazmalarını içeriden

[3] Mathild Jacob, "Von Rosa Luxemburg und ihren Freunden in Krieg und Revolution: 1914-1919," yayımlanmamış elyazması, Hoover Savaş, Devrim ve Barış Enstitüsü, Calif., MS276, L98TZZ, p. 14.

çıkarmış, içeri sokmuştu. Luxemburg'un geniş dost çevresine, Clara Zetkin, Lusie Kautsky, Hans Diefenbach, Paul Levi ve onun aracılığıyla Luxemburg ile yazışan diğerlerinin arasına kabul edilmişti. Jacob, Luxemburg'un özel ihtiyaçlarını -giysi, diyet, kitap- karşılamış ve onun sözleriyle "*bağışlayabileceği en büyük onur*" olarak kedisi, Mimi'nin bakımını üstlenmiştir.[4] Luxemburg'un Mimi'den söz ederken söylediği gibi, "kızımız," 1917'de kedi ölene kadar mektuplaşmalarında değişmez bir konuydu. Mimi'den başka hiç kimse Luxemburg'u Mathilde'ye karşı küçümseyici bir tavır almaya itemezdi. Jacob'ın kediyi ziyarete getirmek gibi masum bir önerisi karşısında, "*Mimi'yi sepette getirmek... ve bu şekilde geri götürmek ha! Sanki evcil kedigiller türünden basit bir yaratıkmış gibi!*" diye yazmıştı. "*Mimi minik bir mimoza, kaprisli küçük bir prensestir... Bir keresinde, ben, onun kendi annesi, onu biraz da zorla evden dışarı çıkarmak istediğimde, sinir krizleri geçirip kollarımı tırmıklamıştı... benim anne kalbimin ne hale geleceği konusunda hiçbir fikrin olamaz.*"[5]

Luxemburg Jacob'ı koruyucu meleği olarak adlandırmıştı ama tüm bağlılığına rağmen o astı olarak kalmaya devam etmişti. Luxemburg'un makalelerini daktilo etmek ya da mesajlarını çıkarmaktan daha büyük emelleri olduğu kuşkulu. Luxemburg'un gölgesinde kalan bir varlık, onun isteklerini sezme ve ona armağanlar yağdırma hakkı bunun için ödenen yeterli bir bedeldi. Aynı zamanda, Luxemburg'un ona karşı ilgisi mutluluk veriyordu: "*Umarım hava yağmurlu olsun, güneşli olsun, yürüyüş yapmayı ihmal etmiyorsundur*"; "*en sonunda, Botanik Bahçesi'ne gidebildin mi?*"; "*bir dakikanı bile boş geçirmeden iyi bir şeyler oku.*"[6] Ama Luxemburg'ın ilgisinde bir eşitlik hissedilmiyordu.

---

[4] Charlotte Beradt, ed., *Rosa Luxemburg im Gefängnis* (Frankfurt/ Main: Fischer Verlag, 1973), 17.

[5] A.g.e., 32.

[6] A.g.e., 107, 84, 79.

Luxemburg, Sonja Liebknecht'i Luise Kautsky'ye, Clara Zetkin'i Diefenbach'a ya da Diefenbach'ı Costia Zetkin'e eleştirdiği gibi, dostlarını Jacob'a hiçbir zaman eleştirmiyordu. Sınırlar açıktı ve eğer Jacob çizmeye aşmaya yeltenirse, hemen hizaya getiriliyordu.

İlk hapis cezası (Şubat 1915-Şubat 1916) sırasında, Luxemburg Jacob'a yirmi iki, Clara Zetkin'e dokuz, Marta Rosenbaum'a üç ve Lusie Kautsky'ye iki mektup yazmıştı. Jacob'a yazdıkları diğer dostlarına yazdıklarından daha içtendi ve rol yapmaktan uzaktı. Jacob kazanılması gereken biri değildi ve Jogiches gibi o da Luxemburg'un zayıf anlarına yakından tanıktı. Luxemburg'un Jacob'a yazdığı mektupları Jogiches'in de okumuş ve Luxemburg'un bunun farkına varmış olması mümkün. Sıcaklık ve sevgi istekleri, hüzünlü ve yavan hayatının, duygusal ve fiziksel acılarının betimlemeleri Jogiches'e yazdığı ilk mektupları anımsatıyordu. "*Bir kadının karakterinde aşkın başladığı zamanı değil ama bittiği zamanı görebilirsiniz*" diye yazdığında, Jogiches'in bu satırları Jacob'ın omzundan okuduğunu hayal etmiş olabilirdi.[7]

Mathilde Jacob, Luxemburg ve Jogiches için biçilmiş kaftan bir aracıydı. Barışmalarını kolaylaştırmıştı. Her ikisine de saygı duymuş ve ayrıntıları bilmeden, birbirlerine büyük bir aşk duyduklarını daha baştan kabul etmişti. Jacob'ın anılarında sunduğu karşılıklı bağlılık tablosu o kadar zorlamadır ki Luxemburg ve Jogiches arasında yedi yıllık savaşın açıkça sona erdiğinden habersiz olmayan hiç kimse herhangi bir çatışma olduğunu düşünemezdi. Onlar da bu idealize edilmiş imaja karşılık vermişlerdi. Jacob onlar için geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurduğunun farkında değildi ama onunla ve onun aracılığıyla konuşmakla ikisi de en sonunda birbirlerine karşı insanca zayıflığı fark edebilmişti.

[7] A.g.e., 22.

Mathilde Jacob ve Leo Jogiches garip bir ilişki geliştirmişlerdi. Leo'nun ne korkuttuğu ne de şaşırttığı birkaç kişiden biri de Jacob'dı. Onunla Luxemburg ile birlikte yaşamış olduğu hayatı konuşmuştu. Bir gece Luxemburg'a yazdığı raporu deşifre eden Jacob'un çalışmasını kesen Jogiches, ona "*Rosa hakkında seni güldürecek bir şey söyleyeceğim*" demişti. "*Paris'te yaşarken, bir defasında uzakta oturan arkadaşlarımızı ziyarete gitmiştik. Eve dönerken Rosa yorulmuştu. Bu yüzden yoldan geçen bir faytona seslendi ve faytoncuya bizim eve ne kadar tutacağını sordu. Faytoncunun söylediği fiyat çok yüksekti, cebimizde bu kadar para yoktu. Rosa, "**O, Monsieur**" diye seslendi "**nous sommes pauvres!**" [biz fakiriz!]. Faytoncu, **Ce n'est pas ma faute, Madame!**" [Bu benim suçum değil, madam!] oldu. Adamın cevabı Rosa'ya o kadar komik geldi ki, kaldırıma oturdu ve durmaksızın kahkahalarla güldü. Eve yürüyerek dönerken de hiçbir yorgunluk belirtisi göstermedi.*"[8] Anlatılın öykü Jogiches'in Luxemburg ile birlikte yaşadıkları, birlikte seyahat etmesi, ortak dostları, beraber kalması ve masraflar konusunda açıkça konuşma isteğinden daha ilgi çekici değil. Rosa ile ilişkisi hakkındaki ağzı sıkılığı Jacob'un yanında uçup gitmişti sanki. Jacob'm anılarındaki Jogiches nazik, cömert, espritüel ve açıktı, herkesin tanıdığı adama çok az benziyordu. İster Luxemburg'un yokluğunda gerçekten de çok değişmiş olsun, ister Jacob'ın tanıklığı bu şekilde bir imaj çizmiş olsun, bunu sadece tahmin edebiliriz. Oysa, anlaşılan o ki bu sıra dışı üçlü içinde hiç kimse kendisini tehdit altında hissetmiyordu.

~

"*Kraliçe'nin incik boncuğu alınırken, Lady Kennedy Maria Stuart'a 'hayatın küçük süsleri olmadan yapmak büyük acılara katlanmaktan zor' demişti.*"[9] R. Luxemburg her zamanki duygu-

[8] A.g.e., 87.
[9] A.g.e., 16.

sallığı ile, Mathilde Jacob'a hapishaneden yazdığı (Şubat 1915 tarihli) ilk mektupta, yüreğini koruduğunu göstermek amacıyla Schiller'in dramasından bu sözleri aktarmıştı. "*Allah kendimi İngiliz Kraliçesi ile kıyasladığım için İngiltere'yi cezalandırıp beni bağışlasın*" diye espri yapmıştı. Yanına gecelik, sabun ya da tarak bile alamadan apartmana gelen ekiplerce götürülmüş, iki kez üzeri aranmış ve gözyaşlarını zor tutabilmişti. "*Hayatın küçük süsleri*"ne acilen kavuşmuştu. Büyük acılar ise onu bekliyordu.

Luxemburg cezaevine girmeden kısa süre önce, mahkeme onu özel işlerini görmesi için iki günlüğüne serbest bırakmıştı. Paul Levi onunla birlikte olmak için Frankfurt'tan kalkıp gelmişti; Jogiches, Liebknecht, Mehring ve Jacob da yanındaydı. Kısacık süren yeniden birleşme karmaşık duygularla yüklüydü ve neşesiz geçmişti. Karşılıklı talimat ve bilgi alışverişi yapılmış, iletişim kanalları kurulmuş, mali sorunlar halledilmişti. Mathilde Jacob "*o sırada Rosa Luxemburg'un beş parasız olduğunu bilmiyordum*" diye anımsıyor.[10] Angarya yerine kendi işlerini yapma ayrıcalığı isteyen mahkumlardan alınan 60 marklık harç SPD tarafından sağlanmış; Jacob'a göre dairenin kirası varlıklı bir dostu, muhtemelen Hans Diefenbach tarafından ödenmişti.

Rosa önünde uzanan bir yılı geçirebilmek için titiz bir rejim uygulamanın en iyi yol olduğunu biliyordu. Hapishane kuralları uyarınca 5:40'da kalkıp gece 9:00'da yatmasının zorunlu olması, alışkanlıklarında umursamadığını söylediği büyük bir değişiklikti. Günü okuyup yazmakla ve hücresinin önündeki minik bahçeyi düzenlemekle geçiyordu. Botaniğe yeniden dönmüştü, bu Luise Kautsky'ye yazdığı gibi dört ay boyunca "*gerçek anlamda hiçbir şey yapmadan geçirdiği*" iki yıl önce edinmiş olduğu bir hobiydi. "*Her zaman beni tam olarak meşgul eden bir şeyler yapmalıyım.*"[11] Çalışmaya ve kendi kitaplarını bulundurmasına

[10] A.g.e., 19.

[11] Rosa Luxemburg, *Briefe an Karl und Lusie Kautsky*, ed. Luise Kautsky (Berlin: E. Laub'sche Verlagbuchhandlung GmbH, 1923), 155.

izin verilmesi büyük bir rahatlıktı. *Sermaye Birikimi*'ne karşı eleştirilere bir yanıt vermek için *Karşı-Eleştiri*'yi yazıyordu. Jacob'a "*Gross'u* [*Jogiches*] *sakinleştir, çalışmam iktisatla ilgili ya da tarihsel değil, temelde kuramsal*" diyordu.[12] Jogiches, kendi gözetimi dışında Rosa'nın bu eleştirileri çürütmek amacıyla kaleme aldığı yapıtın, önde gelen bir Marksist kuramcının çalışmasına değmediğini düşünüyordu.

Luxemburg savaş ve militarizme karşı en etkili açıklaması olan "Junius" imzalı ve *Junius Broşürü* olarak bilinen "Sosyal Demokrasinin Krizi"ni* 1915 Nisanı'na kadar tamamlamıştı. Luxemburg burada şöyle yazmıştı: "*Sahne tamamen değişti... Artık güzel kızlar heyecanlı uğurlamadan Yedek askerleri taşıyan trenler sessizce kalkıyor... Solgun gün ışığının soğuk havasını başka bir koronun sesleri dolduruyor -savaş alanlarının şahin ve sırtlanlarının boğuk çığlıkları. Garantili satılan nizami on bin çadır! Nakit ödendiğinde hemen teslim edilecek yüz ton domuz pastırması, kakao, yapay kahve! El bombaları, mermiler, sadece ciddi başvurular için savaş dullarına çöpçatanlar!.. Savaş meydanları cesetleri çoktan çürümüş olan, hurra sesleriyle düşman toplarının önüne yurtseverce yem edilen askerler... Rezalet, utanç, kan, pislik -işte size burjuva toplumunun asıl yüzü... Erdem denilen güzel dış görünüş, kozmetik maske -kültür, felsefe ve ahlak, düzen, barış ve anayasa- düşüyor ve gerçek, çıplak benliği ortaya seriliyor. Bu cadılar bayramı sırasında, dünya çapında bir felaket ortaya çıktı -Uluslararası Sosyal Demokrasi teslim oldu!*"[13]

Junius Broşürü Luxemburg'un Enternasyonal'in "beyni" ve "öncüsü" durumundaki Alman Sosyal Demokrasisi'ne karşı en sert saldırısıydı. Luxemburg Engels'ten alıntı yaparak, Avrupa

---

[12] Beradt, *Luxemburg im Gefängnis*, 34.

* Türkçesi, A. Cavidan, Belge Yayınları, Birinci Baskı, Aralık, 1998.

[13] Rosa Luxemburg,, "Die Krise der Sozialdmokratie" (*Juniusbrochüre*) (Berlin: Verlag Rote Fahne,) 1919, 1-2.

işçi hareketinin ağırlık merkezinin Fransa'dan Almanya'ya kaydığı 1870'lerden beri, "*Alman Sosyal Demokrasisi özel bir yere sahip olduğu için, dolayısıyla oynayacağı özel bir rolü vardır*" diye yazmıştı. Luxemburg'ın değerlendirmesine göre, gerçekten de "*Alman öncü [İkinci Enternasyonal'de] belirleyici bir rol oynadı. Enternasyonal Sosyalist Büro'nun kongre ve toplantılarında herkes Almanların kendi görüşlerini ifade etmesini beklerdi... Enternasyonal bütün dünyada her sosyalistin onurunu körce bir güven beslenen saygın, güçlü Alman Sosyal Demokrasisi'nin liderliğine teslim etmişti ve bu liderlik tüm dünyadaki egemen sınıflara korku saçıyordu.*" Ama büyük tarihsel sınav geldiğinde, SPD bütünüyle ve onursuz bir biçimde çöktü. "*Hiçbir yerde bir proletarya örgütü emperyalizme böyle toptan teslim olmamış; hiçbir yerde kuşatma durumuna böylesine sessiz bir biçimde katlanılmamış; hiçbir yerde basın bu kadar kesin bir biçimde susturulmamış ve kamuoyu bu kadar ileri ölçülerde kontrol altına alınmamıştır:*"[14] Gene de Luxemburg, sadece uluslararası proletaryanın büyük umudu ve düş kırıklığı, Alman Sosyal Demokrasisi'nin kendi hatalarının ciddi çözümlemesi ve kusurlarının acımasızca eleştirisi yoluyla sosyalizmi kurtarabileceğini söylüyordu. Proletaryanın yenilmiş liderinin en büyük görevi buydu.

Luxemburg SPD'ye karşı tüm eleştirilerine karşın, resmi bir bölünmeye kesin olarak karşı çıkıyordu. 1908'de dostu, Hollandalı sosyalist Henriette Roland Holst'a "*Marksistlerin bölünmesi (görüş ayrılıkları ile karıştırılmasın) ölümcüldür*" diye yazmıştı.[15] Hem Rus Sosyal Demokrasisi hem de Polonya Sosyal Demokrasisi içindeki bölünme bu inancını güçlendirmişti. Ama birlik tektip olmak değildi; birlik verimli, tektip olmak ölümcüldü. "*Görüş farkları nedeniyle şaşkına düşmemek*" deyimi aslolan birlik kadar önemliydi. Küçük, radikal Gruppe Internationale

[14] A.g.e., 3-4.

[15] Henriette Roland Holst-van der Schalk, *Rosa Luxemburg, Ihr Leben und Wirken* (Zürih: Jean Christoph Verlag, 1937), 221.

(daha sonra Spartakūs Birliği) kesinlikle "ölümcül" bölünmeyi önlemek amacıyla SPD içersinde çalışıyordu.

Luxemburg'un Enternasyonal'in yenilgisinden hemen sonra izlediği siyasal çizgi, *Spartakusbriefe*'de (*Spartaküs Mektupları*) 1916-1918 yılları arasında yayınlanan makalelerde ve 1915 Aralığı'nda cezaevinden çıkarılan "Uluslararası Sosyal Demokrasinin Görevlerine İlişkin Tezler" adlı bir belgede ortaya konulmuştu. Kısa ve yalın bir dille yazılan on iki tez (*Leitsätze*) ve altı önerme, *Junius Broşürü*'nün özünü ortaya koyuyor ve uluslararası işçi hareketinin yeniden inşası için kılavuz ilkeleri veriyordu. Luxemburg I. Dünya Savaşı'nı değerlendirirken şöyle söylüyordu: "*Bugünkü Dünya Savaşı, ister birisine zaferi bir diğerine yenilgiyi tattırsın... sosyalizm ve demokrasinin yenilgisi anlamına gelir. Sonucu ne olursa olsun -uluslararası proletaryanın müdahalesini dışta bırakarak- militarizm, uluslararası çelişkiler ve ekonomik düşmanlıkların yoğunlaşmasına yol açar... Bu yüzden, bu günkü Dünya Savaşı yeni savaşların tüm önkoşullarını geliştiriyor.*"[16]

Savaşı devrime götüren bir araç olarak kabul eden Lenin'in tersine, Luxemburg savaşı, yol açtığı sonuçlardan bağımsız bir biçimde, barbarlığa dönüş olarak görüyordu. Tezlerde yeni bir Enternasyonal'in kurulması da tartışılmıştı. Bu sorun İsviçre, Zimmerwald'da 1915 Eylülünde ele alınmıştı. Luxemburg bir taslak üzerinde çalışmış ama bunu konferansa zamanında yetiştirememişti. Genel ve ekonomik politika ve silahlanma sorunlarında ulusal seksiyonların taktiklerini belirleyecek yetkili bir üst otorite düşünmüştü. Yeni Enternasyonal eskisinin küllerinden doğacak, onun zaaflarından kurtulacak ve ulusal emellere karşı dayanıklı olacaktı. Luxemburg bir kez daha Lenin ile uzlaşmazlığa düşmüştü. Lenin'in konferansa sunduğu emperyalist savaşı iç savaşa dönüştürme ve yeni bir Enternasyonal yaratma önerisi,

[16] Rosa Luxemburg, "Die Krise," 98.

Gruppe Internationale'yi temsil eden Adolf Warszawski ve Bertha Thalheimer dahil, katılımcıların çoğunluğu tarafından dikkate alınmadı. Jogiches Thalheimer'a mektubunda, Luxemburg'a değinerek, "*Zimmerwald planları konusunda vaktinde bilgilendirilmediğim için büyük bir üzüntü duydum*" diyordu. "*Bütün bu fikri sadece hedefin ıskalanması olarak değil ama felaket bir hata, daha hayata geçmeden yanlış bir başlangıç olarak görüyorum.*"[17] Luxemburg ve Jogiches'in parti politikasını ilgilendiren konularda tek sesle konuşmaları olağandışı değildi. Jogiches'in Alman forumunda açıkça Luxemburg'u temsil etmesi olağandışıydı.

~

Luxemburg'un hapsedilmesi Jogiches'in özgürlüğü anlamına geliyordu. Jogiches'i özgür bırakan şeyin bir savaş olması, iç içe geçen kaderlerinin garip bir cilvesiydi.

1907'de Luxemburg terk ettikten sonra Jogiches yalnız kalmış; bir yabancı ve hiç olduğu bir ülkede marjinal bir varlık gösterme cezasına çarptırılmıştı. Savaş patlak verdiğinde ellisine yaklaşmış olan Jogiches, başarısızlığa sabırla katlanacaktı. Derken radikal muhalefetin yeraltına inmesi gerektiği apaçık ortaya çıktığında, ona gün doğmuştu. Rusların ve Polonyalıların günlük gıdası olan illegalite, legaliteci Almanlarda oldum olası kuşku uyandırmıştı. Bu durum onların onur yasasına ve düzene saygılarına uymuyordu. Bu yüzden, Jogiches'in Alman topraklarında eşi benzeri yoktu. Yaşı ve boş geçen yıllar onu bir ölçüde yumuşatmış olabilirdi ya da belki, Almanlar Lehlerin dayanamadığı otoriter eğilimine hayran olmuşlardı. Ne olursa olsun, çok uzun bir süreden beri özlediği onay Almanlardan gelmişti.

---

[17] Zdzislaw Leder (Wladyslaw Feinstein), "Leon Jogiches-Tyszka," *Archiwum Ruchu Rootniczego* (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1976), 306, içinde.

1916'da *Spartakusbund* olarak tanınmaya başlayan radikal muhalefetin, siyasal görüşlerini yaymak için bir yayına ihtiyacı vardı. 27 Ocakta, *Spartakus* imzalı birkaç yüz adet çoğaltılan bir "siyasal mektup" yayınlandı; bu illegal çalışmaya alışkın olmayan insanların ilk zayıf çabasıydı. Jogiches yeraltı çalışmasını üstlendikten sonra, *Spartakusbriefe*'in Eylül sayısı birkaç bin adet çoğaltılarak yayınlandı; daha sonraki sayılarda tiraj yaklaşık 30.000'e ulaşmıştı. 1915'te Luxemburg, zaman öldürerek "suç işleyen" Jogiches'den umudunu kestiğinde bile, o bu alanda tek başına yalnız kaldığında gece gündüz çalışıyordu. Onun editörlüğünde "dağıtım ağı sol muhalefetin örgütlenme ilişkisini kurarken," *Spartaküs Mektupları* "savaş döneminin en iyi politik yayın organı... ve manevi merkezi oldu."[18]

Jogiches'in tarzında değişen bir şey yoktu. Hiçbir zaman alenen ortaya çıkmamıştı; oynadığı rolü -içlerinde Mehring, Liebknecht ve Paul Levi de olan- çok az insan biliyordu. Mathilde Jacob onun ilişkilerinden sorumluydu. "*Jogiches... endişe edilecek bir durum olmadığını bildirmek için bana her gün telefon ederdi. Ayrıca, ona nasıl ulaşacağımı da bilmek zorundaydım çünkü onunla görüşmek isteyen herkes bana haber verir ve ben de buluşmayı sağlardım.*"[19] Genelde gündüz, belli bir anda bir tek kişiyle kalabalık bir mekanda buluşmayı tercih ederdi. Derin çukurlanmış gözleri, aklaşan saçlarıyla, umursamaz bire biçimde hiç yanından ayırmadığı şemsiyesini sallayan şık erkek, polisten çok kadınlarda ilgi uyandırırdı. Farklı adlarla -Krumbügel, Kraft, Krzysztalowicz- tanınır ve Franz Mehring ve Mathilde Jacob dışında adresini kimse bilmezdi. Sahte kimlikle yaşamanın, en büyük hazinesi olduğunu biliyordu.

Tehlikeli bir biçimde yaygınlaşan yayınlar konusunda giderek işkillenen polisin gözü önünde, Jogiches etkili bir yer altı ağı kurmuştu. Çoğu kez geceyi Luxemburg için bir raporu dikte

[18] A.g.e., 310.

[19] Jacob, *Rosa Luxemburg*, 82.

ettirmekle ya da dizgiyi denetlemekle geçirir; zinde ve şık bir biçimde öğlen ortaya çıkıp lüks bir cafede temas kuracağı kişiyle buluşur ve ortadan kaybolurdu.

Savaş sırasında Jogiches'in özel yaşamı da farklı bir boyut kazanmıştı. Steglitz'deki Schlosspark Oteli'nden ayrılıp bir Alman savaş dulunun dairesinde oda kiralamıştı. Genç ev sahibesi Jogiches'e aşık olmuştu. Bu ilişkiyi bilen tek kişi olan Mathilde Jacob'a göre, Jogiches'e son derece bağlı ve sadık olmakla birlikte, kadın aşırı kuşkucu ve kıskançtı. Jacob kadının Jogiches'i gözetlediğini, senaryolar uydurduğunu ve Jogiches'in sık sık telefon etmek için kullandığı yandaki tütüncü dükkanının sahibine, kulaklarını dört açmasını söylediğini anlatır. Jacob anılarında "Leo Jogiches bana telefon ettiğinde Mathilde diye seslendiğinden... kadın benim kim olduğumu öğreninceye kadar huzur bulamayacaktı" diye yazmıştı. "Bir gün zafer kazanmış bir eda ile Jogiches'e sürekli kime telefon ettiğini öğrendiğini söylemiş... O zamandan beri, bir daha aynı yerden telefon etmedi... .Ben geldiğim zaman, kadın beyaz sakallı yaşlı adamın [Franz Mehring] karısı olup olmadığımı sordu." Açıkça Jogiches sevgilisinin davranışını dert etmiyordu. Jacob'a defalarca, "*bana bir şey olursa, ev sahibemle ilişkiye geç. O benim için her şeyi yapar*" demişti.[28]

~

Luxemburg'un cezaevinden çıktığı 18 Şubat 1916 ile 10 Temmuzda tutuklanması arasındaki beş ay, normal bir hayat sürdüğü son aylar oldu. Tahliye günü kadın sosyalistler ve iyi dileklerini iletmek isteyenlerden oluşan büyük bir kalabalık cezaevi önünde toplanmıştı. Ancak, Mathilde Jacob ve Karl Liebknecht'in eşliğinde arka kapıdan çıktı. Kalabalık ona yetişti ve getirilen ev ekmeği ve kekleri kabul ettikten sonra evinden ayrıldı.

[28] A.g.e., 81-83.

En sonunda evin ve Mimi'nin özlemini giderebilmişti. Jacob onun sağlığının düşündüklerinden kötü olduğunu anımsıyor. "*Gene de ... çoğu kez şiddetli ağrılar çekmekteyken... hiç dinlenmeden çalışıyordu. Ona, 'Rosa, belki biraz dinlenmelisin' dediğimde, 'Ağrılar umurumda değil. İyi olduğumu düşünüyorum, o zaman çok iyi çalışıyorum' diye yanıtlamıştı.*"[21] Luxemburg ilkbaharda cezaevinden yeni çıkmış olan Clara Zetkin'i ziyarete gitmiş ve onun kır evinde birkaç gün geçirmişti; bu onun Clara'yı son görüşüydü. Askerliği sırasında hastalık iznine çıkan Paul Levi'yi görmek için Königstein'e gitti. Hans Diefenbach da onu görmek için izin koparmıştı. Durumu yavaş yavaş düzeldi ve yoldaşları ile bazı illegal işçi toplantılarına katılmak için seyahat etmeye başladı. Liebknecht ile ilişkileri yakınlaşmıştı ama Rosa tamamen zararlı olmasa bile zaman zaman gereksiz olduğunu düşündüğü gösterişli ama düşüncesizce eylemlerine eleştirilerini sürdürüyordu. 1915'te Costia Zetkin'e "*iyi niyetle de olsa beni her gün mümkün olan her yere sürüklemeye, her şeye ilgi duymamı sağlamaya çalışan Karl L*[ibeknecht'ten] *kendimi korumalıyım; zira bütün bunlar vakit öldürmekten başka bir işe yaramıyor. Ya hiçbir etkisi yok ya da çok az etkili*" diye yazmıştı.[22] Biraz daha dikkatli olması istendiğinde, Liebknecht parlamenter dokunulmazlığı olduğundan söz ediyordu; onun bu ayrıcalıktan yararlanmayan insanları tehlikeye atması Luxemburg'u kızdırıyordu. Ama "her zaman yaptığın gibi onu Leo Jogiches ile kıyaslama" diye Liebknecht'i savunuyordu. "*Onu Alman yoldaşlar ile kıyasladığında hepsinden üstün olduğunu göreceksin.*"[23]

Spartakistler 1916, 1 Mayıs kutlamalarına olağanüstü önem veriyorlardı. Luxemburg fabrikalarda ve Postdam Meydanı'nda toplanan 10.000 savaş karşıtı göstericiye dağıtılan broşürleri

[21] Beradt, *Luxemburg im Gefängnis*, 39.

[22] Rosa Luxemburg, *Gesammelte Briefe*, ed. Annelies Laschitza ve Günter Radczun, 5 cilt (Berlin: Dietz Verlag, 1982-1984), 5: 13

[23] Beradt, *Luxemburg im Gefangnis*, 40.

yazmıştı. Gösteriyi yöneten asker üniformalı Liebknecht, "Kahrolsun savaş! Kahrolsun hükümet!" diye bağırıyordu. Luxemburg onun yanı başında yürüyordu. Miting alanında tutuklanmış; dokunulmazlığı kaldırılmış ve dört yıl bir ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Ondan sonra, Luxemburg sürekli polis gözetimi altında kalmıştı.

9 Temmuz 1916'da, Pazar günü iki sivil polis Rosa Luxemburg'un evine gelip kendilerini Mathilde Jacob'a onun Berlin Neukölln bölgesinden yoldaşları olduklarını söylediler. Jacob onlara Luxemburg'un Leipzig'den gece geç saatlerde döneceğini söyledi. Ertesi sabah Jacob adamları içeri aldığında Luxemburg hâlâ uykudaydı. Jacob Luxemburg'un giyinmesine yardım etti; kahvaltı servisi yaptı ve Postdam Meydanı'na kadar banliyö treninde birlikte geldi. Orada onu polislerle bırakmak zorunda kaldı. Luxemburg Şubatta tahliye olduğu Barnimstrasse'deki kadınlar hapishanesine götürüldü.

Ceza gerektirecek bir suçlamanın kanıtları olmadığından, bazı avantajları olan önleyici gözetim altında tutuluyordu; yiyecek, kitap, çiçek ve mektup alabilirdi. Jacob Luxemburg'u haftada bir kez birer saat ziyaret edebiliyordu. Bu tür ziyaretlerden birinde, Eylülde, gardiyan on dakika sonra ziyaretin sona erdiğini söyledi ve ziyareti kesti. Kontrolünü kaybeden Luxemburg, adama çikolata attı ve "*dreickiger Spitzel*" (pis casus) diye bağırdı. O gece geç saatlerde Alexanderplatz'daki emniyet müdürlüğüne götürüldü ve karanlık küçük bir hücreye kapatıldı. Daha sonra, Hans Diefenbach'a "*orada bir buçuk ay kaldım; saçlarım beyazladı ve sinirlerim o kadar çok yıprandı ki bir daha aynı olamam*" diye yazdı.[24] Hiçbir aydınlatması olmayan ve hemen öğleden sonra karanlık basan, "şeytani konçertoları" sessizliği yırtan trenlerin tam altından geçtiği hücrede demir bir bank üzerinde yatıyordu. 1916 Ekim sonunda Prusya ilhakı altındaki Polonya

[24] Rosa Luxemburg, *Briefe an Freunde*, 120.

topraklarındaki Poznan yakınlarında Wronki'ye nakledildi. Bir yıl içindeki dördüncü cezaeviydi bu.

Ürkütücü dev bir kompleks olan Wronki cezaevi güzel bir kırsal bölgede inşa edilmişti. Luxemburg'a arazide içinde bir yatak odası ve oturma odası bulunan ayrı küçük bir ev verildi. Bir koridorla küçük bir bahçeye çıkılıyordu; bu onun için beklenmedik bir armağandı. Doğaya, kuşlara ve açık gökyüzüne yakın olmak Luxemburg'a yeniden yaşadığını hissettirmişti. Doğa ile ilişki onun için her zaman gerekliydi; yıpratıcı özel ve sosyal problemler karşısında bir sığınak olmuştu. Botaniğe geri dönmüş ve kendisini bitkiler dünyasını araştırmaya vermişti.

Wronki'den Mathilde Jacob'a yazdığı 31 Ekim 1916 tarihli ilk mektubunda, kendisi ve iki muhafızın sevk masrafını ödemek ve geçimi (günlük 4.20 mark) için parayla birlikte, kitapları, elbiseleri, sabun ve çiçek vazosunu istiyordu. Jogiches, Jacob'un Rosa'yı ziyarete gitmesini önermişti. "*Ziyarete gidip nasıl olduğuna bir bak, seni gördüğüne sevinecek; aslında şimdi ziyaret bekliyordur.*"[25] Bekliyordu. "*Umarım, birileri yakında ziyarete gelir*" diye yakınıyordu. Görüş yerinde aradaki engelden Jacob ile kucaklaşırken, "*Bana Leo'dan bir şey getirmedin mi?*" diye fısıldamış,[26] Mathilde onun avucuna usulca bir mektup bırakmıştı.

Hem cezaevi müdürü, Dr. Dossmar hem de kadın mahkumlardan sorumlu olan yardımcısı, Else Schrick Rosa'ya dostça davranıyordu. Savaş döneminin ekonomik önlemleri gevşemiş ve Luxemburg'un bahçesini hapishane avlusundan ayırmak için çit yapılmıştı; kısa süre sonra Clara Zetkin Luxemburg'un kuşlarına yem göndermişti. Luxemburg'un çok etkilediği Else Schrick, onun hayatını kolaylaştırmak için elinden geleni yapıyordu. Schrick, Luxemburg'un gelmesinden iki ay sonra işten ayrılmış olmakla birlikte, onu unutamamış ve Mathilde Jacob'ın yazdığına göre kendisiyle ilişkisini sürdürmüştü.

---

[25] Beradt, *Luxemburg im Gefängnis*, 50.

[26] A.g.e., 51.

Luxemburg haklı olarak önleyici gözetimin geçici bir önlem olduğunu düşünüyor ve çıkacağına dair umudunu koruyordu. Aslında gözetim hukuken üç ayla sınırlıydı ama yetkililerin isteği üzerine uzatılabilirdi. Cezaevine girdikten yaklaşık üç hafta sonra, Rosa özgürlüğünün yaklaştığını düşünmüştü; 1917 Martında, Nisan sonunda eve dönmeyi umut ediyordu. Belirsizlik yıpratıcıydı. Her uzatma yeni bir darbeydi ve tam bir çaresizlik onu yavaş yavaş depresyona sürüklüyordu. Kontrol edemediği ya da hatta savaşamadığı güçlerin daha önce hiçbir zaman böyle kurbanı olmamıştı.

Şimdi kendisini savunacağı bir hukuktan yoksun bir parya olmanın ne demek olduğunu biliyordu. Zaman zaman düşünceleri uzak geçmişe ve anne babasına kayıyordu; Hans Diefenbach'a babasına hiç zaman ayırmadığım çünkü insanlıkla çok meşgul olduğunu söylemişti. Sonja Liebknecht'e, bir zamanlar annesinin Kral Süleyman'ın kuşları anladığına inanmasını çok gülünç bulduğunu yazmıştı -şimdi kendisi de annesi ile özdeşleşmişti - o da kuşları anlıyordu. Bazen aklını kaçırmak üzere olduğunu düşünüyordu: Mathilde Jacob'a "*depresyona giriyorum*" diye yazmıştı. "*Bazen öyle kötü oluyor ki en kötüsünden korkuyorum.*" Onu en çok korkutan insanlarla ilişki kuramayışıydı. "*Bazen dış dünyayla hemen ilişki kurmak için dayanılmaz bir istek duyuyorum; telefon etmek, telgraf çekmek, özel ulak mektup yollamak istiyorum.*"[27] Kendisinde huzur bırakmayan kabuslar görüyordu. "*Rüyamda Faisst'in bir konserinde şarkı söyleyip kendi şarkıma piyanoda eşlik edecekmişim.** *Aniden sabahın yedisinde piyano çalamadığımı anlıyorum. Bana kim eşlik edecek? Parmağımı kesiyorum, parmağım kanıyor, böylece bir mazeret buluyorum... Hayır, Allah aşkına! Çığlıklar atıyorum. Faisst beni bir daha göremeyeceği için çok kızacak. Hızla yeğenime koşmalıyım; bana o*

[27] A.g.e., 68-62.

* Hugo Faisst, Luxemburg'un şarkıcı dostu 1914'de ölmüştü.

eşlik etsin! Derken, yeğenimin piyano değil keman çaldığını hatırlıyor ve korku içinde uyanıyorum."[28]

Önleyici gözetimin amacı açıktı -Luxemburg'un ruhsal direncini kırmak. Luxemburg resmen "*anavatanın çıkarlarına hiç saygısı olmayan*" bir yıkıcı, "*Reich'in güvenliği için bir tehlike,*" üstelik "*becerikli ... ve özellikle etkili bir ajitatör*"dü.[29] Gerçekten de, ceza etkiliydi. Mathilde Jacob anılarında "*Onu ziyarete geldiğimde, Rosa kucağıma oturur, kafasını omzuma yaslar ve okşanmak isterdi; bu onun daha önce hiç katlanamayacağı bir şeydi. Hasta ve çaresizdi*" diye yazmıştı.[30]

Ama Luxemburg tüm kaynaklarını seferber etmişti. Yorgun ruhunun ve hasta bedeninin kontrolü dışına çıkmasına izin vermez; kendi tutsaklığını sona erdirmek bir yana, onun etkilerini azaltmak için bile kılını kıpırdatmazdı. Rosa on iki yıl önce affı reddetmiş, on yıl önce ailesinin kendisini Varşova cezaevinden çıkarması için Alman hükümetine başvurmasına izin vermemiş; 1914'de hakkındaki davanın düşürülmesini protesto etmişti. Şimdi avukatları serbest bırakılması için hükümete dilekçe yağdırıyor, dostları sağlık koşulları nedeniyle serbest bırakılması için plan hazırlıyor ve kendisi de gönülsüzce bile olsa onlarla işbirliği yapıyordu -"*Fiziksel zayıflığımı öne sürmeyi gururuma yediremeyişimin kesin nedeni, kadın olmam.*"[31] Hastalık numarası yapamayacaktı ama kısa bir izin için başvuruda bulundu ve uzun önleyici gözetim hakkında resmi bir şikayet dilekçesi yazdı; bunların ikisi de reddedildi. Ve, Rusya'da Şubat 1917 devriminden sonra, yeniden Rus yurttaşlığına geçerek kendisini sınır dışı ettirmeyi düşündü. Bir zamanlar Prusya mahkemesinde şöyle söylemişti: "*Bir Sosyal Demokrat eylemlerini savunur ve sizin verdiğiniz hükümlere güler.*" Gülme vakti geride kalmıştı.

---

[28] Luxemburg, *Briefe Kautsky*, 203.

[29] Beradt, *Luxemburg im Gefängnis*, 96.

[30] A.g.e., 68.

[31] Luxemburg, *Briefe an Freunde*, 150.

Tecridi sadece kalemiyle kırabilirdi. Dostlarını harekete geçirmek, onlara hayat aşılamak için kalemini içeride geçirdiği 1915-1916 yıllarına göre, daha bir inatla, daha bir kararlılıkla, daha sabırlı ve daha büyük bir cesaretle kullandı. Eğer kendi unutlarından haberleri yoksa, suçu doğrudan doğruya onların üzerine atıyordu. Pek de haklı nedenlere dayanmadan, Luise Kautsky'ye "*böyle bir ruh hali içinde ben doğal olarak sevgi dolu, sıcak bir mektuba hasretim; ama ne yazık ki dostlarım ...esinin hep benden gelmesini bekliyor*" diye şikayet ediyordu.[32] Ya da başka zamanlarda dostlarım can evlerinden vuruyordu: 1917 Nisanı'nda Marta Rosenbaum'a "*sizleri sırasıyla görmeyi umuyorum; sen, Mathilde, Luise Kautsky.. ve Sonja*" diye yazmıştı. "*Senden elbette büyük bir özveri beklediğimi biliyorum... ama uzun bir süredir yapayalnız kendimi tamamen çökmüş hissediyorum ve dostlarımla geçirebileceğim her anı dört gözle bekliyorum.*"[33] *Sehnsucht* (hasret) mektuplarında sık sık görülen bir sözcüktü; görme, dokunma ve kendisi ile hayat arasındaki bağı hissetme özlemi yeni geliştirdiği ilişkilerin temeliydi. Ama dostlarına borçlu kalmak da istemiyordu. Uzaktaki hücresinden onları kendisinin onlara olduğu kadar, onların da kendisine ihtiyacı olduğuna ikna etmeye çalışıyordu.

Hans Diefenbach Luxemburg'un hayata dört elle sarıldığını diğerlerinden çok daha iyi hissediyordu. Luxemburg'a iki yıl cevap almadan yazmıştı. Derken, 7 Ocak 1917'de, Rosa son romantik ilişkisine başlamak üzere sessizliğini bozdu. Yalnız bir askere karşı şefkat hisleriyle kolayca harekete kolay geçebilecek biri değildi. Erotik imalarla dolu mektupları başka bir şeye tanıklık ediyor.

Shakespeare, Goethe ve Mörike bu aşk oyununun ulakları olarak işe yaradılar. Rosa neden -kendisini "sizin saray soytarınız" diye adlandıran- göze batmayan genç erkeği gezgin şövalye

[32] Luxemburg, *Briefe Kautsky*, 172.
[33] Luxemburg, *Briefe an Freunde*, 159.

rolü için seçmişti?[34] Seçkin bir Alman ailesinin son kuşaktan çocuğu, Hans Diefenbach ona aidiyet ve bir gelecek umudu verebilirdi. Onun kendisine olan inancını korumasını ve kendisini bir kadın olarak hissetmesini sağlayabilirdi. Bu yaşının ve yalnızlığının ağırlaştırdığı bir ihtiyaçtı. Erkeğin hiçbir enerjisinin ve hayal gücünün olmayışı, "ellerinin hep buz gibi oluşu" ve tutkusuz doğası kağıtlarla sınırlanan bir ilişki için çok önemli değildi. Önemli olan Alman seçkinlerinden biri tarafından hayranlık duyulmak ve kabul edilmekti. Rosa Diefenbach'a "*Demek ki siz Justinus Kerner'in torunusunuz. Allahım, ne ünlü bir ata!*" diye yazmıştı.[35*] İsimsiz kitleler uğruna cezaevinde çürürken, bir ünlünün adından etkilenmek onun doğasındaki çelişkilerin tipik özelliğiydi.

"*Hänschen, uyuyor musun?*" diye yazmıştı. "*Kulağının arkasını gıdıklamak için uzun bir kamışla geliyorum.* Beraberliğe ihtiyacım var, acı çekiyorum, bir itirafta bulunmak istiyorum.*"[36] Diefenbach şaşkın ya da mahcup bile olsa, yeni Luxemburg'a öyle bir yanıt vermeliydi ki "gıdıklamak"ta serbest olsun. İster Anecreon'un sözlerini aktarsın -"seni seviyorum, ben seninim"- ister *As You Like It*'i tartışsın, keskin kalemi iç gıcıklayıcı cinsel yakınlık imgeleri yaratıyordu.[37] "Güzel, heyecanlı bir rüya"da, parmağıyla yakından tanıdığı bir sevgilinin dudağına dokunuyor ve soruyordu: "*Bu kimin ağzı?*" Cevap "*'Benim,' -Ay, hayır diye haykırıyorum gülerek, bu ağız bana ait!*"[38] Ya da yapıtını sert bir şekilde eleştiren birini anımsıyordu. Adam yapıtın

---

[34] A.g.e., 76

[35] A.g.e., 100.

* Justinus Kerner (1786-1862), ünlü bir hekim, şair ve roman yazarı.

* Luxemburg Diefenbach'a her zaman resmi bir biçimde hitap etmiştir, Sie. Tersine, J., Costia Zetkin ve Paul Levi'ye samimi bir biçimde, du diye hitap ediyordu.

[36] A.g.e., 123.

[37] A.g.e., 112.

[38] A.g.e.,113.

"uzun ve boşuna çabaların bir karşılığından başka bir şey değil" diye yorumlamış ve sonra arkadaş olmuşlardı. Bir fırsatını bulup Rosa'yı "yumuşak bir Wolf şarkısı söyleyen ... Lilliputlara" benzetmişti: "*'Küçük şeyler de bizi büyüleyebilir.'*"[39]

Edebiyat onların buluşma yeriydi; burada Diefenbach ile buluşmuş, onu bakışlarıyla tahrik edip flörte davet etmişti. Diefenbach'a, Almanların ukalalıkları ve ruhsal incelikten yoksun olmaları nedeniyle, Fransız ve İngiliz aklının büyük bir başarısı olan denemeye, ne yazık ki Alman yazınında rastlamaz, diye yazmıştı. Ona sevimli bir biçimde seslendiği gibi, Hänschen bu inceliğe sahip olduğundan, denemeyi açıkça mektuplarıyla Alman yazınına sokabilirdi. Diefenbach hemen Macaulay'ın Tauchnitz baskısını sipariş etmeli ve üzerinde çalışmalıdır. O bunu bir şeyler olmasını sağlayan seçkin atalarına borçluydu. Diefenbach onu "*Tolstoy hakkında bir kitap yazmak senin alınyazın*" diye yanıtlamıştı ama fikir onu çekmemişti. "*Kimin için?.. Herkes Tolstoy'un kitaplarını okuyabileceğinden, bunlardan güçlü bir yaşam soluğu alamazlarsa, benim yorumlarımdan hiç alamazlar. Mozart'ın müziği 'açıklanabilir' mi? Yaşamın mucizesi?*"[40] Romain Rolland? "*Korkarım, seni üzdüm ama her zamanki gibi dürüst olmalıyım.*" "*Hayır, Rolland'ın Jean Christophe'u "gerçek bir sanat yapıtı değil, bir romandan çok bir broşür... en güzel yan tutan edebiyat ilahi kıvılcımın yerini tutamaz.*"[41] 27 Ağustos 1917 tarihli bu mektup Diefenbach'ın ölmeden önce alacağı son mektuptu. Daha sonra Luise Kautsky'ye şöyle yazmıştı: "*Hannes, Romain Romain Rolland'a hayrandı... Ben de onu sevmeyi öğrendim ve Hannes'e savaştan sonra ya Romain Rolland ile tanışmak için Paris'e gitmeyi ya da onu Almanya'ya davet etmeyi önerdim.*"[42] Diefenbach'ın Luxemburg'un duygularının ya da

[39] A.g.e., 106.
[40] A.g.e.
[41] A.g.e., 130.
[42] Luxemburg, *Briefe Kautsky*, 198.

planlarının değiştiğinden hiç haberi olmadı. Bu gerçek değildi - hayatta olduğu gibi ölümde de gerçek ve gerçekdışı birbirine karışmıştı. Bir yazara duyulan hayranlık gerçekliği aşmış ve Paris'e birlikte yapılacak bir gezide somutlaşmıştı.

Uzaklık kendisini pastel renklere boyamasını kolaylaştırıyordu. Diefenbach Rosa'nın fırtınalı doğasının farkındaydı; Rosa ise şimdi başka bir yönünü daha gösteriyordu. Sonsuz bir sabır ve anlayış göstererek Diefenbach'm şikayetlerini dinliyordu. Jogiches ve daha sonra Costia Zetkin tarafından dile getirilen tez canlılığı ile bir şikayete yanıt verirken, "*Ciddi olarak, Hänschen senin depresyonun... beni gerçekten kaygılandırıyor*" diyordu.[43] Diefenbach'ın tutkusuzluğu bile şimdi bir erdemdi. "*Eğer bir panter gibi ötekilerin mutluluk ve özgürlüğünün üzerine atılmamak anlamına geliyorsa, ne mutlu tutkusuz insanlara.*" Gerçi hemen geri çekiliyordu; "*Bilirsin ki yangına körükle gidecek kadar tutkuluyum. Gene de öteki insanların özgürlük ve basit isteklerini kutsal görürüm.*"[44] Bu cümlenin Luxemburg'un çoğu arkadaşının bir ölçüde zor kabul edebileceği son kısmı, onun Diefenbach'ı etkilemek için böyle bir imaj yarattığını ortaya koyuyor.

Luxemburg Diefenbach'a gözdağı vermişti ve Diefenbach duygularını açığa vuran biri olmamasına karşın, mektuplarından birinde Rosa'nın güçlü olduğunu ima etmişti. Rosa da yarı esprili bir biçimde, "*eğer son mektubunda yazmış olduğun gibi, güçlü cinsiyet zayıf görünen kadınların en çekici bulduğu şeyse, bundan böyle benden hayranlıkla söz etmelisin. Ay, öyle zayıfım ki, olması gerektiğinden de zayıf.*"[45] Açıkça, Diefenbach'a onun ziyarete gelip kendisini görmesini ne kadar çok istediğini söylemişti (gerçekten ziyarete gelmişti Diefenbach) ve "*eğer ben buna değmiyorsam bile sevecen ve sabırlı*" olmalısın diyordu. Difenbach onun gençliği ve coşkusuna değer veriyordu, ama Rosa

[43] Luxemburg, *Briefe an Freunde*, 95.
[44] A.g.e., 78.
[45] A.g.e., 114.

onun komplimanlarına özlem duyduğu kadar duygusal yakınlığını da istiyordu. "*Her gün gücümü tüketircesine küçük bir tepeye tırmanmaya alışmalıyım.*"[46] Yıl sona ererken, Diefenbach'ın güvenine ve övgülerine ihtiyacı gitgide artmıştı: "*Hänschen, günaydın, gene ben, bugün kendimi çok yalnız hissediyorum.*"[47]

Diefenbach 1917 Ekiminde savaşta öldü. Rosa ona on ayda on dokuz mektup yazmıştı -özlemlerinin lirik bir ifadesi. Ölümü Rosa'ya büyük bir darbe olmuştu. Diefenbach fiziksel olarak yoksa da, onun kendisini çekici bir kadın olarak hissetmesini sağlamıştı.

Diefenbach'ın siyasi mahkum ile yakın ilişkisi nedeniyle cepheye gönderildiği şeklinde bir söylenti dolaşıyor; bu yüzden ölümü nedeniyle Rosa suçlanıyordu. Eğer söylenti onun kulağına kadar gelseydi bile bundan hiç söz etmezdi. Ama Diefenbach'ın ölümünden sonra, Luise Kautsky'ye "*savaştan sonrası için bir yığın plan yaptıkları*"nı itiraf etmişti.[48] Luxemburg Kautsky'ye Diefenbach'ın onun, kimseye benzemeyen ve kendi ruh halinin her anını anlayıp paylaşan en sevgili dostu olduğunu söylemişti.

Jogiches hakkında Luise Kautsky'ye hiçbir şey söylememiş olan Luxemburg bu kez sessizliğini bozmuş, Jogiches "*sevmeyi*" bilmiyordu, diye yazmıştı.[49] Jogiches ona cezaevinden yolladığı Noel hediyesini geri çevirmişti. Bu Turner'in bir tablosunun röprodüksiyonuydu; Jogiches'e tabloyu albümünden (albüm Costia Zetkin'den gelen bir hediyeydi) çıkarmanın "Vandalizm" olduğunu söyleyen bir not ve onu ait olduğu yere koymasını söyleyen bir buyrukla birlikte iade etti. "*İşte Leo'nun gerçek yüzü, değil mi?*" diye patlamıştı Rosa.[50]

---

[46] A.g.e., 80.
[47] A.g.e., 112.
[48] Luxemburg, *Briefe Kautsky*, 191.
[49] A.g.e., 176.
[50] A.g.e.

Luxemburg Jogiches'i Luise Kautsky ile neredeyse hiç tartışmamış olmakla birlikte, gene de Luise'in Diefenbach'ın "*Rosa'ya başka herkesten yakın*" olduğunu düşünmesi olağan değildi.[51] Luise Kautsky, Luxemburg'un gençliği ve ailesini nasıl yorumlamışsa, Diefenbach'ın da Luxemburg'un hayatındaki önemli rolü öyle yorumlamıştı. Rosa ile ilgili anılarında Leo Jogiches'den çok Hans Diefenbach'a yer vermişti.

Romantik ilişki için tuhaf kaçan bir yön vardı. Hans Diefenbach vasiyetinde Luxemburg'a kız kardeşinin yöneteceği 50.000 marklık bir miras bırakmıştı. Diefenbach mükemmel dostunun kişisel işlerini dünya çapındaki ekonomik sorunları çözmekte gösterdiği ustalıkla yürütemediğini yazmıştı. Luxemburg bir parça savunma yapar gibi, kısıtlamayı yorumlarken "*o benim parayı Parti için kullanabileceğimden korkmuştu*" demişti.[52] Tüm elde ettiği yaşadığı sürece ana paranın % 4 faizini almak olmuştu. Bunun zar zor yettiğini, bütçesinin ancak yarısını -cezaevindeki masraflarını ve ev kirasını- karşılayabildiğini söylemişti. Diefenbach'ın aldığı önlem canını sıkmıştı. O verdiğinde, hiçbir koşul öne sürmeden cömertçe verirdi.

Luxemburg'un dostlarının yaşamları üzerinde etkili olma dürtüsü artarken, Luise Kautsky ile ilişkisi epey değişmişti. Luise kayın biraderi için kocasını terk etmeyi düşünürken, Luxemburg Luise üzerinde baskı yapmayı kararlı bir biçimde reddetmişti. Ama şimdi, yazarken, Luise ve Hans Kautsky'yi hep birlikte algılamıştı. Onları ziyarete çağırmış (ziyarete gelmişler) ve paylaştıkları deneyimleri ve ortak ilgileri üzerinde sohbet etmişlerdi. Onların durumunu en geniş çerçeve içinde değerlendirmiş, Hans'ın yanında kalmanın ve onun küçük burjuva varlığına ruhsal bir boyut katmanın Luise'in görevi olduğunda ısrar etmişti.

---

[51] Luise Kautsky, *Rosa Luxemburg, ein Gedenkbuch* (Berlin: E. Laub'sche Verlagbuchhandlung GmbH, 1929), 12.

[52] W. Blumneberg, ed. "Einige Briefe Rosa Luxemburgs," *International Review of Social History* 8: 106 (Amsterdan, 1963).

Luxemburg'un Diefenbach, Luise Kautsky'nin Hans Kautsky ile beraberliklerinde bir ilişki olduğu ve bunun Luxemburg tarafından yaratıldığı anlaşılıyor. Luise, Hans Kautsky'nin hayatına daha büyük bir anlam katacak, Luxemburg Diefenbach'ın korkunç gerçeklerden duyduğu korkuyu yenmesine yardım edecekti. İki kadın iki erkeğin hayatına kalite getirecek, belki kaderlerini değiştirecekti. Yıllar önce, Luxemburg Luise'in kendisiyle entelektüel bir yarışa girmesine can atarken, şimdi Diefenbach ile ilişkisi geleneksel evliliğe zincirlenmiş olan Luise'e bir model oluşturabilirdi.

Luise Kautsky Rosa için bir "liman," savaşın inancına vurduğu darbeden saklanabileceği bir sığmak olmuştu. Luise'in anne ve eş rolü Rosa'nın siyasal bozgun karşısında iyice ağırlaşan yenilmişliğini daha da artırmıştı. "*Benim dünya tarihinin girdabına yanlışlıkla düştüğüme ve gerçekte kaz gütmek için doğduğuma inanacak birilerini bulmalıyım.*"[53] Biliyordu ki, hapishane onu sağ salim bırakmayacaktı. 1918 Temmuzunda, Luise'e kendisine musallat olan "*düşünce ve hayaletler*"den söz ederken, "*insan uzun süre cezaevinde kaldığında, bu psikoloji bilinçdışında gelişiyor*" demişti.[54] Bu Luise'e son mektubuydu. Bir daha hiç karşılaşmadılar.

Hans Diefenbach'ın savaşta ölmesinden sonra Rosa, Sonja Liebknecht'e, "*Hans'ın acısına rağmen, kendimi çok iyi hissediyorum*" diye yazıp, onun hâlâ hayatta olduğu bir hayal dünyasında yaşadığını eklemişti.[55] Luise Kautsky'ye uykusuz geceler ve kabusların verdiği eziyetten söz etmiş; Sonja'ya "*karanlıkta hayata gülümsüyor... ve bu mutluluğun nedenini arıyordum... İnsan nasıl bakacağını bilse, zifiri karanlık çok güzel ve kadife kadar yumuşak*" diye yazmıştı. Rosa'nın bazı dostları onun artan

[53] Luxemburg, *Briefe Kautsky*, 156

[54] A.g.e., 209.

[55] Rosa Luxemburg, *Briefe aus dem Gefängnis* (Berlin der Jugendinternationale, 1927), 59.

karamsarlığını bildikleri halde, 1917 yılının sonlarına doğru Sonja'ya "*her geçen gün... daha sakinleşiyor ve güçleniyorum*" diye yazmıştı.[56]

Luxemburg'un yazdığı gibi, "zavallı Sonja," hapisteki Karl Liebknecht'in genç, güzel karısı, doğa tasvirleriyle dolu, doğadaki tüm yaratıkların acı çekmesine karşı şefkat yüklü mektuplar alıyordu. Böylece mektup sanatının küçük şaheserlerini biriktirmişti. Mektuplar yazarın felaket karşısındaki eşsiz gücünü ve hayranlık verici hoşgörüsünü gösteriyordu. Efsane kişilik "*küçük kadın*"a "*seni ev kadını rolü içinde çok sevdim*" diye yazmıştı.[57] Hayatın acıları karşısında kendi tutumunu açıklayarak, Sonja'ya öğütler veriyordu: "[*Hayata*] *ait olan her şeyi her zaman kabul etmeli ve her şeyin güzel ve iyi yanını görmeliyiz. En azından, akıl ya da bilgeliğin kılavuzluğuyla değil. Açıkça içimden gelen sesi dinleyerek, ben böyle davranıyorum. İçgüdüsel olarak bunun doğru yaşam tarzı olduğunu hissediyor ve bu yüzden her koşulda gerçekten mutlu oluyorum.*"[58] Luxemburg "her koşulda" mutlu değildi ve bu mektubu yazdığı sırada, 1917 ilkbaharında depresyon ile boğuşuyordu. Ama Sonja Liebknecht, Rosa için bir parça şımarık, güzel taş bebek, cömertçe teselli edilip şefkat göstereceği ama hiçbir zaman bir eşiti olarak davranmayacağı bir tanıdık olarak kalmıştı. Şefkatin temelinde bilinçsiz de olsa anlaşılabilen bir küçümseme yatıyordu. Gene de Luxemburg zaman zaman lirik denemeleri bir yana bırakıp Sonja'ya bir dostmuş gibi davranıyordu. Sonja'ya "*Clara* [*Zetkin*] [*John Galsworthy'nin*] ***The Man of Property****'si ile ilgili coşkusunu benimle paylaştı*" diye yazmıştı. "*Ama bizim senin ve benim Irene'imiz, ellerini kullanamayacak kadar zayıf... ezilmiş bir çiçek gibi yere düşen bu hayran olunacak yaratık hakkındaki yargıları ne kadar acımasız, ne kadar püriten. Clara ona göre salt 'yiyip içen, cinsel makineler'*

[56] A.g.e., 62-53.
[57] A.g.e., 22-23.
[58] A.g.e., 23.

olan bu 'hanımlar'ı hiç anlamıyor. Sanki her kadın 'ajitatör,' sekreter, telefoncu ya da başka türlü 'yararlı' olabilir. Ve sanki güzel kadınlar -güzellik sadece nefis bir yüz değil ama iç güzellik ve zarafettir- sadece göz zevkimizi tatmin etmek için gökyüzünden gönderilmiş bir hediye değildir... Tüm biçimleriyle zevkten yanayım."[59] Luxemburg hayatı güzelleştirenlerin Claralar olmadığını söylemenin bundan daha iyi bir yolunu bulamazdı.

~

1917 yılı Rosa Luxemburg için birçok bakımdan kritikti. Rusya'dan Nisanda gelen coşkulu haberler onu savaşın sonuna doğru kaygılandırmaya başlamıştı. Beklediği gibi sağlık nedenleriyle tahliyesi gerçekleşmedi. Daha da kötüsü, nispeten rahat Wronki'den bir başka cezaevine, Breslau'daki Wroclaw'a sevk edildi. Ruh hali gün içinde sürekli değişiklik gösteriyor; açan bir çiçek karşısında bir gün kendini kaybediyor, ertesi gün çiçeğin kısa ömrüne kederleniyordu. Luise Kautsky'ye dostlarının suskunluğundan acı acı yakınırken, aynı dostları mektup yazıyor, kitap, yiyecek, tatlı ve çiçek gönderiyorlardı. Ailesi Varşova'dan çay ve sabun yolluyordu. Ama o bunlardan memnun olacak kadar rahat değildi. Sonja'nın mektupları "kırık cam" gibi çatırdıyor; Luise'inkiler "kuşku uyandıracak kadar mutsuz"; ona yazan herkes sadece "inleyip sızlıyor"; hiç kimse Goethe'nin hayat anlayışına -ilgilerin evrenselliğine ve iç uyuma- sahip değil, hatta sahip olmaya çalışmıyordu bile. Gerçekleşmeyen düşe, iç uyuma dostlarından daha rahat ulaşacakmış gibi görünüyordu; kendi gücünü onların zayıflığının ve kendi zengin iç dünyasını onların ruhsal yoksulluklarının karşısına çıkarıyordu. İçeride geçirdiği süre uzadıkça, o ölçüde savunma mekanizmaları geliştiriyordu.

---

[59] Rosa Luxemburg, *J'etais, je suis, je serai! Corrrespondance* 1914-1919, ed. Gerorges Haupt (Paris: François Maspero, 1977), 184.

1917 Temmuzunda bölge savcısı Luxemburg'a yakında bir başka cezaevine nakledileceğini bildirdi. Ona Almanya'da iki kadın cezaevi olduğu ve hücresinin bir başka kadına gerekli olduğu söylenmişti. Karar kötü bir sürpriz gibiydi. Luxemburg Wronki'deki sekiz ay boyunca kitaplarıyla, biblolarıyla dolu hücresine ve özellikle sevdiği bahçeye alışmıştı. Aynı zamanda, psikolojik ve fiziksel tedavi için düzenli olarak Poznan'daki bir özel doktora gidiyor ve bu şehir gezileri iyi bir değişiklik oluyordu. Şimdi ruh sağlığı için temel olan bir nebze düzenden yoksun kalacaktı. Eşyalarını toplayıp, hazırlanmak ve yeni bir cezaevine gitmek üzere buradan ayrılmak zorundaydı.

Haber geldiğinde Mathilde Jacob Wronki'deydi. Tatilini her zamanki gibi, Rosa'ya yakın olmak için cezaevinin yakınlarında geçiriyordu. Gerçekte, Luxemburg'un depresif ruh hali nedeniyle etekleri tutuşmuş olan yetkililer Jacob'un onu daha sık ziyaret etmesine izin vermişlerdi. Bu hemen Rosa'da kuşku uyandırdı. Jacob'un onun adına özel ayrıcalıklar istediğinden kaygılanan Rosa, bir seferinde Jacob'un ziyaretine çıkmayı reddetti ve ancak Jacob onu kuşkularının yersiz olduğuna ikna ettikten sonra yatıştı.

Başlangıçta, Luxemburg'a gideceği cezaevi ve sevk tarihi söylenmemişti. Ama tedbirli Jacob hemen kırlık yörede daha kolay bulunabilen yiyecekleri topladı ve bir gardiyan ile bazı Rus savaş esirlerinin yardımıyla sandık temin etti. Kitapları, giysileri, mutfak eşyalarını ve her şeyi çabucak yerleştirdi. Boş bir hücrenin Luxemburg'u kötü etkileyeceğini biliyordu. Sevkten hemen önce, Luxemburg'a Breslau'ya gideceği söylendi. Kaygılı Luxemburg'un istediği gibi Jacob da aynı trende gelmesin diye yola çıkış zamanı gizli tutuldu. Bölge savcısı eğer Jacob istasyona gelmeyeceğine dair söz verirse, sevk zamanını bildirecekti. Jacob eğer Luxemburg'u uğurlamasına izin verilmezse, istasyona günde iki kez gidip her treni kontrol edeceği cevabını verdi. Nihayet, 22 Temmuz 1917 öğleyin Luxemburg hem bölge savcısı hem de Mathilde Jacob tarafından uğurlandı.

Jogiches Luxemburg'u bir sonraki trenle izledi ve Luxemburg'un ilk mektubunu Breslau'da bir otelde aldı. Umutsuz bir mektuptu. Yolculuk başlı başına bir eziyetti; insanlar, gürültü, trafik Rosa'yı şaşkına çevirmişti. Üç yıl önce, neredeyse aynı günlerde, Luxemburg Brüksel'deki son Enternasyonal Kongresi'ne katılmak için savaş davullarının ve trenler dolusu gürültücü askerin arasında yola çıkmış ve Berlin'e eyleme hazır olarak dönmüştü. Şimdi yabancıların sırf görünüşleri ve şehir gürültüsü bile sinirlerini bozuyordu. En kötü kuşkuları doğrulanmıştı; yeni cezaevinin korkunç olduğunu yazıyordu. Mathilde'yi onu ilk gördüğünde, ona "*burada yok olup gideceğim*" demişti.[60] Yeni bir nakil için dilekçe yazmaya hazırlanıyordu.

Breslau cezaevi Luxemburg'un içerdeki hayatının son durağıydı. Orada bir yıl dört ay yatmıştı, bu herhangi bir cezaevinde geçirdiği en uzun süreydi. Koşulların korktuğu kadar kötü olmadığı da ortaya çıkmıştı. Jacob yemek yapıp cezaevine götürmeyi kabul eden bir işçinin karısı ile anlaşmıştı. Kadının adı Selma Schlich'di. Luxemburg'a iki oda verilmişti. Jacob'a "*insanın kullanmasına izin verilse, iki oda kulağa hoş geliyor*" diye yazmıştı. "*Ama kaldığım oda kilitli olduğundan diğerine geçmek için kapıyı vurup gardiyanı çağırmam gerekir.*"[61] Berlin'den çağrılan bir heyet bunun aşılmaz bir zorluk olduğuna karar verdi ve odaları birbirine bağlamak için aradaki duvar yıkıldı. Rosa'nın eşyaları, resimleri, halısı ve koltuğu ile döşenmiş olan odalar, sanki özel bir mekanmış izlenimi veriyorlardı. Luxemburg ziyaretçileri hücresinde kabul edebiliyordu; Jacob anılarında onun kendisini "*bir ev sahibi*" gibi hissettiğini yazıyordu.[62] Dilediği zamanlarda havalandırmaya çıkıyordu. Bir Goethe hayranı olan hapishane doktoru onun için üniversite kütüphanesinden ödünç kitap alabilme ayrıcalığı sağlamıştı. Şimdi özyaşamöyküsünü Almanca'ya

[60] Beradt, *Luxemburg im Gefängnis*, 73.
[61] A.g.e., 76.
[62] A.g.e., 81.

çevirdiği Rus yazarı, Vladimir Korolenko'yu okuyabiliyordu. Korolenko öykülerinde Yahudileri betimliyor; hayatta onların hakları için savaşıyordu. Rosa istemeden de olsa onların dünyasına yuvarlandı.

~

İçerde geçirdiği yıllarda Luxemburg'un Yahudilere karşı tutumu iyice karmaşıklaşmıştı. Buna Korolenko'nun Yahudilere duyduğu ilgi ya da düşünecek çok zaman olması gibi farklı nedenler yol açmış olabilir. Hem Luxemburg'un 16 Şubat 1917'de Alman dostu ve parti yoldaşı, Mathilde Wurm'a yazdığı mektup hem de Korolenko'nun özyaşamöyküsüne yazdığı önsöz, yaşadığı çatışmanın derinliğini ortaya seriyor. Mektup ya Luxemburg'un Yahudiler hakkındaki çelişkili duygularını ya da göze batan anti-Semitizmi'ni kanıtlamak için sık sık alıntı yapılan bir bölüm içerir. Bu bölüm şöyle: "*Neden Yahudilerin özellikle acı çektiğinden söz ediyorsun? Kendimi Putumayo'daki kauçuk plantasyonlarının zavallı kurbanı, Avrupalıların cesetleriyle top oynadığı Afrikalı Zencilerin yanı başında hissediyorum.*"[63]

Luxemburg, Mathilde Wurm'a yazdığı daha eski tarihli bir mektupta, Alman Sosyal Demokratlarını "*ucunda 'kâr' görünüyorsa, sadece 'nakit almak' karşılığında bir parça 'kahramanlık' satmaya hazır küçük esnaf ruhlu zavallı yaratıklar*" diye betimlemişti.[64] Belki de tipik Yahudi imasına alınan Mathilde Wurm, Luxemburg'a aforoz edilmiş Yahudi filozof Spinoza'nın yaşam öyküsünü anlatan bir roman göndererek yanıt vermişti. Luxemburg da *Ucuz Roman* diye damgaladığı bu hediyenin, kendisine bir ders vermek amacıyla yollandığını düşünmüş olacak ki "*Yahudilerin özellikle acı çektiği*" düşüncesine öfkeyle tepki göstermişti.

[63] Luxemburg, *Briefe an Freunde*, 48-49.
[64] A.g.e., 45.

Luxemburg'un kendi Yahudiliği ile yüzleştiğinde sert tepki gösterdiğinin bir başka tanığı daha vardı: Polonyalı sosyalist Tadeusz Radwanski, Yahudi işçilerle iletişim kurmak için kendi kendine Eskenazi dilini öğrendiğini söylediğinde Rosa'nın çok kızdığını anımsıyor. "*'İşte size Eskenazi argosu öğrenen bir başka deli, bir başka goy*' [(ç.n. *Eskenazi dilinde, küçümseme ile karışık, beyefendi!*] *diye haykırmıştı. 'Argo edebiyat! Bu tam bir rezalet! Ve özellikle, güzel Alman dilinden bir parça İbranice sözcük ve çorba haline getirilmiş yerel Lehçe ile çarpıtılan eski Suabiye lehçesine çevirisiyle Heine'in kemiklerini sızlatma küstahlığı gösteren [I.L] Peretz, şu çılgın.'*"[65]

Korolenko'nun özyaşamöyküsü, Günümüzün Tarihi'ne önsözünde, Luxemburg şöyle yazmıştı: "*Baskı, güvensizlik, adaletsizlik, sefalet ve bağımlılık... insanların ruhunu belirli bir kalıba döker.*"[66] Kendisinden söz etmiş olsa da olmasa da, tartıştığı malzemenin ışığında yorumu aydınlatıcıdır. Luxemburg, Korolenko'nun adalet savaşını anlatırken, insan kurban etmekle suçlanan Yahudi duvarcı ustası, Mendel Beylis'in yargılandığı 1911 Kiev davasından söz eder. Ama bunun "Kishinev insan kurbanı" olduğunu söyleyerek, 1903 Kishinev pogromu ile Kiev'deki Beylis davasını açıkça birbirine karıştırır. Bütün uygar dünyada iki olay Yahudilerin yaşadığı zulme örnek gösterilirken, Rosa Luxemburg olayları birbirine karıştırmıştı. Bu ya bilmeden yapılan bir hata olarak algılanıp görmezlikten gelinebilir ya da Rosa'nın çelişkili duygularının belirtisi olarak görülebilir.

---

* Lenin, Luxemburg'un Polonya'nın bağımsızlığı sorununda; 1903'te Menşevizm değerlendirmesinde; sermaye birikimi kuramında; 1914'de Bolşeviklerin Menşevikler ile birleşmesini istediğinde ve 1918'te hapishanede yazdığı yazılarda "yanılgıya düştüğü" nü öne sürmüştü.

[65] Tadeusz Radwanski, "Wspomnienia dzialacza SDKPİL, 1900-1905," *Z Pola Walki* I (5): 00 (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1959).

[66] Vladimir Korolenko, *Die Geschichte meines Zeitgenossen*, Rosa Luxemburg'un önsözü (Berlin: Verlag P. Cassirer, 1919), xi-liii, xxiv.

Luxemburg'un önsözde modern uygarlığın ürünü olduğunu düşündüğü "*günah keçisi yapma olayı*"nı yorumlaması da hiç de daha az ilginç değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Zenciler günah keçisi yapılmıştır; Batı Avrupa'da ise İtalyanlar. Luxemburg ikincisine örnek olarak, yüzyılın başında Zürih yakınlarında bir çocuğun öldürülmesinin ardından gerçekleştirilen "*küçük İtalyan pogrom*"undan söz eder. Ayrıca, Rusya'da yedi ilkel, putperest Udmurt köylüsünün insan kurban etmekle suçlanıp idam edildiğini de anlatır.[67]

Luxemburg'un azınlıkları sıralaması-Zenciler, İtalyanlar, Udmurtlar, Yahudiler- dikkat çekicidir; normalde Yahudilere karşı yapılan saldırıları belirten "pogrom" sözcüğünü İtalyan köylülerine saldırılar için kullanması da öyle. Aynı zamanda, Yahudilerin Doğu Avrupa'da halkın hoşnutsuzluğunun odağı olduğunu söylerken, Batı Avrupa'da günah keçisi olarak Yahudilerin değil, İtalyanların seçildiğini söylemesi de dikkat çekici. Dreyfus ve Beylis davaları arasındaki paralellik apaçık olduğu halde, Dreyfus olayını Beylis davası değil, Udmurt olayı bağlamında kullanması da anlamlı.

Luxemburg'un Wronki'deki günlerinin büyük kısmı Korolenko çevirisiyle geçti. Alman cezaevinden on dokuzuncu yüzyıl Rusya'sına gitmekle, Rusların umut ve rüyalarını tekrar yaşamıştı. Önsözde, popüler, basit ve hatalı bir biçimde Rus edebiyatının gelişmesini özetlemişti. "*Minerva'nın Jüpiter'in kafasından doğduğu gibi,*" Rus edebiyatının "*bir gecede*" karanlık ve barbarlıktan doğduğunu öne sürer.[68] Mucizelerin gerçekleştiği ve geriliğin bir gecede ilerlemeye dönüştüğü abartılı Rusya görüşünün siyasal bir temeli vardı. Sık sık Rusların öz-çözümleme ihtiyacının karşısına, Almanların kendini beğenmişlik ve köle psikolojisini çıkarması, aslında Almanların ruhsal gelişiminin inişte

[67] A.g.e., vil-ivl.
[68] A.g.e., xii.

olduğunu ve Rusların anıtsal ruhsal doruklara yükseldiklerini gösteriyordu. Luxemburg edebiyat tuvaline on yıl önce Almanların suratına haykırdığı sözcükleri işlemişti: Peki en sonunda Ruslardan ne zaman öğreneceksiniz?

Çeviri tekniği yeni bir soruna dönüşmüştü. Almanca'sından hiçbir zaman fazla kaygılanmamış olan Rosa'nın Almanca'sını önce Hans Diefenbach ve onun ölümünden sonra da Luise Kautsky düzeltirdi. Nihayet bir çeviride bile dilin kendine ait olması gerektiğini kavramıştı. Anadili gibi konuşulan bir Almanca'ya çeviri yapmak için, özgün metinden uzaklaşması gerektiğini öğrenmişti. Dolayısıyla, ilk taslağı gözden geçirmeden önce bir süre dinlenmeye bırakabilirdi. Yaratıcı bir yazar gibi, bir çevirmen de sürekli zorlayıcı bir memnuniyetsizlik duygusuna sahiptir; bu şekilde çalışmasının ağır temposuna bir gerekçe bulmuştu. Aslında, hiç de yavaş çalışmıyordu; 1917 Ağustosunun sonlarına doğru, elyazmasının seksen sayfası hazırdı, Eylül ortalarında ise buna yüz sayfa da eklenmişti. İlk okurları cezaevi sansürcüleri olduğu için, elyazması metni daktilo edecek olan Mathilde Jacob'un eline epey geç geçmişti. Gecikmeler Rosa'yı kızdırmıştı ve tek elyazması kopyanın kaybolabileceğinden korkuyordu. Ama çalışmaktan çok zevk almış ve dostlarının Almancasını övmesinden gurur duymuştu.

~

Luxemburg'un içeride geçireceği üçüncü ve son Noel'i olan 1917 Noeli'ne doğru, yıllık bayram hazırlıklarını dört gözle bekliyordu. Jacob'a Clara Zetkin'e Mısır sanatı ile ilgili bir kitap, Sonja Liebknecht ve Marta Rosenbaum'a kitaplar ve "*kendime bir Noel hediyesi,*" W. R. Eckhart'ın iklim üzerine bir yapıtı alması için talimat verdi.[69] Bu Rosa'nın hayatın normal seyrinde sürdüğünü ifade etme tarzıydı.

[69] Beradt, *Luxemburg im Gefängnis*, 85-86.

1918 Martında, Luxemburg Jogiches'in tutuklandığını öğrendiğinde, hiçbir duygu belirtisi göstermedi. Jacob anılarında, Luxemburg'un Spartaküs Birliği'ndeki gizli eylemlilik yılları boyunca Jogiches'in güvenliğinin üzerinde titrediğini ama o yakalanır yakalanmaz pratik sorunlara döndüğünü yazıyor. Jacob'a dostlarının kendisine yolladığı her parça yiyeceğin Jogiches'e gönderilmesi talimatı vermişti ve emirlerinin tam olarak uygulanıp uygulanmadığını izliyordu. Jacob'a "*bilirsin ki cezaevinde karavana yenecek gibi değil ve Jogiches de sadece önüne konanı yer*" diye ammsatmıştı.[70] Jogiches'in havluya ihtiyacı olursa, kendi örtüleri kullanılabilirdi; ama Jogiches'in canı en çok sigara çekiyordu. Luxemburg tüm bunları karşıladı. Şimdi sorumluluğunda iki mahkum olan Mathilde Jacob, Jogiches'in tutuklu bulunduğu Berlin'deki Moabit cezaevi ile Breslau arasında mekik dokuyor, Luxemburg'un hediyelerini teslim ediyor ve mesajları iletiyordu.

Rosa, Jacob'dan Jogiches'in keyfinin yerinde olduğunu öğrenmişti. Rosa'nın onun kendisini yakalayanları atlatacağına kuşkusu yoktu. Spartaküs Birliği üyesi bir arkadaşı ile yüzleştirildiğinde, "*Daha önce tanışmamış olmamız ne kötü*" demişti. Kendisinin yayınladığı *Spartaküs Mektupları*'nın son sayısı kanıt olarak önüne konulduğunda, hakimden gazeteyi okuma izni almış ve meraklanmış gibi yaparak, kaç adet gazetenin basıldığını sormuştu.[71]

Luxemburg, Jogiches'in tutuklanmasından sonra Alman dostlarına mektuplarında ondan söz etmemişti. Rosa'nın bütün olup biteni tek başına karşılamak zorunda kalışı acıydı. Ama demir parmaklıklar arkasında yaşamanın Jogiches için ölümden beter olduğunu biliyor ve umutsuzca onun özgürlüğe kavuşmasını istiyordu. 1918 Martında Almanya ve Rusya arasında imzalanan

[70] A.g.e., 97.

[71] Leder, "Leon Jogiches-Tyszka," 322.

ayrı barış anlaşması tutuklu değişimi için bir fırsat yaratmıştı. Rus yurttaşı olan Jogiches bu değişimden yararlanabilirdi. Böylece, Luxemburg Rusya'daki Polonyalı yoldaşlarına defalarca başvurdu: "Leo'yu kurtarın!"

~

Rusya'daki 1917 Şubat devriminden sonra, Luxemburg "komik *change de places*"ın [ç.n. *yer değişikliğinin*] -kendisi demir parmaklıklar arkasındayken, eski Rus dostları içerden çıkıyordukendi çıkma şansı azaldığı halde onu memnun ettiğini yazmıştı.[72] Nisan'da artık dışarıyla daha ilgili görünüyordu. Marta Rosenbaum'a "*Rusya'daki harika olaylar beni sihirli bir iksir gibi etkiledi*" diye yazarken, bir yanda da Rusya'daki değişikliliğin Almanya'da yeterince değerlendirilip anlaşılamaması nedeniyle duyduğu kaygıyı da ifade etmişti. "*Rus devrimi bütün dünyada kurtarıcı bir etki yapmalı, yapacak, tüm Avrupa'ya yayılmalı. Bunun yeni bir çağın başlangıcı olduğuna kesinlikle inanıyorum.*" Gene de, eğer Enternasyonal ve özellikle de Alman proletaryası Rusları aktif olarak desteklemezse, "*orada kalıcı bir başarıya bel bağlanamaz*" diye uyarıda bulunuyordu.[73] Kasım sonunda, Bolşevikler Ekim Devrimi ile iktidarı aldıktan sonra, Luise Kautsky'ye şöyle yazmıştı: "*Rusların durumundan memnun musun? Elbette, bu cadılar bayramı içinde uzun süre ayakta kalamazlar; geri ekonomileri nedeniyle değil, Ruslar'ın kanayan yarası ölüme kadar götürürken, seyretmeye devam edecek olan sefil korkaklardan oluşan Batı Sosyal Demokrasisi nedeniyle.*"[74]

Luxemburg Rusya'dan gelen bölük pörçük ve çelişkili haberleri okumak için gazeteleri güzelce tarıyordu. 1917 Aralığı'nda

[72] Luxemburg, *Briefe an Freunde*, 88.
[73] A.g.e., 157-161.
[74] Luxemburg, *Briefe Kautsky*, 193.

Bolşeviklerin Almanya ile barış yapma konusunda kararlı olduğunu öğrenince allak bullak oldu. İçine kurt düşmeye başladığında, Rusya'da olup bitenler konusunda kuşkuları arttığında, cezaevinde yatmak işkenceye dönüşüyordu. 1918 Temmuzunda şunları yazmıştı: "*Bugün çiçeklerle uğraşırken kendimi hâlâ normal bir hayat sürdüğüm konusunda bilerek kandırdığımı düşündüm. Bir yandan, gerçekte sanki kıyamet gününün boğucu havası her yanı sarmış. Dün, gazetelerde Moskova'da güvenliği sağlamak gerekçesiyle 200 kişinin 'kurşuna dizildiği'ni okudum ve belki de beni bu kadar sıkan buydu.*"[75*]

Kendi aralarındaki gizli yazışmada Luxemburg'un Rusya olaylarını Jogiches ile tartıştığına kuşku yok. Jogiches kendi durumunu açıkça ortaya koydu. 1917 Kasımında merkezi Stuttgart'ta bulunan *Sozialdemokrat* editörüne şöyle yazmıştı: "*En önemlisi, hiçbir koşulda açıkça Rus Bolşevizmi'nin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmamalıyız; daha doğrusu, kendi radikal Marksist görüş açımızla Rusya'daki durumu araştırmalıyız.*" "*Gerçekten de, bu son nokta bazı yönlerden Lenin ve yoldaşlarının radikalizmine benzemeyecektir. Onlar, elbette, iyi yoldaşlar ve dürüst devrimciler ama Rusya'nın özgül koşulları onları bizim kabul edemeyebileceğimiz bazı sonuçlara zorluyor.*"[76]

Görünüşlerden çok, dünya devrimi ile ilgilenen Luxemburg, Rusya cephesini gözlemlemeye devam etti. Esas olarak *Spartaküs Mektupları*'nda yayınlanan bir dizi makale onun görüşlerini yansıtır. Her zamanki gibi, Rus işçilerine, onların boyun eğmez ruhlarına ve sosyalizme bağlılıklarına hayranlığını saklı tutuyordu. Onu kaygılandıran liderlikti. Sovyet Rusya ve İttifak Devletleri arasındaki Brest-Litovsk Barış Anlaşması "*Rus devrimci proletaryasının Alman emperyalizmine teslim oluşundan başka*

---

[75] A.g.e., 209.

* Luxemburg Sovyet hükümetini devirmeye kalkışan sol Sosyal Devrimcilere verilen cezadan söz ediyor.

[76] Leder, "Leon Jogiches-Tyszka," 319-20.

bir şey değildi."[77] Luxemburg'un "Rus Trajedisi" adlı makalesi, yayın kurulunun notu ile birlikte 1918 Eylülünde yayımlanmıştı: *Spartaküs Mektupları*'nın editörleri yazarın endişelerini paylaşmakla birlikte, Bolşeviklerin öznel tutumu ile değil *nesnel* durumu ile ilgiliydiler. Böylece zamanla Sovyet parti politikasının bir aleti haline gelecek olan bir mantık doğdu. Arthur Koestler'in otuz yıl önce bütün dünyanın gözleri önüne serdiği gibi, Sovyet liderliği ile anlaşmazlığa düşen herkesin, *öznel olarak* Nazilerin işkenceleri altında inlese bile, *nesnel olarak* Faşizmin ajanı olduğu kanıtlanabilir.

1918 yazında, Luxemburg Rus Devrimi hakkında bir makale yazdı. Kuşatma altındaki, kırılgan Bolşevik rejimin açıkça eleştirilmesinin devrimin çıkarına olmadığını ileri süren dostları makaleyi yayınlamaktan vazgeçmesi için yalvardılar. Bu belki de Sovyet Rusya'yı açıkça eleştirmenin, Rusya'nın düşmanlarıyla güç birliği yapmakla aynı kapıya çıktığı şeklindeki tezin ilk kez ortaya çıkışıydı. Luxemburg yayınlama konusunda ısrarlıydı. Eylülde Paul Levi fikrini değiştirmeye ikna etmek amacıyla onu cezaevinde ziyaret etti ve uzun bir tartışmadan sonra, Rosa kabul etti. Ama tartışma onu kendi durumunu açıklığa kavuşturması gerektiğine inandırdı; yarım kalan uzun bir çalışmaya başladı. Levi çalışmanın içeriğini "güvenilir bir dost," kesinlikle Mathilde Jacob aracılığıyla ona iletileceğini anımsıyor. Levi ve Luxemburg'un Rus Devrimi'ni farklı değerlendirdikleri, Rosa'nın ona yazdığı bir mesajdan anlaşılıyor: "*Bu broşürü senin için yazıyorum ve eğer seni ikna etmeyi başarabilirsem, boşu boşuna çalışmış olmayacağım.*"[78]

Yaklaşık altmış sayfalık bu ince baskının, kaderi yazarının kaderinin neredeyse mükemmel bir simgesidir. Bu broşür Sosya-

---

[77] Rosa Luxemburg, *Gesammelte Weke*, ed. G. Radczun, 5 cilt (Berlin: dietz Verlag, 1972-1975), 4: 385-92.

[78] Paul Levi, *Zwischen Spartakus und Sozialdemokrat*, ed. Charlotte Berad (Frankfurt/Main: Europaische Verlagsanstalt, 1969), 96.

listleri de Bolşevikleri de sürekli rahatsız etmiş; ya Marksizmden sapan bir kişinin ya da Rus Devrimi'ne ihanet eden ya da onun adına özür dileyen Ortodoks bir Marksistin yapıtı olarak yorumlanmıştı. Yarım kalan broşür daha yayınlanmadan önce bile, yayımlanmasını önlemek için her şey yapılmıştı. Levi broşürü 1922'de yayımladıktan sonra, Moskova ve Berlin'deki Komünist Partiler tarafından Luxemburg'un yapıtını çarpıtmakla suçlandı. Broşür, Batı'da Faşizme karşı Sovyetler Birliği'nden medet uman özverili genç kuşak tarafından büyük ölçüde görmezlikten gelindi.

Bazılarının anlık bir yanılgı, bazılarının kehanet olarak görerek önemsemediği Luxemburg'un Ekim Devrimi çözümlemesi iki değerlendirmeye de uygun düşmüyor. Bu onun tarihin daha ileri, daha demokratik bir toplum yönünde geliştiğini öne süren kuramının mantıksal kesintisizliğidir. Devrimi "*Dünya Savaşı'nın en önemli olayı*" olarak selamlayarak, Lenin'inkinin "*bu ilk dönemde devrimin gerçek çıkarlarını kavrayan tek Parti*" olduğunu söyler. Ama Lenin ve Troçki'nin yönteminin, demokrasinin tamamen ortadan kaldırılmasının felaket olduğuna inanır.

Konudan konuya geçerek, Sovyet hükümetinin başarısızlıklarını tartışır: Toprağa el konulması ve toprak dağıtımı Devrim'in potansiyel düşmanı yeni mülk sahiplerinden oluşan güçlü bir kitle yaratacak; ulusların kaderlerini tayin hakkı ve ayrılma hakkı milliyetçi duyguları güçlendirecek ve bu suretle proletaryanın birliğini baltalayacak; Kurucu Meclis'in dağıtılması kitleleri temel bir demokratik kurumdan yoksun bırakacak; genel oy hakkının ortadan kaldırılması ve en önemli demokratik güvencelerin -basın özgürlüğü, dernek kurma ve toplantı özgürlüğü- yok edilmesi sağlıklı bir kamu hayatının gelişmesini önleyecekti.

Geçmişe bakarsak, Luxemburg'un Bolşeviklerin tarım politikası ve ulusların kaderlerini tayin hakkını eleştirmesi elbette anlamsızdı çünkü ikisi de uygulanmamıştı. Ama devrimcilerin sözlerini ciddiye alacak kadar onların ahlaki standartlarına inanması Luxemburg'un meziyetiydi. Zihin gözüyle, yeni mülk sahipleri

kitlesinin -Rus köylüleri ve birbiri ardına uluslar- devrimci Rusya'dan uzaklaştıklarını görüyordu. "Terör ve demokrasinin ezilmesi"ni eleştirse de, davanın kaybedildiğini düşünmüyordu. Lenin, Troçki ve destekleyicileri dünya proletaryasına bir örnek sunan ilk kişilerdi; gururla "cesaret ettim!" diyebilecek ilk kişilerdi. Bütün dünyada sermaye ve emek arasındaki uzlaşmazlığı artırmışlardı. Ama, sorun sadece Rusya'da ortaya konabilse de, Rusya'da çözülemez, demişti.

Birkaç ustaca kalem darbesiyle konuyu aydınlamıştı. "*Sosyalizm, özü gereği dikte edilemez, komut ile başlatılamaz... [Lenin] kullandığı araçlar konusunda tamamen yanılmaktadır: kararnameler, fabrika denetçilerinin diktatoryal gücü, sert cezalar, terör yönetimi... Genel seçimler dışında, sınırsız bir basın ve toplantı özgürlüğü dışında, düşünce özgürlüğü dışında, her kamu kurumunda hayat son bulur ve sadece bürokrasi etkinliğini sürdürür... Yavaş yavaş kamu hayatı uykuya dalar ve birkaç düzine parti lideri... komuta edip yönetir... İşçi sınıfının seçkin tabakası liderlerin söylevlerini alkışlamak ve karar tasarılarını oybirliğiyle onaylamak için arada sırada toplantılara çağrılırken, gerçekte, iktidar öne çıkan bir avuç önder tarafından yönetilir. Gelgelelim, o zaman bunlar bir hiziptir -kesinlikle bir diktatörlük, proletaryanın değil, birkaç politikacının diktatörlüğü.*" Lenin ve yoldaşları "*bu çok çetin koşullarda ellerinden geldiği kadar uluslararası sosyalizm davasına katkıda bulundular. Tehlike sadece hükümetin yandaşlarına özgürlüğü zorunluluktan doğan bir erdemmiş gibi göstermeleriyle başlar... Ne kadar kalabalık olursa olsun, sadece tek Parti'nin üyelerine özgürlük, özgürlük değildir. Özgürlük her zaman farklı düşünenler içindir.*"[7]

Hiçbir şey Rus Devrimi hakkındaki değerlendirmesini yazarken çektiği acıya benzemiyordu -benzemeyecekti de.

---

[7] Rosa Luxemburg, *Die Russische Revolution*, Paul Levi tarafından yayına hazırlandı ve giriş yazıldı (Berlin: Verlag Gesellchaft und Erziehung GmbH, 1922), 67 ff.

Eğer özgür olsaydı, Jogiches onu Devrim hakkındaki görüşünü Levi'nin yaptığı gibi açıklamaktan vazgeçirebilir miydi? Kesinlikle vazgeçiremezdi. Eğer Rosa'nın eleştirisi yayımlanmış olsaydı, savaş sonrası Almanya'sındaki olaylar farklı bir yöne gidebilirdi. Luxemburg her zaman iyi bilgilendirilen işçilerin karar alma yeteneğine sahip olduklarını, onları bilgilendirmenin liderliğin görevi olduğuna inanmıştı. Şimdi gerçeği esirgemeyi kabul etmişti. İyi niyetli ama az bilgili ve daha deneyimsiz bir Levi'nin kendisini etki altında bırakmasına ses çıkarmamıştı. Jogiches olmadan yapayalnızdı; boyutlarını kavrayamadığı bir ikilemle karşılaşmıştı.

Bu bölümün sonsözü ölümünden sonra Luxemburg'un broşürünün harekete geçirdiği çığa biraz ışık tutmayı amaçlıyor:

1921 sonbaharında, Clara Zetkin, Moskova'dan dönüşte Lenin'in Luxemburg'un bütün yapıtlarının yayınlanması tavsiyesiyle döndü. Lenin, "*Luxemburg'un hataları*"na karşın, onu açıkça "*devrimin kartalı*" olarak nitelendirmişti.* Ama, Zetkin Luxemburg'un Rus Devrimi elyazmasının yakılması talimatını da getirmişti. Güya, eğer Luxemburg ölmeden önce fikir değiştirme fırsatı bulsaymış, Devrim eleştirisini geri çekermiş! Clara Zetkin bunu Jogiches'den öğrendiğini söylemişti ama Jogiches de ölmüş olduğundan onun bu açıklamasını doğrulayabilecek kimse yoktu. Zetkin, Paul Levi'ye tartışmalı elyazmasını yayınlamaktan vazgeçmesini isteyen bir mektup yazdı. Levi'nin cevabında "Radek ne der?" ya da "Zinovyev ne der?" ya da "Buharin ne der?" diye bir derdi olmadığını söylemesi, bu üçünün Clara Zetkin'e elyazmasının yayımını engellemesi için baskı yaptıklarının gösteriyor. Levi onun isteği üzerine "*Siz... hâlâ sessiz kalmamız gerektiğine inanıyorsunuz*"diye yazmıştı. "*Ben, bu kadar uzun süre sessiz kalma hakkına sahip olup olmadığımızı merak ediyordum,*" Luxemburg Lenin'in görüşlerini yirmi yıldır eleştiriyordu ve söz konusu yapıt Luxemburg'un tezlerinin devamından başka bir şey değildir, demişti. "*Sevgili Clara yoldaş*" Luxemburg'un görüşlerini "*bir yanlış anlayışa, yanlış bilgilenmeye*

-Rosa çok iyi bilgilenmişti- ya da açıkça onun kötü ruh haline" indirgemeye çalışmakla, Rosa'ya Lenin kadar, hatta daha çok zarar vermektedir, diyordu. "*Bazı sorunlarda, Rosa Bolşeviklere muhalifti... ve bunlar kesinlikle Rus Devrimi'nin öne çıkardığı sorunlardır... Onun yazınsal mirasını yayınlamak ama muhalefetini sessizce geçiştirmek... birincisi, Rusya tek başına kaldıkça herhangi bir eleştiriden tamamen vazgeçmek...; ikincisi, Rosa'nın sağlığında bize gösterdiği, tarihin doğruladığı süreçten vazgeçmek; ve üçüncüsü, Rosa'nın mükemmel bir biçimde tamamlamış olduğu* ***Weltanschauung****'u* [ç.n. *dünya görüşü*] *tahrip etmek anlamına gelirdi.*"[80]

Ne Clara Zetkin ne de Levi geri çekildi. Zetkin'in *Rosa Luxemburgs Stellung zur russischen Revolution* (*Rosa Luxemburg'un Rus Devrimi Hakkındaki Duruşu*) adlı kitabını yayınlamasına karşılık, Levi de Rus Devrimi'ne girişi yayınladı; bu yazı neredeyse metnin kendisi kadar öne çıktı. Zetkin, Lenin ve Luxemburg'un hiçbir zaman büyük farklılıklar yaşamadığını; Levi ise tersini öne sürdü. Farklılıkların ilk dile getirildiği Luxemburg'un 1904 makalesini çıkış noktası alan Levi, Spartaküs Birliği'nin programına kadar Luxemburg'un muhalefetinin tutarlılığını gösterdi.

Levi yayının yaratabileceği fırtınanın tamamen farkındaydı: "*Bazıları beni kitabı çok geç yayınladığım, bazıları çok erken yayınladığım ya da yayınladığım için beni kınayacaklar.*"[81] Halkın Bolşevik rejime karşı ilk başkaldırısı olan 1921 Kronstadt ayaklanmasından sonra, *Rus Devrimi*'ni yayına hazırladı. O noktada, Lenin ile kendi uzlaşmaz farklılıkları ortaya çıkmış durumdaydı ve kendi kişisel hesapları için Luxemburg'u kullanmakla suçlandı. Kronstad ayaklanması ve acımasız bir biçimde bastırılması, bu zor kararı almasını çabuklaştırdı. Bolşeviklerin benimsediği

[80] Paul Levi, *Zwischen Spartakus*, 136-38.
[81] A.g.e.,96-97.

yol konusundaki son umutları da ortadan kalkmıştı. "*Devrimin en inançlı evlatları, Bolşeviklerin en sadık destekleyicileri...*" yüzlerce savaşta ateşin sınavından geçen "seçkin devrim savaşçıları"nın hükümete karşı silaha sarılması Rusya'da tam bir krizin göstergesidir, diye yazmıştı.

~

Luxemburg'un 1918 günlüğünde Mathilde Jacob'un elyazmasıyla bir giriş bulunuyor: "*Prosit Neujahr, Rosa. 1918 yılı için en iyi dilekler, en kısa zamanda yuvada görme umuduyla.*"[83] Luxemburg'un cezaevinde tuttuğu üç günlükten sonuncusu ve en iyi şifreleneni idi. Günler, haftalar ve aylar kayıtsızca ve kendiliğinden akıp geçiyordu. Giriş maddeleri rasgele yazılmış ve tekdüzeydi -Mathilde'e bir mektup, Mathilde'den bir mektup, Costia Zetkin'e bir paket, güzel hava, cıvıldaşan kuşlar. Nisan'da tarz değişmişti. Jogiches tutuklandıktan sonra, onun Rosa'yı disiplinsizlikle ne kadar çok eleştirdiğini ve kendisine çeki düzen vermeye karar verdiğini anımsamıştı. 1 Nisanda, küçük bir tilki gördüğünü, 2 Nisanda saat 4'de sıcaklığın gölgede 22 derece olduğunu, 3 Nisanda Mathilde'e iki mektup attığım, dört ve altı Nisanda Mathide'e özel ulak mektup gönderdiğini, yedi Nisanda "Mathilde'e 3 x"; ayın geri kalan bölümünde oraya buraya dağılmış altı benzer madde var. Mayısta iki madde. Haziranda bir. Temmuzda 51.1 kilo. Ağustosta dişçiye 39 mark ödemiş. 17 Eylülde sıcak bir yaz günü. Ekimde cezaevi idaresine bir dilekçe yazmış. 6 Kasımda siyasi mahkumlara af ilan edilmiş. 8 Kasımda mavi mürekkeple büyük bir çarpı atıp "gece 10'da" diye yazmış.[84] Gece 10:00'da serbest bırakıldığını yazmış.

[83] A.g.e., 122.
[84] Beradt, *Luxemburg im Gefängnis*, 121.
[84] A.g.e., 123.

Cezaevinden hemen ayrıldı ve geceyi ertesi gün yapacakları bir gösteriye hazırlanan demiryolu işçileri sendikasının bürolarında geçirdi. Gösteride Belediye Binası'nın balkonundan alkışlayan kalabalığa seslendi.

Berlin'e yalnız döndü, evlerine dönen askerlerle dolu trenin koridorunda bavulunun üstüne oturdu. 9 Kasımda serbest bırakılan Jogiches, tren ulaşımın belirsiz olması nedeniyle Mathilde Jacob'i taksiyle Rosa'yı karşılamaya gönderdi. Ama birbirlerini kaybettiler. Luxemburg 10 Kasım 1918'de Berlin'de trenden indi. Yirmi yıl önce bu kente geldiğinde dünyayı değiştirmeye hazırdı. Şimdi, ak saçlı ve hasta Rosa gene Berlin'deydi -aynı şehir ve aynı rüya.

XV. Son ve Başlangıç: 1919

29 Ekim 1918'de, Alman İmparatoru ve Prusya Kralı II. Wilhelm tahtan çekilmesi için gelen baskılara karşı vurdumduymaz bir tavırla, ordundan koruma isteyerek Spa'daki askeri karargaha gitmek üzere Berlin'den ayrıldı. Aynı gün, imparatorluğunun onuru ve şanı donanma isyan etti. 4 Kasımda altı yüz denizcinin tutuklanmasından sonra, Kiel'de denizcilerin ayaklanması, genel bir başkaldırıya dönüştü. 6 Kasımda Hansa şehirleri, Lübeck, Hamburg ve Bremen'de kızıl bayraklar dalgalanıyordu ve ertesi gün devrimci hareket tüm ülkeye yayılmıştı. Alman şehirlerinin en tepkisizi olan Münih'te Bavyera Cumhuriyeti ilan edilmiş ve işçi, köylü ve asker konseyleri kurulmuştu. Askerler isyancı işçilere katılmıştı.

Alman yaz saldırıları tam bir bozgunla sonuçlanmış ve yenilgiyi kabul eden Genelkurmay, savaşı sona erdirmeyi önermişti. Bununla birlikte, mareşal Paul von Hindenburg, ateşkes görüşmelerinin başladığı Ekim ayının ilk günlerinde bile sürekli direniş istiyordu. Hitler'in Berlin savunmasını akla getirecek şekilde, son adama kadar savaşma kararı alan askeri kesim korku ve endişe içindeki halkı da zorluyordu. Käthe Kollwitz'in açlıktan ölen çocuk tabloları tüm dünyanın vicdanını kanatıyordu ama generallerin umurunda değildi. Kahve, bira ve sigaranın bile şalgamdan

imal edildiği 1917 "şalgam kışı" bir yıl daha sürebilecek bir savaş beklentisini kabusa dönüştürmüş durumdaydı.

Barış döneminin istikrar ve güvenliği halkın savaşın dehşetleri karşısında hazırlıksız yakalanmasına yol açmıştı. Bir parlamenter demokrasi olmadığı halde, Almanya yurttaşlarına hâlâ bir ölçüde özgürlük ve iyimserlik sunabiliyordu. 1884 Sağlık Sigortası Yasası ve Sosyal Demokratlar'ın güçlenmesi devletin yurttaşların sosyal haklarıyla ilgilendiğini göstergesiydi. Savaş çıktığında, savaş bir fetih savaşı değil, büyük ölçüde bir kahramanlık çağrısı, bir *Volk* olarak birleşme, bir erkeklik ve yurtseverlik gösterisi olarak düşünülüyordu. 1871'de Prusya Kralı I. Wilhelm'in Versailles Sarayı Aynalı Salon'da Alman İmparatoru olarak taç giymesinin anıları zihinlerde hâlâ canlı tutuluyordu. Almanlar kendilerine kuşaklar boyu söylenen şeye inanıyordu: Gerçekten de güçlü olan Alman ordusu yenilmezdir! Halk Dünya Savaşı sırasında kıtlık ve hastalıkları tanımış ama hiç silah sesi, hiç siper ve hiç savaş alanı görmemişti. Askeri felaketin gerçek boyutları hakkında hiçbir fikir sahibi olmayan halk, kolayca zaferin kesin olduğu propagandasının kurbanı olmuştu. Bu nedenle, savaş sona erdikten sonra, ordunun açıkladığı yenilgi nedenlerine kolayca inanmışlardı.

Onlarca yıldır Junker askeri kastı, sanayileşme ve onunla atbaşı giden her şeye -iş dünyası, para, işçiler, sosyalistler- halkın ruhunu zehirleyen ve ülkenin meşru efendilerinin gücünü baltalayan şeyler olarak öfke duymuş, tepki göstermişti. Savaş sadece tüm dünyaya Demir Şansölye'nin ruhunun hâlâ yaşadığını göstermekle kalmamış, ülkenin içinde çatlak seslerin ortadan kaldırılmasına da fırsat vermişti. Dalga tersine çevrilebilir, eski değerler tekrar yerleştirilebilirdi. Yahudi karısı Luxemburg'un cesaret ettiği gibi kutsal olana -üniformalı erkeğe- hiç kimse hakaret etme cesareti gösteremezdi. Yenilgi vakti gelip çattığında, bu tam bir şaşkınlıkla karşılanmıştı; bir grup yabancı yozlaşmış unsur olmasaydı, hiçbir zaman yenilgi olmazdı! Bunlar yıllardır namuslu, yurtsever Almanları kendi ülkelerine karşı

kışkırtıyorlardı ve şimdi ülkeyi Bolşeviklere teslim edecek oyunlar peşindeydiler.

Ateşkes Almanya dışındaki düşmanlıklara son verirken, içte düşmanlıklar yaratmaya başlamıştı. Ateşkes imzalanır imzalanmaz, ordu ünlü sırtından-hançerleme (*Dolchstoss*) teorisini ortaya attı: sosyalistler, komünistler, liberaller, pasifistler ve en başta da Yahudiler yurtta ve askerler arasında moral bozarak Almanya'ya ölümcül bir darbe indirmişlerdi. Dr. Joseph Goebbels 1930'da "*Yahudiler Büyük Savaş'ı kaybetmemizin gerçek nedenidir*" diyecekti.[1]

Dokuz Kasımın -dramatik ama fars öğeleri de taşıyan- olayları, bir türlü kabullenilemeyen beklenmedik yenilginin Almanya'da yarattığı kaosun belirtisiydi. II. Wilhelm düzeni yeniden kurmak ve yurttaşların moralini yükseltmek için askeri birliklerini Berlin'e sevk etmekte ısrarlıydı. Oysa yurttaşları yüksek sesle onun tahtan ayrılmasını istiyorlardı. Şansölye, Prens Max von Baden İmparatoru en büyük torunu lehine tahtan feragat etmesini istiyordu. İmparatora "*bu şekilde sosyalistlerin yardımıyla durumu kurtarabiliriz*" demişti. "*Aksi halde bir cumhuriyet oluruz.*"[2] Öğleye doğru, Prens Max imparatoru tahtan çekildiğini ilan etmeye zorladı; ancak o zaman II. Wilhelm Prusya kralı sıfatını sürdürüp, Alman İmparatoru olarak çekilmeyi kabul etti. En sonunda ordunun "*artık Majestelerini desteklemediği*"ne ikna edildikten sonra, kendisini Hollanda'ya sürgüne götüren trene bindi.[3]

Prens Max monarşiyi kurtarmak için son bir çabayla bir Sosyal Demokratı, Friedrich Ebert'i şansölye atadı. Monarşi hüküm

---

[1] Joseph Goebbels, *Die Verfluchten Hakenkreuzler* (Munich: Verlag Frz. Eher Nachf., 1932), 15-16.

[2] *Illustrierte Geschichte der Deutschen Revolution* (Berlin: Internationaler Arbeiterverlag, 1929), 201.

[3] Hajo Holborn, *A History of Modern Germany: 1840-1945* (New York: Knopf, 1970), 514.

sürerken, Sosyal Demokratlar önemli bir siyasal etki kurmuşlardı, şimdi de eski düzenin tamamen ortadan kaldırılmasından çok bir parlamenter monarşi düşünüyorlardı. Ne var ki, iki saat içinde Alman Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi gibi bir oldubitti ile karşılaştılar. Ebert'in çalışma arkadaşlarıyla görüştüğü sırada, Reichstag'a Karl Liebknecht'in bir Alman Sovyet cumhuriyeti ilan etmek üzere olduğu gibisinden bir söylenti ulaşmıştı. İddialara bakılırsa, cevap/karşılık olarak yeni hükümetin üyesi Sosyal Demokrat, Philipp Scheidemann öğlen 2:00'de balkona çıktı ve Ebert'e danışmadan Alman Cumhuriyeti'ni ilan etti. Saat 4:00'de Liebknecht, belki de Scheidemann'a yanıt olarak, Sovyet değil ama "*özgür, sosyalist Alman Cumhuriyeti*"ni ilan etti.[4] Hem hükümet çevrelerinde hem de sokakta şaşkınlık yaratan olayların hızı, günün olaylarını tutarlı bir biçimde canlandırabilmeyi gerçekte olanaksız kılıyor. Bir tek şey kesin: Cumhuriyetin doğuşu bilinçli bir eylemden çok bir tepkiydi ve ayakta kalması ondan nefret eden bir orduya bağlıydı.

Olayları zorlayan açlık ve felaket boyutlarındaki askeri kayıplardı, yoksa demokrasi istemi değildi. Prens Max von Baden monarşiyi ortadan kaldırmak için değil, kurtarmak için Ebert'i şansölye atamıştı. Sonra, Ebert Hindenburg ile ittifak kurdu. Cumhuriyet kendisini geçmişten tamamen kurtarmamakla kendi yıkımın tohumlarıyla birlikte doğmuştu. Savaş sürdüğü sürece kayser ve Bismarck efsanesi sürüyordu, yenilmez bir Almanya'ya mutlak inanç vardı. Barış ancak 1945'te sona eren bir ulusal yıkım dönemini getirmişti.

Berlin ülkeyi saran kargaşayı yansıtıyordu. Sokaklar silahlı sivil kaynıyordu. Denizciler ve askerler Reichstag binasını işgal etmişler ve şık koltuklarda keyif çatıyor; antika masa ve oturakların

[4] Illustrierte, 209. Ayrıca bakınız: Arnold Brecht, *Aus Nächster Nahe, Lebenserinnerungen 1884-1927* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1966), 188-91; Philipp Scheidemann, *Memoiren eines Sozialdemokraten* (Dresden: Carl Reissener Verlag, 1930), part 2, 309-13.

üzerinde uyuyor, sigaralarını Şark halıları üzerinde söndürüyorlardı. Sakallı, kan çanağına dönmüş gözleri ve omuzlarında tüfekleriyle hoş olmayan bir çağrışım uyandırıyorlardı. Kont Kessler günlüğünde, "*Rus Devrimi'nden bir film karesini andırıyordu*" diye not etmişti.[5]

Rus Devrimi kızıl dehşetin tohumları atılmıştı. Dişlerinin arasında bir bıçak tutan bir kurukafa ve arkasında darağaçlarını gösteren bir posterin altında "*Bolşevizm Tehlikesi!*" yazısı okunuyordu. "*Alman Kadınları! Bolşevizm ve Spartakizmin neyi tehdit ettiğini biliyor musunuz?.. Kadınlar ortak mülkiyet haline getirilecek... komünal mülkiyetini kullanmak isteyen her erkek İşçi Komitesi'nden izin alacak... herkes kendisini reddeden kadını rapor etmekle yükümlü olacak.*" Bolşevizm İle Mücadele Derneği, "*bize gelin, nasıl yardımcı olacağınızı size göstereceğiz*" diyordu.[6]

Gene de Berlin'de tramvayla düzenli işliyor, telefonlar çalışıyor, dükkanlar kepenklerini açıyor ve makineli tüfek sesleri ve vızıldayan kurşunlar arasında kalabalık cafelerde ülkenin kaderi tartışılıyordu. Zaman zaman çelik miğferli düzenli askeri birliklerin resmi geçidi iktidarın kimde olduğunu gösteriyordu.

İktidar hükümet güçlerindeydi. 10 Kasımda genelkurmay başkanı, Tümgeneral Wilhelm Groener ve Şansölye Friedrich Ebert bir telefon görüşmesi yaptı. Gerçekte, devrim ile savaşmak üzere Mareşal Hindenburg'un da desteğini alarak bir ittifak kurmuşlardı. 1925'te sözde sırttan hançerleme davasında, Groener'in tanıklığı şöyle: "*Genel Karargah ile Reich şansölyesi arasında bir iletişim hattı kurduk. Her gece on birden bire kadar gizli bir telefon hattından birbirimize danışacaktık... Sonra... Berlin'e on tümen getirilmesiyle ilgili bir plan yapıldı. Ebert onay verdiğini bildirdi.*"[7] O günle ilgili bir yorumunda her

[5] Harry Graf Kessler, *Tagebücher: 1918-1937*, ed. Wolfgang Pfeiffer-Belli (Frankfurt/Main: Im Insel Verlag, 1961), 24.

[6] *Illustrierte*, 236.

[7] *Illustrierte*, 232-33. See also Brecht, *Aus Nächster*, 194-95.

şey açıkça anlatılıyordu: "*Eğer Scheidemann 9 Kasımda Cumhuriyeti ilan ettiyse, Ebert onu 10'unda yıkmıştı.*"[1]

Rosa Luxemburg'un Berlin'e döndüğü gün, 10 Kasımda idam hükmü gerçekte verilmişti. Daha önünde yaşanacak altmış yedi gün vardı.

Luxemburg Berlin'e devrim ülkeyi silip süpürmesinden dört, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden bir gün sonra gelmişti. Açlık ve yenilgi çehresini değiştirmeden önce son kez 1916 Temmuzunda gördüğü şehir kargaşa yaşıyordu; sokaklar gürültülü kalabalıklarla doluydu ve her yerde kızıl bayraklar dalgalanıyordu. Bu ürkütücü görüntü onu derinden etkilemişti. Ama kalabalıkların rüzgara göre yön değiştiren bayraklar gibi yanıltıcı olduğunu biliyordu. Birkaç saat içinde bu yön değiştiren dalgalara tanık olacaktı.

Rosa, Mathilde Jacob'a telefon ettiğinde, onun annesinden tek öğrenebildiği, Mathilde'in Breslau'ya gittiğiydi. Jacob'ın annesi Luxemburg'u kendi evine davet etti; Rosa da bavulunu emanet verdikten sonra, oraya gitti. Jogiches, Liebknecht ve Paul Levi geldiğinde, yorucu yolculuktan sonra daha yeni banyo yapıp üstünü değiştirebilmişti. Onu hemen *Berliner Lokalanzeiger*'ın yazı kururlu bürosuna götürdüler. Önceki gece bir grup işçi imparatorun gözdesi olan bu sağcı gazeteyi işgal etmiş ve proletarya tarafından kamulaştırıldığını bildirmişlerdi. Daha sonra Spartaküs Birliği'nin ve ardından Almanya Komünist Partisi'nin yayın organı olacak olan *Die Rote Fahne*'nin (Kızıl Bayrak) ilk sayısı 10 Kasım tarihini taşıyordu. Büyük manşette "*Berlin'de **Kızıl Bayraklar** Dalgalanıyor*" yazılıydı. İkinci sayı 10 Kasım'da yayınlandı. Luxemburg geldiğinde matbaacılarla görüşme yapmak ona düşmüştü, bu onun devrim adına ilk başarısızlığıydı ama hiç de sonuncusu değildi. Matbaacılar gazeteyi basmayı reddetmişti. Gönüllü olarak Spartakistlerin korunmasını üstlenen

[1] Brecht, *Aus Nächster*, 194.

muhafızlar, şimdi silahlarını Spartakistlerin kafasına doğrultmuşlardı. El konulan gazetenin sahibi Scherl-Verlag'ın emriyle hareket eden muhafızlar, binadan kaçmaya yeltenmesinler diye Spartakistleri ölümle tehdit ediyorlardı. Paul Levi daha sonra devrimin üçüncü günü askerlerin kahvaltıda aldıkları kararların tam tersini öğle yemeğinde aldıkları bir ortamda devrimin yazgısını tartıştıklarını anımsıyordu. Uzun görüşmelerden sonra, Luxemburg ve arkadaşları serbest bırakıldılar ve Excelsior Oteli'ne geçtiler. Mathilde Jacob gece geç saatlerde Luxemburg'un bavulu ile çıkageldiğinde, onları sıkıntılı bir ruh hali içinde bundan sonra ne yapacaklarını tartışırken buldu.

Ertesi hafta, Luxemburg Excelsior Oteli'nde kaldı. Odası olayları tartışan ve stratejiler geliştiren Spartakist liderlerin sürekli toplantı halinde olduğu bir çeşit genel karargaha dönüşmüştü. En acil sorun bir gazete bulunmasıydı. Kendi günlük gazetesi olmadan, Spartakist Birliği halktan kopar ve tamamen etkisiz kalırdı. Scherl-Verlag ile yapılan diğer görüşmelerden de sonuç alınamadı; şirket bir ihtarname yayınlamıştı. Luxemburg günlerce matbaa aradı. Bir başka başarısızlıktan sonra, "*bu gidişle Kızıl Bayrak ancak mezarımda dalgalanır*" diye iç çekmişti.[9] En sonunda *Küçük Dergi* adlı bir dergi bulundu ve *Kızıl Bayrak*'ın üçüncü sayısı 18 Kasımda yayınlandı. Aynı gün, Luxemburg Clara Zetkin'e Moltke Oteli'nden (Excelsior otelden ayrılmasını istemişti) avın sona erdiğini ve sinir bozucu "*çıkacak mı, çıkmayacak mı?*" sorusuna yanıt bulunduğunu yazdı.[10] Resmen Luxemburg ve Karl Liebknecht gazeteyi birlikte yayınlıyorlardı. Oysa Liebknecht toplantı ve konferanslara katılmak üzere uzaklaştığından gazeteyi tek başına Rosa çıkarıyordu. Güvenilecek

[9] Mathilde Jacob, "Von Rosa Luxemburg und ihren Freunden in Krieg und Revolution: 1914-1919," basılmamış el yazması, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford, Calif., MS 276, L98TZZ, p. 95.

[10] Rosa Luxemburg, *J'étais, je suis, je serai! Correspondance 1914-1919*, ed. Georges Haupt (Paris: François Maspero, 1977), 359.

deneyimli gazeteciler, yazarlar, editörler yoktu. Spartakist gazetenin durumu liderliğin tecrit edilmişliğini ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'ndeki bölünmeyi yansıtıyordu. Eski Sosyal Demokratlar ya neredeyse hep SPD'de kalmış ya da 1917'de kurulan Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'ye (UPSD) katılmışlardı. Bu nedenle, Spartakist Birliği'nin tabanı çoğunlukla daha deneyimsiz ama liderlerinden daha tez canlı genç erkek ve kadınlardan oluşuyordu.

Yeni ürününün üzerinde titreyen ve bundan gurur duyan Luxemburg -"*Berlin'in tek sosyalist gazetesi*"- gazetenin eksikliklerinin farkındaydı ve her sayının bir öncekinden daha iyi olması için hiçbir özveriden kaçınmıyordu.[11] Neredeyse günün her saatini yazı işlerinin bürolarında geçiriyor ve zaman zaman, yürümekten çok yorulduğunda, gece yarısı bir taksiye atlıyordu. Jacob'a yattığı yerden "*güzel bir uyku çekeceğim*" diyecekti. "*Planladığım her şeyi yaptım, çok mutluyum.*"[12] Emektar sosyalist lider Franz Mehring'ten eleştirel yorumlarını ve Clara Zetkin'den yazı vermesini istemişti: "*Kadınlarla ilgili bir şeyler yaz, tam şimdi çok önemli ve hiçbirimiz bu konuda fazla bir şey bilmiyoruz.*"[13] Zetkin'den mümkün olduğunca kısa yazmasını rica etmişti, çünkü kağıt sıkıntısı sürekli bir sorundu. Kadınlar, askerler ve genç okurlar için ayrı ayrı ekler çıkarmayı planlamıştı. Gazete yazınsal bakımdan kaliteli olacak ama en başta işçileri aydınlatıp eğitecekti. Luxemburg iki ay içinde yirmiden fazla makale yazdı. Zaman zaman lirizm taşıyan bu etkileyici ve gösterişsiz yazılar, hayat ve tutku doluydu ve uzlaşmaya değil ölmeye hazır Polonyalı savaşçıya özgü bir ruhu yansıtıyordu.

Kızıl Bayrak'ın 18 Kasım tarihli sayısında, "Başlangıç" adlı bir makale Luxemburg'un Alman devrimine tepkisinin tipik bir özelliği olan pragmatizm ve idealizm karışımına bir örnektir.

---

[11] A.g.e., 363.
[12] Jacob, "Luxemburg," 96.
[13] *Correspondance*, 360.

Sevinecek ya da zafer kutlaması yapacak zaman değil, diye yazıyordu. Daha yeni başlamış olan işi devam ettirmek için herkesin enerjisini hareket geçirme zamanı. Başarılar yetersiz zira özünde yapılan hiçbir şey yok. Gerici bir ülkenin bir gecede devrimci cumhuriyete dönüşemeyeceği uyarısında bulunuyordu; daha dün başka ülkelerdeki kardeşlerini öldüren askerler ve olup biteni sakince seyreden işçiler bir el sallama ile sosyalistler olmazlar. Devrimin yaratılması yukarıdan birkaç kararname ile değil, işçilerin bilinçli eylemi ile başarılabilecek çetin bir görevdir. Emirler ya da zor değil, özgür irade ve manevi olgunluk toplumsal değişimi sağlayabilir. Aynı zamanda, pratik önlemler alınması için çağrıda bulunuyordu. Almanya'da hemen bir dünya işçi kongresi toplanmasını istiyordu; bir proleter Kızıl Muhafız ve işçi milisi devrimi savunmalıydı; hanedanlığın servetine ve toprak mülkiyetinin hemen kamulaştırılması açlığa son verirdi; ilk kaos günlerinde ortaya çıkanların yerine yeni yerel İşçi ve Asker Konseyleri kurulmalıydı.

Luxemburg'un Marks'ın kuramına dayanan işçi sınıfı görüşü, kendi sınırlılığını da yansıtıyordu. Kapitalizmde temelde yaratıcı olan insan emeği bir eziyet ve yüke dönüşür zira yapay olarak yaratılmış ihtiyaçları tatmin etmek için kullanılır; sosyalist toplumda insanlar neşeyle çalışacak zira yaratıcılıklarını keşfedeceklerdir. Luxemburg nasıl farklı kültürel ve toplumsal koşulların getirdiği farklılıkları -bir Doğu Avrupalı Yahudi ile Afrika'daki bir Zenciyi eşitleyerek- görmezlikten geldiyse, diğer birçok kişi gibi, "burjuva" değerlerin -mülkiyet, milliyetçilik, din- işçilere çekici gelebileceğini de görmezlikten gelmiştir. Aslında kozmopolit olan Rosa dil, milliyet ve din engellerini reddetmiş ve kendi deneyimini işçilerin gündelik varlığına yansıtmıştır.

Luxemburg Alman işçilerin ruhu için savaşırken, hükümet de harıl harıl tümenlerini silahlandırmakla meşguldü. Şansölyenin emriyle Berlin'e gelecek olan yaklaşık üç bin denizciye Cumhuriyet Askeri Muhafızları, Halk Muhafızları, Demir Tümen ve paramiliter Gönüllü Birlik (*Freikorps*) da katılacaktı. Terhis edilen

askerler ve subaylar, işsiz işçiler, hoşnutsuz junkerler, fanatik milliyetçiler ve maceracılardan oluşan bu birlikler bütün rütbe işaretlerini sökmüş ve kendi komutanlarını seçmişlerdi. Genelkurmay başkanı Groener şöyle demişti: "*Sovyet Rusya bile komutanların askerleri tarafından seçilmediği ordusuna bir çekidüzen vermiştir.*"[14] Eski askeri kastın bir üyesinin, her fırsatta umacı olarak gösterilen Sovyet Rusya'nın otoritesini hatırlatması, devrimi de Cumhuriyeti de yıkacak bir olumsuzculuğu yansıtır.

Hiç kimse Luxemburg kadar Bolşeviklerin Almanlarda yarattığı kaygı ve korkuların farkına varmamıştı. O Bolşeviklerin Almanya'da siyasal güç kazanma isteğinin ya da Alman hükümetinin Spartakistler ile Bolşevikleri aynı kefeye koyup böylece Alman halkının korkusundan yararlanma çabalarının da farkındaydı. Sosyalist amaçları çarpıtmanın kasıtlı olarak planlanmış bir eylem olduğunu yazmıştı. Spartakist Birliği'ni Bolşevik gibi göstermek, kuşkusuz akıllıca ve kısa vadede, başarılı bir hamleydi. Bu, uzun vadede Adolf Hitler'e yol açacaktı.

Luxemburg Sovyet rejimini açıktan açığa eleştirmekten kaçınmakla birlikte, onu övmüyordu. Spartakistlerin Batılı sosyalistlerin amaç ve değerlerini paylaştığını vurgulamak için, o da Jogiches de Spartakistlerin kendi partisine "komünist" adının verilmesine karşı çıkıp "sosyalist" adını tercih etmişlerdi. Ama liderliğin çoğunluğu onların bu görüşünü reddetmişti. Rosa, Bolşeviklerin geleceğin Enternasyonali'ne egemen olma çabalarına set çekmek için uluslararası işçi hareketinin kongresinin Almanya'da toplanmasını istiyordu. En sonunda, Moskova'ya giden Alman delegelerine Üçüncü Enternasyonal'in kurulmasına karşı oy kullanma talimatı verdi. Ne var ki, en dikkat çekici olan Lenin'in devrim anlayışı ile kendisininki arasındaki farklılıkları ortaya koyan açıklamalarıydı. Ona göre, Lenin'in kullandığı araçlar, özellikle, terör, onun rejiminin tedavi etmesi beklenen

[14] Brecht, *Aus Nächster*, 240.

hastalığın kendisiden daha kötüydü. "*Proleter devrim amaçlarını gerçekleştirmek için teröre hiç ihtiyaç duymaz; kitle katliamlarından nefret eder, tiksinir.*"[15] Terörün sosyalizmin tam zıddı olduğunu düşünüyordu. Lenin'in özel elçisi, Karl Radek'i "*bir 'Bolşevizm Komiseri'ne ihtiyacımız yok*" diye karşılamıştı. "*Bolşeviklerin taktiklerini kendilerine saklaması iyi olur.*"[16] Eğer Luxemburg açıktan açığa terör yönetimini burjuvaziye atfediyorsa, görüşlerini bilen dostları onun Sovyet Rusya'ya örtülü eleştirisinin farkındadır. Aynı şekilde, Alman hükümetini sosyalizminin sadece eski hükümeti devirip bazı kararlar çıkarmakla başlayacağını düşündüğü için eleştirdiğinde, Bolşevikleri ima ettiği kuşkusuzdur. "*Sosyalizm kararnamelerle yaratılmaz ve yaratılamaz; ne kadar mükemmel olursa olsun, bir sosyalist hükümet tarafından kurulmaz ve kurulamaz. Sosyalizm kitleler tarafından, her işçi tarafından kurulmalıdır... Sadece bu sosyalizmdir ve sosyalizm ancak bu şekilde yaratılabilir.*"[17]

Bütün bilinmezliklerine rağmen, 1918 yılının Kasım ayı Luxemburg için mutlu geçmişti. Özgürlüğüne yeniden kavuşmuş, devrimin kendiliğinden patlak verdiğini görmüş ve bunun savaşın uluslararası işçi hareketinde yol açtığı hasarı onarabileceğini ummuştur. Yanı başındaki Jogiches ile birlikte sanki her şeye en baştan başlayacak gibiydi. Jogiches'in tek tutkusu Luxemburg'un başarısıydı. Şimdi, Rosa'nın talepkar aşkı ve parlak zekasının artık bir tehlike oluşturmadığı Jogiches, ona en çok ihtiyacı olan şeyi vermiyordu -inanç. Jogiches'in soğuk taktisyen kafası, Luxemburg'un Alman işçilerinin ruhsal yeniden doğuşu gibi görüşlerine kuşkuyla yaklaşıyordu. Artık görüşler makineli tüfeklerle bastırılıyordu. Ama Jogiches Rosa'nın cesaretini kırmadı.

---

[15] Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke*, ed. G. Radczun, 5 vols. (Berlin: Dietz Verlag, 1972-1975), 4:445.

[16] *Unser Weg*, 15 January 1922, p. 45.

[17] Luxemburg, *Gesammelte Werke*, 4:504.

İkisi de daha yaşlı gösteriyordu. Luxemburg kırk sekiz, Jogiches elli bir yaşındaydı. Rosa'nın koyu kahverengi saçlarına ak düşmüş, yüzü solmuş ve kırışmıştı. Jogiches güçlü kuvvetli görünümünü yitirmiş, omuzları çökmüş, hareketleri ağırlaşmıştı. Birbirlerine karşı yeni bir duyarlılık ve çoğu kez espriyle karışık bir hoşgörü geliştirmişlerdi. Bir keresinde Luxemburg gece geç saatlerde taksiyle eve dönerken Mathilde Jacob'a "*Çok açım, bana yiyecek bir şey hazırlar mısın?*" "*Emin ol ki, şimdi Leo kendimi daha iyi kontrol etmem gerektiğini söylerdi ama ne yapayım, karnım aç, bir şeyler yemem gerek.*"[18] Jogiches Paul Levi'nin sürekli Rosa'nın yanında olmasının sadece çalışma ile ilgili olmadığından kuşkulanmış olabilir. Aynı şekilde, belki Jogiches'in ev sahibesi ile uzun süreli ilişkisi Luxemburg için bir sır değildi. Ama hiçbir zaman geleneksel olmayan ilişkileri bundan etkilenmemişti.

İkisi de Bolşeviklerin sağlam destekleyicisi olan Liebknecht ya da Levi'nin tersine, Jogiches Luxemburg'un tecridinin derinliğini kavramıştı. Rosa şimdi daha 1904'te sert bir biçimde eleştirdiği programı yürüten muzaffer Lenin ve sosyalizme ihanet ettiklerine inandığı muzaffer Alman Sosyal Demokratları'nın karşısındaydı. Jogiches her iki tarafla da onun en küçük bir uzlaşmaya girmeyeceğini ve sonuçta yanız kalıp lanetleneceğini biliyordu.

Jogiches'in Luxemburg'a verdiği destek öğütle sınırlı değildi. Spartaküs Birliği Merkez Komitesi'nin üyesi olarak, Spartakist örgütleri tüm ülkede inşa etme sorumluluğunu üstlenmişti. Her zaman olduğu gibi mesafeli davranıyor ve işçi ve askerlerin talimat almak üzere geldiği Spartaküs Birliği bürolarındaki küçük odasından pek çıkmıyordu. Bir tanık "*askerlerin içeri tek başına*" girebildiğini anımsıyor. "*Örgütün yasal olsa da kendisini yasadışı saydığı izlenimi kimsenin gözünden kaçmıyordu.*"[19] Leo Jogiches değişmemişti.

---

[18] Jacob, "Luxemburg," 97.

[19] J. Ciszewski, "Z Warszawy do Berlina," *Z Pola Walki* 7-8:297 (Moscow, 1929).

Bir göçmen gibi elinde bavul, otel otel dolaşması, Luxemburg'un özgürlüğünü yeniden kazanmasına gölge düşürmüştü. Evinin uzaklığı yoldaşlarıyla dakik buluşmalarına olanak tanımıyordu. Gece gündüz etrafının insanlarla sarılı olması yüzünden evinin mahremiyetine can atıyor ve hapishane hücresinin biraz abartılı yalnızlığına özlem duyuyordu. 10 Haziran 1916'da ayrıldığı apartman dairesine 28 kasım 1918'te sonunda geri döndü. Bu kısa bir mutluluk oldu. Yazı işleri bürosunun bulunduğu yerin uzaklığı çalışması için büyük bir engeldi; bu yüzden yeni bir oteller turu başladı. Clara Zetkin'e "*sana anlatacak ne çok şeyim olduğunu, burada nasıl -tam bir cehennem hayatı- yaşadığımı bilseydin*" diye yazmıştı. "*Karl* [*Liebknecht*] *ve ben Postdam Meydanı çevresindeki bütün otellerden kovulmuş bulunuyoruz.*"[20] Bazen otel sahibi sadece Luxemburg'un yüzüne bakıp kapıyı gösteriyordu. Göçmen kuşu gibi yaşadığı hayatı ve otel kapılarından kovulmayı ne kadar öfkelendirici bulursa bulsun, "*tam bir cehennem*" bunun ötesinde bir şeyler ifade ediyordu. Sokak köşelerinde, reklam panolarında, gazete ve broşürlerde, her yerde kendisinin Allahtan korkan Alman halkını yok etmeye kalkışan bir Yahudi karısı, bir şeytan olarak ilan edildiğini görüyordu. Anti-Semitizm şaha kalkmıştı ve Luxemburg şimdi ideal bir hedef olmuştu. Diğer Yahudi sosyalistler gibi, devrimin anti-Semitizme bir son verebileceğine inanmıştı. Sonja Liebknecht'e şöyle yazmıştı: "*Yahudilere karşı pogromlara gelince, bütün söylentiler açıkça yalan. Rusya'da pogromlar çağı sonsuza kadar ortadan kalktı. İşçiler ve sosyalizm çok daha güçlü. Devrim havayı temizledi... dolayısıyla Kishinev sonsuza kadar geçip gitti. Oysa, Yahudilere karşı pogromların Almanya'da olabileceğini düşünüyorum.*"[21]

Bu nefret okyanusunda küçük bir dost çevresi onun özgür soluk alabileceği adayı oluşturuyordu. En eski ve en yakın Alman

[20] Luxemburg, *Correspondance*, 365.

[21] A.g.e.,311.

dostu Luise Kautsky kocasına bağlılığı nedeniyle onu görmeyi reddetmişti. Buna rağmen, Luxemburg öldüğünde Luise Kautsky dokunaklı anılarını yazmış ve yitirdiği dostunu yüceltmişti.

Hoş olmayan ve şaşırtıcı bir başka düş kırıklığı da Mathilde Jacob'dan gelmişti. Luxemburg Diefenbach'ın tanıdığı genç bir kadını kendi evinde kalması için davet etmişti. Kıskançlığını kontrol edemeyen Jacob evden ayrılmıştı. Jacob'ın anılarında açıkladığı gibi, Luxemburg'u arada sırada görmek bile "*öyle büyük bir eziyet*"ti ki, Rosa'yı defterinden tamamen sildi ve Jogiches'e sekreterlik yapmayı önerdi. Jacob'un ikileminden habersiz olan Rosa "*zevkine hayranım*" diye takılmadan edememişti. "*Hiç anlamadığım şey, Jogiches'in benden çok daha anlayışlı olması. O benim bildiğim en zor insan. Benimle kolay geçinebilirsin.*" Jacob üzgün bir biçimde yanıtlamıştı: "*Maalesef, bu noktada yapamam.*"[22]

~

Kasım ayında toplanmaya başlayan bulutlar Aralık'ta fırtınaya dönüştü. Yakında Bolşeviklerin Almanya'yı işgal edeceği söylentisi yayıldı ve birbiri ardına şehirlerde askeri birlikler kızıl bayraklar indirip yaktı. 6 Aralık 1918'te, basında, "*iyi bilgi alan kaynaklar*"a göre, Müttefiklerdin Alman hükümetine İşçi Ve Asker Konseylerini dağıtmasını emrettiği, yoksa ambargo uygulanacağı ve ülkenin işgal edileceği şeklinde haberler çıktı. O günkü olayların gerçek yüzü hiçbir zaman bilinmedi. Bir yoruma göre, Spartakistler'in *darbe* girişimi hükümeti *Kızıl Bayrak*'ın bürolarını işgal etmeye ve en sonunda hükümet birliklerini Spartakist göstericilere ateş etmeye yöneltmişti. Gerçek ne olursa olsun, hükümet birlikleri *Kızıl Bayrak* bürolarını işgal etti ve bir Spartakist gösteriye makineli tüfekle ateş açılması sonucunda on

[22] Jacob, "Luxemburg," 84-85.

sekiz kişi öldü, otuz kişi yaralandı. Bu asker ve işçilerin birleşik cephesi olmadığının ilişkin uğursuz bir işaret -Luxemburg'un görmezlikten geldiği bir işaretti.

Bilindiği gibi, Chausseestrasse katliamı ile birlikte devrim yeni bir evreye girdi. 7 Aralıkta ilk kez silahlı işçilerin koruduğu bir Sparatkist gösteri gerçekleşti. Ertesi gün bunu dev bir gösteri daha izledi ve Noel günü hükümet birlikleri ve kraliyet ahırlarında mevzilenen devrimci denizciler arasında karşılıklı ateş açılması sonucunda on bir denizci ve elli beş askerin öldüğü iddia edildi.

İşçiler ve askerler arasındaki çatışmalar tüm ülkeye yayıldı ve bir grev dalgası ülkeyi felç etti. Hava kuşku ve bilinmezliklere gebeydi. Halkın desteğini almak için yarışan Sosyal Demokrat Parti'nin içindeki ve Spartaküs Birliği'nden sosyalistler birbirini devrime ihanet etmekle suçladılar. Kargaşalı sokak gösterileri ortasında İşçi Ve Asker Konseyleri'nin ilk Kongresi 16 Aralıkta Berlin'de yapıldı. Spartakistler Kongrede büyük bir düş kırıklığına uğradılar; Luxemburg ve Jogiches Kongre delegesi olarak bile seçilmemişlerdi. 489 delegenin büyük çoğunluğu Sosyal Demokratları desteklemişti.

Savaş sonrasındaki ilk Noel geçici bir sakinlik getirdi. Şehirde bir festival havası vardı; sokak satıcıları, parlak ışıklarla süslenmiş vitrinler ve ışıl ışıl Noel ağaçları. Kalabalık mağazaları doldurmuştu ve ortalıkta çok az asker görünüyordu.

Genelkurmay Başkanı General Groener'e bakılırsa, bu ara "*en kritik an*"dı. 1925 sırttan hançerleme davasında itiraf ettiği gibi Berlin'e sevk emri verdiği on tümen "*hazır değildi*" ve eğer Spartakistler bu fırsatı hükümeti devirmek için kullanmayı seçseydi, "*onları kimse durduramazdı.*" Ama "*mucizevi bir biçimde*" Spartakistler bunu yapmadı. "*Bay Liebknecht ve yoldaşları Noel kutluyorlardı ve Berlin'de hiç askeri birlik yokken tamamen sessiz kalmışlardı.*"[23] Kendi lehlerine mi, aleyhlerine mi, bilinemez;

[23] *Illustrierte*, 272.

Spartakistler silahlı değil ideolojik bir çatışmaya dalmışlardı: SPD'den kopup ayrı bir parti mi kurmalı mıydılar ve eğer parti kursaydılar adı "sosyalist" mi yoksa "komünist" mi olmalıydı?* 29 Aralık, Pazar, tam da tartışmaların yapıldığı gün, Şansölye Ebert Gönüllü Birliklere Berlin'e girme emri verdi; Spartakistlerle kozlarını şimdi paylaşabilirlerdi.

Luxemburg hapishaneden çıktıktan sonraki ilk Noelini yabancıların arasında geçirmek istemezdi. Evine, 1911'de taşındığı apartman dairesine döndü. Burada 1914 ilkbaharında Paul Levi'ye "*Pazar günü gelir misin?.. Yazmak istemiyorum. Seni görmek istiyorum*" diye yazmıştı.[24] Nasıl o zaman Rosa'yı görmeye geldiyse, 1918 noel arifesini birlikte geçirmek için yine gelecekti.

Rosa'nın içeriden çıktığı ve kendisinin tutuklandığı 1919 Ocak ayı arasındaki iki coşkulu ay boyunca, Levi Luxemburg'un yanından pek ayrılmamıştı. O zaman Berlin'de yaygın bir slogan "*Yahuda tahta çıkıyor*"du. "*Levi ve Rosa Luxemburg tarafından idare ediliyoruz.*"[25] Kasımda, Spartaküs Birliği'nin ilk açık toplantılarından birinde, Luxemburg, Liebknecht ve Levi -"üç L'ler"- "Devrimin Ödevleri" konusunda ayrı ayrı konuşma yaptılar ve daha sonra Luxemburg ve Levi birlikte "*Spartaküs Birliği Ne İstiyor*" adlı programatik broşürü yazdılar.

~

Önünde on beş gün daha vardı.

---

* Leo Jogiches ayrı bir partinin kurulması aleyhinde oy kullanan üç kişiden biriydi.

[24] Rosa Luxemburg'dan Paul Levi'ye 24 Mart 1914 tarihli mektup. Transkripte ulaşma konusunda Dr. Sibylle Quack'a borçluyum. Sibylle Quack, *Geistig frei und niemandes Knecht* (Cologne: Kiepenheuer & Witsch, 1983), 198.

[25] Charlotte Beradt, *Paul Levi* (Frankfurt/Main: Europäische Verlagsanstalt, 1969), 22.

31 Aralık 1918'de Rosa Luxemburg halk önündeki son konuşmasını Almanya Komünist Partisi'nin (KPD) kuruluş Kongresi'nde yaptı. Çeyrek yüzyıl önce, Polonya'dan gelen 23 yaşındaki kimsenin tanımadığı kadın, Zürih'te bir toplantıda sandalyenin üstüne çıkıp ateşli konuşmasıyla sansasyon yaratmıştı. O zamandan beri, yüzlerce kez Avrupa başkentlerinde, toplantı ve kongrelerde konuşmuştu. Ancak ilk kez yüreğine bir ağırlık çökmüştü. SPD'den ayrılmayı kabul edişi bir umutsuzluk eylemi ve hayatında tek başına verdiği bir karardı. Jogiches bile onu desteklememişti. Konuşması açıkça Marks ile onun mirasını sürdürmeyi hak etmeyen Sosyal Demokratlar arasındaki uçurumu ortaya sermek için hazırlanmıştı. Alman filozofu Gotthold Ephraim Lessing'den alıntı yaparak, "*'Mutluluk ve yaşamı hakikate feda etmenin bir ödev olup olmadığını bilmiyorum. Ama şunu iyi biliyorum: Eğer kişi hakikati öğretmek isterse, ödevi hakikati bütünüyle öğretmek ya da hiç öğretmemek olmalı... Hakikati insanlığın karşısına tümden maskeli ve makyajlı olarak çıkaran kişi asla hakikatin aşığı olamaz; olsa olsa hakikatin pezevengidir'*" demişti.[26] Rosa, hakikatin Sosyal Demokratların savaşı desteklemesi olduğunu söyledi. Onlar hiçbir zaman imparatorun ordusuyla bağlarını koparmamışlar ve şimdi de orduyu alman işçilerine ve Britanya İmparatorluğu ile birlikte Rus işçilerine karşı kullanıyorlar. Konuşmada yoğun bir ekonomik savaşım ve (yaratılması gereken) bir ulusal meclise işçilerin katılmasının, devrim davasını geliştirme aracı ve Alman işçilerinin hükümeti ele geçirmeye hazır oldukları şeklindeki tehlikeli yanılsamaya karşı bir uyarı olduğunu öne sürüyordu. Ama uyarı için artık çok geçti.

"*Eninde sonunda kişi tarihi geliştiği gibi kabul etmelidir.*"[27] Luxemburg bu kaderci açıklamayı 11 Ocak 1919'da el bombalarının patladığı, keskin nişancı atışlarının yapıldığı ve top seslerinin

[26] Luxemburg, *Gesammelte Werke*, 4:501.

[27] Luxemburg, *Correspondance*, 373.

yankılandığı bir ortamda yaptı. Spartakistler ve hükümet birlikleri arasındaki çatışma beşinci gününe girmişti. Luxemburg kendisinin ve Liebknecht'in kontrolü yitirmiş olduğunu biliyordu. Bu kan banyosuna boşuna bir gerekçe bulma çabasıyla, "*Spatakistler en başta yeni bir kuşaktır... ve kişi bunu iyi ve kötü yanlarıyla kabul etmelidir*" diye yazmıştı.[28] En çok korktuğu şey şimdi başına gelmişti: Kör şiddet nedeniyle önünü hiç göremiyordu. Yeni kuşak şimdi iktidar istiyordu.

Bir Bağımsız Sosyalist olan Berlin emniyet müdürü, Emil Eichhorn'un, Bağımsızlar hükümetten çekildikten sonra görevinden istifa etmeyi reddetmesiyle silahlı çatışma şiddetlendi. Radikal işçilere sempatiyle yaklaşan Eichhorn, işçilere bakılırsa, hükümette güvendikleri tek kişiydi. 4 Ocak 1919'da İçişleri Bakanı tarafından görevinden alındığı halde görevinden ayrılmayı reddedip, bunun yerine işçilere silah dağıtmaya başlamıştı. 5 Ocakta Pazar günü binlerce işçi sokağa çıkıp Sosyal Demokrat gazete, *Vorvärts*'ın binasını işgal edip diğer binalara saldırmışlardı. 5-6 Ocak gecesi Almanya Komünist Partisi (KPD) ve Bağımsız Sosyal Demokratlar (UPSD) bir Devrim Komitesi kurmuş; 6 Ocakta hükümete "geçici olarak" el koyduklarını ilan etmişlerdi. Komite işçilere ertesi sabah on birde Siegesallee'de toplanma çağrısı yapması bir genel grev çağrısı anlamına geliyordu. Liebknecht KPD liderliğinin onayını almadan iktidara el konulmasını desteklemişti. Oldubitti ile karşılaşan Luxemburg endişesini gizleyemedi.

6 Ocak gecesi KPD ve UPSD hükümetle ateşkes görüşmelerine başladı. Ama ne hükümetin ne de KPD'nin bu ateşkesi istediği kesin değildi. Hükümet zaman kazanmaya çalışıyordu. Hükümetin bu partilerden derhal ve koşulsuz teslim olmalarını istemesi Berlin'de yaşanan büyük kaos, kontrolsüz sokak çatışmaları ve halkın gazabı karşısında gerçekçi değildi. 8 Ocakta görüşmeler kesildi ve isyancılara karşı genel saldırıya geçildi.

---

[28] A.g.e., 372.

Luxemburg her zaman sosyalist saflar içindeki herhangi bir bölünmenin ölümcül olduğuna inanmıştı -buna rağmen Almanya Komünist Partisi'nin kurulmasını kabul etmişti. Proletaryanın çoğunluğu olmadan hiçbir sosyalizm olmayacağını söylemişti - oysa, bu koşulun olmayışı onu fikrinden caydırmamıştı. Sosyalizmin kuvvet kullanılarak yürütülemeyeceğinde ısrar etmiş - oysa sonuçta Ocak ayaklanmasını desteklemişti. Olaylar öyle baş döndürücü bir hızla ilerliyordu ki Luxemburg bunların etkilerini kavrayamamış olabilir. Tabii ki siyasal hayatı sürdürme savaşlarında güç kullanımına da gücün kötüye kullanılmasına da hiç yabancı değildi. Ama istediği şey kan banyosu değildi. Terör ve sindirme sadece isyankarlığını beslerken, kuşkusuz dostlarına bağlılığı kararlarında önemli bir kaygı konusuydu. Onun kendiliğinden devrim kuramı caddelerde hayata geçiyordu ama onun düşünmüş olduğu şekilde değil. Bu savaşta, kuram ve gerçeklik uzlaşmazdı.

Spartakist ayaklanma kendiliğindendi; lidersiz, plansız ya da örgütsüzdü. İktidarın ele geçirilmesi için oylama yapan Devrim Komitesi bir yığın komisyon kurmuş ve zamanın çoğunu tartışarak harcamıştı. Luxemburg anlamlı bir biçimde "İhmal Edilen Görevler" başlığıyla yayınlanan bir makalesinde, "Konuşma! Danışma! Görüşme! *Eyleme Geç!*" yazıyordu. "*Almanya örgütlenmenin, hatta örgütsel fanatizm, örgütsel kibrin klasik ülkesi olmuştur.*" "*Bugün tanık olduğumuz ne? Devrimin en önemli anında en acınası biçimde ilk çuvallayacak olan bu ünlü 'örgütsel beceri'dir.*"[29] Aşağıdaki olay bu örneği doğruluyor. Spartakistler tarafından savaş bakanlığım işgal etmekle görevlendirilen üç yüz denizcinin liderine, saldırılan binadaki bir görevli binayı teslim almaya yetkili olduğuna dair elinde bir belge olup olmadığını sordu. Lider geride denizcileri bıraktı, kendi genel karargahına gitti, imzalı emir aldı ve hükümete verdi.

[29] Luxemburg, *Gesammelte Werke*, 4:524.

Spartakistler örgütsüzdü ama ordu değildi. Eski bir mobilyacı ve Sosyal Demokratların askeri uzmanı Gustav Noske, bir süredir Spartakistlere karşı kuvvetlerini seferber ediyordu. Düzenli birliklerin güvenilmez olduğu ortaya çıktığından, Spartakistlerin yakasına yapışmak için sabırsızlanan Gönüllü Birliklere bel bağlıyordu. Gönüllü Birliklerin Hitler'in *Einsatzgruppen*'inin, SSlerin hareketli ölüm mangalarının öncüleri olduğu boşuna söylenmemiştir. Gönüllü Birliklerin bir tek amacı vardı: Asileri öldürmek. Beyaz bayrak kaldıran bile derhal öldürülüyordu; işçiler vahşi bir şekilde dövülüyor ve bedenleri tanınmayacak şekilde parçalanıyordu. Tüyler ürpertici görevlerini yaparlarken kahkahalar atan askerler "*Rosanız nerede?*" diye eğleniyorlardı.[30]

Savaş 12 Ocakta, asilerin ellerinde kalan son mevzi, emniyet müdürlüğü alındıktan sonra sona erdi. Büyük girişim başarısız kalmış, çatılarda mevzilenen Spartakist keskin nişancılar, ağır topçu ve makineli tüfek ateşine karşı umutsuzca savaşmışlardı. Kısa süre sonra, her şey bitti, askeri birlikler bütün Berlin'i işgal etti. Kont Kessler olayları günlüğüne şöyle not etmiş: "*Çelik miğferli, süngü takmış ve üzerlerinden el bombaları sarkan askerler tüm köşe başlarını tutmuşlar... Hükümetin kararları biraz tartışmalı ama en azından daha da sert kararlar almasına yetecek kadar çok süngüsü var. Bugüne kadar görülen her hükümet gibi, emrindeki askeri kuvvete dayanıyor.*"[31]

Luxemburg alaycı bir biçimde "Berlin'de Düzen Hüküm Sürüyor" başlığıyla yayımlanan son makalesi 14 Ocak 1919'da *Kızıl Bayrak*'ta yayınlandı. Yaşaması daha çok kan dökmeye bağlı olan bir düzen, "*kaçınılmaz olarak tarihsel kaderine -yıkımına- doğru ilerlemektedir.*" Haklıydı. Bir yıl daha süren çatışma zorlu Weimar Cumhuriyeti yıllarında da sürdü ve Hitler'in yükselişi ile sonuçlandı. Rosa, Bertolt Brecht ve Rainer Maria Rilke gibi

[30] *Illustrierte*, 289.

[31] Kessler, *Tagebücher*, 105-6.

coşkulu sanatçıların duygularını ifade ederek, devrimciler için savaşmanın bir "onur sorunu" olduğunu yazdı. Ve başarısız olanların kitleler değil, liderler olduğunu da vurguladı. Kitlelere görevini yapmıştı. Devrim zincirinde bir halka yaratmışlardı. Devrim tekrar tekrar geri gelecek ve şunu ilan edecektir: "*Vardım, Varım, Var Olacağım!*"[32]

~

Ölümüne bir gün kalmıştı.

O günü saklanarak geçirdi. Onu ve Liebknecht'i saklayan Marcussohn ailesi onu dairenin arkasında küçük bir odaya yerleştirmişti. Başı ağrıdığı için yalnız kalmak istediğini söyledi. Yatağa uzandı, kah uyukluyor kah düş görüyor gibiydi. Berlin'den ayrılması doğru olur muydu? Belki olurdu ama kurbanları geride bırakıp kendisini güvenceye alamazdı. Bir zamanlar bir efsaneden alıntı yapmıştı: "*Ya Mesih, Ya Mesih, 'kendimizi kurtarıp zayıfları kendi kaderleri ile baş başa bırakalım' sözü hiç çıkmasın ağızlarımızdan.*"[33]

Sona yaklaştığına ilişkin bir sezgisi yoktu. Bir başka hapis cezası kurtuluş olurdu. Son on gün bir kabus gibi geçmişti. Her el bombası patlamasında, her tüfek sesinde irkilmişti. Şimdi bunlar sona ermişti. Tüfekler susmuş, katliam son bulmuştu.

15 Ocakta, gece dokuzu biraz geçe, Mannheimer Strasse No. 43 adresinde bulunan Marcussohn'un evinin zili çaldı. Rosa Luxemburg kalktı, sokağa çıkacakmış gibi giyindi, gece masasından Goethe'nin Faust'unu alıp el çantasına koydu; küçük valizini kapattı. Sonra, yatağa oturup beklemeye başladı. Postal sesleri ve gürültüler kapısını kapattığı odadan duyuluyordu; adının

[32] Luxemburg, *Gesammelte Werke*, 538.

[33] Vladimir Korolenko, "Legende vom Florus," quoted by Rosa Luxemburg in preface to Korolenko's *Die Geschicte meines Zeitgenossen*, p. il.

söylendiğini işitti. Ev sahibinin itirazları belli belirsiz duyuluyordu. Sonra, oda kapısı açıldı. Kafasını kaldırmadı. Önünde omzunda tüfeği olan bir adam duruyordu. Rosa'ya mantosunu almasını söyledi, bakışları Rosa'nın bacaklarına dikilmişti. Rosa cesaretini toplayıp topallamamaya çalıştı. Adam arkadaşlarına tamam dercesine baktı ve sert bir sesle kendisini takip etmesini emretti. Rosa mantosunu giydi, yavaş yavaş eldivenlerini, önce solu sonra sağı giydi. Jogiches'in orada olmaması onu rahatlatmıştı. Önceki gün tutuklanmış ama deşifre edilmeden kaçmayı başarmıştı. Mathilde Jacob ve Paul Levi birkaç gün önce tutuklanmıştı. Ama Luxemburg ve Liebknecht'in tersine, onların kellesine 100.000 mark ödül konmamıştı.

İki adam önünde iki adam arkasında yürüyordu. Son haftalarda daha çok topallamaya başlamıştı, düz yürümek için çok çaba harcıyor, başını dik tutuyordu.

Evin önünde bir otomobil bekliyordu. Mislilerden biri kapıyı açmış ve Rosa'nın içeri girmesi için güya jest yapıyordu. Rosa kadife elbisesinin eteklerini topladı, derin bir nefes aldı ve otomobile girdi. Adam kapıyı kapatıp şoförün yanına oturdu ve "*Eden*" dedi.

Berlin'in merkezindeki Eden Oteli'nde, Garde-Kavalleire-Schützen-Division'un (Süvari Ve Piyade Tümeni) geçici karargah kurmuştu. Otel iyi ışıklandırılmıştı ve askerler girişte dolanıyorlardı. Ağır silahlıydılar, dudaklarının kenarında sigaraları ve kopuk düğmeleriyle düzenli birliklere hiç benzemiyorlardı. Artık çatışmalar sona erdiğinden restoranda akşam yemeği yiyen sivillere, otel müşterilerine ya da patronlara pek aldırış etmiyorlardı. Ama siyah otomobil durduğunda, aniden alarma geçen askerler gelip geçeni engellemek amacıyla koridor oluşturdular. Her iki tarafında bir milisle Rosa Luxemburg yürüdü ve binaya girdi.

İçeri girdiğinde lobideki silahlı serseri kalabalığı sustu ve sonra büyük bir gürültü koptu. Geçerken içlerinden biri bağırdı, "*Röschen,*" "*işte kart orospu geçiyor.*" Soğuk ve mesafeli davranarak, kaymamak için her basamağa dikkat ederek merdivenleri

tırmandı. Kurmay Yüzbaşı Pabst onu bürosunda bekliyordu. Kimlik tespiti fazla uzun sürmedi. "*Siz Frau Rosa Luxemburg musunuz?*" diye sordu. Rosa bakışlarını kaçırdı. Hemen "*kimlik tespiti sizin işiniz*" diye cevap verdi. Pabst "*Fotoğrafa bakılırsa, siz olmalısınız*" dedi. Rosa hâlâ subayın arkasındaki duvara bakıyordu. "*Öyle diyorsanız*" diye cevabı yapıştırdı.[34]

Yüzbaşı Teğmen Vogel'i içeri çağırdı ve ona Luxemburg'u aşağıya indirmesini emretti. Rosa'ya doğrudan otomobile binip Moabit cezaevine teslim edeceklerini söylediler. Mantosunu iliklekledi, valizini aldı ve tek kelime etmeden yüzbaşının odasından çıktı.

Bu arada, lobideki kalabalık artmış ve çığrından çıkmıştı. Kızıl Rosa'nın binada olduğu haberleri hızla yayılmış ve bazı müşteri ve çalışanlar da askerlerin arasına karışmıştı. Luxemburg kılı kıpırdamadan merdivenlerden indi ve çıkışa doğru yürüdü. Döner kapıya ulaşmadan, bir asker kalabalıktan sıyrılıp, tüfeğinin dipçiğiyle kafasına vurdu. Rosa hiç ses çıkarmadan halıyla kaplı tabana düştü. Er Runge bir kez daha dipçikledi, bu kez şakağına vurmuştu. Bir daha vurmak için tüfeğini kaldırdığında, bir arkadaşı uyardı: "*Dur, bu kadarı yeter.*"[35] Ağzından ve burnundan kan sızan Luxemburg yerden kaldırıldı. Ayakkabısının teki ayağından düşmüştü, bunu bir asker hatıra olarak aldı. Sivillerin uzaklaştırıldığı caddede bekleyen taksiye taşındı ve iki askerin arasında arka koltuğa kondu. Şoför motoru çalıştırdı ve hareket etti.

Yüz metre ileriden gelen silah sesi otelden duyuldu. En büyük olasılıkla otomobilin çamurluğunda duran Teğmen Vogel ateş etmişti. Kılıfından revolverini çıkarmış, Luxemburg'un başına nişan almış ve tetiği çekmişti. Tutukluk yapan silah, tetiği

---

[34] Elisabeth Hannover-Drück annd Heinrich Hannover, eds., *Der Mord an Rosa Luxemburg und Karl Liebknecht* (Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag, 1967), 141, 67.

[35] A.g.e., 72.

ikinci kez çektiğinde ateş almıştı. Mermi Rosa'nın sol şakağından girmişti. Vücudu bir kez sarsılmış sonra hareketsiz kalmıştı. Birisi kafasının üstüne bir battaniye fırlattı.

Araba tekrar hareket etti. Spree nehrinin kenarına geldiklerinde, şoföre durması emredildi. Teğmen Vogel, "*Buradan atalım*" dedi.[36] Askerlerden birinin yardımıyla cesedi otomobilden sürükleyerek çıkardılar ve birlikte baş aşağı nehre attılar. Yolda bir devriye onları durdurdu ama Vogel kendini tanıttıktan sonra geçmelerine izin verildi. Daha sonra söylediğine göre, cesedi attıkları sırada, Luxemburg'un sallanan eli çalılara takıldığında, Vogel cesede dokunmuş; bu da onu rahatsız etmişti. Mir harfiyen yerine getirilmişti. Birileri "*yaşlı kaltak şimdi yüzüyor*" dedi.[37]

[36] A.g.e., 86.
[37] A.g.e., 129.

Sonsöz

Rosa Luxemburg'un katli hem siyaset arkadaşları hem de düşmanlarının derin bir oh çekmesine neden oldu. Ama erkendi. Çalışmaları gibi kaybolması da bir tartışmaya yol açmıştı. Bu onun sosyalizm görüşünü korkunç bir karikatüre dönüştürmüş olan son moda devrimcileri utandırmıştı.

Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in ölümlerine dair resmi açıklama, 16 Ocakta Wolff Telgraf Ajansı tarafından yapıldı ve öğlen ve akşam gazetelerinin baskılarında yayınlandı. Buna göre, Liebknecht askeri muhafızlar eşliğinde Eden Oteli'nden Moabit Cezaevi'ne götürülürken, yolda meçhul bir suikastçı tarafından kafasına vurularak öldürülmüştü. Otomobilin motoru bozulmuş ve Liebknecht'e yürümesi emredilmişti. Sendeleyen ve başındaki yara nedeniyle çok kan kaybeden Liebknecht kaçmaya kalkışmış ve vurulmuştu.

Luxemburg'un ölümü ile ilgili açıklama çok daha garipti. Söylendiğine göre, Eden Oteli'nden ayrılırken bir serseri saldırmış, ama onu götüren asker onu kurtarmaya çalışmış ve baygın Rosa'yı otomobile sokmuş. Otomobil hareket ettiğinde, meçhul bir şahıs marşpiyeye çıkıp ona tabancayla ateş etmişti. Otomobil kanal çevresinde durduruncaya kadar oradan güç bela ayrılmıştı. Ama "*Bu Rosa!*" diye bağıran kalabalık onu sürüklemiş ve

karanlıkta kaybolmuştu.[1] Ceset bulunmamıştı.

Bir gazete yorumuna göre, "*Her iki terörist liderin infazını gerçekleştirenin bir halk ceza mahkemesi olduğu unutulmamalıydı.*"[2] Gazete halkın verdiği hükmün zalim ama adil olduğunu söylüyordu. Bunu izleyen haberlere bakılırsa, emektar sosyalist lider Wilhelm Liebknecht'in oğlunun "ihaneti," ne de olsa Rus, Polonyalı ve Yahudi olan Luxemburg'unkinden daha sarsıcıydı.

Leo Jogiches kendi başına gerçeği ortaya çıkarma görevini üstlendi. Onu bekleyen çifte tehlikenin farkında olmasına rağmen Berlin'den ayrılmayı reddetti: Şimdi Almanya Komünist Partisi'nin tepesindeydi ve daha kötüsü, hükümetin olayı örtbas etmek için yaptığı hiçbir dayanağı olmayan açıklamasının içyüzünü ortaya sereceği tehdidinde bulunuyordu. Dört hafta süren resmi soruşturmanın sonuçsuz kalması şaşırtıcı değildi; bu soruşturma gerçekleri örtbas etmek üzere bir sıkıyönetim mahkemesi tarafından sürdürülmüştü. Ne var ki, 12 Şubat 1919'da, soruşturmada gerçek anlamıyla ayak sürülürken, *Kızıl Bayrak* 15 Ocak gecesi işlenen cinayetlerle ilgili uzun bir rapor yayınlamıştı. Her iki cinayetin de şu anda soruşturmayı yürüten ordunun bilgisi ve işbirliği ile planlanıp işlendiğini iddia ederek, olayların içyüzünü titiz bir biçimde ortaya seriyor ve failleri açıklıyordu. Cinayetlerden bir gün sonra, Eden Oteli'nde çekilen ve er Runge'yi zaferlerini kutlayan suç ortaklarıyla birlikte gösteren bir fotoğraf da yayınlanmıştı.

Suçluyu ortaya çıkarma girişiminin arkasında kimin olduğu kimsenin gözünden kaçmamıştı. Böylece Jogiches de kendi idam hükmünü imzalamış oldu. Dostları ona en azından adresini değiştirmesi için baskı yapmalarına rağmen, Mathilde Jacob'a

---

[1] Elizabeth Hannover-Drück ve Heinrich Hannover, ed. *Der Mord an Rosa Luxemburg und Karl Liebknecht* (Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag, 1967), 39.

[2] A.g.e., 41.

"*Tam şimdi ev sahibemi terk edip gidemem*" demişti.[3] Kadınları fazla önemsemediği görülen bu adamın, 1906'da Varşova'da Luxemburg ile aynı otelde ve şimdi de sevgilisinin yanında kalarak hayatını tehlikeye atması çarpıcıdır.

Etrafındaki çember daralırken, Jogiches Wilno'daki gençlik maceralarının anısının peşinde bir cesaret gösterisi yaparak Luxemburg'un apartman dairesine gider. Bildiği eşyalara göz gezdirirken Mathilde Jacob'a "burası ne güzel" der. Açık havayı her zaman bir eve tercih etmiş olan bir adam için bu pek alışılmadık bir itiraftır. "*Sanki Rosa bir anda çıkıp geliverecekmiş gibi hissediyorum.*" Ayrılmadan önce Mathilde Jacob'dan kendisi için bir şey yapmasını istedi: Daireyi alıkoymasını.[4]

Mart başında polis onun da izini bulup yakaladı. Emniyet müdürlüğüne getirilir getirilmez, diğer tutuklulardan hemen ayrılması açıkça özel bir muamelenin işaretiydi. Ancak silah zoruyla kimliğini açıkladı. Ondan sonra bir sorgu hakiminin karşısına çıkma isteği alaylarla geri çevrildi. Bundan sonra bir polis dolu odaya alındı; artık buradan geriye dönüş yoktu. Uzun zaman dayak sesleri koridorlarda yankılandı. Resmi açıklamaya göre, Jogiches "*kaçmaya kalkışırken*" Ernst Tamschick adlı başçavuş tarafından sırtından vurulmuştu. Cesedi teşhis etmek için geldiği morgda, cesedin ne halde olduğunu görmüş olan bir nöbetçi Mathilde Jacob'a "*içeri girme*" demişti. "*Gördüklerini bir daha asla unutamazsın.*"[5]

Luxemburg ve Liebknecht cinayetleri ile ilgili gerçekler ortaya dökülünce, hükümet suçluları yargılamaya zorlandı. 8-14 Mayıs 1919'da Sıkıyönetim Mahkemesi'nde dava başladı. İddia makamındaki savcı Paul Jorns (Jorns önce Weimar Cumhuriyeti'nde

---

[3] Mathilde Jacob, "Von Rosa Luxemburg und ihren Freunden in Krieg und Revolution: 1914-1919," yayınlanmamış elyazması, Hoover Savaş, Devrim ve Barış Enstitüsü, Calif., MS276, L98TZZ, p. 104-5.

[4] A.g.e., 107.

[5] A.g.e., 109.

Savcılığa, sonra da Nazi Halk Mahkemesi'nde savcılığa terfi ettirilmişti), esas hakkındaki mütalaasında Teğmen Vogel ve er Runge'nin sanıklara "kötü muamele"den cezalandırılmalarını istedi. Aynı zamanda, Runge için hafiletici sebebler de vardı; her şeyden önce Luxemburg ve Liebknecht'in sırf bakışlarıyla onu tahrik etmeleri "*pek de şaşırtıcı değildi.*" Eden Otcli'nde çekilen fotoğrafa gelince, cinayetlerin kutlandığı görülen eğlence tamamen rastlantıydı; Runge sadece masada oturuyordu ve sakin sakin yemeğini yiyordu. Gerçekten de tepside şarap şişesi vardı ama boştu. Bira ve kurabiyelerden başka bir şey tüketilmemişti. Jorns, ne Runge'in dipçik darbelerinin ne de Vogel'in kurşunlarının Rosa Luxemburg'un ölümüne yol açtığının hiçbir biçimde kanıtlanamayacağını öne sürüyordu. Buna göre, Teğmen Vogel muhafızlık görevi sırasında kusurlu davranmak, bir cesedi gizlice ortadan kaldırmak ve yalan rapor yazmak suçundan iki yıl dört ay; Er Runge ise öldürmeye teşebbüs etmekten iki yıl iki hafta hapse mahkum edildi.[6]

Runge kısa bir süre sonra şöyle açıklamalar yapmıştı: "*Soruşturma adet yerini bulsun diyeydi... Jorns bana özel olarak 'Eğer tüm suçu üstüne alırsan, en fazla dört ay yersin. Başın derde girerse, bize her zaman güvenebilirsin*'" demişti.[7] Luxemburg'a dipçikle vurması için emir mi aldığı, yoksa bunun için rüşvet mi yediği belirsizliğini korudu ama bunları başkalarının teşvikiyle yaptığı açık. 1933'te, Nazi Almanyası davasına ilk katkılarını anımsatan er Runge, haksız yere cezalandırıldığı için maddi tazminat isteminde bulundu. Adalet Bakanlığı'na, "*Soylu Führerim, halkın Şansölyesi Adolf Hitler de idealleri uğruna hapis yatmıştı*" diye yazdı.[8] Hükümet ona 6000 mark toplu para yardımı yaptı.

---

[6] *Mord*, 112-119.
[7] A.g.e., 135.
[8] A.g.e., 180.

Eden Oteli'nde Luxemburg ve Liebknecht'in kimlik tespitini yapan ve ölüme gönderen Yüzbaşı Waldemar Pabst, 1959'da verdiği bir röportajda bazı ayrıntılardan söz etti. İkisi de suçluydu ve haklarında kanıt olmamasına rağmen, öldürülmeleri gerekti, dedi. Liebknecht kaçmaya kalkışırken vurulacak; Luxemburg öfkeli kalabalık tarafından öldürülecekmiş. Liebknecht olayında plan az çok işlemiş; sıra Luxemburga gelince aksaklık olmuş. Bilinmeyen sebeplerle, "kalabalık" toplanmamış. 1962'de Pabst'ın söyledikleri karşısında yapılan resmi açıklamada, Federal Alman Cumhuriyeti hükümeti cinayetleri "*sıkıyönetim yasası uyarınca yapılan infazlar*" olarak görmüştü.[9]

Sanıklar için seçilen ölüm şeklinin de onların durumlarına uygun olduğu görülüyor. Liebknecht vurulacaktı -o Almandı. Luxemburg için öngörülen linçti -o, Yahudi'ydi, bir pogromda öldürülmeliydi. Luxemburg cinayeti davasının zaman aşımı on yıldı. Levi bunu engellemeye kararlıydı. 1928'de, savcı Paul Jorns, kendisini Luxemburg-Liebknecht soruşturmasını eksik yürütmekle suçlayan bir makale yayınladığı gerekçesiyle editör Josef Bornstein aleyhine dava açtı. Editörün avukatlığını üstlenen Paul Levi, Jorns'ın olayın örtbas edilmesinde suç ortağı olarak oynadığı rolü ortaya serdi. Ünlü yazar Carl von Ossietzky'nin "*Ferdinand Lassalle'den sonra en etkili Almanca söylev*" dediği dört saatlik bir savunma yaptı. Levi, Jorns'un her iki cinayetin kanıtlarını da gizlemiş olduğunu gösterdi.[10] Dava sırasında Weimar Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi savcısı olan Jorns katillere yardım etmekten suçlu bulundu. Levi duruşma salonunda mesleğinin yüzkarası Jorns'un nasıl ülkenin en yüksek adli kurumlarından birine atanabilmiş olduğunu sordu. Bu ülkesinin geleceği konusundaki en büyük kuşkularını doğruluyordu.

---

[9] *Der Spiegel*, 18 Nisan 1962, p. 38. Ayrıca, bkz. "Bulletin des Prese-und Informationsamtes der Bundesregierung," 8 Şubat 1962, 223.

[10] Charlotte Beradt, *Paul Levi* (Frankfurt/Main: Shuhrkamp Verlag, 1960), 122.

Albert Einstein, Levi'ye, "*tek başına, adalet aşkı ve bilgeliğinden başka hiçbir desteği olmayan bir adamın -tıpkı Zola gibi- ruhlarımızı arındırdığını görmek insanı yüceltiyor*" demişti. "*Eski Ahit'te gördüğümüz sosyal adaletin bazı yönleri hâlâ yaşıyor.*"[11] Jorns kararı temyiz etti -Naziler daha sonra haksız yere hüküm giydiği için ona tazminat verdiler. Levi, 1930'da, uzun mahkeme savaşımları sırasında trajik ölümüyle sonuçlanan ateşli hastalığa yakalandı. Gazete "*vatan hainin intiharı*" diye manşet atmışlardı. "*Kendi ırkının pis kokusuna daha fazla dayanamayıp kendini pencereden attı.*" Rosa Luxemburg'un kurucusu olduğu *Kızıl Bayrak* ise, "*davadan dönen bir hain*" diye yazmıştı.[12]

~

31 Mayıs 1919, Cumartesi günü, Landwehr Kanalı'ndaki havuzların birinde bir kadın cesedi bulundu ve şehir morguna götürüldü O gece daha geç saatlerde, Berlin Emniyet Müdürünün eşlik ettiği içişleri bakanı, savunma bakanı, Gustav Noske'nin katıldığı bir yemekte buldular.[13] Noske'yi özel konuşmak için çağırdıklarında, gözlerden uzak bir yere gidince "*O bulundu*" dediler. Noske şaşkın şaşkın "kim?" diye sordu. "Rosa" diye cevapladılar. Noske'den hemen gaza gelen Pazar kalabalıkları gösteri yapmasın diye cesedi hemen morgdan alınmasını istediler.

Gece karanlığında, gizlice gömmek için cesedi bir otomobille Berlin'in 40 kilometre dışındaki Zossen Kışlası'na götüreceklerdi. Ama plan işlemedi. Basın haber peşindeydi, son hükümlerin ışığında bundan daha sansasyonel bir haber de bulunamazdı.

---

[11] A.g.e., 126.

[12] A.g.e.,148-149.

[13] Gustav Noske, *Aufstieg und Niedergang der deutschen Sozialdemokratie* (Zürih: Air-Edition, 1947), 85.

Jogiches'in öldürülmesinden sonra Almanya Komünist Partisi'ninliderliğini üslenen Paul Levi bağımsız bir kimlik tespiti ve otopsi isteminde bulundu. Ölüm korkusu nedeniyle üç doktor otopsi yapmayı reddetti. En sonunda, otopsi gerçekleştirildi, polis cesedin fotoğraflarını çekti. Costia'nın ağabeyi Dr. Maxim Zetkin fotoğraftan teşhis yapmayı ve Mathilde Jacob'un yanında cesedi incelemeyi kabul etti. Luxemburg'un kesin ölüm nedeni hâlâ bilinmiyor. Vurulan darbelere rağmen kafatasında yara izi bulunamadı. Ayrıca kafatasının ileri derecede bozulması nedeniyle sol şakakta kurşun izi de saptanamadı. Daha ölmeden suya atılmış olabilirdi.

Mathilde Jacob kalan eşyaları tanıdı. Kendi aldığı eldivenler hâlâ Rosa'nın ellerindeydi. Kadife elbiseden kalan parçaları ve altın nazarlığı da teşhis etti. 3 mark vererek cesedi teslim aldı. Usulüne uygun bir makbuz verildi.

Rosa Luxemburg 13 Haziran 1919 günü Friedrichsfelde mezarlığına gömüldü.

Yirmi yıl önce, Leo Jogiches'in annesinin ölümü üzerine düşünürken, ona şunları yazmıştı: "*Kafamdan hiç atamadığım düşünce hayatın ne olduğu? Niçin olduğu? Yaşamaya değip değmediği?*"[14]

Tam bir hayat yaşama dürtüsünün peşinde, Rosa Luxemburg ülkesinden, evinden ve ailesinden ayrılmıştı. Bizim "*Musa tarafından çölden çıkarılan Yahudilere benzediğimizi*" bildiği halde, herkesin hayatını tamamlamak, yaşamaya değer kılmak için savaştı.

[14] Rosa Luksemburg, *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki*, ed. Feliks Tych, 3 cilt. (Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971), I: 218.

Kaynaklar

Yayınlanmış

Luksemburg, Rosa. *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki.* Feliks Tych editörlüğünde, 3 cilt, Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1968-1971.

Luxemburg, Rosa. *Briefe an Karl und Luise Kautsky.* Luise Kautsky editörlüğünde. Hamburg: Europpaische Verlagsanstalt GmbH, 1950.

Luxemburg, Rosa. *Vive la lutte! Correspondance 1891-1914.* Georges Haupt editörlüğünde. Paris: François Maspero, 1975.

Luxemburg, Rosa. *J'étais, je suis, je serai! Correspondance 1914-1919.* Georges Haupt editörlüğünde. Paris: François Maspero, 1977.

Luxemburg, Rosa. *Gesammelte Briefe.* Annalises Laschitza ve Günter Radczun editörlüğünde. 5 cilt. Berlin: Dietz Verlag, 1982-1984.

Luksemburg, Roza. *Wybor Pism.* Bronislaw Krauze. 2 cilt. Varşova: Ksiazka i Wiedza, 1959.

Luxemburg, Rosa. *Ausgewählte Reden und Schriften.* 2 cilt. Berlin: Dietz Verlag, 1951.

Luxemburg, Rosa. *Gesammelte Werke.* G. Radczun editörlüğünde, 5 cilt. Berlin: Dietz Verlag, 1972-1975.

Rosa Luxemburg'un Paul Levi'ye mektupları, Dr. Sibylle Quack'ın izniyle.

Yayımlanmamış
Konstantin Zetkin'in evrakı, Dr. Gertrud Zetkin'in izniyle.

Halina Luxemburg'un evrakı, sahibinin izniyle.

Charlotte Beradt'ın evrakı, sahibinin izniyle.

Mathilde Jacob'un anıları, California, Stanford Üniversitesi, Hoover Savaş, Devrim Ve Barış Enstitüsü'nün izniyle.

Rosa Luxemburg'a babası, Elias Luksenburg'dan ve kardeşleri Anna, Maksymilian, Natan ve Jozef'ten mektuplar, California, Stanford Üniversitesi, Hoover Savaş, Devrim Ve Barış Enstitüsü'nün izniyle.

Luise Kautsky'den Karl Kautsky'ye Mektuplar, Amsterdam, Uluslararası Toplum Tarihi Enstitüsü'nün izniyle.
Özel mülkiyet kapsamındaki malzemeler.

"Teşekkür" bölümünde isimleri sıralanan ve isimlerinin açıklanmasını istemeyen kişilerle yapılan özel görüşmeler.

Rosa Luxemburg'un çalışmalarının kaynakçası şurada yayınlanmıştır: "Biblioteka pierwodrukow Rozy Luksemburg," Jadwiga Kaczanowska przy konsultacji i wspolpracy Feliksa Tycha, *Z Pola Walki* 3 (19) (Varşova: Ksiazki i Wiedza, 1962), ve "Uzepelnienia do bibliografii prac (pierwodrukow) Rozy Luksemburg," ed. Feliks Tych, "*Z Pola Walki* I (53) (Varşova: Ksiazki i Wiedza, 1971).

Yararlanılan Arşiv Ve Kütüphaneler
Koleksiyonlarındaki malzemeyi kullanmama izin verdikleri için aşağıdaki arşiv ve kütüphanelere teşekkürlerimi sunuyorum.

Centralne Archiwum KC PZRP, Varşova

Zydowski Instytut Historyczny, Varşova

Archiwum Glowne Akt Dawnych, Varşova

Naczelna Historyczne m.st. Warsawy, Varşova

Urzad Stanu Cywilnego, Zamosc

Archiwum w. Zamosciu, Zamosc

J. P. Nettl arşivi, Marietta Nettl-Meltzer'in izniyle.

Konstantin Zetkin arşivi, Gertrud Stein'in izniyle.

Uluslararası Toplum Tarihi Enstitüsü, Amsterdam

İsveç İşçi Hareketi Arşivleri Ve Kütüphanesi, Stockholm

Stadarchiv, Zürih

Sozialarchiv, Zürih

Zentralbibliothek, Zürih

Staatsarchiv, Zürih

Universitatsarchiv, Zürih

Archives d'État, Cenevre

Friedrich-Ebert-Stiftung, Archiv der sozialen Demokratie, Bonn.

Hebrew Üniversitesi Arşivi, Kudüs

Bibliotheque National, Paris

Alliance Israélite Universelle, Paris

Yahudi Araştırmaları YIVO Enstitüsü, New York

Widener Kütüphanesi, Harvard Üniversitesi, Cambridge, Massachusetts

Önceden yayımlanmamış malzemeyi kullanma izni vermeleri nedeniyle, California, Stanford Üniversitesi, Hoover Savaş, Devrim Ve Barış Enstitüsü'ne özel olarak teşekkür ediyorum.

Comrade and Lover, Rosa Luxemburg's Letters to Leo Jogiches'te [Çeviren ve yayına hazırlayan Elzbieta Ettinger (Cambridge, Massachusetts ve Londra, İngiltere: 1979)]. yayınlanan mektupları yeniden yayınlama izni vermeleri nedeniyle MIT Press'e teşekkür ederim.

Fotoğrafları Centralne Archiwum KC PZPR, Varşova; J. P. Nettl Arşivi; SPD Arşivi, Bonn; California, Stanford Üniversitesi, Hoover Savaş, Devrim Ve Barış Enstitüsü; Gertrud Zetkin; Charlotte Beradt, Helina Luxemburg Wieçkowskar'ın izinleriyle kullandım.

Konu Dizini

Açlık 330
Adalet 36, 41, 109, 313, 354, 356
Af 93, 164, 186, 300, 324
Afrika 335
Afrikalı 312
Ahlak 251, 290
Aidiyet 114, 302
Aile 21, 24, 42, 49, 54, 55, 88, 112, 114, 116, 117, 118, 120, 125, 133, 137, 140, 141, 145, 147, 148, 152, 162, 166, 233
Aile işleri 148
Allah 88, 100, 153, 245, 289, 299
Alman 8, 9, 10, 13, 19, 38, 40, 46, 62, 63, 64, 70, 71, 95, 96, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 121, 128, 132, 141, 143, 148, 160, 162, 163, 164, 165, 174, 178, 185, 187, 188, 190, 191, 192, 195, 196, 199, 201, 209, 226, 234, 235, 237, 238, 240, 241, 243, 246, 249, 250, 251, 252, 255, 258, 260, 264, 265, 270, 271, 272, 273, 278, 277, 283, 290, 291, 293, 295, 296, 300, 302, 303, 312, 313, 314, 318, 317, 318, 327, 328, 329, 330, 331, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 343, 355
Alman filozof 343
Alman Sosyal Demokrat Parti (SPD) 8, 13, 62, 101, 102, 107, 141, 165, 174, 188, 191, 192, 201, 209, 234, 235, 243, 249, 252, 264, 272, 278, 283, 334
Alman Sosyal Demokratları 196, 240, 312, 338
Almanya 5, 8, 9, 10, 13, 53, 63, 82, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 112, 114, 117, 119, 120, 126, 128, 130, 135, 136, 138, 145, 155, 159, 163, 165, 183, 190, 194, 195, 196, 226, 240, 243, 246, 249, 257, 269, 271, 275, 277, 283, 285, 291, 303, 310, 318, 317, 318, 322, 328, 329, 330, 332, 334, 335, 336, 339, 340, 343, 344, 345, 352, 357 Batı 9
Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi 8
Almanya Komünist Partisi 8, 9, 332, 343, 344, 345, 352
Almanya Komünist Partisi (KPD) 8, 343, 344
Amerika Birleşik Devletleri 240, 314
Amsterdam 6, 124, 163, 244
Anarşist 35, 66
Anti-Semitizm 43, 114, 115, 165, 258, 257, 312, 339
Asimile 18, 22, 23, 113, 118, 285
Aşırı sol 243, 264
Ataerkil aile 50

Avrupa 37, 44, 46, 51, 62, 65, 149, 162, 165, 171, 187, 196, 205, 225, 237, 238, 241, 246, 290, 317, 343 Doğu 148, 314, 335
Avrupa ülkeleri 149, 196
Avusturya 13, 16, 23, 38, 69, 163, 173, 271, 273, 274
Ayrımcılık 26, 52, 56
Azınlık 240

Balkan Savaşı 272, 273
Batı Avrupa 19, 74, 196, 224, 235, 314
Bavyera 327
Belçika 148, 163, 275
Belirsizlik 64, 145, 181, 230
Berlin 6, 13, 50, 84, 87, 102, 103, 105-108, 111-117, 119, 122-124, 129, 131-135, 137, 140, 142-145, 150-152, 155, 157, 159-161, 165, 167, 171, 173-175, 180, 181, 184, 186-188, 193, 194, 197, 201, 203, 204, 207-214, 222, 224, 231-233, 236-238, 242, 247, 248, 251, 253, 263, 266, 268-270, 273-275, 277, 279, 289, 290, 296, 297, 306, 307, 311, 313, 316, 319-321, 325, 327, 329-332, 334, 335, 337, 341, 342, 344, 346-348, 352, 356
Berliner Lokalanzeiger 332
Bern 270
Berner Tagwacht 276
Beşinci Kongre 209, 236, 256
bilim 96, 100, 111, 153, 224
Birinci Dünya Savaşı 165, 241, 271, 281
Birinci Enternasyonal 70
Birlikte yaşama 52, 84, 87, 102, 113, 184
Biyoloji 46
Bolşevik Parti 249
Bolşevikler 194, 235, 265, 317
Bölünme 164, 291
Boşanma 136
Bosna 271, 273
Bosna-Hersek 273
Bremen 245, 327
Brest-Litovsk Barış Anlaşması 318
Britanya 343
Brüksel 17, 171, 274, 275, 276, 282, 311
Bund 56, 57, 173, 178, 179, 249, 256
Burjuva 43, 46, 69, 132, 140, 160, 164, 170, 187, 196, 239, 240, 244, 252, 253, 290, 306, 335
Burjuva toplum 46, 164, 239, 290
Bürokrasi 170, 321
Büyük Britanya 9
Büyük Savaş 329

Cenevre 63, 65, 67, 77, 273
Cezayir 150, 151, 152, 155, 174
Cinsiyet 49, 304 ayrımı 49
Cumhuriyet 330, 332, 335
Czerwony Sztandar 31

Çalışma hakkı 239, koşulları 173
Çekoslovakya 13, 237
Çocuk bakımı 64
Çokuluslu 23

Darwinizm 64
Das Kapital 138, 259, 261
Demokrasi 157, 213, 239, 265, 266, 290, 328, 330
Demokratik toplum 320
Demokratische Zeitung 63
Demokratlar 256, 276, 328, 330, 334, 343, 344
Der Spiegel 9, 355
Dernek 239, 320
Deutsch 46
Devlet 21, 26, 41, 44, 52, 55, 170, 196, 267
Devrim 10, 12, 13, 35, 37, 44, 47, 48, 56, 57, 82, 89, 90, 97, 119, 144, 164,

175, 184, 193-195, 210, 234, 236, 238, 251, 285, 320, 322, 324, 331, 332, 336, 337, 339, 341, 343-345, 347, 353
Devrimci 12, 13, 35, 40, 52, 60, 64, 65, 68, 71, 77, 120, 121, 141, 164, 165, 169, 170, 176, 193, 194-196, 205, 234, 236, 240, 260, 275, 281, 318, 327, 335, 341
Die Gleichheit 141, 143, 206, 216, 223, 269
Die Internationale 278
Die Neue Zeit 96, 103, 118, 138, 234, 243
Die Post 190
Die Rote Fahne 332
Dil 46, 52, 56, 83, 85, 90, 230, 335
Din 18, 19, 22, 26, 27, 46, 52, 165, 240, 335 adamları 52, 165
Dinsel inanç 41, 240
Dogmatik 200
Doğu Asya 38
Dortmund 224
Dostoyevski 64, 205
Düşünce özgürlü 321
Dünya Savaşı I. 6, 125, 260, 275, 292

Egemenlik 40, 59, 186, 239
Eğitim 12, 19, 26, 40, 41, 54, 62, 66, 74, 120, 138, 139, 143, 257, 258
Eintracht 62
Ekim Devrimi 317, 320
Ekonomi 65, 68, 166, 204, 212, 257
Ekonomik büyüme 38, gelişme 39
Eleştiri 91, 111, 140, 193, 234, 237, 247, 260, 322
Emek 38, 49, 55, 321, 335 piyasası 49
Emperyalist 292
Emperyalizm 259
Ermeni Devrimci Federasyonu 240
Ermeni Sosyal Demokrasisi 240
Ermeniler 15, 52
Eşitlik 36, 141, 160, 269, 286
Eşitsizlik 238
Etnik 26, 56, 113, 240 köken 113
Evlat edinme 156
Evlilik 81, 104, 113, 114, 120, 130, 136, 190, 191, 215, 232

Fas 246, 271
Felsefe 18, 65, 111, 182, 187, 204, 224, 237, 290
Feminist 144
Feodal 50
Festival 341
Fin 62, 194, 195, 212
Finlandiya 62, 194, 195, 212
France 164
Frankfurt 265, 268, 270, 277, 286, 289, 319, 331, 342, 349, 352, 355
Fransa 9, 10, 34, 35, 85, 163, 165, 196, 246, 257, 291
Fransız Devrimi 205
Freikorps (paramiliter Gönüllü Birlik) 335

Gazeta Ludowa 160
Genç kadın 48, 222
Genel grev 185, 186, 187, 271, 344
Genel oy hakkı 149, 164, 320
Gerilla 40
Göç 16
Göçmen 61, 74, 169, 339
Göçmenlik 74
Goethe, Johann Wolfgang von 85, 226, 242, 258, 301, 309, 311, 347
Gönüllü Birlikler 342, 346
Gorki 234, 235
Grenoble 268
Grev 58, 173, 186, 195, 341 hakkı 195
Gruppe Internationale 291, 293
Güç kullanımı 345
Gümrük politikası 149

Gürcistan Sosyal Devrimci Federalistleri 240
Güven 29, 64, 107, 112, 143, 271, 291, 305

Hac 36
Halkın İradesi 57
Hamburg 145, 146, 193, 204, 259, 275, 264, 327
Hannover 349, 352
Hayat hakkı 169
Hegel 261
Heidelberg 137, 268
Hindenburg 327, 330, 331
Hıristiyan 16, 21,22, 28, 35, 40, 47
Hollanda 163, 196, 329
Homojen 239

Illustrierte 329, 330, 331
Irk 27, 238
Irkçı 62, 179, 238, 255
Isparta 49

İç savaş 292
İdealist 116, 121
İdealizm 43, 49, 71, 334
İdeoloji 143
İkinci Enternasyonal 6, 13, 70, 114, 145, 163, 291
İkinci Kongre 171
İktidar 258, 321, 344
İllegal çalışma 294, işçi 296
İngiliz 15, 148, 168, 264, 267, 289, 303
İngilizce 53, 70, 153, 199, 242, 269, 276
İngiltere 163, 199, 271, 289
İran 15
İsa 35, 40, 53, 133
İspanya 16
İsrail 36
İstanbul 2
İsveç 15, 16, 163
İsviçre 12, 47, 49, 57, 61, 62, 63, 64, 65, 72, 74, 77, 82, 100, 113, 117, 131, 135, 136, 217, 233, 241, 276, 292
İşbirliği 38, 71, 96, 178, 191, 300, 352
İşçi 196
İşçi Partisi 8, 69, 119, 170, 192, 209, 212, 235, 236, 243, 249, 252, 264
İşçi sınıfı 12, 19, 26, 40, 41, 54, 62, 66, 74, 120, 138, 139, 143, 160, 196, 237, 239, 240, 257, 258, 260, 266, 271, 321, 335
İşsiz 336
İşsizlik 163
İşverenler 196
İtalya 85, 137, 163, 196, 201, 241, 277, 314

Japon 273
Japonya 9, 163

Kaderci 343
Kamu hukuku 68
Kamusal hayat 242
Kant, Immanuel 205
Kaos 187, 194, 335, 344
Kapitalist 37, 118, 143, 196, 259, 260, 271 ekonomi 118, sistem 259
Kapitalizm 118, 239, 253, 259, 260
Kast 282
Katolik 21, 26, 39, 40, 47, 51, 52, 53, 56
Katolik Kilisesi 21, 39, 40, 52, 56
Kaymak tabaka 138
Kent 19, 141, 240
Kiel 327
Kilise 28, 40, 44, 52, 199
Kimlik 22, 227, 349, 355, 357
Kishinev 313, 339
Köle 277, 314
Köln 9
Komünal 331
Komünist 329, 336, 342

Komünist Manifesto 78, 166, 210, 278
Komünist Parti 8, 9, 119, 320, 332, 343, 344, 345, 352, 357
Kopenhag 271
Koralka 222
Kota 26
Kozmopolit 62, 240, 335
Kriz 246
Küçük burjuvazi 239
Kültür 15, 16, 40, 100, 110, 227, 242, 290
Kuram 257, 259, 345

Laik 19
Lehçe 18, 21, 22, 30, 41, 46, 52, 56, 59, 63, 77, 63, 84, 95, 108, 116, 153, 159, 162, 163, 190, 226, 230, 233, 237, 278, 313
Leipziger Volkzeitung 190
Liberal 37, 254
Litvanya 8, 12, 51, 52, 56, 69, 72, 74, 149, 157, 196, 240, 254
Litvanya Sosyal Demokrasisi 8, 12, 72, 157, 240
Londra 72, 141, 163, 171, 209, 210, 211, 212, 236, 256, 264, 272

Macaristan 13, 51, 163, 237
Mannheim 201
Marksist 9, 10, 12, 57, 65, 68, 69, 118, 138, 176, 211, 237, 252, 257, 290, 318
Marksist ideoloji10
Marksizm 57, 85, 169, 170, 210, 234, 236, 260
Materyalist 64
Menşevikler 265, 313
Metafizik 210, 239
Militan 34, 54, 60, 234
Militarizm 145, 253, 273
Milliyetçi 162, 241, 254, 257, 320
Milliyetçi duygular 162, 254
Milliyetçilik 13, 29, 52, 69, 236, 238, 239, 241, 253, 335
Mısır 206, 315
Mlot 255
Modern toplum 69
Moskova 6, 44, 66, 151, 179, 185, 190, 241, 250, 268, 318, 320, 322, 336
Muhafazakarlık 234
Mülk 39, 258, 264, 320
Mülkiyet 16, 331, 335
Mülteci 6, 34
Münih 327
Musa 357
Musevi 22, 26, 46, 53, 55, 101
Müslüman 39
Mysl Niepodlegla 254

Namus anlayışı 67
Nazi 53,285, 354, 356
Nazi Almanyası 354
New York 46, 55, 58, 70, 79, 208, 238, 239, 261, 329
New York Herald Tribune 79

Orta sınıf 71, 113, 117
Ortodoks 18, 19, 22, 29. 53, 320
Oturma izni 21
Oxford 211
Oy hakkı 240
Oy verme 277
Öteki 22, 90, 145, 284, 304
Özel alan 153
Özgürlük 36, 41, 47, 74, 124, 125, 185, 186, 202, 216, 304, 321, 328

Pagan 51
Papalık 35
Paris 12, 23, 35, 70, 73, 82, 94, 103, 140, 141, 145, 146, 164, 199, 240, 249, 256, 278, 288, 303, 304, 309, 333
Parlamenter monarşi 330

Parti Okulu 204, 224, 242, 243, 245, 257, 258, 275
Parti Socialiste de France 164
Parti Socialiste Français 164
Petersburg 185, 187, 193, 194, 196, 234
Pogrom 30, 31, 314
Politik çalışma 125, 218
Politik faaliyet 47
Polonya 6, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 26, 28, 29, 30, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 60, 61, 62, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 77, 95, 96, 107, 108, 109, 113, 114, 115, 116, 121, 148, 149, 157, 159, 162, 163, 170, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 183, 184, 185, 186, 190, 192, 193, 196, 206, 208, 209, 210, 213, 234, 235, 237, 238, 239, 241, 243, 247, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 264, 277, 291, 297, 313, 343
Polonya Krallığı Sosyal Demokrasisi 8, 69
Polonya Sosyal Demokrasisi 8, 72, 173, 209, 235, 243, 251, 252, 256, 291
Polonya Sosyalist Partisi 8, 69, 70, 107, 159, 173, 178, 238, 252
Polonya Ulusal Müzesi 61
Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrasisi 69, 72
Polonyalı 10, 17, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 36, 37, 38, 41, 43, 44, 48, 49, 50, 52, 53, 56, 61, 63, 65, 71, 95, 107, 108, 109, 113, 114, 148, 149, 160, 162, 170, 171, 185, 186, 191, 192, 243, 313, 317, 334, 352
Portekiz 16
Potemkin savaş gemisi 185
pozitivizm 37, 38, 44
PPS 8, 69, 70, 71, 107, 173
Prag 138, 252
Pravda 269
Proletarya 44, 57, 169, 193, 194, 195, 205, 210, 236, 238, 273, 291, 292, 320, 321, 332
Protestan 141
Protesto 90, 140, 182, 185, 188, 245, 300
Prusya 13, 16, 23, 69, 107, 141, 142, 148, 149, 155, 165, 226, 237, 265, 279, 297, 300, 327, 328, 329
Przeglad Socjaldemokratyczny 157

Radikal 47, 57, 79, 81, 164, 168, 187, 200, 236, 254, 268, 291, 293, 294, 318 kuşaklar 168, sol 268
Reform 119, 164
Rekabet 16, 44, 124, 215
Revizyonist 118
Roma 26, 39, 68, 267, 274, 276
Roma Katolik Kilisesi 39
Rönesans 16, 40, 206
RSDİP 8, 170, 212, 249, 252, 253
Rus Devrimi 236, 319, 320, 321, 322, 323, 331
Rus imparatorluğu 56, 196
Rusça 26, 46, 52, 54, 56, 59, 64, 76, 95, 144, 148, 153, 162, 199, 212, 226, 258
Rusya 10, 13, 16, 19, 23, 34, 39, 44, 48, 52, 56, 61, 68, 69, 119, 128, 141, 149, 162, 163, 173, 174, 175, 185, 186, 193, 196, 224, 238, 252, 281, 300, 309, 314, 316, 317, 318, 319, 321, 323, 324, 336, 337, 339
Rusya Komünist Partisi 119

Sachsische Arbeiterzeitung 7, 101, 120, 123, 127
Sanayileşme 328
Saraybosna 273
Savunma 265

SDKP (Polonya Krallığı Sosyal Demokrasisi) 8, 69, 70, 72, 73, 86, 146
Seçimler 321
Sendika 257, 278
Sermaye 259, 260, 264, 290, 313, 321
birikimi 259, 313
SFIO (Section Française de l'Internationale Ouvrière) 164
sınıf 28, 29, 49, 118, 123, 164, 195, 196, 200, 204, 236, 266
Sırbistan 273, 274
Sırp 271
Sibirya 48, 49, 191
Siyaset 13, 71, 85, 94, 97, 119, 139, 351
Slav 62
Sorumluluk 125, 129, 168, 234
Sosyal adalet 10, 237, 356, bilimler 41
Sosyal Demokrat Parti 8, 13, 62, 95, 101, 102, 107, 136, 141, 162, 163, 165, 174, 188, 191, 192, 194, 196, 201, 209, 235, 238, 243, 249, 252, 256, 264, 272, 276, 283, 334, 341
Sosyal Devrimciler 318
Sosyal hak 328
Sosyal ilişkiler 78
Sosyalist 8, 10, 11, 47, 56, 58, 62, 63, 64, 69, 70, 107, 111, 114, 115, 117-119, 136, 138, 141, 159, 163, 164, 173, 178, 190, 191, 238-240, 243, 245, 246, 252-254, 258, 260, 269, 272, 274, 275, 291, 313, 330, 334-337, 342, 344, 345, 352
Sosyalist hareket 10, 11, 63, 163
Sosyalist partiler 240, 253
Sosyalist toplum 335
Sosyalizm 10, 12, 44, 65, 142, 224, 235, 236, 237, 241, 292, 321, 337, 339, 345, 351
Sovyet rejimi 336
Sovyetler Birliği (SSCB) 10, 320
Sozialdemokrat 318, 319
Sozialdemokratische Korrespondenz 264, 269, 278
Sömürge 145
Sömürgecilik 149
Sömürü 56, 238, 241
Spartakusbriefe 264, 292, 294
Spartaküs Birliği 277, 292, 316, 323, 332, 338, 341, 342
SPD 8, 96, 101, 103, 107, 111, 113, 114, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 136, 137, 141, 142, 143, 144, 148, 149, 159, 164, 188, 201, 204, 211, 224, 234, 235, 238, 244, 246, 249, 264, 267, 268, 272, 276, 277, 289, 291, 292, 334, 343
Sprawa Robotnicza 69
Sri Lanka 9
Stanford 97, 333
Stern 7
Stuttgart 6, 141, 142, 200, 212, 267, 271, 281, 318, 330
Süleyman Kral 299
Sürgün 34, 35, 36, 48, 63, 74, 77, 79, 191

Şiddet 211, 273, 344
Şiddet kullanımı 273

Tarım 170, 196, 320
Tatarlar 51, 52
Tek parti 184, 240
Teoloji 18
Terör 30, 321, 336, 337
Terörist 57, 352 örgüt 57
Terörizm 65, 250
The Accumulation of Capital 261
Tiergarten 106
Topkapı 2
Toplumsal çatışmalar 205, konum 54, yapı 24
Trablus 273

Türkçe 258, 260, 265
Türkiye 34, 36
Türkler 15, 36, 39

Ukrayna Sosyalist Partisi 240
Ulusal 28, 37, 56, 69, 114, 149, 178, 185, 236, 238, 240, 241, 277, 292, 330, 343 sorun 236
Uluslararası çatışma 272, 273, ticaret 15

Ücret 154, 257
Üçüncü (Komünist) Enternasyonal 70, 250

Van 203
Varşova 5, 6, 12, 13, 16, 17, 19, 21, 22, 24, 27, 28, 30, 31, 33, 35, 39, 40, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 54, 57, 61, 62, 63, 66, 67, 69, 71, 81, 86, 97, 100, 102, 104, 106, 115, 117, 118, 122, 126, 135, 137, 146, 151, 156, 159, 162, 165, 167, 169, 170, 171, 173, 175, 178, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 196, 201, 207, 208, 210, 211, 213, 230, 231, 232, 233, 237, 248, 251, 252, 253, 254, 257, 260, 264, 275, 277, 282, 293, 300, 309, 313, 353, 357
Varşova Kalesi 48
Victorla çağı tabuları 11
Viyana 138, 245, 276
Volkswacht 110
Vorwärts 111, 124, 155, 174, 187, 193, 243, 270, 273

Weimar Cumhuriyeti 346, 353, 355
Weltanschauung 323
Wilno 5, 6, 34, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 64, 65, 74, 77, 78, 103, 175, 178, 184, 190, 233, 353

Yabancı dil 41
Yabancılar 16, 252
Yahudi 10, 12, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 36, 38, 39, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 56, 57, 70, 71, 100, 108, 113, 114, 115, 116, 122, 125, 146, 161, 162, 165, 173, 178, 226, 227, 240, 241, 254, 256, 257, 267, 283, 285, 312, 313, 328, 335,?339, 352, 355
Yahudiler 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 26, 30, 33, 39, 49, 52, 53, 56, 62, 164, 255, 312, 329
Yargı 10
Yaşam tarzı 138, 238, 308
Yeni dünya 100
Yenilik 120
Yenilikçi 236
Yerli halk 62
Yoksulluk 24
Yoldaş 57, 81, 104, 111, 169, 203, 230, 233, 252, 322
Yüksek öğrenim 47, 61
Yunan kültürü267
Yunanlı15
Yurttaş 16

Z Pola Walki 174, 190, 313, 338
Zamoyski Akademisi 15
Zeus 202
Znanie 234
Zurich 96, 174
Zürih 12, 46, 50, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 75, 77, 84, 88, 98, 99, 103, 104, 107, 110, 112, 113, 117, 122, 123, 128, 129, 131, 136, 145, 147, 150, 151, 199, 291, 314, 343, 356

İsim Dizini

Adler, Victor 163, 245, 272, 274, 276
Alexander II, Çar 52
Alexander III, Çar 58
Auer, Ignaz 113, 144
August von Saxe, Friedrich 165
Axelrod, Luba 60,
Axelrod, Pavel 61, 64
Azev, Evno 251

Baden, Max von 329, 330
Baden, Prens Max von 244, 329, 330
Bakunin, Mikhail 61, 77
Balabanoff, Angelica 274
Bauer, Otto 255, 256
Bebel, August 10, 62, 103, 108, 121, 122, 124, 137, 141, 142, 143, 145, 163, 191, 201, 203, 204, 218, 243, 245, 246, 247, 255, 256, 258, 271, 272, 276
Bernstein, Eduard 10, 62, 118, 119, 164
Beylis, Mendel 313, 314
Bismarck, Prince Otto von 46, 108, 330
Bogdanov, Alexander A.,
Bohuszewicz, Maria 48
Bornstein, Josef 355
Branting, Hjalmar, 163
Braun, Adolf, 114, 145
Brecht, Bertolt, 330, 331, 332, 346
Bruhns, Julius 110, 144
Budzikowwicz, Felicja 194
Bukharin, Nikolaj 268
Bûlow, Kont Bernhard von 155

Conrad, Joseph 252

Darwin, Charles 44
Diefenbach, Hans, 204, 220, 221, 222, 230, 242, 257, 259, 260, 269, 275, 276, 283, 284, 286, 287, 289, 296, 297, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 315, 340
Dossmar, Dr. 298
Dreyfus, Alfred, 164, 165, 257, 314
Duncker, Hermann 277
Duncker, Käthe 277
Dzierzynski, Feliks 72, 179, 184, 241, 248, 250

Ebert, Friedrich 329, 330, 331, 332, 342
Eichhorn, Emil 344
Einstein, Albert 356
Eisner, Kurt 144, 145
Engelmann, Otto 184, 189, 190
Engels, Friedrich 65, 66, 72, 138, 149, 260, 281, 290

Faisst, Hugo 219, 299
Falkenhayn, Erich von 270
Feinstein, Wladyslaw 57, 66, 151, 162, 175, 179, 248, 293
Feinstein, Wladyslaw 57, 66, 151, 162, 179, 248, 293
Felsenhard, Rosalia 48
Ferri, Enrico 163
Fischer, Richard 144, 255
Franz Ferdinand, Arşüdük 273
Friedrich August von Saxe 165
Frölich, Rose 7, 70, 258

Gapon, Father 173
Goebbels, Joseph 329
Goethe, Johann Wolfgang von 85, 226, 242, 258, 301, 309, 311, 347
Gogowski, Jozef 144
Gordon, Anna 64, 67
Gorki, Maxim 234
Groener, Wilhelm Guesde, Jules 331, 336, 341
Gutman, Bronislawa 71

Halevi, Rabbi Zerachya 18
Hanecki, Jakub 192
Hardie, Keir 163
Heine, Wolfgang 255, 313
Huysmans, Camille 275, 278
Hervé, Gustave 281, 282
Herzen, Alexander 44, 61
Herzfeld, Joseph 145
Hillquit, Morris 163
Hindenburg, Paul von 327, 330, 331
Hitler, Adolf 327, 336, 346, 354
Holst, Henriette Roland bkz. Roland Holst-van der Schalk 104, 179, 291
Huysmans, Camille 275, 277

Jacob, Mathilde 283, 284, 285, 288, 294, 295, 310, 316, 333, 348, 353, 357
Jadwiga, Polonnya Kraliçesi
Jagiello, Wladyslaw, Polonya Kralı 51
Jaurés, Jean 10, 119
Jentys, Aleksandra 191
Jogiches, Emilia 54
Jogiches, Jakub 55
Jogiches, Leo 5, 6, 12, 13, 51, 56, 61, 64, 81, 97, 132, 135, 157, 163, 173, 190, 254, 277, 288, 295, 296, 306, 338, 352, 357
Jogiches, Osip 150, 151, 157
Jogiches, Pavel 233
Jogiches, Sophia 54
Johann, Karl 138
Jorns, Paul 353, 354, 355

Kamenev, Lev
Katayama, Sen 163
Kautsky, Benedikt 146, 193, 204, 259, 275, 284
Kautsky, Hans 306, 307
Kautsky, Karl Johann 6, 7, 10, 62, 103, 119, 122, 138, 139, 140, 141, 163, 185, 189, 201, 203, 218, 243, 245, 252, 255, 276
Kautsky, Luise 6, 18, 31, 139, 140, 143, 166, 167, 180, 186, 192, 203, 204, 209, 213, 216, 222, 244, 245, 246, 269, 274, 283, 287, 289, 301, 303, 305, 306, 307, 309, 315, 317, 340
Kautsky, Minna 138, 145, 185
Kerner, Justinus 222, 302
Kessler, Count Harry 331, 346
Koestler, Arthur 319
Kollantay, Alexandra 278
Kollwitz, Käthe 327
Kopelson, Tsemakh 57
Korolenko, Vladimir 312, 313, 314, 347
Krupskaja, Nadiezhda,
Krzysztalowicz, K. 232

Lafargue, Laura 138
Lasalle, Ferdinand 355
Lassalle, Ferdinand 149, 355
Leder, Zdzislaw, bkz. Feinstein, Wladyslaw 57, 66, 162, 179, 248, 293
Lenin, Vladimir Iljich (Ulyanov) 6, 37, 62, 121, 169, 170, 171, 194, 195, 210, 218, 219, 234-238, 240, 241, 243, 249, 250, 252, 253, 265, 268, 271, 276, 292, 313, 318, 320-323, 336-338
Lessing, Gotthold Ephraim 343
Levi, Paul 6, 9, 260, 265, 267, 268, 269, 270, 273, 286, 289, 294, 296, 302, 319, 320, 321, 322, 323, 332, 333, 338, 342, 348, 355, 356, 357
Liebknecht, Karl 276, 278, 283, 295, 308, 330, 333, 349, 351, 352
Liebknecht, Sonja 169, 283, 287, 299, 307, 308, 315, 339
Liebknecht, Wilhelm 62, 107, 122, 352
Lilienthal, Max 53
Litvinov, Maxim M. 265
Löwenstein, Lina 18
Löwenstein, Rabbi Bernard 18
Lübeck, Gustav 104, 135, 136, 190
Lübeck, Karl 62, 64
Lübeck, Olympia 64, 99, 104
Lübeck, Rosalia 104
Lukacs, György 237
Luksenburg, Elias 6, 18, 42, 67, 100, 146, 147, 148
Luksenburg, Anna 18, 24, 97, 98, 99, 147, 149, 153, 154, 185, 190
Luksenburg, Elias 6, 18 ,19, 42, 67, 99, 100, 116, 129, 146, 147, 148, 360
Luksenburg, Jozef 18, 129, 166, 176
Luksenburg, Löwenstein, Lina 18, 19, 42, 43, 97, 98, 116
Luksenburg, Maksymilian 233
Luksenburg, Natan 18, 360
Luxemburg, Rosa 5, 6, 9, 10, 12-15, 18, 25, 29, 31, 43, 50, 51, 59, 61, 64, 65, 69, 70, 81, 96, 97, 102, 104, 106, 108, 116-119, 122, 124, 135, 141, 143, 146, 163, 165, 168, 171, 190, 203, 204, 211, 222, 237, 244, 253, 254, 256, 260, 265, 286, 269, 273, 274, 276, 281, 284-286, 289, 291, 294, 297, 306, 309, 313, 323, 332, 333, 342, 343, 347-349, 351, 353, 354, 356, 357
Luxemburg-Wieckowska, Halina, 7, 231

Marchlewska, Zofia 7, 25
Marchlewski, Julian 71, 72, 171, 184, 232, 248, 256, 260, 264, 277
Marcussohn ailesi 347
Marks, Karl 10, 36, 69, 78, 79, 118, 120, 121, 138, 140, 149, 186, 205, 210, 215, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 259, 260, 261, 281, 335, 343
Matschke, Anna 185, 189, 190
Mehring, Franz 119, 137, 252, 255, 256, 260, 264, 276, 277, 278, 283, 285, 289, 294, 295, 334
Mickiewicz, Adam 12, 13, 33, 34, 35, 36, 41, 43, 44, 48, 51, 52, 72, 125, 149, 241, 258
Mill, Joseph 70
Mimi (Rosa'nın kedisi) 157, 219, 221, 223, 263, 275, 286, 296
Modrzejewska (Modejska), Helena 27
Molkenbuhr, Hermann 144, 246, 247
Mörike, Eduard 301

Nachimson, Miron I. 260
Nechaev, Sergej 77
Neufeld, Ignacy 27, 154
Niemojewski, Andrzej 254, 255, 256, 257
Noske, Gustav 346, 356
Ossietzky, Carl von 355

Pabst, Waldemar 355
Pabst, Yüzbaşı Waldemar 349, 355
Parvus Helphand, Alexander 101, 194, 255
Peretz, Isaak L. 313
Perovskaja, Sofja 48
Pick, Wilhelm 277
Pick, Wilhelm 277
Pius IX, Papa 35
Platter, Emila
Plekhanov, Georgij 10, 57, 61, 65-68, 72, 73, 77, 121, 163, 193, 265
Puşkin, Alexander 34

Radek, Karl 176, 218, 243, 247, 248, 249, 250, 253, 268, 322, 337
Radnin, Ida 220
Radwanski, Tadeusz 313
Rapport, Charles, 58, 60
Rilke, Rainer Maria 346
Roland Horst- van der Schalk, Henriette 291
Roland, Romain 303
Rosalia Lübeck 46, 48, 104
Rosenfeld, Kurt 258, 265, 270, 278
Rotstein- Krasny, Jozef 176
Runge, Otto 6, 349, 352, 354

Scheidemann, Philipp 330, 332
Schlich, Selma 311
Schmit, N. P. 252
Schönlank, Bruno 110, 111
Schrick, Else 298
Seidel, Robert 63
Shakespeare, William 125, 258, 301
Singer, Paul 145
Spinoza, Baruch 312
Stadthagen, Arthur 136, 155
Stalin, Joseph V. 10, 142, 210, 240, 241, 250
Szer-Siemkowska, Irena 208

Tarnschick, Ernest 353
Thalheimer, Bertha 293
Tolstoy, Leo 166, 205, 220, 223, 226, 242, 258, 303
Towianski, Andrzej 36
Troçki, Leon 247, 250, 320, 321
Troelstra, Pieter 163
Twining, Luella 269
Tyszka, Jan 163, 170, 190

Vaillant, Edouard 163
Vandervelde, Emile 163, 256
Vogel, Lieutenant Kurt 349, 350, 354

Warszawska, Jadwige Chrzanowska 71
Warszawski-Warski, Adolf 71, 293
Warynski, Ludwik 48, 69, 191
Wilhelm I, Kayser,
Wilhelm II, Kayser 327, 329
Witte, Kont Sergej
Wojnarowska, Cezaryna 72
Wurm, Emanuel 193
Wurm, Mathilde 193, 263, 312

Zamoyski, Count Andrzej 17, 254
Zamoyski, Jan 16, 163, 170
Zasulich, Vera 61
Zetkin, Konstantin 7, 13, 197, 199
Zetkin, Clara 119, 140-143, 155, 179, 201, 215, 252, 253, 269, 276, 283, 286, 296, 322, 323,
Zetkin, Konstantin (Costia) 141, 199-209, 211, 213-225, 234, 244, 247, 253, 254, 257, 258, 263269, 271, 278, 287, 296, 302, 304, 305, 324
Zetkin, Maxim 357
Zetkin, Osip 141
Zheljabov, Alexander 48
Zlottko, Gertrud 220, 263
Zundel, Friedrich Georg 142, 143, 200, 223

Rosa Luxemburg'un Zamosc'da doğduğu ev

Zamosc'nin merkezi

Lina Luxemburg

Eduard Luxemburg

Rosa Luxemburg, 1893 dolaylarında

Rosa Luxemburg, 1900 dolaylarında

Rosa Luxemburg'un Gustav Lübeck ile evlilik resmi, 1898

1907 Stuttgart kongresinde düzenlenen bir mitingte
Rosa Luxemburg konuşurken

Rosa Luxemburg, Emile Vandervelde Luxemburg Pieter Troelstra

sırasında Uluslararası Sosyalist Büro üyeleri bir arada

Aynı kongrede Victor Adler konuşurken masada
Rosa Luxemburg ve August Bebel oturuyor

Rosa Luxemburg, Amsterdam'daki Uluslararası
Sosyalist Kongrede August Bebel ile sohbet ederken, 1904

Rosa Luxemburg, Amsterdam Kongresinde
delegelerle birlikte solda Sen Katayama,
sağda Georgij Plechanow,
sol yukarıda Victor Adler

Jena'da, 1905

Alman Sosyal Demokratlarının Parti Okulu, 1907-1908.
Soldan Sağa öğretmenler Heinemann, Schulz, Rosenfeld, Luxemburg, Bebel, Stadthagen, Cunow, Mehring, Wurm

Clara Zetkin ve Rosa Luxemburg Magdeburg'daki parti gurubuna giderken, 1910

Kendi portresi

Rosa Luxemburg, 1910

Leo, 1919

Karl Liebknecht ve ailesi

Rosa Luxemburg ve avukat Paul Levi ve Kurt Rosenfeld
Berlin'de Eyalet Mahkemesi önünde, 1914

1910 yılında kızkardeşi Anna (solda) ve kardeşi
Maksymilian karısı Stepania Augusta ile

Karl Kautsky ve Rosa Luxemburg, 1907

Jenaer Parteitag, 1905, parti gününde gün ortası verilen arada

Rosa Luxemburg ve Luise Kautsky'nin Minna Kautsky'ye yolladığı 19 Haziran 1905 tarihli kart

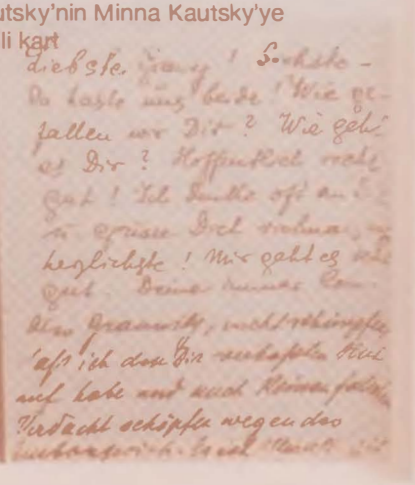

Rosa Luxemburg Berlin'deki evinde 1907

Rosa Luxemburg evinin balkonunda Kostja Zetkin ile birlikte, 1907-1908

Rosa Luxemburg, Paris'te Uluslararası Sosyalist Kongrede, 1900

Die Rote Fahne

Der Mord und die Mörder

Ein unveröffentlichter Brief Rosa Luxemburgs

15 Ocak 1920 tarihli "Kızıl Bayrak"

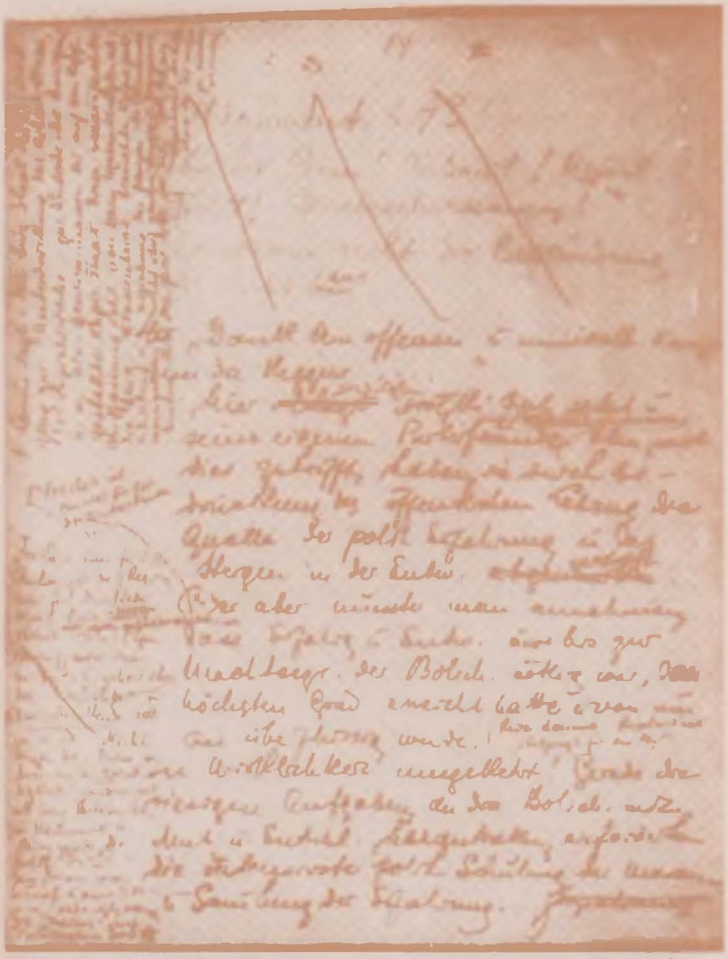

Rosa Luxemburg'un "Rus Devrimi"nin el yazmasının 100. sayfası: "Özgürlük, her zaman farklı düşünenin özgürlüğüdür."

Rosa Luxemburg'un Wronke Hapishanesindeki odası

Rosa Luxemburg'un Kostja Zetkin tarafından yapılan tebeşir kalemle çizimi

Rosa Luxemburg'un bir çizimi, Varşova, 1906

Luise ve Karl Kautsky'ye 30 Aralık 1905'te yolladığı
Eski Varşova Pazarı kartı

Varşova Hapishanesinde, 1906

Berlinde Kasım Devrimi sırasında düzenlenen bir gösteri

Hans Diefenbach

Rosa Luxemburg'un 13 Haziran 1919'da düzenlenen cenaze töreni

Rosa Luxemburg'un ünlü *"Leo'ya Mektuplar"*ını gün ışığına çıkaran Elzbieta Ettinger, *"Bir Yaşam"* da, Rosa'nın devrimci kimliğinin kadın kimliğini gölgelemesine izin vermeden, bizlere Rosa Luxemburg'un yaşayan, capcanlı bir yaşam öyküsünü sunuyor.

"Luxemburg'un hareketli özel yaşamına odaklanan, 20 yıl önce J. P. Nettl tarafından yayımlanan biyografide yer almamış çok yeni materyaller içeren bir kitap... Ettinger'in, Luxemburg'un Leo Jogiches'e yazdığı mektuplara ilişkin mükemmel edisyonunun devamı."

Susan Sontag

"Ettinger, Rosa'nın aykırı ve ateşli doğasının ve olaylarla dolu kişisel yaşamının net bir resmini çiziyor."

The New York Review of Books

"Kesinlikle birinci sınıf bir yapıt. Araştırma kusursuz, öykü açık ve dramatik bir dille anlatılmış ve yazım mükemmel."

Doris Kearns Goodwin

"Rosa Luxemburg'un yaşamı ve karakteri, eylemleri ve çevresi, aşkları ve dostlukları, kavgaları ve kıskançlıkları büyüleyici. Ettinger işi yozlaştırmadan mükemmel ve sempatik bir biçimde yansıtmış bütün bunları."

New York Times Book Review

belge yayınları